

A
SZENT-ISTVÁN-TÁRSULÁT
TÖRTÉNETE

ÖTVENEDIK RENDES KÖZGYÜLÉSE ALKALMÁBÓL

A TÁRSULAT MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

DR NOTTER ANTAL

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TITKÁRA

S TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK TAGJA

BUDAPEST

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

1904

Ára 3 korona.

A Szent-István-Társulat kiadásában megjelent:

(Megrendelhető a Szent-István-Társulat könyvkereskedésében Budapest, IV., Keoskeméfi-utca 2. sz.)

Családi Regénytár.

A legszebb olvasmányok művelt katolikus családok részére. Minden kötet külön kapható. Ára angolvázonkötésben *kötetenként* 1 kor. Az eddig megjelent kötetek tartalma:

I-ső kötet.

Germaine eszménye.

Irta Montal Mária. Fordította
Szentannai.

II-ik kötet.

Germaine eszménye.

Folytatás és befejezés.

D'Arbout ezredes három párbaja.

Irta Beugny d'Hagerne. Fordította
dr. Rada I.

III-ik kötet.

Utak az életben.

Irta Cyprián.

IV-ik kötet.

Filemon ezredes.

Irta C. De Lamiraudie. Fordította
A. Vilma.

Hol a boldogság?

Irta Minna Canth. Finnből fordította
Bán Aladár.

V-ik és VI-ik kötet.

Eszter.

Eredeti irányregény az alkoholizmus
ellen. Irta X... grófnő.

VII-ik és VIII-ik kötet.

Éliane.

Irta Graven Ágostné. Fordította
dr. Rada I.

IX-ik kötet.

Rajzok a kurucvilágból.

Irta Kincs István.

X-ik, XI-ik és XII-ik kötet.

A vértanu szelleme.

Történelmi regény a Diokleczián-féle
keresztényüldözés korából. Irta Filó
Károly.

XIII-ik kötet.

Ugy amint volt.

Elbeszélések. Irta Büttner Julia.

XIV-ik kötet.

A Mária-kép.

Elbeszélés. Irta Buol M. Fordította
Sziklay János.

XV-ik kötet.

Anyaföldön.

Elbeszélések. Irta Andor József.
(Cyprián.)

XVI-ik és XVII-ik kötet.

Don Luis Coloma elbeszélései.

Spanyol eredeti után fordította Jándi
Bernardin.

XVIII. kötet.

A kékruhás asszony.

Irta Csapodi Istvánné.

Psyche lámpája.

Elbeszélés. Irta Léon de Tinseau.
Fordította A. V.

XIX. kötet.

Hricz és az úrfi.

Elbeszélés. Irta dr. Franko Iván. For-
dította Zsátkovics Kálmán.

XX., XXI., XXII. és XXIII. kötet.

A leánymamák fia.

Víg regény. Irta Kincs István.

Folytatás a boríték harmadik oldalán.

A
SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TÖRTÉNETE

ÖTVENEDIK RENDES KÖZGYÜLÉSE ALKALMÁBÓL

A TÁRSULAT MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

DR NOTTER ANTAL

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TITKÁRA

S TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK TAGJA

BUDAPEST

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

1904

STEPHANEUM NYOMDA R. T.
Budapest, VIII. ker., Szentkirályi-utca 28. sz.

ELŐSZÓ.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT már egy évtizeddel ezelőtt elhatározta, hogy megírítja a maga eseményekben gazdag történetét. A munkával *Hummer* Nándor, a Társulat akkor működő titkára volt megbizva, ki mint történetíró, e föladatra a legrátermettebb volt. Nagy ambícióval készült a mű megírására, melynek 1898-ban, a Társulat ötvenéves fönnállása alkalmából kellett volna megjelennie. Fájdalom, *Hummer* Nándornak nem volt módjában a magyar irodalmat megajándékozni a Szent-István-Társulat történetével; egyéb elfoglaltsága gátolta abban, hogy a munkát megírja, utóbb pedig súlyos szembaja teljesen lehetetlenné tette, hogy a megbízatásnak eleget tegyen. Csak egy kis füzet látott napvilágot *Hummer* tollából még 1896-ban, a millenium alkalmából; ezenkívül egy-két részlet a megkezdett nagy munkából, melyek szemelvény gyanánt a «Magyar Szemlé»-ben jelentek meg, bizonyítja, hogy *Hummer* mily széles alapokon s bő korrajzi vonatkozásokkal akarta megírni a Szent-István-Társulat történetét.

Hummer szembaja miatt lemondván a titkárságról, a neki adott megbízatás reám, utódjára szállt.

A Társulat választmánya ugyanis 1903 május havában csekélységet bizta meg a mű megírásával akként, hogy a munka 1904-ben, a Társulat ötvenedik közgyűlése alkalmából lásson napvilágot. Hogy a megbízást én nyertem, ki pedig nem vagyok történetíró, annak kizárólag az az oka, hogy a titkárnak vannak leginkább keze ügyében az iratok, melyek forrásokul szolgálnak. Az egy esztendei határidő meglehetősen rövid volt ugyan egy oly munka megírására, melynek anyagát is nekem kellett nagy fáradsággal gyűjtenem; de könnyített a dolgon az, hogy a Társulat ezúttal a *Hummer* által tervezettnél jóval kisebb igényű és csekélyebb terjedelmű munkát kívánt.

Igy készült a jelen munka, melynek gyarlóságait mentsék a most előadottak.

Az olvasó, ha el tud tekinteni e gyarlóságoktól, úgy hiszem, e könyvből eléggé meg fogja ismerni a Szent-István-Társulat ötvenhat esztendő múltját. Meg fogja látni, hogy ez a Társulat erős tollal írta be nevét nem csupán a magyar katolicizmus, hanem a magyar nemzeti művelődés évlapjaira is. Magyarország katolikussait méltó büszkeség foghatja el, hogy ilyen közművelődési intézetük van. A magyar katolikus írókat bizalom szállhatja meg, hogy ime van egy folyton erősödő irodalmi társulatunk, mely a magyar közönségnek könyvet, az íróknak érvényesülést nyújt. A Társulat tagjai pedig lelkesedéssel láthatják, hogy mily nemes és sikeres vállalkozásnak a részesei.

Ha egy könyv nyomán büszkeség és lelkesedés támad az olvasókban, akkor az a könyv nem hiába íródott: elérte egyik legszebb célját. De a történelemtől még egyebet is szoktunk kívánni, mint azt, hogy a büszkeség és a lelkesedés forrása legyen; «az élet mesterének» hívjuk és azt akarjuk, hogy a múlt a jövőnek okulásul szolgáljon. Én a legteljesebb tárgyilagossággal adom elő az eseményeket, semmit el nem hallgatva az eseményekből, — csak a magam egyéni nézetét szorítva legszűkebb korlátok közé. Fölösleges is az írónak beszélnie ott, a hol az események maguk beszélnek.

Tárgyilagosa kívántam lenni; tehát nem vállalkoztam arra, hogy a fény mellől az árnyékot eltüntessem. Mert elvégre történetet írtam és nem dicsőítő beszédet; történetet és nem krónikát.

Igy írtam meg könyvemet, melyet ezennel az olvasó elé terjesztek azzal a kívánsággal, hogy megismervén a Szent-István-Társulat múltját, szeresse meg ezt a Társulatot és nyújtson segítő kezet szebb jövőjének megalkotására.

Budapesten, 1904 május 1.

Dr. Natter Antal.

ELSŐ FEJEZET.

A TÁRSULAT ALAPÍTÁSÁTÓL A SZABADSÁG- HARCZIG.

Az alapítás első gondolata. — Egyesületi mozgalmak. — Fogarasy tervezete. — Fogarasy Pestre költözik. — A Társulat megalakulása. — Az alapszabályok jóváhagyása. — A program és az alapszabályok. — A Társulat megkezdí működését. — Fogarasy nyilatkozata. — Az institutum catholicum. — Az első választmányi ülés. — Károlyi István gróf elnök. — Fogarasy beszéde az 1848 június 5-ki közgyűlésen. — Fogarasy a felsőházban. — Majer István, a Társulat legelső írója. — Irodalmi tervek. — «Kath. Néplap.» — Nemzetőrségi tábori ének. — Tiszteleti tagok. — A «dolgozó tagok» értekezlete. — Az 1848 aug. 31-ki közgyűlés; Fogarasy jelentése; Cziráky János gróf másodelnök. — Ügynöki hivatal. — Előzetes tanácskozmányok a nemzeti zsinatra. — Korszerű imádságok. — Fogarasy Olmützben. —

A társulati ügyvezetés félbeszakad.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT keletkezésének éve ugyanaz, a melyben az új Magyarország megszületett. Ugyanaz a kor, melynek méhéből annyi termékeny eszme született, hozta világra a Szent-István-Társulatot, vagy eredeti nevén: a *«Jó és olcsó könyvkiadó-társulatot»*.

A Társulat megalapításának el nem évülő dicsősége *Fogarasy Mihály* nagyváradí kanonok, utóbb erdélyi püspök nevéhez fűződik.

A gondolat már 1842. évben alakult ki hitéért tenni vágyódó lelkében. Vele együtt, igaz, mások is foglalkoztak hasonló eszmékkel. Nem csoda, hiszen az a kor, a mint egyéb tekintetben a forrongás, a tervezgetés, az újjászületés korszaka volt, úgy e tekintetben is pezsdülésbe hozta a lelkeket. E mellett, sajnos, ugyanaz a kor a katolikus egyház ellen intézett igazságtalan támadások kora is volt. Ez sokat levon ama kornak dicsőségéből. A mellett, hogy ama nemzedék az egyéni szabadság érdekében küzdött és a polgári és politikai jogokat, a nemzet önrendelkezését védte — a mely jogos küzdelemben nem lehetett hűségesebb, önzetlenebb és hatalmasabb szövetségese, mint a katolikus egyház; — a mel-

lett, mondom, letérve az igazság és a jog e helyes útjáról, téves eszméket és elveket csöpögtetett az emberek elméjébe, katolikus hitük iránt közömböseké, egyházukat gyűlölökké igyekezték őket tenni. Ez természetszerűen visszahatást idézett elő.

Annál is inkább kellett bekövetkeznie ennek a visszahatásnak, mert Európa egyik-másik államában már egy-két évtizeddel előbb öntudatra ébredtek a katolikusok ama csapások következtében, melyeket a raczionalista vagy protestáns kormányzati abszolutizmus a katolikus egyházra mért.

Németországban az úgynevezett «kölni eset» rázta föl a katolikus papságot és világi elemet. Föllépett Görres «Athanasius»-ával és fölvette a harcot Dahlberg és Wessenberg «fölvilágosodott» katholicizmusa ellen.

Austriában először hitbuzgalmi téren támadt a visszahatás a jozefinizmus iránya ellen. Boldog Hofbauer Kelemen Mária és tanítványai, köztük Veith János, élesztgették az igazhitű római katholicizmust; majd a kölni eset az osztrák papságot is öntudatosabb magatartásra bírta.

Magyarországon ugyanebben az időben szintén a kölni esemény érezte hatását. Szaniszló nagyváradi püspök kiadta pásztorlevelét a vegyes házasságok ügyében, mely óriási izgalmat idézett elő a protestáns és liberális körökben. Bekövetkezett a szellemek szétválasztása. A magyar katolikus papság és a katolikus világias érezni kezdték, hogy azon kötelességeik mellett, mikkel a földi haza irányában tartoznak, szent kötelmeik vannak az égi haza iránt is és hogy a kötelességek e két osztálya valósággal nem lehet ellenkezésben egymással.

Az egyház ellen törő s egyszersmind a józan erkölcsi és jogelveket lábbal tipró áramlatok ellen a katolikus egyház hiveinek mindenütt kellett, hogy támadjon az a gondolatuk, hogy e vészes áramlatokkal megküzdjenek. E küzdelemben pedig fegyverül az ő számukra is ugyanazok az eszközök kínálkoztak, melyek ellenfeleiknek állottak rendelkezésükre: a *sajtó* és az *egyesületi élet*.

E megfontolás következménye volt, hogy egyes országokban katolikus irodalmi egyesületek keletkeztek azzal a czéllal, hogy a sajtó útján terjesszék a nép között a katholicizmus igazságait s óvják a hamis apostoloktól. Bécsben megalakult a Szent-Szeverin-Egyesület; Prágában egy jó és olcsó könyvkiadó-társulat. Német-

országban másfajta levén a szükséglet, más alakban, mindamellett szintén az egyesülési és gyülekezési jog fölhasználásával tömörültek a katolikusok. Megalkották a Pius-Egyesületeket, 1848-ban pedig első nagygyűlésüket tartották; ugyanabban az időben megalapították az oly nagy fontosságra emelkedett Szent-Bonifác-Egyesületet.

Magyarországon is fölismerték a katolikusok az egyesületi élet fontosságát a katholicizmus szolgálatában. Keletkeztek is hitbuzgalmi egyesületek és mértékletességi egyesületek; * e mellett egyházi és világi katolikusaink közül többen forgatták elméjükben azt a tervet, hogy létesíteni kellene olyan katolikus egyesületet is, melynek főadata: a népet olcsó és jó olvasmányokkal ellátni és ekkép ellensúlyozni az egyházat gyűlölő, téves vallási, erkölcsi és jogeszméket hirdető sajtó romboló hatását. Hogy többen gondolkoztak ily egyesület létrehozásán, mutatja az, hogy az 1847 december 2-án elhunyt *Pyrker* László patriarka, egri érsek, végrendeletileg 3000 pengő forintot hagyott egy Egerben létesítendő népkönyvterjesztő-társulat céljaira. Mindamellett *Fogarasy* Mihály nagyvárad kanonoké a dicsőség, hogy a jó könyveket terjesztő társulat eszméjét sikeresen fölkarolva, azt nemcsak megvalósította, hanem az ekkép megalapított társulatot országos jellegűvé is tette.

Mint mondtuk, már 1842-ben támadt *Fogarasy* lelkében egy ily egyesület létesítésének terve. A nevezett év karácsony éjjelén történt, hogy *Fogarasy* a nagyvárad székesegyházban kanonoktársaival a szent zsolozsmát énekelte. A Megváltó születését dicsőítő zsoltárok és Izaiás jövendölései közepette támadt elméjében a Társulat terve. Ezt a tervét leírta és ez a fogalmazvány a Szent-István-Társulat első alapszabályait adta.

A következő év elején *Fogarasy* a pozsonyi országgyűlésre ment, mint a nagyvárad káptalan követe. Ott módjában volt találkozni az ország püspökeivel, főuraival és egyéb kiválóságaival. Fölhasználta tehát az alkalmat, hogy megismertesse velük tervét és ennek híveket toborozzon. De majdnem két év telt el különösebb eredmény nélkül. Az országgyűlés egyházi tagjait a vegyes-

* A mértékletességi egyesületek megalapításában és terjesztésében főleg *Palárik* János óbarsai segédlelkész buzgólkodott.

házasságok kérdése, az egész közvéleményt pedig az úrbérrendezés meg a közjogi kérdések foglalkoztatták.

Fogarasy elhatározta, hogy a sajtó útján is köztudomásra hozza tervét s így nagyobb körben szerezzon annak híveket. 1844 végén alkalmasnak látta az időt, hogy tollal a kezében buzdítson eszméje megvalósítására. A «Religio és Nevelés» 1844 deczember 1. (II. félévi 44.) számában közzétette tervét *«Eszmek egy nevelési, épületes és fölvilágosító könyvek terjesztésére alakítandó társulat szerkezetéhez»* cím alatt. Ez a szózat nemcsak annyiban nagyérdekű, hogy a Szent-István-Társulat eredeti tervét foglalja magában, hanem annyiban is, hogy mélyen bevilágít szerzőjének fenkölt lelkébe, föltárja Fogarasy apostoli szellemű gondolkozását.

«Épületes népkönyveknek — úgymond — nagy hijával vagyunk. A régiek nemcsak nyelvükre s talán szerkezetükre nézve is elavultak, hanem annyira el is fogytak, hogy csak áhitatos családoknál találhatók már. Pedig a katolikus nép számára az oly könyvek igen szükségesek, melyeket ünnep- és vásárnapokon családi körökben olvashasson; melyekből vallási érzelme, buzgósága s értelmessége emelkedjék, s melyekben a szent hit és keresztény jámborság vigasztalásait föltalálja.»

«A *népnevelés* időnkben életkérdéssé vált s a polgári hatóság ez üdves célzt mozgalmaival már-már megkisérteni kezdte. Sőt e célra könyvecskéket is látunk napfényre jönni; de melyekben többnyire nincs meg a vallási szellem. Ez ügyben a katolikus klerus a tényezők sorából ki nem maradhat. Neki a népnevelés célirányosítása legsürgetőbb föladata. S e végre oly könyvecskék terjesztése lenne szükséges, melyek oktattva és elbeszélve, a gyermekekben a vallásos szintűgy, mint erkölcsi érzést fölébresztteni s általuk a nevelés föalapját, a szent vallást szívükbe oltani képesek.»

«Szent hitünknek magasztos tanjait s az egész életen előmlő malasztjait napfényre hozni szükségesebbnek és hasznosabbnak tartom sok polemiai veszödségeknél: mert a katolikus religiótól csak az lehet idegen, ki azt nem ismeri; töle csak az irtözhatik, ki előítéletektől el van fogulva: *az indifferentizmus nem egyéb vallási tudatlanságnál, melyet az emberek a filozofusi nagylélek köpenyegé alá rejtegetnek.* Szükségesek azért oly munkák, melyekben a kath. dogmák egybefüggése, az egyház isteni szerkezete, a kultusz nagy-

szerűsége és magas értelme kifejtessék, az egyházi történetek és szent régiségek tárháza megnyittassék; és általuk a katolikus gondolkozás és érzemény hazánkban jobban fölébresztessék; — oly munkák, melyek előitéleteket széleszsenek, rágalmakat visszautasítsanak, katolikus intézeteket magasztos szervezetükben előmutassanak, nagy és szent tetteket dicsőítsenek.»

«E hármasszempontról igen óhajtható volna, hogy a magyar klerus kebelében is keletkezzék a francziák és németek példájára, a jó könyvek terjesztésére egy külön társulat, mely e szép czélt egész erőhatásával előmozdítsa. Az idő int, a kor kívánata sürget, az ellenfél buzgalma megelőz. Kezdenünk kell, minél hamarabb: mert a haladó korszellem nem várakozik; a nap szükségei hovatovább kiáltóbbak lesznek, egylet egyletet ér minden ágú érdekekben; csak az egyház látszik e részben hallgatni. Tennünk kell, ha azt nem akarjuk, hogy hivatásunk köréből kiszoríttassunk.»

Ezek után előadja, mikép képviseli a társulatot létesíthetőnek.

«Legelőbb is szólíttassanak föl a katolikus klerusból némely egyének, kiket tudományosság és az egyházi érdekek meleg fölfogása és érzete a fönnérített irodalmi pályára képesíthet, *dolgozó tagokul* e társulatbai lépésre; közöltetvén velük a terv és annak előlegesen készített rajza. Hazánkban az egyház *legújabb szorongatásai* értelmi tehetségeket költöttek föl a munkásságra s talán még többen halk magánosságban készülnek az irodalmi nyilvánosság mezejére, ha ugyan erre őket ösztön és alkalom kiszólítandják; s ha néha egyes akarat elretten is a publicitás sík vagy göröngyös pályájától; ha eszközök és gyámolítás hiányában a fejledező hajlam erőtlenségbe zsibbadna, a társaság eszméje, az erők egyesítése ezekbe is lelket fog lehelni s majd a kitűzött szép czél egy másik jót fog a magyar egyházra árasztani: tudniillik az irodalmi tehetségek ébresztését, a tanulás és olvasás kedvét. De vannak

Fogarasy Mihály.

már ismert értelmi tehetségek is oly számmal, hogy azoknak csupán egyik része is megbírhassa az alakítandó egylet munkakörét; és én nem is tartom szükségesnek, hogy előre mindjárt sokak szólíttassanak föl; hanem közülök: *a)* a legjelesebbek; *b)* tekintettel a szellemi egységre s theologiai irányra; *c)* tekintettel a püspöki megyék- és szerzetesrendekre. A kevesebb számmal azért elégszem meg, mert dolgozó társulatunk erősítésére az ajtó nyitva állandó s nemcsak történhető veszteségünket pótolhatjuk újabb tagokkal, hanem főnálló számunkat is nevezetes kapacitásokkal gazdagíthatjuk. A szellemi egységet s a theologiai irány összehangzását azért tartom szükségesnek, mert bárha külön kezdek által fognak is kidolgoztatni a munkák, mégis azokban szellemi egységnek szükség lenni, s ugyanazon egy kenetességnek előmleni rajtuk. Az egyházi megyékre és szerzetesrendekre is azért kell tekintettel lennünk, hogy az egész magyar anyaszentegyház érdekét s figyelmét, ha lehet, intézetünk érdekével összefűzzük... S ez az, mit minden egyéb előtt tisztába kell hoznunk.»

«A társulat dolgozó tagjain kívül kívántatnának *pártoló* és *segedelmező tagok* is, kik e kegyes célú tekintélyükkel s pénzbeli segedelmezéseikkel előmozdítsák. Ezek közt főhelyen állának: Magyarország főméltóságú hercegprimása, nmlgtű érsek- és püspökei, a birtokos-szerzetek főnökei, káptalanok, világi méltóságok: ezek után lennének sorozandók a többi *részvényes tagok*, kik évi segedelmezéseikkel az intézet költségeihez járulandának...»

«Véleményem szerint évenként legalább 2000 pengőforintra lenne szükségünk, hogy bármily szűk körben működhessék a társaság; és ezen évi járadékot részint tőkékben, részint több évekre biztosított (legkisebb szám: öt esztendő) részvények által kellene megalapítani. Az egylet a könyvekkel semmi nyerekedési célú nem tűzven ki magának, *könyvek árából pénztárát nem fogná szaporítani*; hanem csak a tett költségek egy részét visszaszerezni. A mi azonban ily módon, jó gazdálkodás mellett, esztendőnkint fönmaradna, tőkéül lenne használandó, miszerint az egylet állandósága is mindinkább szilárdulna.»

«A fölszólítás ezen egyletbeni részvevősekre úgy lenne intézendő, hogy a segedelmező tagok *alapítókra*, kik részvényüket tőkében tennék le, és *részvényesekre*, kik legalább öt esztendőre évi két pengőforinttal járulnának a célhoz, különöztessenek el:

még pedig az «alapítók»-ra nézve azon hozzáttétellel, hogy a tőkepénzt kamatozásra a megyebeli káptalannál tehessék le, vagy más biztos helyen s adományaikról azon esetre is rendelkezhessenek, ha a tervezett egylet eloszolnék s végkép megszűnnék. Ezenkívül aláírásra volnának fölkérendők minden megyék; miáltal a társaság által sajtó alá bocsátandó könyvek kelendősege biztosítottának... Az alapítók- és részvényeseknek az egylet minden munkából egy-egy példánnyal, vagy a segedelemhez képest többel is fogna kedveskedni...»

«Hogy egy ily társaságnak *tulajdon sajtója* legyen, az bár magában igen kívánatos volna, előlegesen mégis nem kivihető. A mechtaristáknál Bécsben a sajtó gazdasági tőke, melyen fönnállásuk s virágzásuk alapszik. Az ily szerzetes kongregációktól a klerus szabad vállalkozóiból alakulandó egylet nagyon különbözik. Azonban kívánatos dolog, hogy a magyar egyházban valahol egyházmegyei sajtó létezzék, milyenek a régibb időkben több püspöki székek mellett állottak fönn s az egyházi könyvek terjesztésében nagy haszonnal működtek...»

«Az előrebocsátottakhoz képest most már a társulat szerkezete s annak működése volnának megemlítenők, azaz némely alapvonásokban előadandók.»

«1. «A Jove principium.» A társulat célja, a tagok helyzete, de főképen az isteni segedelem szükséges volta kívánják azt tőlünk, hogy emberi gyámolítás mellett az Ég áldását is igyekezzünk megnyerni. Legyen azért az egylet védszentje a boldogságos szent Szűz, ünnepe: a magyarok Nagyasszonyának augusztus 15-én előforduló ünnepnapja. Ez országban elszórt társaság e napon alig tarthatna különös áhítatosságot; de a tagok azt, bárhol legyenek is; valamely kitünőbb buzgósággal, például prédikálással, bucsúhelyek látogatásával, az egyletért följajánlandó imádságaikkal, a kegyes célra áldást termővé tehetik, mi a szabályokban minden más előtt kiemelendő legyen.»

«2. A társulat egyházi lévén, az episkopátussal szorosb összeköttetésben legyen és igyekezzék hazánk hercegprimásában protektort nyerni; az érsek- és püspökökben pedig fő pártfogókat, kiknek jóváhagyásuktól függjön nemcsak a társulati szabályzat megállapítása, hanem a minden évre kidolgozandó működési terv is, mely, mielőtt végrehajtás alá vétetnék, a főpásztorok elébe

terjesztessék. «Non enim decet Ecclesiae nos iudices esse; sed tantum operarios.»

«3. Az egyletnek lenne egy igazgató főelnöke és más négy igazgatótagja, kik az ország négy részeiben a fiók-középpontokon a társulat ügyeit kormányozzák; a központi főhelyen pedig szükséges volna egy biztosra (commissarius), kinek szüksége leend egy segédre. Ezek a könyvek kiadására, szétküldésére s a pénztár kezelésére volnának ügyelettel; kiket épen ezen tekintetből, mint-hogy tudniillik hivataluk terhes lenne és számadói, valamely honorariummal kellene ellátni.»

«4. A társulatnak szüksége lesz egy fő-központi helyre s más négy fiók-központi helyekre. Ha a sajtó Esztergomban lenne s nem Pesten, akkor Esztergomot jelelném ki főhelynek, ha pedig Pesten tétetnék szerződés valamelyik könyvnyomó-intézettel, akkor a főhelynek is Pesten kell lennie. A fiók-főhelyek ott lennének, hol a négy igazgatótagok lakása van.»

«5. Az egylet évenként egyszer összegyűlne augusztus hó első napjaiban, az iskolai esztendő végével. A gyűlés helye változnék; s e végre leginkább érseki vagy püspöki székesvárosok választásának, főképen olyanok, melyek a centrumból fölöttébb ki nem esnek. Ezen püspöki városokban tartózkodás kevésbe kerülne, holott a drága Pesten vagyontalanabb papjaink alig időzhetnének. Azonkívül az ily körözés által az intézet is népszerűsíteni fogna, a megyéspüspökök, káptalanok és világiak figyelmét inkább magára vonná s az ismerkedés által a klerus elszigetelt állapotja is jobb fordulatot, a közösség irányát venné föl.»

«6. Egy ily társulatnak volna ugyan *könyvtárra* is nagy szüksége; de ezt külön állítanunk alig lehetne; ahhoz pénz, hely, ör kívántatván s utóljára is fönmaradván a kérdés, hogy végre kié legyen? De a dolgozó tagok az ország részeiben levén elszéledve (societas dispersa), ők azt kellően nem is használhatnák. Véleményem szerint legyen az egyletnek egy könyvárusa, ki azon könyveket, melyekre a dolgozó egyénnek a neki föladvott munka elkészítéséhez leginkább szüksége van, az egylet költségén megszerezze. Ezek használás végett az illetőnek átadandók lesznek, s ő végezvén művét, azokat visszaadandja. Ilyformán az egyletnek kis könyvtára is alakuland, melyet talán a pesti központi papnevelőház egyik szögletében, vagy valamelyik kolostorban lehetne

tartogatni. Ha maga a dolgozótag vagy a társulat más tagja kívánná az ily könyveket magáévá tenni, engedtessek meg, hogy az ár egyharmadának leszámításával magához válthassa. Így aztán újabb könyvek szerzésére is újabb pénztári befolyások lennének.»

«7. Ezen egylet munkaköre már fönnebb, a cél előadásában ki van mérve, tudniillik: *népnevelési, épületes és fölvilágosító* könyvek kiadása, legtöbbször magyar nyelven; de a szükségekhez képest más nyelveken is, melyek hazánkban a katholikusság közt életben vannak. Ezáltal a magyar nyelv is terjesztetni fog; mi azonban a társulat céljának csak melléklete lenne. Ilynemű munkák a francziáknál, de főleg a hozzánk közelebb eső Némethonban nagy számmal kiadtvák; az út meg van törve, a serkentő példák előttünk vannak. Mindazonáltal nem vélem, hogy csupán fordításokra kelljen szoritzoznunk, mert a kijött minták s a létező kútforrások után lehet, sőt kell is eredetieket hazánkhoz, helyezettünkhez, a kor kívánatihoz alkalmazottakat, készítenünk.»

«8. Az évi gyülekezet föladata lenne a dolgozatok sorát évről-évre kimérni, a kútfők, minták és fordítások kijelelése mellett a dolgozótagoknak a teendőket kiszabni, szóval a kitüzött célra a vers szerint intézkedni: «quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?» A gyűlés ebbeli határozata mielőtt a végrehajtásra kinek-kinek átadassék, mint fönnebb érintetett, a protektor-primás és kegyelő-püspökök jóváhagyása alá lesz terjesztendő.»

«9. Minden püspöki megyében s minden szerzetesrendnél legyen a társulatnak egy biztosa, az illető főpásztorok és rend főnökei által kinevezendő, kihez az előfizetett vagy befizetendő árért tartozó könyvek kezelés végett elküldethessenek s ki az adandó utasítás szerint az intézet érdekében munkálkodhassék. Ezenkívül a nagyméltóságú megyéspüspökök megkérendők arra is, hogy vidéki alesperesek által a kisdedeknek szánt könyvecskéket a jutalomdíji vagy más fundusból, vagy akár más segélyforrásból is megrendettesék, az egyházi pártfogóknak, patronusoknak és községeknek ajánlják; szóval a könyvek kelendőségét lehetőleg nagyobb kiterjedésben eszközölni kegyeskedjenek. E mellett lehet még biztos könyvtárusokkal és könyvkötőkkel is érintkezésbe jönni, itt-ott különös distractorokat is fölvenni. A harmadik sorozatú, vagyis fölvilágosító könyvek többnyire könyvtárusok által lennének terjesztendők.»

«10. A könyvek ára, főkép a népnevelésieké s épületeseké legyen lehetőleg csekély, *a kerülési árnál legalább egyharmaddal olcsóbb.* A felsőbb osztályzatra számítottakat lehetne *a kerülési árnál valamivel többre is emelni.*»

«11. A társulat e címet viselné: *Egylet, nevelési, épületes és fővilágosító könyvek terjesztésére.*»

«12. Igen jónak s célirányosnak látnám e társulat legfelsőbb helybenhagyatását ő császári és királyi fölségénél kieszközölni.»

«Ezek volnának szerintem a gondolatimban rég hordozott kegyes társulat eszméi, vagyis inkább annak képezeti vázlata; de a dolog magamagát fogja idővel jobban kifejteni.»

«Ezen eszméket még 1842-ben tettem volt papirosra; azóta a magyar klerus némely főtekintélyű tagjaival, jelesen az egyház több főpapjaival is közöltem, kiknek magas helybenhagyását megnyerni szerencsések voltak. A fönnérintett sürgető körülményeket az országgyűlési közbejött mozgalmak és események még nyilvánosabbá tévék s nem lehet már senki előtt kétséges többé, hogy a kijelelt téren a magyar klerusnak működnie kelletik. Arra kérem tehát mindazokat, kiknél e gondolatok visszhangra találandnak, de leginkább azokat, kik egy ily társulatban dolgozótagok lenni kívánnának, méltóztassanak az alulírtnál e terv iránti nézeteiket s ajánlkozásaikat Nagyváradra utasítandó levelek által nyilvánítani, melyek összevetéséből lehetne aztán a további teendők sorát kitűzni. — Oh, vajha a világosság Atyja, a minden jók adója, e gondolatokat valósítsa. A Szűz, kinek szeplőtelen méhében az Ige testté lett s köztünk lakozott, vegye ezen gondolatokat anyai ápolása alá, hogy az innen keletkezendő testületről mondhassuk: «hazánkban lakozik és működik». Egy ily szorosb összeköttetése a papoknak mily szép gyümölcsöket teremhet az egyházi jobb irány terjedésére, az egyházi kapcsolat erősítésére, a tehetségek fejlesztésére, nincs miért fejtegetnem, mert az értelmesek tisztán látják. Írám Pesten, november 22-én 1844. Fogarasy Mihály, m. k., egyedi apát, nagyvárad i. sz. kanonok s a kir. akadémia aligazgatója».

Lehetetlen a legmélyebb meghatottság érzése nélkül elolvasni ezt a hatvan évvel ezelőtt közzétett szöveget, az ő igazán szent és apostoli szellemével; az ő kiáltványszerű kezdetével; az ő ima-szerű befejezésével, a melylyel a szeplőtelen Szűz ótalma alá

helyezi tervét a szerző, ki magát az alakítandó társulatot is a magyarok Nagyasszonyának égi pártfogásába ajánlja. Lehetetlen nem bámulnunk azt a világoslást, bölcseséget és józanságot, melylyel Fogarasy megalkotta tervét; azt a tervet, melyben már benne foglaltatik mindaz, a mi később a Szent-István-Társulat szervezetéhez tartozott s a melyben még a társulati nyomda és könyvtár óhaja is helyet talált.

Látnivaló, hogy Fogarasy a társulatot, melynek tervét így előadta, főképen *papok társulatának* tervezte, melyben a világiaknak csak másodsorban juthatott szerep. Pár évvel később, midőn a társulat tényleg megalakult, Fogarasy, mint látni fogjuk, már nagyobb fontosságot tulajdonított a világiak közreműködésének.

Fogarasy megható fejtegetéseit és magasztos tervét széles körökben nagy tetszéssel fogadták, úgy hogy most már bátran hozzáfoghatott szándéka megvalósításához. Kedvezett ennek az a körülmény is, hogy *Kopácsy* hercegprímás 1846 elején a pesti tankerület és az egyetem hittudományi karának igazgatójává nevezte ki, miért is lakását Pestre tette át. Ugyanekkor a királyi kegy czimzetes püspöki rangra emelte, úgy hogy Fogarasy ezentúl az országgyűlés felsőházának volt tagja. Új hivatalai, kivált a fővárosi népiskolákba a magyar nyelv behozása, bokros teendőkkel halmozták el ugyan, mindamellett nem hagyott alább buzgalma kedvelt terve megvalósításában.

Lakásán több tanácskozás folyt, majd 1847 február 15-re nagyobb értekezletet hívott össze, mely kimondotta, hogy úgy egyházi, mint világi katolikusokból a jó és katolikus szellemben írt s az erkölcsiséget és józan gondolkodást előmozdító könyvek kiadására és terjesztésére *«Jó és olcsó könyvkiadó-társulat»* néven társulat alakuljon.

E határozat következtében elkészültek a Társulat alapszabályai, melyeket előzetes jóváhagyás végett fölterjesztettek az egyházi főhatósághoz. Egyidejűleg aláírási íveket bocsátottak ki tagok gyűjtésére. *Kopácsy* József hercegprímás kezdettől fogva élénk érdeklődéssel kísérte a keletkezőben levő Társulat ügyét s annak alapszabály-tervezetét jóváhagyta.

1847 május havában Fogarasy a pesti központi papnevelő-intézet könyvtártermébe alakuló gyűlésre hívta össze a Társulat iránt érdeklődőket. A gyűlés kimondotta, hogy a Társulat —

kísérletképen *hat* évre — megalakul; neve: «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat». Igazgató-elnökül megválasztották a fáradhatatlan *Fogarasyt*; aligazgatóvá *Somogyi Károlyt*, pénztárosul *Kantz Lázárt*. Választmányi tagok lettek: *Bezerédj Miklós*, *Liptbay András*, *Marczibányi Lőrincz*, *Reseta János*, *Walther László*, *Márkfy Sámuel*, *Szabó Imre*, *Kronperger Antal*, *Kovács Zsigmond*, *Novákovics János* és *Zimmermann Jakab*. Az alakulógyűlés után, 1847 június 4-én, *Fogarasy* az új egyesület programját és alapszabályait fölterjesztette *Kopácsy* herczegprimáshoz, kérve őt, hogy az egyesületet helybenhagyni és védnökségét elvállalni kegyeskedjék. Mint *Fogarasy* írja: * «Társulatunk a katolikus egyház szükségeiből merülvén föl, mint az egyházi élet kifolyása, ezen típusához hűn, mindenekelőtt az egyház pásztorainak helybenhagyó szavát kívánta hallani». *Kopácsy* primás nemcsak a legkészségesebben teljesítette mindkét kérelmet, hanem a Társulat legelső jótévője is lett, midőn kijelentette, hogy *hat* éven át évenként 500 pengőforinttal segílt az őt. A segély azért szólt *hat* évre, mert ennyi időtartamra alakult meg — mint említettük — az alapítók szándéka szerint a Társulat. A primáson kívül a többi főpásztorokat is egyenként fölkérték az egyesület programjának és alapszabályainak helybenhagyására és a védőség elvállalására. Egyszersmind a programot és az alapszabályokat a helytartótanács útján ő Felsőge legfelsőbb jóváhagyása alá terjesztették.

A kormánytestületek kedvezően nyilatkoztak a Társulatsnak úgy programjáról, mint alapszabályairól; a megszokott tárgyalási lassúság következtében az engedélyezés mégis késett. Ez pedig akadályozta a Társulat működését annyiban, hogy a még akkor fennállott cenzura szabályai szerint a még jóvá nem hagyott egyesület alapszabályait kinyomatni nem volt szabad. Így a Társulat nem válhattott országosan ismertté, tehát tagokat sem szerkezhetett szélesebb körben. Mindamellett már akkor is megtette, a mit tehetett; működött, a mint lehetett. Kiadta a «Keresztény Naptár»-t 5000 példányban. A naptár oly nem remélt gyorsasággal kelt el, hogy ámbátor csak 1847 november elején hagyta el a sajtót, mikor már minden kalendárium piacot keresett magának, mégis 5000 példánynyal bátran nyomathattak volna többet.

* «Religio» 1848 május 4. szám.

Közben letelt az 1847. esztendő és a «régi Magyarország» a sírjába temetkezett. Fölvirradt az 1848. év, a rohamos átalakulások éve, amikor egymást kergették az események. Jött márczius 15-ike és vele a sajtószabadság. A magyar katolikus papság lelkes örömmel üdvözölte a márczius 15-iki eseményeket és szilárdan hitte, hogy a szabadság, a mint javára lesz a népnek, az egész nemzetnek, úgy javára lesz a magyar katolikus egyháznak is. Az egész országban a katolikus templomokban hálaadó istentiszteletek tartattak és a legjobb hitszónokok magyarázták a hiveknek a kivívott sajtószabadság és a többi szabadságok jelentőségét. *Tárkányi* Béla hálaéneket szerzett, melyet az egri székesegyházban lelkesedve zengedeztek.

A márcziusi vívmányok tulajdonképen fölöslegessé tették a királyi engedély bevarását a Társulat működésének kezdetéhez. El lévén törülve a cenzura, az alapszabályokat engedély nélkül lehetett kinyomatni és terjeszteni; a Társulat maga pedig a szabad gyülekezés jogán tarthatta összejöveteleit, mivelhogy a gyülekezési jogot se törvény, se rendelet nem korlátozta.

De a sajtószabadsággal fokozott jelentőséget nyert maga a Társulat is. A cenzura eltörlése folytán akadálytalanul lehetett a közönséghez férközni rosszirányú iratokkal; ezek ellenében elszánt versenyre kellett kelnie a jóirányú sajtónak és az ezt terjeszteni hivatott Társulatlak.

1848 április 11-ike meghozta az új törvények királyi szentesítését, miáltal a sajtószabadság és a többi szabadságok törvényes létet nyertek. Az új törvények közt volt a független felelős magyar miniszteriumról szóló is; ennek alapján V. Ferdinánd ki is nevezte az első magyar miniszteriumot.

A magyar miniszteriumra átszállottak a volt magyar királyi helytartó-tanács teendői és el nem intézett ügyei is. Ez utóbbiak közt voltak a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat» alapszabályai.

Az első magyar miniszterium egyik legelső ténye volt a Társulat alapszabályainak jóváhagyása.

Hadd ismertessük itt a Társulat programját s legrégibb alapszabályait, melyek egyházi és állami megerősítéséről most szó volt.

A *programm* így kezdődik:

«Az Atyának, Fiúnak és Szentlélekistennek nevében! Napon-

kint inkább éreztetvén szüksége annak, hogy a külföld példájára honunkban is egy társulat alakuljon jó és olcsó könyvek kiadása és terjesztése végett, mult évi Bőjtelő-hó 15-ikén több egyházi férfiak gyülekezetében elvileg kimondatott: mikép azon eszmék szerint, melyek még 1844-ben a «Religio és Nevelés» II. félévi 44. számában köz tudomásra jöttek, úgy egyházi, mint világi katolikusokból mentül előbb egy társulat álljon össze, mely magának czélul kitűzze: az irodalom útján a keresztény katolikus religio üdvezítő tanainak fejtegetése, boldogító s föntartó elveinek megismertetése és áldásos szellemének terjesztése által a katolikus népben a tiszta erkölcsiséget, józan gondolkozást és polgári erényességet szilárdítani s általában egyesült erővel arra törekedni, hogy míg egyfelől az anyagi jólét emelkedésének eszközei részére készíttetnek vagy szaporittatnak, másfelől szellemi művelődése is katolikus irányban és szellemben, mely a történetek tanusága szerint a népek lelki és földi boldogságára leghatékonyabb befolyást képes gyakorolni, előmozdittassék».

A programm ezután ismerteti a Társulat czélját, nevét és czímét, teendőit; fejtegeti a Társulat szükséges és hasznos voltát s reményeit; végül közli a Társulat szerkezetét, vagyis alapszabályait.

A Társulat *czéljáról* ezt mondja a programm: «Czélja tehát e társulatnak: jó és olcsó könyvek kiadásával s terjesztésével fejtegetni a keresztény katolikus religio hit- és erkölcs tanait, annak boldogító és föntartó elveit megismertetni, az ellenirányú iratok benyomása ellen védeni, s általában egyéb tudományos, közhasznú s népszerű könyveket is akkép szerkeszteni, hogy a katolikus szent hitvallásnak áldásos szelleme hassa át azokat, s terjesztésük által a vallásos meggyőződésnek, mely minden erkölcsiségnek s anyagi kifejlődésnek legtisztább kiapadhatatlan forrása, mindinkább erősödjék és szilárduljon; még pedig: *a)* a köznépben, *b)* iskolákban, *c)* a műveltebb osztályok közt; minél fogva tehát működését is e hármas irányban kívánja fejleszteni; s minthogy ez uton *a magyar szent korona ernyőzete alatt élő minden katolikusokra kíván hatni, gondjai közé fölveszi a moldva- s oláhországi, többnyire magyar fajú és ajkú katolikusokat is*».

A Társulat *nevéről és czíméről* ezeket mondja a programm: «E társulat magát egyszerűen jó és olcsó könyvkiadó-társulatnak kívánja czimeztetni; mely czime által tulajdonképeni czélját és

irányát is megismerteti. De mint katolikus irányban működni szándékozó egyesület, nem tévesztheti el szem elől azt, hogy neki emberi pártolás mellett leginkább isteni segedelemre vagyon szüksége; azért valamint megerősödését felülről várja, a világosság Atyjától, úgy kifejlődésének s egykori sikeres munkásságának reményét is az üdvezítő Istenember ama biztatásában találja föl, melylyel apostolait s hiveit bátorította, mondván: «Bizzatok bennem, én meggyőztem a világot». S innen lelkesülve, a régi katolikus jó szokások nyomán, védszentjeül a boldogságos szűz Máriát választja el; kinek szeplőtelen méhében az örök Ige testté lett; kinek anyai pártfogásába első apostoli szent királyunk a magyar hazát és népet följajánlotta. — Lesz tehát a társulatnak különös ünnepnapja is augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján; s igen óhajtja, hogy e napon szövetkezendő tagjai s részvényesei az Istennek anyját, Magyarország pártfogóját, különös ájtatossággal tiszteljék s tiszteletét buzgó ünnepléssel neveljék. E végre egy különös, a társulat minden tagjaitól legalább aznapon elmondandó imádság fog kinyomatni s minden érdeklettek közt kiosztatni».

A Társulat *teendőiről* ezt olvassuk: «... Ugyanazon célját háromfelé elágazó működési téren fejteni ki a társulat; mely háromfelé ágazó működési terét már most részletesebben is szükséges kijelelnünk.»

«I. Első tekintetet szükségelvén a családi élet, mint a hitnek, vallásosságnak és egyházilag alkalmazott életrendszernek első bölcsője s gyümölcsös kertje, a társulat oly könyveket szándékozik olcsó áron kiállítani s a katolikus nép között elterjeszteni, melyek benne a katolikus hitvallásról meggyőződést szilárdítsák, a katolikus anyaszentegyházhoz ragaszkodást neveljék, az isteni félelmet, vallásos buzgóságot éleszszék, némely előítéleteit kiigazítsák, hit és buzgóság által a valódi erkölcsiséget és keresztény jámborságot terjesztvén, az igazi vallásos nevelésnek, mely leginkább a családi körökben eszközölhető, s a jámbor élet példaadásának alapját a köznépben megvessék, s azt egyszersmind szorgalmas munkásságra, felsőbbek iránti engedelmességre, sorsávali megelégedésre vezéreljék.»

«Ugy véli pedig e célzt megközelíthetni a társulat, ha állandó czikk gyanánt s mintegy folyóirat módjára, évenként egy «Keresztény Naptár»-t állít ki; mely a keresztény családköröknek, a val-

lások, erkölcsös és egyháziilag elintézett életgyakorlatra s a közélet szükségének kitalálására kalauzul szolgáljon. És hogy ezt magának a szegényebb sorsú családátya is megszerezhesse, lehetőleg olcsó áron fogja árultatni. Ugyane tekintetből első gondoljai közt lesz a társulatnak, hogy a családok szerezhessenek maguknak jó és mindenféle szükségeseiket magukban foglaló imádságos könyveket, evangéliumos könyvet rövid magyarázatokkal és oktatásokkal, bibliai történetet, szentek életét, egyházi szertartások és ünnepek magyarázatát, népszerű egyházi történetet, népszerű ismeretek könyvét, és más akár ájtatos, akár közéletre hasznos olvasmányokat.»

«2. Másik főteendője lesz a társulatnak az iskolai nevelésre és oktatásra jótékonyan befolygni; mire nézve a társulat különös gondot és szorgalmat kíván fordítani oly könyvek szerkesztésére, melyekben a katolikus szellem lengje át a tudományt, s a hit gyökeréről fejlesztessenek az erkölcsi kötelességek. Ily szellemben vélne szerkesztendőknak olvasókönyveket, egyházi- s hazai történettant, keresztény régiségtant (archaeológiát) és még más, az ifjúságnak olvasmányul, vagy a tanítóknak útmutatásul és ébresztésül szolgálható könyveket.»

«Ezentúl pedig egy különös könyvtár kiadását tartja igen czélszerűnek, ezen czím alatt: «Ifjúságot képző könyvtár», mely az ifjúságnak hasznos és szívképző olvasmánya legyen. Ebből minden évben legalább egy kötetet kíván kiállítani. De azonkívül más apróbb ajándékokra fordítható könyvecskéket is szándékozik kiadni, melyeknek a Schmid Kristóf-féle elbeszélések, s más, német és francia nyelven kiadott ilyennemű könyvecskék, melyeket meghonosítani törekvendik.»

«Általában ezen társulat mindazon irodalmi eszközöket, melyekkel a közoktatásnak, nyilvános és házi nevelésnek katolikus irányt adhat, működésébe fölvenni s a mennyiben tehetsége engedi, használni kívánja.»

«3. A társulat a műveltebb osztályok nyilvános és magánéletének jobb rendezésére s köztük a vallásosság érzetének terjesztésére azzal kíván hatni, hogy némely jelesebb francia s német katolikus írók példája után a katolikus religio s egyház elleni előítéleteket, vádak, félreértéseket szeliden czáfoló, meghatólag fölvilágosító s kedvteltőleg elbeszélő munkák kiállításával s terjesztésével szándékozik visszaautasítani; mit leginkább úgy vél

eszközölhetni, ha a katolikus religiónak áldásdús szellemét, a katolikus anyaszentegyháznak az emberiségre kiáradó jótékony hatását a műveltebb olvasók előtt földeríti, s ha különösen a napiesemények irányában a sokszor tévedő s elfogult közönség ferde ítéleteit útbaigazítani s azokat a hitvallás és egyházi nézetek szempontjából fölvilágosítani törekszik.»

«Az volna tehát ezen társulat szándéka, hogy ez utóbbi tekintetből «Egyházi Múzeum» czím alatt egy, időhöz nem kötött, füzetekből álló egyházi folyóiratot léptessen életbe; mihelyt őt a dolgozó társak száma, s anyagi erő, az ily terjedelmesebb munkakör megbírására is képessé teendik».

A Társulat *szükséges és hasznos voltáról s reményeiről* a programm ezeket mondja: «A katholicizmus irodalmi tehetsége mindig ismertető jele volt az egyházi belerőnek és beléletnek; s ha valamikor szükség vala ennek fölébresztésére, a jelen idő súlyai bőven igazolandják az egyház törekvését, hogy a korszellemet megragadni s maga körébe vinni igyekezzen. Szintügy reméljük, hogy a világi urak és nők is, kiknél a katolikus religio még becsben van s annak üdvhozó erejét magukban érzik s terjeszteni kívánják, készek lesznek e társulat gyámolítására; s minthogy... e társulat alapító, dolgozó és részvevő tagokból, pártfogókból és tiszteletbeli tagokból fog összeállani, biztos kilátásaink vannak arra, miszerint e társulat, mely a kor szükségeiből emelkedik ki, s iránya a legjobb, czélzata a legszentebb, e honban kívánt részvétellel találkozandik, s hatásának gyarapodásában azon gyógyszerert állítandja elő, mely az indifferentizmus és vallástalanság terjedő kórságai ellen üdvös hatású leend s talán magának a magyar literaturának is journalistikai és romantikai irányát a bölcséleti mélység és vallási ihlettség szebb és magasztosabb pályájára fogja vezetni. Ily remények s érzelmekkel mozdul ki e társulat az eszmék hosszú vajadásából, hogy a munkás élet színhelyére föllépjen, s most előre csak hat évi munkakört tűz maga elébe; megkísértendő, ha vajjon ennyi vágyak és óhajítások magvai a magyar anyaszentegyház földén megtermik-e a kívánt gyümölcsöt?»

Az *alapszabályok* főbb rendelkezései a következők:

Ily czím alatt: «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat» épületes és hasznos könyvek olcsó áron leendő kiállítása és terjesztése végett, a magyarhoni úgy egyházi, mint világi katolikusokból egy társulat

alakul 1849-ik évtől kezdve, egymásután következő hat évre, mely idő lefolyása alatt irányát, szellemi hatását, hasznosságát s általában életrevalóságát kifejthetni reményli.

A társulat áll *alapító*, *dolgozó* és *részvevő* társakból.

Alapító tagjai a társulatnak azok lesznek, kik annak üdvös céljára egész hat évre egyszerre legalább 100 pengő forintot, vagyis évenként 18 pengő forintot adományoznak; *dolgozó* tagok azok, kik a társulatnak célját s irányát az irodalom által, a programmban kifejtett elvek szerint előmozdítják; *részvevő* tagok pedig azok lesznek, kik ezen társulathoz kívánván csatlakozni, pénztára gyarapításához, hat év alatt, évenként legalább 3 pengő forinttal járulnak, vagy egyszerre 18-czal.

Föntartja magának a társulat, hogy azokat is, kik ez üdvös intézetet talán későbbben nagyobb pénzsegélyvel gyámolítandják s iránta különös hajlandóságot, kedvezést és pártfogást tanúsítanak, *pártfogóinak* elválaszthassa és nevezhesse; sőt ily pártfogókat magának szerezni s megnyerni minden módon igyekezendik. Úgy-szinte azokat, kik e társulat célját buzgó közremunkálásuk által előmozdítandják, *tiszteletképen* tagjai közé fölvenni óhajtja.

Az alapító és részvevő tagok önkénytes csatlakozás útján válnak a társulat tagjaivá; de a dolgozó tagok fölvétele, azokon túl, kik a társulat keletkezésekor vagy már önkényt ajánlkoztak, vagy közóhajtás útján még fölkéretnek és elválasztatnak, a nagygyűlésben, a választmány ajánlatára, szavazat útján fog eszközöztetni.

A társulat késznek nyilatkozik ugyan a tagok literaturai, kéziratban beadott munkálataikat, melyek kiállítására a választmány által fölhivattak, vagy önkényt ajánlkoztak — ha a program irányában és szellemében alaposan és jól lesznek kidolgozva — illendően díjazni; hiszi azonban, hogy lesznek közülök olyanok is, kik a társulat célját, mely nagyrészt a könyvek olcsó ároni kiállításában áll, előmozdítani óhajtván, ezen igényükről a társulat javára le fognak mondani.

A beadott kéziratokat a választmány kiküldött tagjai fogják megbirálni.

Az alapító tagok minden, a társulat neve alatt kikerülendő munkából egy-egy példánnyal tiszteltetnek meg.

A dolgozó és részvevő tagok is azon kisebb munkákból,

melyek ára 50 p. krajczárnál drágább nem lesz, egy-egy példányt kapnak. Ez által a könyvek célbavett olcsósága mellett, csak a nagyobbsszerű könyveket nem fogják ingyen kapni; de azon dolgozó tagok, kik a társulat célját folytonos működésük által elősegítendik, a nagyobb munkákban is részesítendőek lesznek.

Az alapító és dolgozó tagok ezen társulat minden ügyeire nézve szavazattal birnak; részvevő tagok közül pedig azoknak fog adhatni a társulat a közgyűlésen szavazatot, kik ezen intézet iránti buzgóságukat a könyvek terjesztésében tíz aláíró vagy vevő szerzésével fogják kitüntetni.

Az alapító és dolgozó tagoknak a választmányban is szinte, mint a nagygyűlésben, szavazatuk van.

Ha hat év lefolyta előtt az eloslás nem várt sorsa érné a társulatot, a föl nem használt pénzalapból az alapító és részvevő tagokat aránylagos kivetés szerint kármentesíteni fogja.

A társulat fővédnökül a magyar katholikus egyház fejét, az ország primását bátorodik tiszteletteljes bizalommal fölkérni.

A társulatnak van egy igazgató-elnöke s annak helyét pótló alelnöke.

Az igazgató-elnököt egy állandó választmány támogatja működésében, s egy meghatározott díjjal ellátandó tollvivő alkalmaztatik melléje.

A nagygyűlés fogja a választmányi tagokat a szavazattal bíró tagokból megválasztani. A választmánynak kétharmada a dolgozó tagokból állandó.

A választmány minden hóban egyszer ülést tart. Azonkívül az elnök, valahányszor szükségét látja, a választmányt mindenkor összehivhatja.

A társulat hivatali helye Pest városában leend, mint mely különben is az ország központja s irodalmi vállalatok kivitelére legalkalmasabb.

Minden püspöki székvárosban lesz a társulatnak egy vagy több bizottmányosa; sőt ily bizottmányokat más helyeken is, mint a szükség kívánandja, alakít; s minthogy a bizottmányosok felelet terhével járó ügykezelést vállalnak magukra, a társulat nekik, pénztárának állapotához képest, bizonyos procentuációt vagy tiszteletdíjat ígér.

A helybeli választmány ülnökeinek egyike a társulat pénztárának kezelésével bizatik meg.

A püspöki megyékben föllállítandó bizottmányok elválasztására a főpásztorok mély alázattal megkérendők, valamint arra is, hogy ezekre atyai gondosságukat kiterjeszteni méltóztassanak.

A társulat évenként egyszer, akár itt Pesten, akár a körülményekhez képest más helyen, egy nagyobb gyűlést tart, melynek ideje és helye az igazgató-elnök által előlegesen közhirrre tétetik.

A nagygyűlés föladata áll: a kiadandó munkák előrajzának megbirálásában, az évi számadások megvizsgálásában, az alapszabályok netalán szükséges módosításában, a választmány s új dolgozó tagok választásában.

E gyűlés elnökségére a jelenlevők között, rangfokozat és idősbég szerint, a legtekintélyesebb méltóság kéretik meg, és ha püspöki székesvárosban tartatik a gyűlés, maga a megyéspüspök viszi az elnökséget.

1848 május 1-én a Társulat megkezdte működését. Ez a tény meg van örökítve a társulat legrégibb jegyzőkönyvének homlokán, hová Fogarasy sajátkezűleg ezt írta: «A jó s olcsó könyvkiadó-társulat 1848-ban május első napján nyilvános működését megkezdte».

Fogarasy ekkor ismét tollat ragadott. A «Religio» 1848 május 4-iki számában «Nyilatkozat a jó és olcsó könyvkiadó-társulat ügyében» cím alatt értesít a társulat körül történetekről. Közli Kopácsy primás levelét, melylyel a társulat programját s alapszabályait jóváhagyja és a védőséget elfogadja; előadja, hogy az alapszabályokat a helytartótanácsához terjesztették föl; majd így folytatja:

«A szabad sajtó fölöslegessé tette a legfelsőbb engedmény utáni várakozást. Az újabb politikai fordulatok az egyház szabadabb mozgására s az egyházi irodalom fejlesztésére is jótékonyan hatottak; a jó és olcsó könyvkiadó-társulat a cenzura megszüntetésében kettős, újabb indokot lát tervének életbeléptetésére. E kettős indok: a sajtó élénksége és a sajtó szabadsága; s ha elébb a társulat eszméje talán föl nem lobbant volna is a katolikus papság számosbjainak fejében, az újabb események hatalmának kelle azt bennük fölkelteni; mert annak, ki most tétlenségben marad, nincs jövője; ki a szabad sajtó jótékonyágával az üdvezítő vallás és tiszta erkölcsiség terjesztésére, ha ez tehetségében áll, nem él, az

hűtlen azon egyházhoz, melyet keblében tisztel s melynek érdekeit nagyrészen csak az irodalom útján lehet megvédeni».

«Ezennel tehát Isten segítségül hívása mellett kijelentjük s a katolikus közönségnek tudtára adni kívánjuk: hogy a jó és olcsó könyvkiadó-társulattal csak azon esetre volnánk kénytelenek fölhagyni, ha e honban élő s legalább is nyolcz millió katolikusoknál kellő részvételre s pártfogásra nem találánánk; mitől azonban sem az eddig mutatkozott csatlakozásból ítélve, sem az idő fejleményeit tekintve, épen nem félhetünk.»

«Hiszen eljött ideje, hogy a katolikus érzelem tetszőleges tespedéséből e honban is életre vergődjék, s mint életerős elem, saját körében, a magyarhoni katolikus egyház terén, illő tevékenységet fejtsen ki a hitbuzgóság fölébresztésére, s ama szent érdekek védelmére, melyekért eddig az apostoli királyság ernyőzete alatt maga az ősi alkotmány kezeskedett; de melyek ezentúl az összes katolikusok hitbuzgóságában találандják föl leginkább ama pártolást, melyet Isten segedelmén kívül, emberektől várhat egyházunk. Eljött ideje, hogy a magyarhoni katolikusok (kik a papokkal és főpásztorokkal egyesülten különben is csak egy testet képeznek; mert azonegy hitet vallván, ugyanazon szentségek által eleveníttetnek; s a szeretet és testvériség legszentebb kapcsolataival olvadnak tag taghoz egy titkos testületbe, melynek láthatatlan feje maga Krisztus, ki e főnökséget a földön Péterre s utódjaira, a római pápákra bízta), a társulati téren is bizonyítsák be, hogy a religio s egyház szent érdekeinek megőrzésére s a katholicizmus boldogító hatásának terjesztésére készek testvérileg egyesülni s egyesített erővel létrehozni mindazon intézkedéseket, melyeket az újabb kor szükségei megkívánnak, vagy a melyek által az egyház függetlensége és szabadsága biztosíttatik.»

Majd meg később ezeket mondja: «Nem tudunk kételkedni róla, hogy a katolikus papság, valamint részéről ez üdves társulathoz számosan kívánnak csatlakozni, úgy igyekezendik világi férfiak és nők buzgó részvételét is a társulat gyámolítására megnyerni. Eddig többnyire csak a kormány és papok képviselték a katolikus egyház érdekeit; s a világi urak azzal hűtötték az egyházunk melletti fölszólalásra igénybe vett buzgólkodásukat, hogy hiszen ez papi dolog, papokat illet, s majd tesz róla az apostoli király. A dolog most másképen áll. Ezentúl a katolikus egyház-

nak leginkább a hívők buzgóságára, s erélyességére kell támaszkodnia; s a világi katolikusoknak szép tér nyílt az egyház külső ügyeinek vitelében. Az érdekek, melyeket meg kell védenünk, nem csupán a katolikus papság érdekei, hanem az egész magyarhoni katholicizmuséi. A mi megvédeni valónk van, közkincse az minden Magyarhonban lakó katolikusnak. Azért semmi sem szükségesebb most, mint a szent ügynek egyesített erővel támogatása; és erre a buzdításnak, a fölvilágosításnak leginkább a papság szelid és óvatos buzgóságától kell jönni.»

Szemelvényeket közöltünk Fogarasy cikkéből; s e szemelvények mutatják, mennyire fölismerte Fogarasy a megváltozott idők viszonyait és szükségzeit s mennyire tudta hozzájuk alkalmazni a társulat tervét. Már nem első sorban papok társulata neki a «Jó s olcsó könyvkiadó-társulat»; nagy súlyt fektet a világiak közreműködésére, mint a kikként ezentúl legfőképen találhat emberi ótalmat az egyház. Figyelemre méltó Fogarasy nyilatkozatának befejezése, melyet ezért szintén ide kell iktatnunk.

«Van még egy — úgymond — mit ezen nyilatkozatban említetlenül nem hagyhatunk. Az idő fejleményei talán *egy nagyobb s általánosabb katolikus egylet* alakítását is tehetik szükségessé... Ha létrejön, mit lelkünkben óhajtottunk, úgy a jó és olcsó könyvkiadó-társulat annak *egyik önálló osztályát* képezendi, s társulatunk tagjai egyszersmind a katolikus egylet tagjainak is fognak tekintetni. Nem az erők eldarabolása volna tehát célbavéve ama nagyszerű egylet alakításával, hanem éppen azok összpontosítása. *A népre kiterjesztett jogok korszakában a katolikusoknak is megnyílt a tér: egyházuk külső igazgatásában, a nevelés és oktatás előmozdításában, a szorosan papi és bejegyzési hatalom sorompóin kívül, a papsággal kezet fogva, résztvenni.*»

Az olvasó könnyen kitalálhatja, hogy azon «nagyobb s általánosabb katolikus egylet», melyről itt szó van, s melynek a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat» egyik osztálya lenne — ugyanaz, a mit ma *katolikus autonómiának* nevezünk. Akkoriban «*Institutum catholicum*» név alatt tárgyalták ezt; ez az elnevezés fordul elő az 1848-ban tartott egyházmegyei zsinatok és papi gyűlések irataiban.

A magyar «*Institutum catholicum*» indítványozóinak mintául szolgált az angol katolikus «*institutum*», melyet XVI. Gergely pápa 1840 február 19-én megerősített.

A katolikusok emanczipációja előtt ugyanis Angliában egy magántársulat alakult, «English Catholic Board» név alatt, melynek élén a Howardok főnöke, az 1842 márczius 16-án meghalt norfolki herczeg állott. Az emanczipáció után az egyesület föl-
oszlott s helyette több kisebb társaság keletkezett, melyek 1838-ban az úgynevezett «Catholic Institute of Great Britain» czimű nagy intézetbe olvadtak össze. Az intézet az angol katolikus püspökök pártfogása alatt állott; volt egy központi választmánya, mely alatt voltak a szekciók és a filiálisok, melyek mindegyikének volt választmánya. Az egyesület tagja lehetett mindenki, ki évenként egy shillinget fizetett. Az intézet célja volt: a hitczikkelyeket fejtegetni és védelmezni, üdvös könyveket és egyéb iratokat forgalomba hozni, a katolikusokat üldözések ellen védelmezni, inségükben gyámolítani, a betegeknek orvosi segílyt biztosítani, templomok, iskolák és jótékony intézetek fölállítására pénzt szerezni.

Ennek az angol «Institutum catholicum»-nak a mintájára akarták szervezni a magyar «Institutum catholicum»-ot oly célból, hogy egyebek közt a magyar katolikus egyház függetlenségének és jogainak őre s védelmezője legyen, a templomok, iskolák és jótékony intézetek fentartásáról, a papok és tanítók fizetéséről gondoskodjék, az egyházi alapítványokat kezelje s az egyházi javak felett őrködjék. Szóval: a tervezett magyar «Institutum catholicum» a szabad társulás alapjára fektetett katolikus autonomia lett volna. Tudjuk, hogy ez az intézmény nem alakult meg, s így a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat» megőrizte a maga önállóságát.

1848 május 8-án volt az *első választmányi ülés*, melyen az elnök szép sikerekről számolt be. *Kopácsy* József herczegprimás 1847 szeptember 27-én kelt levelével — miként már említettük — tudatta, hogy hat éven át évenként 500 pengőforinttal kívánja segíteni a Társulatot. A kegyelmes pártfogó, a magyar katolikusok mély szomorúságára, még ugyanazon évben elhunyt; a Társulat vezetősége ennél fogva a végrendelet végrehajtóit kérte föl a járandóság megküldésére. A pécsi püspök 100 pengőforintot adományozott; a pécsi egyházmegyében gyűjtött három pengőforintos részvényesek száma pedig, noha hét kerületből a gyűjtőíveket még nem küldték vissza, 90-re ment. Az első választmányi ülés alkalmával a társulat összes bevétele 1537 frt 12 kr., kiadása 1008 frt 24 kr., pénzkészlete pedig 527 frt 48 kr volt pengőpénzben.

Elhatározták azt is, hogy a papságot fölkérik, hogy adományokkal és hagyományokkal támogassa a jó és olcsó könyvkiadó-társulatot. «Tapasztaláson alapult igazságul tűnven föl a választmány előtt az, miszerint többen a többecskevel bíró egyházi férfiak közül, éltek folytán, vagy végrendeletileg tett adományozásaikat, legjobb szándékkal oly célokra fordítják, melyek ugyan magukba véve üdvösek lehetnek, de nem a legdúsabban gyümölcsöznek; teszik pedig azért, mert üdvösebb, magasztosb, s végtelenül áldásosabb gyümölcsökkel kínálkozó célok, vagy éppen kiáltó szükségekre senki által nem figyelmeztetnek; határoztatott: a jó és olcsó könyvkiadó-társulat tagjai, minden jó alkalmat megragadva, oda törekedendének, hogy a szokásos hagyományozások a keletkezendő félben levő *catholicum institutum*, *jó és olcsó könyvkiadó-társulat* és a hittérítők kasszája felé irányoztassanak. E pont különösen a Religió-Nevelés érdemes szerkesztőségének figyelmébe ajánltatik; a többi tagok efféle kapacztálásokra leginkább az itt-ott találkozási s privát beszélgetési alkalmakat használandván.»

1848 június 5-én megtartották az első közgyűlést. E közgyűlésről a jegyzőkönyv azt mondja, hogy «a Társulat évkönyvében örökké nevezetes és minden jelenvoltak szívében kitörülhetetlen betűkkel leendő bevésve». Fogarasy Mihály, a Társulat alapítója, remek beszéddel nyitotta meg a gyűlést, melyen ott volt a magyar püspöki kar, kivéve a primást, kinek széke Kopácsy halála által megüresedett; s ott volt a magyar katolikus társadalom színe-java. Ezen a közgyűlésen a Társulat elnökévé *Károlyi* István grófot, a nagynevű katolikus főurat választották s állásába nyomban be is iktatták, «a mi — mint a jegyzőkönyv mondja — oly elragadtató lelkesedéssel ment végbe, mely a fényes érdemekben és jeles tulajdonságokban gazdag főúrhoz, az igazán buzgó katolikus férfiúhoz, nagy hazafihoz, bő ismeretű tudóshoz és szeretetteljes emberbaráthoz teljesen méltó volt».

Titkárnak *Santhó* Károly esztergommegyei áldozópapot választották meg, 500 pengőforint évi fizetéssel; pénztárnok ismét *Kantx* Lázár segédlelkész lett.

A közgyűlésről mindenki azon meggyőződéssel távozott, hogy «az ünnepély nemcsak a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat», hanem a *fölebredő katolikus egyházi életnek is* emlékeztetre méltó ünnepe volt».

Nevezetes az a beszéd, melylyel Fogarasy ezt a közgyűlést

megnyitotta. A megváltozott közjogi állapot helyes fölismerése ezen a beszédjén is végigvonul, valamint az a törekvés, hogy másokat is figyelmesekké tegyen az új viszonyokra. Miként a «Religio»-ban egy hónappal előbb közzétett nyilatkozatában, úgy itt is a világi katolikusok közreműködésére helyez különös súlyt. És fölismeri a sajtószabadság kiváló jelentőségét is úgy az országra, mint a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat»-ra nézve.

«Honunkban is — úgymond megnyitó beszédében többek közt — csak úgy fejlődhetik ki a katolikus egyházi élet nagyobb tevékenységre s tiszteletet igénylő álláspontra, ha a főpásztorok az egyház terén megindított és még megindítandó vállalatokban a jóra föllelkesült papság élére állanak, hova istenileg magasztos tisztök emelte őket; s ha a püspökeivel egyesült papság nem elszigetelve s nem egyedül vezérlendi a katholicizmus erejének fölmozgatására irányzott szebb törekvéseket, hanem *a világi rendű katolikusok is* vele részvételre s munkásságra föllelkesülten, az isteni religio és ezt föntartó egyház közös ügyében testvéri s baráti kezet fognak; az igazság és erkölcsösség, az emberiség e legmagasztosb javainak megvédésére magukat elszánják; a készség és föláldozás adományait ugyanazonegy szeretet közös oltárára lerakják.»

«Nem szükséges ugyan mondanom, de mégis meg kell említenem, hogy országunk eddigi alkotmányos gépezetének az utolsó országgyűlés által végrehajtott átalakítása a magyarhoni katolikus egyházra következményeinek alkalmazásával roppant hatást és változást fog eredményezni. Ezek elvben és eszmékben már egész öntudatunkat keresztülfutották, de csak idővel és fokozatosan fogják az egyház küléletét s kormányzati alakját átídomítani.»

«Mindenesetre mi és velünk a katholicizmus belerejének ismerői azon hiedelemben vagyunk, hogy ha a katholicizmus elég erővel birand a politikai nyereseményeket hasznára fordítani, mi

Károlyi István gróf.

eddig helyezetünk aggodalmat ébresztő megrázkódtatásából *csak* *nyereményeket* várhatunk, *az egyházi legdrágább szabadság és az egyházi élet szabad fejlődésének* megbecsülhetetlen nyereményeit.»

«E Társulat, mely még a múlt évben megalakult vala, de működésének megkezdését a *czenzura* szabályainak korlátai miatt halogatni volt kénytelen, *maga is részesült már a kivívott szabadság jótéményeiben.* Vajudásunk s hosszasb várakozásunk nyügeit föloldották az újabb törvények; *szabadon léptünk ki a cselekvés mezejére; a korszerű s csak bizonyos időpontig batást gyakorolható munkákat rögtön kinyomathatjuk;* s föl vagyunk képesítve a hullámzó események sebesen haladó korszakában békeszózatunk hatályával vigasztalni vagy ébresztteni azokat, kik nem találnak üdvet másban, mint az ősi katolikus hitvallásnak s a szent királyok által alapított egyháznak fönmaradása s virágzásában.»

«*De jótékonyan batott Társulatunkra maga az eddigi egyházi jogviszonyokat megingató törvényrendelet is, mennyiben a szunnyadozó katolikus érzelmet sokakban fölkeltette, az eddig is ébren levők féltekenységét pedig még inkább élénkítette.*»

«Mutatkozott ugyan már előbb is buzgó részvét egyleti üdves vállalatunk irányában, mert szükségessége, korszerűsége s célunk tisztasága derűten állott minden, jóért és szépért föllelkesedő honfi előtt. De csak imént nyilvánosságra jött föllépésünk hire átvillanyozni látszék a kebleket, s tagjaink száma azóta oly arányban növekedik, miszerint a Társulat jövőjét, ámbár a részvételre fölhívó aláírási íveink a magyar hon nagyobb területét még be nem utazták, s az igennel felelő visszhangok még csak a szomszéd vidékből jutottak el hozzánk, már is biztosítva látjuk.»

«Mi e lelkesedést hajlandók vagyunk a politikai események által éberségre szólított katolikus érzelem fölüdülésének tulajdonítani s azt hinni, hogy egyházunkban a társulati szellem, a szétszakadozott erők összeforrása ezentúl még dicsőbb s üdvösebb eredményeket hozand létre.»

«Eddig a törvények által védett, a nyolczszázados alkotmány-nyal elválaszthatlan kapcsolatban álló magyar egyháznak szerkezetét elég erősnek és szilárdnak hittük arra, hogy a katholicizmus érdekei e honban minden külöstromok ellen sértetlenül fönnállhassanak.»

«...Bizva az alkotmány erősségében s egyházunknak nyolcz

századokkal daczoló szerkezetét általa eléggé védettnek hívén nem láttuk eddig szükségét a féltékenyebb gondosságnak; nyugodtunk a terebélyes fának árnyékában; szunnyadoztunk egyházunk erősségei körül, s bárha jó idő óta ostromoltaték, nem hittük oly közelnek azt, a mi megtörtént, hogy tudniillik az ős elődöktől oltalmára épített védfalak egyszerre széthányattassanak; s neki is a sík téren egy újabb álláspontot, egy párvonalos helyzetet kellend az új alkotmányos institúciók ernyőzete alatt elfoglalni.»

«És itt őszintén megvallom, miszerint *a változott jogi helyzet az egyházra nézve szerencsétlenségnek nem tartom*; én a vallás hatályosságát nem kül-, hanem belerejéből származtatom, s Krisztus egyházának rendeltetésével nem az uralkodást, vagy a nyugvást, hanem a küzdelmet látom megfelelőbbnek. A katolikus anyaszentegháznak romolhatatlansága a történetben mindig az által bizonyult be, hogy szüntelen küzd, de meg nem győzetik; szorongattatik, de erejében meg nem fogyatkozik. A trónok oszlopaival nem roskad össze, *s a népek hatalmában föltalálja ujjaalakulásának sarkpontját.*»

«...Mi mindig óhajtottuk, de most buzgóan kívánjuk, hogy e Társulathoz katolikus *világiak* is annál nagyobb számmal csatlakozzanak, minél több erőhatást képesek ők gyakorolni a katolikus egyházi élet fejlesztésére, s minél több szüksége van egyházunknak arra, hogy fiai buzgóságában találja föl a vigasztalást, ha hol aggodalmakkal telik el keble. A hit közös kincsünk, a hit szerinti élet közös szellemünk; ennek terjesztésével mindenki apostolkodhatik, habár nem áll is az Úr fölkejtjeinek sorában; s ha baj vagy vész fenyegetné az egyházat, *nem a papság gyöngye serege védené azt meg, hanem a bivek buzgósága.*»

Hogy Fogarasy ennyire megértette a megváltozott helyzet igényeit, azt nagyon természetesnek találjuk, ha meggondoljuk, hogy az 1848. évi törvények létrehozatalában Fogarasy maga is közreműködött mint a felsőház tagja. Igaz, hogy a törvények nem az ő módosító indítványai elfogadásával jöttek létre, hanem a kormány javaslata alapján; de beszédeiben, melyeket a vallás ügyéről szóló 1848. évi XX. törvenyzikk tárgyalásánál mondott, bebizonyította, mily őszinte barátja a szabadságnak s a vallás-egyenlőségnek.

Fogarasy a felsőházban 1848 április 2-án nagy beszédet mon-

dott a vallásügyi törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, melyben többek közt ezeket mondta:

«Mi most alkotmányos életünk békés átalakulásának nagy és dicső korszakában vagyunk. A polgári szabadságnak ama nagy eszméje tétetik le most készülő törvényeinkben: hogy a törvény előtt minden ember egyenlő legyen; a különféle néposztályoknak polgári egyformasága mondatik ki. Természetes tehát, hogy a szabadság jótékonyosságában mindnyájan egyformán kívánunk részesülni. De éppen azért igen sajnós volna, ha éppen ez időszakban megint egy oly vallási törvény szentesítettnek, melyben oly valami látszik rejleni, miáltal egyik vallásfelekezetben azon féltékenység keltetik föl, hogy szabadságának s jogainak megtámadásától tartson. Részemről ugyan azt tartom, hogy a katolikus vallás és egyház az alkotmányos szabadságnak s egyházi függetlenségnek azon értelmét, miszerint magát és a népeket a túlterjeszkedő hatalom nyomása ellen védje, fölfogni s terjeszteni mindenkor tudta. A jelen időben is ő tűzte ki Európa népeinek a haladás zászlóját; s azt hiszem, hogy birt és bir most is annyi elaszticitással az eszmék és népek vezérletére, hogy ha a hatalom nyomásának ideje megint visszatérne, ő a népeket a szolgaság békóiból a szabad működés és kifejlődés dicsőbb terére fogja kiemelni. De ha valamikor, úgy a jelen időszakban óvakodjék a törvényhozás, az egyház szabadsága s testületi jogai fölött korlátozólag intézkedni. Nem egyedül a katolikus egyház részére mondom ezt ki; hanem általában minden vallásfelekezetűek részére. Én a szabadságot közös kincsnek tartom és nem monopóliumnak; s a vallási szabadságról azt hiszem, hogy az az emberi jogok legszentebbike. Ma már egész Európa követeli vissza az asszociáció szabadságát. A legszentebb és legfölségesebb emberi asszociációk az egyházak. Ezen egyesülési jogról, mely régibb a polgárinál és magasabb, mivel lelki és szellemi, senki lemondani nem akar, lemondani nem fog; ezzel a törvényhozásnak is legóvatosabban kell bánni és gazdálkodni».

Ezután a törvényjavaslat minden egyes szakaszát bírálat alá veszi. Az 1. §-t, mely az unitárius vallást bevett vallásnak nyilvánítja, elfogadja, de a 2. §-t, mely a bevett vallásfelekezetekre nézve nemcsak tökéletes egyenlőséget, hanem viszonyosságot is állapít meg, módosítani kívánja oly módon, hogy kimondatik,

hogy a bevett vallásokra nézve, «saját hitelveik s egyházi szervezetök épségben tartása mellett» állapíttatik meg tökéletes egyenlőség és viszonyosság. A 3. §-ra nézve, mely kimondja, hogy minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek, Fogarasy a következő nevezetes kijelentést tette: «Én, ki a vallásos szabadságnak mindenkor bajnoka kívánok lenni, sohasem fogom azt ellenezni, hogy akármely vallásfelekezetű lelkészek kellőkép láttassanak el, miszerint szent hivataluknak megfelelni képesek legyenek s ne kényteleníttessenek valamely más, ezzel össze nem férő foglalatosságban töltöni idejüket. Ha tehát ezen törvényjavaslat által a kk. és rr. újólág azt akarják kifejezni, hogy a mennyiben más vallásfelekezetek lelkészei elengedőleg ellátva nem volnának, azok közállomány által láttassanak el: az ellen teljességgel semmi észrevétel sem sincs; de ha ezen törvényjavaslat által talán az czéloztatnék, hogy azon katholikus egyháztól, mely most is oly nagylelkűleg hozta az áldozatokat az állomány újabb formáinak megalakítására, azon egyháztól, mely most jövedelmeiben úgy is tetemesen megcsonkíttatott; azon egyháztól, mondom, melynek nyolcz századokon keresztül szerzett saját vagyona s alapítványai vannak, melyekből iskoláit föntartsa, az egyház- és annak szolgálainak és a kultusznak szükségeit fedezhesse; ezen egyháztól ezen vagyon és birtok a közálladalom által elvétessék s az ezután más vallásfelekezetűek lelkészei- s iskoláinak föntartására is fordíttassék: egyenesen kimondom..., hogy bizton hiszem azt, miszerint az e honban élő hét millió katholikusok ily szándékba, ily értelmű törvényjavaslatba bele nem egyezhetnek, beleegyezni nem fognak. Annyi volna ez, mint a szent tulajdonnak megtámadása, mit védeni és megóvni hazafiúi szent kötelesség. Nemcsak a magántulajdon szent és sérthetetlen az álladalomban, hanem ilyennek kell lenni a testületek tulajdonának is; már pedig szentebbet és mélyebben gyökerezettebbet az egyházi testületeknél nem ismerünk; ezekben van letéve az emberi jog és szabadság legszentebbike». Miután utalt még arra, hogy a protestánsoknak és a görög nem egyesülteknek is vannak egyházi javadalmaik és alapítványaik, melyeket országos törvényeink sérthetetleneknek nyilvánítanak, a szakasznak ezt a szövegezését indítványozza: «Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi, *mennyiben azok*

e vallásfelekezetek mostani javaikból s alapítványaikból ki nem telnek, közálladalmi költségek által fedeztessenek».

Fogarasy még többször szólalt föl e törvényjavaslat tárgyalásakor. Április 5-én tartott beszédében kifogásolta, hogy a törvényjavaslat csak általános kijelentéseket tesz, melyeket többféleképp lehet majd magyarázni, a helyett, hogy konkrét alakban megmondaná, miben áll pl. a viszonyosság. Az alsóház viszonyizetésnek tárgyalásakor pedig aggodalmának adott kifejezést e viszonyizet határozatlan, ruganyos kijelentései fölött.

A vallásügyi törvényjavaslat országgyűlési tárgyalásai tehát meggyőzték Fogarasyt, hogy a katolikus egyháznak Magyarországon résen kell lennie, esetleges jogfosztások kísérleteire el kell készülnie. Belátta, hogy az egyház emberi támaszt igazán csak a hét millió katolikusban találhat. Ezeket kell a papság köré gyűjteni s ezeket kell katolikus szellemmel eltölteni. Erre volt szükséges a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat».

A Társulat, mihelyt a cenzura megszűnése lehetővé tette alapszabályszerű akadálytalan működését, azonnal érintkezésbe lépett katolikus írókkal, hogy megnyerje munkásságukat. De a vezetőség ebbeli buzgalmát megelőzte *Majer* István tanár, a később országos nevű «István bácsi», a ki nyomban a Társulat megalakulása után maga ajánlkozott az elnökségnek, különösen népszerű és ifjúsági művek írására vállalkozván. A már akkor is jónevű író ajánlatát a választmány természetesen kész örömmel fogadta. E szerint méltán nevezhetjük *Majer* Istvánt a *Szent-István-Társulat legelső írójának*.

Fogarasy országgyűlési felszólalásából láthattuk az imént, hogy a magyar katolikus egyháznak az 1848: XX. t.-cz. homályossága és kétértelműsége miatt volt oka féltenie vagyonát és alapítványait. A Társulat választmánya ismerte a veszélyt és ismerte a föladatot, mely a Társulatra a katolikusok fölvilágosítása tekintetben e téren vár. Ezért elhatározta, hogy *Danielik* Jánossal röpiratokat készíttet, melyek a katolikus alapítványok mivoltát és történetét ismertetik.

Különben a Társulat programmszerű tevékenységét minden irányban kezdette meg azonnal, a mint szabadságával élhetett.

Így a *népies irodalom* terén is azonnal a tettek mezejére lépett. Szabó Imrével füzetet íratott «Tanácsadó a falusi nép számára» cím alatt, mely a népet az 1848. évi törvények iránt fölvilágosította.

A Társulat gondoskodása nemcsak a magyar ajkú katolikusokra terjedt ki, hanem más ajkú katolikus honfitársainkra is. A választmány legelső ülésében elhatározta, hogy a magyar nyelven megjelenendő könyvek tót és román nyelvre is lefordíttassanak; továbbá kijelentette, hogy a Társulat céljával és elveivel egyező eredeti tót és román munkákat is szíves örömmel fogad. Különösen a «keresztény naptár»-ra nézve azt határozta a választmány, hogy a tót naptár olvasmányai mindig az előző évbéli magyar naptár olvasmányai legyenek.

A választmánynak ez a határozata alkalmas lehetett arra hogy azok, kik a katolikusok meggyanúsításával akarják megmenteni a «magyar állameszmét» — s ez az iparág 48-ban is nagyban virágzott — a magyar nyelv iránt való közömbösséggel s a nemzetiségekkel való «paktálással» vádolják Társulatunkat. Ezért a szóban forgó határozat

az 1848 június 5-én tartott közgyűlésen hosszabb vitatkozásra szolgált alkalmul. Végre azonban abban állapodott meg a nagy többség, hogy «miután tót ajkú atyáinkfiainak szellemi és vallási műveltsége a Társulat előtt sem lehet közömbös dolog; miután világos, hogy ők könyvek nélkül — főleg a jelen időben — nem szükölködhetvén, igen könnyen megtörténhetnék, hogy könyvekért idegen nemzethez folyamodjanak s a nemzetiség nem kis kárára idegen nemzetbeli elvekkel telt könyveket szerezzenek maguknak; miután maga a miniszterium is szükségesnek ítélte némely könyveknek tót nyelvre fordítását nemcsak, hanem egy néplapnak tót nyelven megindíttatását is»: ezért, ha a közvélemény vagy a megyéspüspökök valamely könyvnek tót nyelvre való lefordítását szükséges-

Májer István.

nek fogják találni, ez tót nyelvre is lefordíttassék, minek kivitele azonban mindenkor a középponti választmány jóváhagyásától teendő függővé.

A nyitrai megyéspüspök kevéssel utóbb külön fölkérte a Társulatot, hogy tót nyelven is adjon ki könyveket. A választmány szeptember 27-én tartott ülésében tárgyalta ezt a főpásztori fölhívást és kimondotta, hogy a Társulat maga is szükségét látja a tót nyelvű könyveknek, előbbi határozatához ragaszkodik és gondoskodni fog az iránt, hogy a majdan szükségeseeknek itélendő magyar könyvek tót nyelvre is lefordíttassanak. A naptár lefordítása iránt intézkedett az igazgatóság és reméli, hogy ha csak a jelen zavaros körülmények akadályt nem fognak támasztani, a nagyszombati tagok Pelikán Ferdinánd tanár vezetése alatt a jövő évre valót mielőbb kiállítják.

Mindez még nem elégítette ki a választmányt. A nép szükségének kielégítésére szükségesnek tartotta egy *néplap* megindítását is. Az 1848 június 3-án tartott ülésében, tehát a Társulat egy havi működése után, kimondotta a választmány, hogy a Társulat július kezdetével néplapot indít, mívégből megkérendő a jelenleg a fővárosban időző pécsi püspök és az ugyanitt tartózkodó helynökök, méltóztassanak a lelkészeknek meghagyni, hogy a megindítandó lapból egy-egy példányt minden helyiségben, ha másként nem lehetne, a templom pénztárának terhére járassanak. A szétküldésre nézve azt határozták, hogy az a Religio és Nevelés mellett történjék. Az előfizetési ár egy évre két pengőforint volt. Szerkesztőnek Szabó Imrét kérték föl, munkatársakul pedig Rendek József, Kováts Márk, Májér István írókat s még több a népirodalom mezején avatott írókat. A lap czime: *Katholikus Néplap*.

A választmánynak ez a határozata a június 5-iki közgyűlés elé került, mely szintén kimondotta, hogy a néplap július kezdetével meginduljon. Nagyobb biztosíték kedvéért a gyűlésen jelen volt megyéspüspökök megígérték, hogy lelkészeikkel e fontos tárgy iránt értekeznek és azon lesznek, hogy ha másképp nem lehetne, úgy a templom pénztárából erre fordítandó pénzen szereztessék meg egy-egy példányt, minden katolikus helység számára; s ha így se lehetne, azoknak, mint valóban szegényeknek, ajándék gyanánt maguk fogják megrendelni. A lelkészeknek pedig meg fogják hagyni, hogy gondosan felügyeljenek arra,

miként a lap ne csak megszereztesse, hanem hogy a nép szorgalmasan olvassa is. A hirlapbiztosítékot az ezen a közgyűlésen elnökké választott *Károlyi* István gróf vállalta magára.

Július 9-én a választmány újból elhatározta, hogy a megyéspüspököket és a káptalani helynököket fölkéri, hogy a katolikus néplapot hathatós pártfogásuk alá vevén, kegyes ígéretük szerint minden magyar ajkú katolikus község számára a templompénztár terhére megrendeltetni méltóztassanak, annál is inkább, mert ha legalább 1500 előfizető nem leend, a Társulat a lapot egy évnegyed múlva megszüntetni kénytelen.

Szeptember hóban valamivel több, mint 1500 volt az előfizetők száma. A lapot eddig 3000 példányban nyomatták; a választmány szeptember 27-én elhatározta, hogy 2000 példányban nyomják.

A december 11-én tartott választmányi ülésen a «Katholikus Néplap»-nak a jövő félévben való megjelenésével foglalkoztak, megállapítván a lap árát s nyomtatásának módozatait. A szerkesztést továbbra is *Szabó* Imre egyetemi hitszónok és tanár vállalta magára. Segédszerkesztő *Sujánszky* Antal lett. A közbejött események azonban jórészt halomra döntötték a terveket. 1849 februártól májusig dr. *Zalka* János pest-belvárosi segédlelkész szerkesztette a lapot, azontúl megjelenése félbeszakadt s csak októberben indult meg újra.

Az 1848 június 5-én tartott közgyűlésen elhatározták azt is, hogy a Társulat a külföldön virágzó hasonló egyesületek példájára gondoskodni fog arról is, hogy a dolgozóházakban és egyéb börtönökben levő *foglyok* erkölcsi szükségseinek megfelelő s javulásukat elősegítő munkákat fog kiadni.

A politikai élet eseményei mind nagyobb arányokat öltöttek s a nemzetet a fegyveres önvédelem terére sodorták. Ennek szolgálatába állott némileg a Társulat is, midőn a *Tárkányi* Béla által szerzett *nemzetőrségi tábori éneket* 10.000 példányban kinyomatta. Ára példányonként egy váltó-krajczár volt.

A programban és az alapszabályokban megállapított *bizottmányi tagok* intézménye már az első évben ment át az életbe. A választmány ugyanis július 28-án kimondotta, hogy az igazgatóság intézzen föliratot a püspökökhöz, megkérve őket, mikép egyházmegyéjük tagjai közül egy *biztost* méltóztassanak kinevezni,

kivel a Társulatot illető ügyekben levelezni lehessen s ki a Társulat céljaira közremunkálván, ottan a könyvek terjesztését magára vállalja. Nagyobb kiterjedésű egyházmegyékben a székvárosi biztoston kívül más, ettől független, önálló biztosok is rendeltessenek.

Hogy a tagok a választmány működéséről kellően értesüljenek, elhatározták, hogy a jegyzőkönyv fontosabb pontjai a «Religio és Nevelés» útján közzététessenek.

A *dolgozótagok* 1848 augusztus 30-án értekezletet tartottak, melynek főtárgyát az első évben kiadandó könyvek tartalma, minéműsége és számuk meghatározása képezte. Elhatározták, hogy a Társulat a nép számára kiadjon egy *egyház történetet*, nem annyira tudományos rendszerben, mint inkább elbeszélésekben, melyekből a nép megismerheti vallásának és egyházának isteni eredetét és győzelmeit és így az isteni Gondviselés élő hitére emelkedni, lelkében megszilárdulni és minden jóra buzogni tanuljon. Fölhasználandó e végre a szentek élettörténete. A magyar egyház történetére különös figyelem fordítassék. A mű megírásával megbízták Szabó József tanárt.

Ugyancsak a nép számára kiadandónak javasoltak egy *imádás-gyűjteményt*, melynek megírására fölkérték Nogáll János lelkiigazgatót; továbbá az *egyházi szertartások* magyarázatát.

Az iskolai ifjúság számára kiadásra ajánlják Schreiber László munkáját: «Példabeszédek», továbbá Schmidt Kristófnak Somogyi Károly által fordított művét: «Pirostojások». Továbbá ajánlják a középiskolai ifjúság számára egy magyarhoni történet kiadását, végül a felsőbb elemi iskolák számára bibliai történet kiadását, mely utóbbira nézve megfelelőnek tartják Róder Alajos tagtárs kéziratát.

A *műveltebb közönség* számára szükségesnek találták egy oly munka kiadását, mely «Tudományos igazolások» cím alatt fog megjelenni füzetenkint. Ez a munka két részre oszlik; az elsőben azon ferde nézetek fognak kiigazíttatni, melyek az egyházi vagy polgári történelem terén merülnek föl; a második részben azon hibás állítások fognak megczáfoltatni, melyek a természet-tudományokra és ezek által esetleg a bibliai történetekre vonatkoznak. A munka megírására fölkértek: Somogyi Károly, Hoványi Ferencz, Mártonffy Sámuel, Gyarmathy János és Danielik János.

A katolikus irodalmi tevékenység, melyre a Társulat kelet-

kezése lökést adott, elég bő volt, mit bizonyítanak a Társulathoz akkor beérkezett és a most szóban levő értekezleten a dolgozó tagok közt bírálatra kiosztott művek, melyek címeit ideiktatom: «Des Kriegers Betrachtungen»; «Mértékletesség ellenkezője»; «Philothea»; «ABC és olvasókönyv»; «Szertartások»; «Kereszténység eredménye»; «Gyermekeknek való oktatások»; «Hitvallás bölcsészete»; «Isten országa és annak a katolikus egyházban fönléte»; «A könyvek szabados olvasásából eredő veszélyek»; «A katolikus vallás észszerűsége»; «Titokkali olvasó»; «Hit-történet»; végül Télfy Ivántól egy vers.

A dolgozó tagoknak az 1849-ben kiadandó könyvekre vonatkozó javaslatait a másnap tartott *közgyűlés* csekély módosításokkal elfogadta. A kiadatni tervezett *imádságoskönyvre* nézve a közgyűlés azt határozta, hogy annak kidolgozása elhalasztassék a küszöbön álló *nemzeti zsinatig*, melyben a vásár- és ünnepnap déleesti istenitisztelet elrendezése a tanácskozások egyik tárgya leend. A közgyűlés továbbá figyelembe vévén a magyar ifjúságnak a lélekvidámító és kedvderítő népszerű énekekben érzett hiányát, elhatározta, hogy a Társulat az akkor divatozott erkölcstelen és többnyire feslettségre ingerlő dalok helyébe egy e nembeli kis gyűjteményt állítson össze.

A dolgozó tagok által indítványozott munkák egy része nem íródott meg, más része másképp íródott; mindamellettt javaslataik mutatják, hogy helyesen ismerték föl koruk szükségseit.

Augusztus 31-én délután közgyűlés volt, melyen Károlyi István gróf elnök távollétében *Lonovics* József egri érsek elnökölt.

Az e közgyűlés elé terjesztett igazgatói jelentésében *Fogarasy* örömmel tudathatta a következőket:

«Folyó évi június hó 5-én tartott közgyűlés óta a Társulat tagjainak száma a legörvendeztetőbb növekedésben szaporodott s mivel a szétküldözött aláírási ívek nagy része még kint van, azt hisszük, hogy az ezekből szerkezendő névlajstrom félremagyarázhatlan tanúja leend annak, hogy a jó s olcsó könyvkiadó-társulat nem valami rögtönözött s oly hamar eltűnő vállalkozmány, hanem az időnek érett gyümölcse, a katolika egyház termő erejének ép és reményteljes szülöttje. Egy van, mi e részben föltöbb óhajtható s mi a választmányi ülésekben is gondoskodásunkat fölhivta, hogy *a világi rendből is többen csatlakoznának e Társulathoz*,

mert a cél, melyre törekszünk, ezeknek közremunkálásával lesz elérhető; hiszen az érdekek, melyeket megvédeni, a szellem, melyet terjesztetni s a jó, melyet eszközteni szándékozunk, közös mindnyájunkkal, kik a kereszténységet a polgáriasodás egyetlen tartós alapjának, a katholicizmust pedig a kereszténység leghivebb főtartójának, az emberiséget halhatatlan rendeltetéséhez vezető isteni szellem megőrzőjének ismerjük. Arról kellene tehát gondoskodni a tisztelt közgyűlésnek, hogy a világi tagok szaporításának utai és eszközei kijelöltessenek. A Társulat pénzereje szinte oly kedvező állapotban van, hogy mint magának kitűzte, a jövő 1849-ik évre képes leend annyi könyvet kiállítani, mennyit tőle az alapító részvényes tagok teljes igénynyel várhatnak. De a pénztár kezelésére nézve az alapszabályok értelmében is külön rendszabályokat kell alkotnunk, miszerint a Társulat jövője, mely anyagi értékének mibenlététől föltételeztetik, biztosítva legyen. E közgyűlésen legalább annyit kívánnék elhatároztatni, hogy pénztárnokunk mellé még egy másodpénztárnok is alkalmaztatnék, ki a «Katholikus Néplap» s a Társulat könyveinek ökonomiáját különösen vezetvén, a főpénztárnoknak sokfelé elágazható munkásságát könnyítené. A Társulat igazgatása is fölhívja a közgyűlés figyelmét, mert az elnökön kívül, kinek a mult közgyűlés általi megválasztása e Társulatot a disz és bizodalom nyereményeivel gazdagította, egy alelnök megválasztása is rég táplált óhajtságunkká vált, melyet ha a közgyűlésnek is tetszeni fog, talán ezúttal is valósíthatunk. De a választmányi tagok számát is szükség szaporítanunk, hogy a már ezentúl fokozatosan növekedő és szélesedő munkakört megbirhassuk».

Az igazgatói jelentés ezután előadja, hogy a Szabó Imre-féle «Tanácsadó a falusi nép számára» 5000 példányban jelent meg, melyek gyorsan el is keltek. Kiadták Hirscher János «Javaslatát a pozitív kereszténység sikeresb ápolásáról» 1500 példányban, mely munka, jóllehet nem örvendett hasonló kelendőségnek, mint a «Tanácsadó», mégis el fog fogyni. A «Katholikus Néplap» már oly szilárdan áll, hogy a költségeket fedezi. «Úgy vagyunk tudósítva — mondja a jelentés — hogy a nép e lapon, a hol csak ismeretére eljuthat, kapva kap; de némely vidékeken még egészen ismeretlennek látszik.» «A «Keresztény Naptár» másodévi folyama, az 1849. évre, most hagyta el a sajtót. Ezt, tekintve

a tavaly mutatkozott kapósságot, ezúttal 30.000 példányban adtuk, ára ismét csak nyolcz pengőkracjzár. Arról is kell gondoskodnunk, hogy a népesebb városok és környékeik számára külön, a megyei székhelyitől független bizottmányokat állítsunk, miszerint a könyvek terjesztését gyorsabban lehessen eszközölni.»

A közgyűlés a társulati elnök mellé állandó másodelnöknek *Cziráky* János gróf királyi táblai birót választotta meg. *Cziráky* már akkor népszerű volt a hithű katolikusok szemében, mert a vallásügyi törvényjavaslat felsőházi tárgyalásán bátran csatlakozott Fogarasy püspökhöz. A törvényjavaslat említett 3. §-át, mely szerint a bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségekből fedeztessenek — így kívánta bővíteni: «Minden bevett vallásfelekezeteknek, az oktatás szabadságának saját elvei szerinti teljes alkalmazása mellett, egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségekből fedeztetnek».*

Cziráky János gróf választásához a jegyzőkönyv a következő helyes megjegyzéseket fűzi: «Ezen szerencsés választás, hogy tudniillik másodelnöknek is nem egyházi, hanem világi egyén választaték, újlag meggyőzhet mindenkit arról, miszerint ezen ámbár egyházi férfiútól alakított Társulatban a klerus korántsem saját kizárólagos érdekében kíván működni, hanem a cél, melyre törekszik, az érdek, melyet

Cziráky János gróf.

által elősegíteni iparkodik, nem másé, mint tisztán a katholicizmusé és a Társulat azért is nagyobb bizodalmat remélt maga iránt világi hitfeleinkben gerjeszteni».

A világi tagokban való biányt — mint láttuk — Fogarasynak e közgyűlés elé terjesztett igazgatói jelentése is fölpanaszolja.

* Érdekesnek tartjuk itt fölemlíteni, hogy ugyanazon felsőházi tárgyalás alkalmával a protestáns *Vay* Miklós báró koronaőr kijelentette, hogy a törvényjavaslat 3. §-ára vonatkozó aggodalmakat nem osztja, mert hiszen a protestánsoknak hasonló aggodalmaik lehetnének. A protestánsok függetlenségüket az anyagi érdekeknek alá nem fogják rendelni.

E hiány megszüntetésére a közgyűlés elhatározta, hogy a lelkészek és segédlelkészek a «Religio és Nevelés» útján világi tagok szerzésére fölkéressenek, mivége a Társulat kinyomatandó alapszabályai is köröztetendők lesznek.

A közgyűlésen fölmerült az a kérdés, vajjon a társulati tagoknak adandó *könyvilletmény* bizonyos meghatározott ívszámra terjedjen-e. A közgyűlés kijelentette, hogy a Társulat bizonyos ívszámhoz nem köti magát, hanem teend annyit, a mennyi erejétől telni fog és a részvényes tagok igényelhetnek.

Ugyanezen a közgyűlésen létesítették az *ügynöki* hivatalt, a mennyiben elhatározták, hogy a Társulat egy száz pengőfrttal díjazandó, más hivatalt is viselő egyént alkalmaz «ügynök» név alatt.

Pénztárossá Kantz Lázár helyébe, kit óbudai plébánossá neveztek ki, *Novákovics* János tanulmányi felügyelőt választották meg. *Novákovics* közel négy évtizeden át volt a Társulat pénztárosa és e minőségében nagy érdemeket szerzett a Társulat vagyoni megerősödése körül.

Az 1848. évi törvények a katolikus egyháznak a magyar állammal szemben való helyzetét gyökeresen megváltoztatták. A püspöki kar ennél fogva szükségesnek tartotta *nemzeti zsinat* összehívását. A primási szék üresedése folytán a kalocsai érsek hívta össze a zsinatot 1848 szeptember 24-ikére, illetőleg, ha e napon még tartana az országgyűlés, az országgyűlés befejezése utánra.

A nemzeti zsinat programmpontjai közt volt egy, mely a mi Társulatunk fölkarolását mondotta ki.*

1848 szeptember 5-én és 6-án az esztergomi főegyházmegye esztergomi helynökségének a *nemzeti zsinatot* előkészítő tanácskozmánya tartatott *Kunszt* József választott pharosi püspök s káptalani helynök elnöklete alatt.

A tanácskozmány kívánságainak egyik pontja volt: hogy a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat» fölsegélésére *kellő intézkedések történjenek*.**

* A 2. Catholici Instituti erectio, et Societatis bonos levique pretio acquiribiles libros editurae promotio. A kalocsai érsek összehívó levelét s az ehhez csatolt tárgysorozatot lásd *Roskoványi*, Monumenta Catholica, 4. köt., 377. s köv. l.

** Ugyane tanácskozmány kívánságai közül főlemlitendő: a katolikus egyház szabad s független legyen, az egyház fejével szabadon közlekedhessék, alapítványait maga kezel-

Megjegyzendő itt, hogy a kihirdetett nemzeti zsinat előkészítésére a többi egyházmegyékben is tartottak tanácskozmányokat, a melyek szintén kimondották a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat» segélyezését; továbbá a «Katholikus Néplap» járatását.

A politikai események ezenközben szédítő rohamossággal kergették egymást. «Inter arma silent Musae.» A politikai és hadi fegyverzörej közepette a Társulat működése megbénult, majd teljesen megakadt. Ősszel a Társulat tevékenysége, a «Katholikus Néplap» kiadásán kívül, már csak abban állott, hogy a püspöki kar kívánságára *korszerű imádságokat* adott ki és terjesztett. Ez volt ekkor egyetlen jele létezésének.

Fogarasy, mint tudjuk, az 1848. év politikai mozgalmaiban mint a főrendiház tagja vett részt. A mérsékelttekhez tartozott, miért is a püspöki kar alkalmasnak ítélte arra, hogy az ország belső békéjének helyreállítása érdekében 1848 október 28-án V. Ferdinánd királyhoz intézett föliratával Olmützbe küldje. Meg is tette az olmützi utat s nem szelidségén és bölcsességén mult, hogy küldetése sikertelen volt. Vérző szívvel meg kellett győződnie, hogy V. Ferdinánd környezete a katolikus egyházat és ennek főpapjait sem veszi figyelembe, a mikor az egyház és főpapjai nem teljesen az ő vélt érdekeit szolgálják.

1848 deczember 11-én volt az utolsó választmányi ülés a szabadságharcz kitörése előtt; ezután a Társulat működését félbeszakították a nemzet önvédelmi harczának véres eseményei. Lapidáris, szinte megdöbbenő rövidséggel ad számot erről *Fogarasy Mihálynak* a következő, 1849 október 16-án tartott választmányi ülés jegyzőkönyve fölé írt eme jelentése:

«1849. év. Belháború. A társulati ügyvezetés félbeszakad. A Katholikus Néplapot *Zalka János* februártól fogva májusig szerkesztette. Azontúl októberig semmi sem történt».

Képzeltető, mily sebet ütött mindez *Fogarasy* szívéen, mely minden izomszálával az általa megalapított Társulaton csüggött. Látta a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat» gyors fejlődését. Ő, ki csak évi 2000 forint forgalomra számított, már az első év végén

hesse, iskoláit szabadon állíthassa s rendezhesse. — A fönnálló egyházi lap (Religio) biztosítása s egy politikai katolikus lap megindítása iránt intézkedések történjenek. Lásd «Religio és Nevelés» 1848 szept. 15. számát.

8337 frt 37 kr. bevételt, 7187 frt 19 kr. kiadást és 1146 frt 18 kr. készpénzmaradványt, a künnlevő 3700 forint követeléssel együtt 4846 frt 18 kr. vagyontöbbletet mutathatott ki. Jeles írók csoportosultak az ő műve köré, a Társulat kiadványai sok ezer példányban terjedtek el a nép között; a főpásztorok ótalmukba vették a Társulatot. És minde szép kezdetnek véget vetett a szabadságharcz.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ABSZOLUTIZMUS ÉVTIZEDÉBEN.

(1849—1859.)

A Társulat szerepe e korszakban. — Vagyoni veszteségei. — Vagyoni rendbeszedés. — A néplapok. — Naptár. — Nemzetiségi bizottságok. — Tankönyvek. — «Kérdések.» — «Családi Lapok.» — Ponyvairódalom. — Kórházi könyvtár. — A Társulat vezetői. — Ügynöki hivatal. — Nyomda. — Második rendes közgyűlés; alapszabálmódosítás. — Tisztelgés Albrecht főherczegnél. — A Társulat fölmentetik a hírlapbiztosítéktól. — Albrecht főherczeg újabb közbelépése. — Merénylet az uralkodó ellen. — Scitovszky bíbornok-primás nyilatkozata. — Fogarasy visszalépése. — Személyi ügyek. — Danielik alelnöksége. — A Társulat kiadványai. — Az ország legelőkelőbbjei a Társulatban. — Protestánsok mint társulati tagok. — Békés viszony a katolikus és protestáns polgárok közt. — A tagok szaporodása. — Danielik szónoklatai. — A németországi katolikus egyesületek nagygyűlése Bécsben. — Szerződés Pustet Frigyessel. — Népirodalmi működés. — Mesteralapítvány. — Népies tagság. — Vagyoni nehézségek. — A «Religio» a Társulat kiadásában. — Somogyi lemondása; Kádas Rudolf igazgató. — Az «Egyetemes Magyar Encyclopaedia». — A «Szentek Élete». — Szent István oltára. — Cantu Caesar világtörténete. — A bukovinai és romániai magyarság érdekében. — Ajándékkönyvek az 1859. évi háború sebesülteinek. — A naptár beszüntetése. — A társulati ház. — Az egri nyomda bérbevétele. — Az egri káté. — Társulati könyvtár. — A Társulat pénzügyei. — Alapszabálmódosítás. — Ellenőri állás. — Az 1858. évi esztergomi tartományi zsinat. — Danielik János Egerbe költözik.

A MAGYAR szabadságharczot leverte a hatalom. Az alkotmány helyébe az önkényuralom s ideiglenes kormányzati rendszabályok, ideiglenes jellegű hatóságok léptek.

Az új kormányzati rendszer a katolikus egyházat szerette rendészeti eszköznek tekinteni az államhatalom kezében, azzal a rendeltetéssel, hogy az «alattvalókat» féken tartsa. Egyébként azonban az egyház fölött ép úgy akart parancsolgatni, mint az egyes polgárok fölött. Az oltárt a trón szövetségesének vallotta, tényleg azonban úgy bánt az oltárral, mint a trón zsámolyával.

Az abszolutizmus a papíron mindenhatóvá teszi a fejedelmet, ám valójában épen a kormányzat emez alakja mellett van a hatalom legkevésbé a fejedelem kezében. Nem szükséges *Diccy*-nek erre vonatkozó fejtegetéseit olvasnunk «Bevezető az angol alkot-

mányjogba» czimű művében; a történelem minden lapja megtanít erről. Az abszolutizmus bűne az, hogy mindenhatóvá teszi a hivatalnoksereget, de a fejedelmet, ezt a csak czimzetes mindenhatót, állítja az emberek szeme elé mint felelős bűnbakot. Ezért jobb a fejedelemre nézve egy alkotmányos törvényhozó testületnek jogilag körvonalozott hatalma, mint az ő környezetének vagy hivatalnokainak, avagy hadvezetőségének jogilag nem körvonalozott és ellenőrizhetetlen hatalma.

E szempontból kell megítélni azt, a mi 1849 után történt.

Az abszolutizmus, melyet az uralkodót körülvevő bécsi államférfiak, a fő-főhivatalnokok gyakoroltak, a katolikus egyház jogaival keveset törődött. Az 1849. év vége felé alakult ideiglenes kormány az iskolákat is újból szervezte; de a püspökök tanácsát igénybe nem vette, mint erről püspökeink 1850 augusztus havában az uralkodóhoz intézett erélyes fölterjesztésükben panaszkodtak.* Ezt a fölterjesztést *Fogarasy* Mihály is aláírta, mint az erdélyi püspök megbízottja. A kormány adta ki az iskolák számára nemcsak az olvasókönyveket, hanem egy ideig a *kátékat* is; tehát ugyanazt cselekedte Magyarországon, a mit Ausztriában Mária Terézia uralkodásának utolsó ideje óta cselekedett, a mikor is a kormány Migazzi bibornok, bécsi érsek tiltakozása daczára kiadta s az iskolákra ráerőszakolta a Felbiger-féle kátét, melyre rá merészelte nyomatni azt is, hogy «az egyházi főpásztorok jóváhagyásával».

Ilyen politikai légkör nem lehetett nagyon kedvező az irodalmi tevékenységre, még ha katolikus irányú volt is ez. E mellett a rendőri ellenőrzés nyügét a mi Társulatunknak is el kellett

* «. . . . Experimur, quod inconsulto et inscio Episcopatu variae circa Universitatem, aliasve Scholas indubitatae foundationis Catholico-confessionalis dispositiones fiant, mutationes inducantur; quod ceteris in Hungaria Confessionibus iura circa Scholas ultro relinquuntur, et soli Catholicae Ecclesiae subtrahantur . . . Cum itaque omnes Confessiones scholas suas et instituta pro suis, non autem Status scholis habeant: hoc ipso etiam scholae et instituta Catholicorum, quorum foundationem ad maius religionis et ecclesiae cath. bonum intentione pure catholica factam, — probare possumus, tamquam pure catholicae censeri debent, et earum tum translationem, tum in alias generis diversi scholas transformationem, tum denique suppressionem libertati religionis adversari firmissime persuasum habemus. Imo ipsam etiam determinare linguam, qua scientiae in his tradantur, ad communem illam docendi libertatem referunt Catholici, quam leges publicae cunctis sine discrimine Confessionibus salvam pronunciant, integramque pollicentur. *Roskoványi*, Monumenta Cath. 4. köt., 427. s köv. l.

viselni. Nemcsak közgyűléseit, hanem választmányi üléseit is be kellett jelentenie a pesti rendőrigazgatóságnál; a közgyűlésekre «országfejedelmi biztos» küldetett ki.

Mindamellet a Szent-István-Társulat helyzete aránylag még kedvező volt. Abban a szomorú korszakban, melyben a rendőri hatalom reá nehezedett az írói tollra és mindennemű gyülekezetre: a Szent-István-Társulat nemcsak létezett, hanem nagyban működött is. A rendőri hatalom szigorúsága annyira nem ment, hogy a Társulatnak és főképp választmányának egyházi és világi tagjait, kik között főpapok és főurak voltak, agyonzaklassa, működésüket megfojtsa; nem mert komolyan ujjat húzni olyan Társulattal, mely az ország püspökeinek védőszárnyai alatt volt és melyet maga *Albrecht* főherceg, Magyarországnak akkor katonai és polgári kormányzója, ez a szívvel-lélekkel katolikus úr, ótal-mába vett.

A Társulat e kedvező helyzetének nemcsak maga vette hasznát, hanem hasznát vették a magyar irodalom és a magyar írók. Ez utóbbiak a Szent-István-Társulat körében teret találtak, hol háborítlanul írhattak. Így lett a Társulat akkor a magyar irodalom egyetlen számottevő tényezőjévé.

Ez volt a Társulatnak az a korszaka, «midőn — mint *Simor* hercegprímás az 1869. évi közgyűlésen mondotta — nemzeti irodalmunk e Társulatban lelte egyik szívesen nyújtott menhelyét; akkor vallás, tudomány és irodalom egy fődél alatt ápolva, testvérileg megfértek egymással». És mint *Ipolyi* Arnold mondotta 1872-ben: «Lapja egy napon az egyetlen magyar lap volt. Gyűlésein, mint a nemzeti s irodalmi közélet majdnem egyedüli manifesztációi helyén, találkoztak szellemi bajnokaink. Mig azok egy időben korszakias, epochális eseményekké lettek nemzeti irodalmi életünkben, melyeken épen úgy elsőrendű államférfiaink, valamint íróink, egy *Deák*, *Lonovics*, *Eötvös*, *Toldy* stb. megjelentek. Társulatunk munkálkodásában pedig az ország első tudósai s publiczistái nagyobbára már résztvettek, kik könyveket írtak és értekezéseket dolgoztak publikációi számára».

Ebben a korban a Szent-István-Társulat a magyarság s a magyar irodalom őre volt; a magyarság fönntartásán fáradozott nemcsak itt az országban, hanem ennek határain túl: Bukovinában, Moldvában és Oláhországban is. Büszkén mondhatta az 1869. évi

közgyűlésen *Füssy* Tamás igazgató: «Midőn anyanyelvünkön szintén félve beszéltünk, terjesztése pedig épen akadályoztatott, a Szent-István-Társulat volt az, mely a vallásosság mellett a magyar nemzetiségnek is legbuzgóbb, áldozatkész támasza, terjesztője volt, ingyen is terjesztvén kiadványait ott, hol remélte, hogy a katolikus szellem mellett a magyar nemzetiség javára is hódíthat. A Szent-István-Társulat törzstagjai, kik filléreikkel annak fönnállását biztosították; jótevői, kik áldozataikkal virágzásra emelték, s ezek közt elsőrangú egyházi és világi czelebritásainkat van szerencsénk tisztelni — emelkedett önérzettel tekinthetnek vissza a Társulat zsenge koráig: a Társulat kezdetétől fogva a magyar nemzetiség elnyomtatása idejében is lapjával és számos ajándékkönyvvel igyekszik a magyar nemzetiségnek minél szélesebb tért hódítani; Bukovinában, Moldva- s Oláhországban ingyen tankönyvekkel, ingyen küldött újságlappal ottani hit- és vérrokonainkat ereje szerint föntartja vallásukban és nemzetiségükben; azonfölül nincs hazánkban jótékony intézet, könyvtár, önművelődési kör, kórház, börtönfelügyelőség, mely, ha a Társulathoz ingyenkönyvekért folyamodott, elutasított volna».

A mint véget ért a csaták zaja s a Társulat vezetősége újból maga köré gyűjthette a tagokat, akkor lehetett látni, mily pusztításokat tettek az események a Társulat életfáján. Nemcsak hogy működését félbeszakították, hanem tetemes vagyoni veszteségekkel is sújtották. A birtokában levő magyar bankjegyek értékükben csökkentek, majd teljesen értékteleneknek nyilvánítottak; a tagdíjak befizetése szintén elmaradt. Mint utóbb megállapították, a Társulat vagyona e károsodás folytán a negyedére apadt le.

1849 október 16-án volt az első választmányi ülés a szabadságharcz után.

A Társulat előtt két teendő volt: egyik, hogy megzavart vagyoni viszonyait rendezze és anyagilag megerősödjék; a másik pedig, hogy megszakadt irodalmi működésének fonalát újból fölvegye.

Fogarasy nagy buzgósággal látott hozzá, hogy a Társulat vagyoni helyzetét megállapítsa, követeléseit behajtsa, a közönség érdeklődését a Társulat iránt ismét fölkeltsse s új jövedelmi

forrásokat nyisson. Fáradozásai nem voltak sikertelenek, mert 1850 június 18-án nemcsak részletes jelentést tehetett a választmánynak a vagyoni ügyekről, hanem azt a megnyugtató közlést is tehetette, hogy a Társulat, daczára ama tetemes károknak, melyeket a lefolyt viharos idő alatt nem sikerült vállalataiban, valamint a magyar pénzjegyek értékének hullámozása s végre teljes megsemmisülése miatt szenvedett, még mindig ötezer pengőforinttal rendelkezik, ide nem számítva a be nem fizetett alapítványok s részvények czímén, továbbá a néplapokért egyházmegyeileg tett megrendelések alapján s künnlevő társulati kiadványok után járó követeléseit, melyek több ezer pengőforintra rugnak s biztosaknak tekinthetők.

Ezt a némileg biztató helyzetet még reményteljesebbé tette az a körülmény, hogy a főpapi jótékonyság, mely a Társulatnak mindjárt keletkezésekor szilárd alapot vetett meg, az új működésbe kezdő Társulattal szemben sem apadt el. Így Scitovszky János primás 1850-ben segítségére sietett a Társulatnak, a mennyiben azon évi kiadásainak fedezésére 400 pengőforintot adományozott; a nagyváradi l. sz. káptalan pedig megígérte, hogy a Társulat költségeinek fedezéséhez évi 40 pengőforinttal járul. De különösen nagy jótévedője támadt a Társulatnak *Juranics* László pécsi nagyprépostban, ki végrendeletileg a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulatot» és a pécsi papnevelő-intézetet nevezte ki egyetemes örökösévé. Ennek folytán Társulatunk *Juranics* hagyatékából 1851. évben 6790 pengőforintot, majd utóbb, 1857-ben, még 2000 pengőforint értékű úrbéri kárpótlási kötvényt kapott. A választmány, meghatva az elhunyt főpaprak a Társulat iránt való bőkezűségétől, 1851 május 6-án tartott ülésében elhatározta, hogy a Társulat minden évben rekviemet fog tartatni a boldogult jótévedő lelke nyugalmaért.

A vagyoni ügyek eme rendbeszedése mellett az volt a kérdés, mi módon lehetne a Társulat munkásságának tágabb kört biztosítani. Ez a kérdés szóba jött az 1850 február 7-én tartott választmányi ülésen, melyet az a nagy megtiszteltetés ért, hogy *Scitovszky* János hercegprimás maga jelent meg és elnökölt. *Danielik* János egri kanonok az említett czélra három eszközt ajánlott: írók toborzását, ügybuzgó bizományi tagok szerzését és pénzbeli erőt. Az elsőre nézve a Társulat megleléddel láthatta, hogy a legjobb

hangzású magyar írók csoportosultak körülötte; többek közt *Majer István*, *Sujánszky Antal*, *Szabó Imre*. Ezek száma önkéntes jelentkezések által egyre szaporodott. Megemlíthetjük már itt, hogy 1851-ben *Toldy Ferencz* állott be a Társulat tagjai közé. A választmány örömmel fogadta Toldy jelentkezését és választmányi taggá választotta meg. Toldy élénk működést fejtett ki a Társulatban; «Immaculatá»-ján kívül főkép mint bíráló tett nagy szolgálatot. A mi a bizományi tagok szerzését illeti, a választmány fölkererte az igazgatóságot, hogy a hol a Társulatlak még nincsenek bizományosai, ilyeneket megnyerni törekedjék s egyszersmind utasítsa a bizományosokat, hogy számadásaikat minden félévben beküldjék. Egyéb-ként a választmány kifejezte azt a reményét, hogy a rendes egyházmegyei bizományosokon kívül mások is, különösen az esperesek és a nagyobb községek lelkészei a Társulat ügyét fölkarolni, annak üdvös céljait előmozdítani, a Társulat néplapjait s könyveit hiveik közt terjeszteni lelkipásztori buzgóságuk sugallta kötelességüknek fogják tartani. A mi végül a Társulat pénzbeli erejének gyarapítását illeti, köztetszéssel találkozott *Bezerédj Miklós* vál. püspöknek indítványa, mely szerint a hercegprimás megkérte, hogy oda munkálni kegyeskedjék, mikép az Egerben hasonló célból megalakulni készülő társulattal történő egyesülést eszközölje; az Istentől bővebben megáldott ügybarátoknak ajánlja, mikép végrendeleteikben a Társulatról megemlékezzenek, s magas befolyását fölhasználni kegyeskedjék, hogy a káptalanokban határozatlan célokra történt hagyományok, a mennyiben ez a hagyományozó szándékával nem ellenkezik, azok megegyezésével a Társulat céljainak előmozdítására fordíttassanak.

Miközben a Társulat így fáradozott a maga vagyoni megszilárdulásán és tagokban való gyarapodásán, egyidejűleg magát az ő szent célját is igyekezett minél nagyobb mértékben szolgálni. Mikor a szabadságharc után újból hozzáfogott működéséhez, irodalmi tevékenysége elsősorban abban állott, hogy a *Katolikus Néplap*-ot ismét megjelentette.

Fogarasy följegyzéséből látjuk, hogy a «Katholikus Néplap»-ot 1849 februártól májusig dr. *Zalka János* pest-belvárosi segédlelkész szerkesztette. Zalka akkoriban került ugyanis haza a bécsi Augustineumból, honnét állandóan tudósításokat küldött az osztrák főváros egyházi és politikai eseményeiről a «Religio»-nak. Ezek

a tudósítások ma is érdekes olvasmányul szolgálnak annak, a ki az 1848. év eseményeit, főleg egyházi szempontból, tanulmányozni kívánja.

1849 májusától fogva a «Katholikus Néplap» megjelenése félbeszakadt s csak a szabadságharcz után, októberben indította meg újra a lapot a Társulat. Szerkesztő ismét *Zalka* lett, ki, mikor nemsokára Pestről az esztergomi papnevelő-intézetbe került, mint az egyházjog és egyháztörténelem tanára, onnét szerkesztette a lapot. Pesten ekkor *Sujánszky* Antal segédlelkész — rövid ideig a Társulat ideiglenes titkára — működött közre mint segéd-szerkesztő; felelős személynek pedig a Társulat igazgatóját, *Fogarasy* Mihályt jelentették be. Ez az állapot azonban nehézkes volt, a mellett *Zalkát* is igénybe vették tanári teendői, *Sujánszkyt* pedig segédlelkészi és irodalmi elfoglaltsága. Innét van, hogy 1849 deczemberben *Majer* István, a pesti egyetemen a neveléstan tanára, veszi át a «Katholikus Néplap» szerkesztését. De ő sem marad sokáig a szerkesztői állásban; pár hónap múlva a Társulat ügykezelőjévé választatván meg, *Szabó* Imre, majd *Blümelhuber* Ferencz lesz a szerkesztő.

A néplapnak már a szabadságharcz előtt volt egy német kiadása «Katholischer Christ» cím alatt. Ez is félbeszakadt a szabadságharcz alatt, de a szabadságharcz után szintén újból megindult a Társulat kiadásában. Egyidejűleg tót nyelven is megindították a néplapot. *Erdélyi* Vazul nagyváradi görög szertartású katolikus püspök pedig kérte a Társulatot, hogy román nyelvű néplapot is adjon ki; azonban kellő számú előfizető hiányában a Társulat erre nem vállalkozhatott.

Hogy minő indító okai voltak a Társulatsnak, midőn a nem-magyar nyelvű nélapokat kiadta, azt megtudjuk abból a választmányi határozatból, melylyel a tót nélap kiadását elhatározták.

A választmány tagjai ugyanis «a mostani kor szükségeinek megfelelőleg tekintetbe vévén a katolicizmus egyik főirányát és magasztos szellemét, melynek nem az a rendeltetése, hogy az egyes nemzetiségek fölkarolása- és pártolásával a népfajok közt úgy is annyira felköltött féltékenység és versenygés lángját ápolja, hanem hogy mennyei hit- és erkölcsstanának ragyogó igazságait mindenfelé szétsugároztatván, őket a szeretet és egyetértés áldásos kötelékeivel egy családba összefűzze és Isten kegyelméből azon békét

megszerezze, melyet nekünk e világ nem adhat», mindenekelőtt azt sürgették, hogy «hazánk ne csak egyes népességét igyekezzünk a néplapok áldásával boldogítani, hanem figyelembe vétnének mindazon népfajok is, melyek nagyobb számban országunkat lakják és ennek nyomán, hódolva főméltóságú Sczitovszky János esztergomi érsek és Magyarország hercegprimása legkegyelmesebb parancsának, elhatározták, hogy a *tót katolikus néplap* is e cím alatt: «Katolické Novini pre obecni lud» már 1849 november elsején meginduljon».

A püspöki kar minden tőle telhetőt megtett a Társulat néplapjainak elterjesztésére. A hercegprimás a többi püspököket megkérte, hogy intézkedjenek, mikép a dúsabb jövedelmű egyházak a néplapokra állandóan előfizessenek; mely esetben a Társulat kötelezi magát, hogy minden tíz ily köteles előfizető után két szegényebb egyháznak ingyenpéldányt küld.

A néplapok mellett a működését újra megkezdő Társulat a *naptár* kiadásával adott magáról életjelt. A naptárt magyar, német és tót nyelven bocsátották közre, és pedig a magyar naptárt az 1850. évre 10.000 példányban. De a közönség úgy elkapkodta a példányokat, hogy mind a három nyelvű naptárak hamarosan elfogytak. Ezért már 1850 márczius havában elhatározza a választmány, hogy a következő évre a magyar naptár 20.000 példányban, a német és a tót naptár pedig 10—10.000 példányban jelenjék meg.

A mint látjuk, a Társulat az ő kiadványaival ez időben Magyarországnak nem-magyar ajkú lakosait is kívánta szolgálni. Hogy ez sikeresebben történhessék, a szabadságharcz után tartott legelső ülésében, 1849 október 16-án, *Nogáll* János papnevelő-intézeti lelkiigazgató indítványára kimondotta a választmány, hogy a magyar, a német és a tót katolikus irodalomra vonatkozólag a maga kebelében *három bizottságot* vagy szakosztályt alakít, «ez által mintegy az első lépést azon katolikus egyletek létesítéséhez és alakításához is megteendő, melyek Némethonban rövid idő alatt fölvirágozva, már is oly fényes diadallal és dús sikerrel küzdenek az egyház szabadságáért». E bizottmányok szervezésére és szabályaik megállapítására a választmány albizottságot küldött ki *Fogarasy* igazgató elnöklete alatt, melynek tagjai voltak *Danielik* János egri kanonok, *Szabó* Imre egyetemi tanár és a néplapok szerkesztői. Az 1850 november 5-én tartott választmányi ülés

«a Társulat szellemi gyarapodása miatt s tekintettel a nemzeti-ségek egyenjoguságára», megalakította a három bizottságot. A magyar bizottság vezetését *Fogarasy* vette át, illetőleg tartotta meg; a német bizottság elnökévé *Nogáll* Jánost, a tót bizottság elnökévé pedig *Klempa* Simont választották meg. A német és tót bizottságnak azonban nem akadt sok dolga. A mi különösen a német bizottságot illeti, meg kell jegyeznünk, hogy a Társulat alig egy pár német művet adott ki. A német ajkú tagok száma oly csekély volt, hogy szó sem lehetett arról, hogy külön német tagilletményt adjanak nekik. Az 1853 február 1-én tartott választmányi ülésben ezért «a Társulat azon német ajkú tagjaira nézve, kik, ha német könyveket nem nyerhetnek részvény fejében, a Társulattól kilépésre tökélték el magukat, határozottat: miután e tagok száma olyannyira jelentéktelen, hogy az ő kielégítésük végett nemcsak a német munkák kiadása, de még ilyeneknek az ő számukra megszerzése sem lehetne a Társulat kára nélkül eszközölhető, — ha mégis a Társulat tagjai megmaradni kívánnának, a német katolikus néplapnak egy példányával, német naptárral s egyéb, a körülmények szerint a Társulat rendelkezésére álló német könyvekkel 3 pengőforint erejéig örömet szolgál nekik a Társulat».

A külön német és tót bizottságról a Társulat további folyamán egyáltalán mit sem hallunk; miből azt kell következtetnünk, hogy mindkét bizottság rövid fönállás után dolog hiányában megszűnt.

A több nyelven kiadott néplapok és naptárak mellett a Társulat egyéb irodalmi működést is kívánt kifejteni: jó és olcsó könyveket is akart nyújtani a közönségnek.

A Sczitovszky hercegprimás elnökletével tartott 1850 február 7-i választmányi ülés, melyről már szó volt, az *elemi és középiskolák számára mielőbb kiadandó jó kézikönyvek* szükségességét hangoztatta. A hercegprimás ugyanakkor kijelentette, hogy az ország többi főpásztoraival egy új és közhasználatul szolgáló *katekizmus* kiadása végett nemsokára érintkezésbe fog lépni. A többi szükségeseknek talált kézikönyvek, úgymint: imádságoskönyvek, bibliai történetek, ABC- s olvasókönyvek kiadása végett a választmány megbizta az igazgatót, hogy e tárgyban a Társulat vagyoni erejéhez mérten, esetleg pályadíjak kitűzésével is, intézkedjék. Ezt a határozatot azonban könnyebb volt hozni, mint végrehajtani. Mert az elemi

iskolai tankönyvek kiadását először rendkívül megnehezítette, utóbb pedig teljesen lehetetlenné tette az osztrák vallás- és közoktatásügyi miniszterium ama rendelkezése, mely az elemi iskolai tankönyvek árát a legcsekélyebb összegben — néhány krajczárban — állapította meg, majd később eme tankönyvek kiadása tekintetében — ide értve a kátékat is — a bécsi állami «Schulbucherverlag»-nak kizárólagos jogot biztosított. A Társulat tehát inkább középiskolai tankönyvek kiadásával próbálkozhatott; és ez sikerült is, a bécsi kormány a Társulat több középiskolai tankönyvének megadta az engedélyezést.

A tankönyvek mellett úgy a művelt közönségnek, mint a népnek akart szolgálni a Társulat megfelelő művekkel.

Az értelmiségnek szolgálni volt hivatva a *Korkérdések* című vállalat, mely rendeltetésénél fogva a legnagyobb pártolásra lett volna érdemes, mert a napirenden levő fontos kérdésekről tájékoztatta volna a közönséget; és a mely vállalatból mégis a Társulat egész létezése alatt mindössze csak két füzet jelent meg és ez is mintegy húsz évnyi időközben. Látható ebből, hogy a magukban legszükségesebb és legfontosabb vállalatok is balul üthetnek ki, ha az, a ki kezébe veszi a végrehajtást, nincs tájékozva a közönség igényeiről, vagy ha a terjesztés megfelelő eszközei hiányzanak, illetőleg nem alkalmaztatnak.

A «Korkérdések» története ez: Az 1849 deczember 13-án tartott választmányi ülésben *Danielik* indítványozta, hogy Dupanloup-nak a pápa világi fejedelemségéről írt czikkei s Thiers, Falloux, Montalembert és Thaurirt de la Rosière szónoklatai, melyeket a római kérdésben tartottak, s melyeket a szóló által szerkesztett «Religio» közölt, egy füzetben kiadva, számos példányban elterjesztessenek. Ezek a beszédek tényleg a katolikus jogvédelem remekei voltak s a magyar irodalomra nyereségnek lehetett tekinteni lefordításukat és terjesztésüket. A választmány lelkesedéssel fogadta az indítványt; *Danielik* János kanonok és *Róder* Alajos felsőludányi plébános pedig a költségekre 20—20 pengőforintot ajánlottak meg. *Danielik* továbbá indítványozta, hogy ez a füzet «Korkérdések» cím alatt jelenjék meg, mint első füzete egy vállalatnak, melyben az egyházat vagy a társadalmi viszonyokat érdeklő kérdéseket megvitató, fejtegető, a tévedéseket czáfoló cikkek jelennének meg időnkint.

Az első füzetnek, de egyszersmind a következőknek a szerkesztésére és jegyzetekkel való ellátására Kovács Zsigmond egyetemi tanárt és papnevelő-intézeti tanulmányi felügyelőt kérték föl. A füzet «A pápa világi fejedelemsége» cím alatt meg is jelent. De, mint mondtuk, a «Korkérdések» — bármily nemes és hasznos célnak szolgáltak is — a Társulat kezében nem bizonyultak életképes vállalatnak. Még csak egy «Korkérdés» jelent meg, majdnem húsz évvel az első után, s e második számmal az egész vállalat csendesen kimult.

A «Korkérdések» első száma különben kedves alkalmat adott a Társulatnak, hogy bemutassa hódolatát IX. Pius pápa fönséges személye iránt. Fogarasy indítványára a Társulat «A pápa világi fejedelemsége» című füzetet letette a pápai trón zsámolyánál, a legmélyebb hódolatot s azon legalázatosabb kérést tartalmazó fölirattal, hogy Ő Szentsége ezt Rómába való szerencsés visszatérte alkalmából mint a Társulat legbenső örömének gyenge kifejezését kegyesen elfogadni és a Társulatra apostoli áldását adni méltóztassék.

A «Korkérdések»-nél határozottan több sikerrel tudta a Társulat a művelt közönséget szolgálni azzal a *folyóirattal*, mely Károlyi István gróf elnök buzgólkodásának köszönhetette létrejöttét.

Az 1851 január 16-án tartott választmányi ülésen Károlyi István gróf elnök azt az indítványt terjesztette elő, hogy oly időszakban a műveltebb közönségnek komoly és mulattató, de mindenkor hasznos és a Társulat szellemében írt olvasmányt nyújtana, mely a fölmerült honi irodalmi termékek fölött igazságos és részrehajlatlan bírálatot mondana, az erkölcsiségre oly nagy befolyással bíró színházat szemmel tartaná s a kor kérdéseit érdekesen s haszonnal fejtegetné. Az elnök indítványa köztetszést nyervén, azonnal az említett folyóirat külső ökonomiájának és programjának szerkesztésére bizottság neveztetett ki.

A következő (febr. 4.) ülésen fölolvasták a kiküldött bizottság jelentését, melynek folytán a választmány elvben kimondotta egy *szépirodalmi folyóirat* szükségességét, megindítását azonban határozatlan időre elhalasztotta.

Az ezt követő (márcz. 6.) választmányi ülésen az elnöklő Fogarasy igazgató bejelentette, hogy Károlyi István gróf társulati

elnök a tervbe vett folyóiratot, a «Családi Lapok»-at, évenkénti 200 körmöczi arannyal gyámolítani kegyeskedik s azonfelül a Társulatra ezen vállalatból netán háramló kárt neki megtéríteni ígérkezett. E nagylelkű gyámolításért a választmány legőszintébb hálát szavazott a nemes grófnak s kinyilatkoztatta, hogy a «Családi Lapok»-at az ő óhaja szerint mielőbb megindítja. Szerkesztőkül *Somogyi* Károlyt és *Garay* Jánost kérték föl, de ezek a munkára nem vállalkoztak. Ennek folytán *Klezsó* József pest-józsefvárosi káplánt állították a lap élére.

A folyóiratot *Klezsó* József pest-józsefvárosi káplán 1853 novemberig szerkesztette, a mikor *Ney* Ferencz vette át a szerkesztést, majd nemsokára ismét *Klezsó* lett a szerkesztő. A folyóirat 1859-ig jelent meg a Társulat kiadásában.

A Társulatsnak azonban ama kiadványai mellett, melyekkel a művelt közönséget szolgálta, egy perczig sem volt szabad felednie, hogy ő első sorban mégis a *nép* irodalmi oktatására hivatott. Eddig a néplapok és a naptárak voltak azok az eszközök, melyekkel a Társulat a nép elméjéhez, szívéhez férközött. Ezeket az eszközöket a siker érdekében szaporítani kellett. Erre tényleg történetek kísérletek. *Majer* István, ki időközben a pesti iskolák igazgatója lett, egy igen fontos tételre irányította a Társulat figyelmét, midőn az 1852 január 26-án tartott választmányi ülésben a *ponyvairodalom* utczai nyomtatványaira utalt és azt ajánlotta, hogy a Társulat kis nyomtatványokkal igyekezzék háttérbe szorítani az erkölcsöket rontó e nemű termékeket. Ezt az indítványt igen üdvösnek találták és az ezen az ülésen elnöklő herczegprimás is mélyen pártolta. Egy másik ülésében (1852 május 18.) a választmány még határozottabban jelentette ki, hogy ponyvairodalmi nyomtatványokat fog közrebocsátani. Ezek szerkesztésére fölkérték *Majer* Istvánt; *Toldy* Ferencz pedig ígéretet tett, hogy e részben Majernek segédkezni fog. Sajnálkozással be kell azonban vallanunk, hogy a ponyvairodalmi termékeknek nem volt meg a várt sikerük. Már akkor is úgy volt, hogy a jó a rosszal való versenyben alul marad, akár azért, mert a gyarló emberi természetre a rossznak nagyobb a vonzóereje, akár azért, mivel az erkölcsi irány képviselői kevésbé ügyesek és élelmesek szoktak lenni az ellenkező irány képviselőinél. Tény az, hogy a Társulat ponyvairodalmi kiadványainak akkor nem volt keletjük és a választmányban — be

kell vallanunk, hogy kissé nagyon is hamar — 1853 február 1-én, tehát félévvel a ponyvairodalmi termékek megindítása után, az volt a vélemény, hogy legjobb lesz ezekkel fölhagyni.

Ezzel a gyors határozattal azonban a ponyvairodalmi termékek eszméje nem volt végleg eltemetve; időnkint újra és újra föltámadt az. A következő évben, 1854-ben, módosított alakban ismét szőnyegre került. *Szabó Imre*, akkor iszkázi lelkész ugyanis tervezetet nyújtott be *katholikus népfüzetek* tárgyában, melyeknek szerkesztésében közreműködni ajánlkozott. A választmány magáévá tette az eszmét és *Szabó Imrét* 1854 február 9-én tartott üléséből fölhatalmazta ily népies füzetek írására.

E mellett maga a ponyvairodalom kérdése sem pihent. *Majer István* és *Toldy Ferencz* sehogysem tudtak belenyugodni, hogy ily fontos ügyben oly gyorsan felülkerekedett a csüggedés és bekövetkezett a meghátrálás. Úgy az 1854 október 8-án tartott közgyűlésen, mint az ugyanazon hó 12-én tartott választmányi ülésen újból indítványozták a ponyvairodalmi termékek kiadását. Érveik elől bajos volt kitérni. A választmány tehát tett, a mi tőle tellett: a ponyvairodalmi termékek terjesztésére alkalmas módok megállapítására bizottságot küldött ki. Ez a bizottság 1855 márczius 1-én terjesztette javaslatait a választmány elé. E javaslatok szerint a Társulat szólítsa föl a hazai írókat népies művecskék írására; a búcsújáróhelyeken működő papsághoz pedig a búcsújárás ideje, a helybeli ájtatosság módja, a helybeli közimádságok, énekek, legendák, a búcsúhelyek története, rajzai, régiségei, az ott összeseregglő nép lelkiszükségei iránt kérdés és kérelem intéztessék.

Az írókhoz intézett fölszólításra többen nyújtottak be műveket, melyeket a Társulat ki is adott. Utóbb, 1856 őszén a kiküldött bizottság névszerint fölkérte *Dariss Zsigmond*, *Szabó Imre*, *Pájer Antal*, *Mindszenti Gedeon*, *Garay Alajos*, *Benőfy Soma*, *Mester István*, *Majer István* és *Vas Gereben* népies írókat, hogy rövid népszerű műveket írjanak a Társulat részére. A mi azonban a búcsújáróhelyek lelkészeihez intézett kérelmet illeti, ennek nem volt kellő eredménye, mert mindössze csak néhány helyről érkeztek be a kért adatok. A választmány mindamellett elhatározta, hogy a búcsújáróhelyek számára népiratkákat irat; a szerkesztésre *Grynæus Alajos* cz. kanonokot, a lelkipásztorkodástan tanárát kérte föl, ki a megbízatásnak eleget tett.

Nagy eredménye most sem volt a ponyvairódalom s általában a népies irodalom terjesztése iránt való törekvésnek. Talán nem utolsó sorban *Danielik* Jánosban is, ki Fogarasy távozása után átvette a Társulat vezetését, kell ennek okát keresni. Danielik a művelt közönség szükségleteire fektette a főszúlyt s a népies irodalom művelését csak mellékes czélnek szerette tekinteni. Ily fölfogás mellett nem csoda, ha talán a népies iratok terjesztése nem történt a kellő buzgósággal.

Több sikerrel járt a Társulatnak egy rokontermészetű, de szűkebbkörű vállalata. Ugyanis 1852 május 18-án a szüntelenül gondolkozó és a katolikus közönség sajtóbeli szükségzeit éberül figyelő *Fogarasy* püspök fölkérte a választmányt, hogy áldozatkészségét a *kórházakban* és a *tömlöczökben* sinlődő emberiségre terjeszsze ki. S jól tudván, mennyire van ezeknek szükségük unalmat űző, oktató, mulattató és vigasztaló olvasmányra, fölvetette egy *kórházi könyvtár* létesítésének eszméjét. A választmány lelkes helyesléssel karolta föl az üdvös indítványt és kijelentette, hogy ennek megvalósítására minden kitelhető áldozatra kész. Az ez iránt szükséges lépések megtétele és az ügynek Pest város tanácsánál, valamint az illető kórházi igazgatóságnál való rendbehozatala végett bizottságot küldött ki. A városi tanács örömmel fogadta a Társulat ajánlkozását, minek folytán a Társulat kiküldött bizottsága 412 kötetre menő könyveket adott át a Szent-Rókus-kórháznak, megvetve ezzel a betegek kórházi könyvtárának alapját.

Ugyaníly könyvajándékokkal látta el a Társulat *Majer* István kezdeményezésére a *dolgozó-bárat*.

A *katonaság* lelki-szükségeire is kiterjedt már ekkor a Társulat éber figyelme. *Deutinger* Márton salzburgi katonai lelkész 1853-ban késznek nyilatkozott, hogy a Salzburgban állomásozó magyar katonaság között a Társulat imádságos és egyéb épületes könyveit terjeszsze. A választmány a legnagyobb örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a magyar ajkú katonák között az idegenben is jót tegyen kiadványainak terjesztése által; az említett lelkésznek könyveket küldetett azzal a kérelemmel, hogy a magyar katonák közt ingyen szétosztssa. Ugyanígy tett a Társulat, midőn ugyanez évben *Molnár* Vid Bertalan és *Márkus* Károly tábori lelkészek intéztek hasonló kérelmet hozzá. Pár évtizeddel utóbb,

mint látni fogjuk, épen *Molnár* Vid Bertalan nagylelkűsége folytán lehetővé vált, hogy a Társulat a katonák közt állandóan terjeszse az isteni igazság boldogító adományait.

Lássuk most, kik intézték a Társulat ügyeit a rendbeszedés és szárnybontogatás ez éveiben.

Az ügyek élén a fáradhatatlan *Fogarasy* Mihály püspök állott, ki a szabadságharcz előtt a pesti tankerület főigazgatója volt, de Thun minisztersége alatt ezt a hivatalt nem viselte. Mellette mint aligazgató egy ideig *Somogyi* Károly működött. A Társulat első titkára, mint tudjuk, *Santbó* Károly volt; de ez hivataláról lemondván, a választmány a szabadságharcz után tartott legelső ülésében, 1849 október 16-án, ideiglenesen — a míg tudniillik a közgyűlés nem intézkedik — *Sujánszky* Antal pest-belvárosi segédlelkészt nevezte ki titkárnak. Sujánszky azonban csak rövid ideig viselhette hivatalát, mert részint lelkipásztori elfoglaltsága, részint irodalmi kötelezettségeinek szaporodása miatt kénytelen volt a titkárságról lemondani. Munkásságát azonban a további években is birta a Társulat. Mint a Társulat ügykezelői hivatalának vezetője, majd mint a «Katholikus Néplap» szerkesztője, melynek tisztét pár évvel később elvállalta s mint a választmány tagja, mindig tevékeny részt vett a Társulat közügyeiben. Sujánszky helyébe 1850-re rendes titkárnak *Blümelhuber* Ferencz, szintén pest-belvárosi segédlelkészt választották meg, kinek évi fizetésül 120 forintot rendeltek, «mindaddig, míg a pénztár reménylett gyarapodása a 200 frtig emelendő díjat megadni nem engedi». Blümelhuber azonban pár hónap múlva szintén leköszönt. Ekkor a választmány a titkári állást egyesítette a «Katholikus Néplap» szerkesztői állásával és e kettős hivatalra *Szabó* Imrét választotta meg 1000 pengőforint fizetéssel. De Szabó is csak igen rövid ideig viselte hivatalát, mert Iszkázba ment plébánosnak. 1851 júl. 3-án a választmány *Klezsó* József pest-józsefvárosi segédlelkészt választotta meg ideiglenes titkárnak. A titkári állást ekkor ismét elválasztották a «Katholikus Néplap» szerkesztői állásától és a «Katholikus Néplap» szerkesztőjévé *Blümelhuber* Ferenczet tették meg. A titkári állásban való gyakori személyváltozásoknak sora ezzel még nem ért véget; mert Klezsó egy év múlva szintén

lemondott. A választmány 1852 június 12-én világi embert választott meg titkárnak: *Gyurits* Antal választmányi tagot.

Az 1850 május 2-án tartott választmányi ülés a társulati ügyek gyorsabb s egyöntetűbb kezelése végett szükségesnek tartotta azokat egy kézben összpontosítani s e végett egy társulati *ügykezelő* vagy ügynöki hivatalt fölláztatni, melynek hatáskörébe némely olyan ügyek is tartozzanak, melyek addig a titkári és az expeditori hivatalhoz tartoztak. Ügykezelőnek *Majer* Istvánt választották meg, ki akkor a «Katholikus Néplap»-ot szerkesztette. Az ügykezelő fizetését ugyanekkor 900 pengőforintban állapította meg a választmány.

Majer István nem sokáig viselte az ügykezelői állást. Pest városa tanácsának és az ország ideiglenes helytartójának benne központosult bizalma által Pest város összes tanintézeteinek igazgatójává neveztetett ki, minek folytán 1850 december 3-án az ügykezelői hivatalról lemondott. Utódjául *Sujánszky* Antalt választották meg ideiglenes minőségben, majd 1851 november 4-én erre az állásra *Somogyi* Károlyt kérték föl, ki előbb a Társulat aligazgatója volt, utóbb Esztergomba távozott, de most ismét Pestre tette át lakását. Somogyi átvette az ügynöki hivatalt, de félév múlva ő is leköszönt. Most világi embert állítottak az ügynökség élére; 1852 június 12-én a választmány ügynököknek *Hindy* János ügyvédet választotta meg, ki tizenkét évig vezette az ügynöki hivatalt. A választmány azonban nem akarta egészen nélkülözni Somogyi munkásságát, ezért fölkerlte őt, hogy ismét *aligazgatói* minőségben szentelje erejét a Társulatnak. Fáradozásáért jutalomként évi 400 pengőforintot ajánlottak meg neki.

Az ügykezelői vagy ügynöki hivatal feladata volt a Társulat kiadványainak forgalomba hozataláról gondoskodni, tehát úgy a tagilletmény elszállítását, mint a készpénz-eladásokat teljesíteni. Az ügynöki hivatal azonban szakszerű kereskedői vezetés híján lévén, egymaga nem végezhetette teljesen kielégítő módon a társulati kiadványok terjesztésének fontos munkáját. Ez okból a választmány 1851 november 4-én kimondotta, hogy a társulati kiadványok nagyobb elterjesztése céljából a könyvárusi utat is használja föl a Társulat.

Mikor a Társulat vezetősége ily módon minden eszközt alkalmazásba vett, hogy minél nagyobb legyen a Társulat irodalmi termelése és minél szélesebb körökben terjedjenek kiadványai, szinte természetes, hogy fölvetődött előtte egy, minden nagyobb arányú könyvkiadói tevékenységgel velejáró gondolat: a *saját nyomda* gondolata.

Tudjuk, hogy szerény óhajként már Fogarasy püspök első szózatában, melyet sajtó útján közzétett, benne foglaltatik a Társulat saját nyomdájának gondolata. De ez, ismételjük, csak szerény óhaj volt, mert a Társulat sokkal gyöngébbnek érezte magát, semhogy már létezésének legelső idejében ilyen vállalkozásba mert volna bocsátkozni. Ily körülmények közt csodálatosnak tetszhetik, hogy a választmány a legelső ülésben, melyet a szabadságharcz után tartott — a többször említett 1849 október 16-án tartott ülésében — a társulati nyomdára is gondolt. Azonban a választmány mintegy kénytelen volt e gondolattal foglalkozni, jóllehet a Társulat még távol volt a megszilárdulástól és vagyona igen szerény volt. Kénytelen volt e gondolattal foglalkozni, mivel a néplapok és a naptárak, melyek a működését újra megkezdő Társulat főkiadványai voltak, sok okot szolgáltatottak a Társulatnak, hogy saját nyomdára gondoljon. Mert e kiadványoknál folytonos kellemetlenségek merültek föl a nyomdászokkal; a lapok késedelmes szétküldése, a nagy árak örökös elégtelenség forrásai voltak. Ezért mondotta ki a választmány az előbb említett ülésben, hogy a Társulat vagy új nyomdát rendezzen be magának, vagy egy meglevőt szerezzen meg. Ez azonban egyelőre csak elvi határozat volt, mely az ügyet nem vitte közelebb a megvalósulás felé.

Az 1851 április 1-én tartott választmányi ülésen újból szóba került a társulati nyomda. Fogarasy kifejtette, mily elkerülhetetlenül szükséges, hogy a Társulatnak saját nyomdája legyen; mert csakis ez úton lehet elérni a Társulat egyik célját: a könyvek *olcsó* adását. A választmányt meggyőzték Fogarasy érvei s újból kimondotta, hogy a Társulatnak saját nyomdája legyen; az indítvány megvalósítását azonban arra az időre kívánta halasztani, mikor a Juranics-féle örökség,* mely akkor még nem volt a

* Lásd 49. l.

Társulat kezén, e vállalat létesítését lehetővé teszi. Az ülésen a jelenlevők egyike, *Tarczalovics* kijelentette, hogy a fölállítandó társulati nyomdáért kész 8000 pengőforint erejéig a biztosítékot magára vállalni. Mikor a Társulat megkapta a Juranics-féle örökséget, a nyomda fölállítása végett hatósági engedélyért folyamodott. A hatóság azonban szűkkeblűen megtagadta az engedélyt.

A nyomda fölállításának ügye újból szőnyegre került az 1852 április 13-án tartott választmányi ülésben. A Társulat egyre jobban érezte annak szükségét, hogy saját nyomdája legyen; ez magyarázza, hogy a hatóság elutasító határozata nem riasztotta el tervétől. Biztatólag hatott az is, hogy bár a hatóság elutasította a Társulat kérvényét, Fogarasy püspök utóbb magától Albrecht főhercegtől, Magyarország katonai és polgári kormányzójától, bátorítást kapott a kérvénynek újból való benyújtására. A választmány tehát elhatározta, hogy az ügyet a *legközelebbi közgyűlés* elé terjeszti.

A közgyűlés 1852 augusztus 2-án volt. A Társulatnak főnnállása óta *második rendes közgyűlése* volt ez. Az előző két évben közgyűlést nem tarthatott a Társulat, de most sikerült kieszközölnie a rendőrség engedélyét. Ezt pedig egyenesen Albrecht főherczeg közbenjárására adták meg.

A közgyűlés, melyen *Százitovszky* herczegprimás elnökölt, a Társulat alapszabályainak módosítását mondotta ki. Új nevet adott a Társulatnak, a mennyiben a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat»-ból *Szent István Társulata* lett, miből utóbb a «Szent-István-Társulat» elnevezés keletkezett. A közgyűlés továbbá szélesebb alapokra fektette a Társulat működését, a mennyiben a jó és olcsó könyvek kiadásán kívül általában a katolikus irodalom művelését és kiadványok által való terjesztését, sőt e mellett a jótékonyság gyakorlását is tűzte a Társulat föladataül. A közgyűlés maga azonban nem szövegezte meg a módosításokat, hanem ezt a munkát a választmányra bízta, mely viszont egy albizottságot küldött ki a módosítások eszközlésére s ennek munkálatát is fogadta.

Mínthogy *Albrecht* főherczeg tudatta, hogy szívesen fogadja a Társulat küldöttségét, október 31-én megjelent nála a Társulat diszes küldöttsége, élén *Károlyi* István gróffal, a Társulat elnökével. A küldöttségben résztvettek: *Marczibányi* Lőrincz cs. kir. kamarás,

Simoncsics János cs. kir. tanácsos, *Bruneck* József főpénzügyi tanácsos, *Keszler* János kincstári tanácsos, *Reseta* János nyugalmazott egyetemi tanár, *Stockinger* Tamás egyetemi orvostanár, *Fogarasy* Mihály püspök, *Liptbay* András prépost-kanonok, papnevelő-intézeti kormányzó, *Szántóffy* Antal prépost, pest-lipótvárosi plebános és *Majer* István, az elemi iskolák igazgatója.

Károlyi István gróf elnök hosszabb beszéddel üdvözölte Albrecht főherceget, melyben előadta, hogy a Társulat célja: «A katolikus egyházi gondolkozásmód és érzelem fölélesztése, mely józanul gondolkozó férfiak egyhangú ítélete szerint egyedül képes megszilárdítani a megtárgult társadalmi kötelekeket, az alattvalók kedélyébe hűséget és ragaszkodást, a hatalmasok szíveibe pedig igazságot és jóakaratot önteni s ekképen a tartós békének áldásait mindenekre egyformán árasztani. A kárhozatos törekvések által meggyengített tekintély helyreállítása szintén csak a katolikus elvek érvényesítése által eszközölhető».

Majd így folytatta: «Cs. kir. Fenségednek magasztos vallássossága kezeskedik arról, miszerint Fenségednél a mi keresztény jámbor törekvéseink kegyelmes méltánylásra találandnak, sőt ennek öntudata adá nekünk a hatalmas ösztönt egy magasabb és szélesebb alapra fektetett jótékonyosságra. Annál inkább át vagyunk hatva a bizodalom hálás érzetétől, hogy cs. kir. Fenségedben a mi katolikus egyházi Társulatunk pártfogóját s azon legmagasabb kegyelem és kedvezések magas előmozdítóját tiszteljük, melyekre, hogy fölvirágozhassék, oly nagy szüksége van.»

«Ezen bizalomtól indítatva a nevezett közgyűlésünkben elhatározott kétrendbeli folyamodást teszünk le cs. kir. Fenséged elébe; mindkettőt cs. kir. Fenséged magas pártfogásába ajánljuk s azokat Fenséged magasztos és jámbor katolikus érzelmeinek védszárnyai alá helyezzük; egyszersmind alkalmat veszünk magunknak hódoló tiszteletünknek s ragaszkodásunknak cs. kir. Fenséged előtti legalázatosabb kifejezése mellett arra kérni Fenségedet, hogy Társulatunkra és ránk magas figyelmét s kegyteljes gyámolítását kiárasztani méltóztassék».

Az e beszédben említett két folyamodvány közül az egyik a Társulat *új alapszabálytervezetének* megerősítését, a másik pedig a Társulat részére *nyomdának* engedélyezését kéri.

Albrecht főherceg kegyes szavakban tudatta a küldöttséggel,

hogy a Társulat jótékony, hasznos és kivált ez időben igen jelentékeny működését figyelemmel kísérte és fogja kísérni ezentúl is; örömmel értesült a Társulat hatáskörének szélesbítéséről s jótékonyágának kiterjesztéséről; kívánja, hogy tagjainak száma napról-napra növekedjék s idővel az országban fióktársulatok is keletkezzenek. Ezután főnhangon és nagy nyomatékkal mondotta: *«Én büszke vagyok arra, hogy Isten kegyelméből katolikus vagyok s csak arra figyelmeztetem önöket, hogy az egyháznak és álladalomnak karöltve kell munkálkodnia az igaz boldogító elvek megszilárdítására»*. S miután megígérte, hogy a Társulat két folyamodványát figyelembe veszi, a küldöttség elnökével és tagjaival egyenkint is beszédbe bocsátkozott és a Társulat állapota iránt behatóan kérdezősködve, mind-egyikökhöz buzdító szavakat intézett s őket kitartásra intette.

E kegyes fogadtatás és magas pártfogás folytán a Társulat méltán nagy bizalommal tekinthetett a jövőbe.

A Társulatnak csakhamar alkalma nyílt örvendetesen meggyőződni Albrecht főherczeg jóindulatáról. Ugyanis az osztrák kormány Magyarországon is életbeléptetvén az osztrák sajtótörvényt, a cs. kir. rendőrhatalóság 1853 február 12-én meghagyta a Társulatnak, hogy valamennyi lapjáért, ideértve a «Családi Lapok»-at is, még e hó 20-ig tegye le a szabályszerű biztosítékot. A választmány ennek folytán elhatározta, hogy a Társulat a «Katholikus Néplap»-ért járó 5000 pengőforintnyi biztosítékot a kitűzött határnapig leteszi, a többi lapokra nézve pedig kérelmezi, hogy ezek legalább még félévig biztosíték nélkül jelenhessenek meg; egyszersmind pedig a Társulat megteszi a lépéseket, hogy lehetőleg az összes lapokat fölmentsék a biztosíték kötelezettségétől. A rendőri hatóság a Társulat kérelmére megengedte, hogy azok a lapok, melyekért a Társulat a biztosítékot le nem tette, márczius végéig megjelenhessenek, mely idő alatt a Társulat a bécsi kormányhoz folyamodhatik. A Társulat fölkérte a herczegprimást, hogy ő maga adja be a Társulatnak erre vonatkozó kérvényét a miniszteriumnál. Február 18-án adta be a Társulat ezt a kérvényt és egy hónappal később a magyarországi katonai és polgári kormányzóságtól megkapta a választ, mely szerint a kormány megengedte, hogy a *Társulat összes lapjai biztosíték nélkül jelenhessenek meg*; sőt a kormány a német és tót néplapokra nézve az eddig hiányzott hirlap-engedélyt is megadta.

E kegyes elintézés megköszönése végett *Fogarasy* Mihály püspök vezetésével április 10-én ismét egy küldöttség járult Albrecht főherczeg elé, mely küldöttség tagjai voltak: *Danielik* János kánok, *Marczibányi* Lőrincz cs. kir. kamarás és *Simoncsics* János cs. kir. tanácsos. A küldöttség szónoka Danielik volt. A főherczeg a küldöttséget a legkegyesebb módon fogadta s azokat az érdemeket, melyeket a szónok reá kívánt ruházni, elutasította magától, azt mondván, hogy *egyenesen ő Felsége méltóztatott kegyelmesen elrendelni s megengedni a Társulat fölszabadítását a lapokért leteendő biztosíték alól.* Egyébiránt pártfogását a jövőre is minden tekintetben följajánlotta.

Ez év őszén egy másik rendőri zaklatástól mentette meg a Társulatot Albrecht főherczeg pártfogása. Ugyanis a rendőrség a Társulat által kiadott naptárakat felsőbb helyről nyert utasítás következtében megvizsgálván, az azokban foglalt statisztikai adatokat hiányosaknak találta s ezért a naptárak árulását egyelőre felfüggesztette. Azonban Albrecht főherczeg, tekintvén a cél szentségét, melyet a Társulat e naptárakkal is elérni törekszik, ezek árultatását a folyó évre megengedte. A választmány legmélyebb hálával fogadta ő fensége kegyének ez újabb bizonyágát is. A jövő években kiadandó naptárakra nézve a rendőrség utasította a Társulatot, hogy naptáraiban vagy ne közöljön statisztikai adatokat, vagy pedig ezek közölhetése végett kellő időben felsőbb helyen engedélyt kérjen. A választmány tekintetbe véve a teljes statisztikai adatok terjedelmességét, elhatározta, hogy jövőben a Társulat naptáraiban statisztikai adatok ne foglaltassanak.

Egy megdöbbenő, de szerencsés kimenetele miatt a Gondviselés iránt való hálára késztető esemény ebben az 1853. évben alkalmat adott a Társulatnak, hogy a hűség és ragaszkodás érzelmeit, melyekkel a trón iránt viseltetett, ennek zsámolyánál tolmácsolja. Az egész monarchia népeit ugyanis mély megdöbbenés fogta el, midőn arról a merényletről értesültek, mely ő Felsége ellen Bécsben elkövettetett; de a megdöbbenéshez az öröm érzelme csatlakozott, hogy az uralkodó nagyobb sérülés nélkül szerencsésen megmenekült. Jellemző, hogy a rendőri hatóságok nem tételezték föl a magyar nemzettől, hogy őszintén örül az uralkodó megmenekülésének s hogy ez örömét saját jószántából fogja nyilvánítani; hanem ráparancsoltak a lakosságra, hogy lojalitását nyilvánítsa. Társulatunk is kapott fölszólítást *Augusz*

Antal báró pestkerületi főispántól, «azon hálaadó istentisztelet és lojalitási nyilvánítás iránt», mely február 20-án Budán tartatott. A Társulat tagjai önként és örömmel csatlakoztak a hálaünnepélyhez; mint az 1853 márczius 2-iki választmányi ülés jegyzőkönyve mondja: «Ezt minden fölhívás nélkül is teljesíteni kötelességüknek tartván». A Társulat az egyetemi templomban külön hálaadó istentisztelet tartatott, melyen a tagok nagy számmal jelentek meg; egy-szersmind hódoló föliratot juttatott a trónhoz, mely ő Felsége legmagasabb tetszését megnyerte; miről a Társulat külön értesítettet.

Ugyancsak 1853-ban *Sczitovszky* János hercegprimást a római szentegyház bibornokai sorába emelte a pápa. Fővédnökének ez a kitüntetése a Társulatot is örömmel töltötte el, melyet küldöttség útján fejezett ki. A tisztelgő küldöttség előtt *Sczitovszky* ezeket a jelentős szavakat mondta: «*A Társulat javára, melyet az egyházi hierarchiával egy célra munkáló segédtestületnek tekintek, nem egy, de két kézzel leszek kész áldozatot hozni*». A Társulat további története bizonyítja, hogy *Sczitovszky* bibornok-hercegprimás élte végéig csakugyan áldozatra kész pártfogója volt a Társulatnak.

Az 1853. év különben nagy kihatású változást hozott a Társulat vezetésében. *Fogarasy* Mihály püspök, a Társulat alapítója és mindeddig fáradhatatlanul tevékeny igazgatója, elhagyta a fővárost és visszatért káptalanához. Az ez év augusztus 28-án tartott közgyűlésen visszabocsátotta állását, megigérvén, hogy a Társulat ügyeit továbbra is minden kitelhető módon előmozdítja.

Fogarasy utódjává, helyettes-elnök vagy alelnök címmel, *Danielik* János prépost, egri kanonokot választották, ezt az ékes tollú és ékes szavú papot, ki eddig is nagy részt vett a Társulatnak úgy közéleti szereplésében, mint irodalmi működésében. Mellette *Somogyi* Károly működött mint társulati igazgató, ki mellett aligazgatói minőségben 1855-ben *Somogyi* Alajos, 1856-tól fogva *Kálas* Rudolf működött.

Megemlítjük itt, hogy egyidejűleg a titkári állásban is személyváltozás történt. *Gyurits* Antal titkár lemondván, helyébe *Fogarasy* püspök ajánlatára *Szabóky* Adolf kegyesrendi tanárt választották meg, ki a szent ügy iránt való szeretetből szerencséjének vallotta e hivatalt minden díj nélkül viselni s 1859-ig végezte ezt a tisztelet. Ekkor visszalépett a titkárságtól, de egyidejűleg átvette a Társulat német néplapjának, a «*Katholischer Christ*»-nek szerkesztését.

Danielik alelnöksége nem egyszerű folytatása volt a Fogarasy igazgatóságának, hanem új irányt jelentett. Danielik alatt a Társulat működését bizonyos csillogásra valló törekvés jellemzi. Kiadványaival s szereplésével tekintélyessé tenni a Társulatot: ez volt a cél; s meg kell vallanunk, hogy ez a cél meglehetősen el is éretett, bár vagyoni áldozatok árán. A «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat» nemcsak új névvel élt, de úgy látszott, mintha a régi névvel a régi célt is elejtette volna. Danielik fölfogása szerint a Társulatnak elsősorban a művelt közönség körében kellett hódítania, a művelt osztályokat katolikus szellemmel megtölteni; és ha a művelt osztályok katolikus gondolkodásuak, majd ilyen lesz a nép is, mely mindenben az urak után indul. Ezt a fölfogását már az 1854. év október 8-án tartott közgyűlésen fejtette ki, melyen először vett részt mint alelnök.

A művelt közönségre volt számítva első sorban az *«Encyclopaedia»*, melynek megindítását 1858-ban határozták el; továbbá *Cantü* Caesar világtörténete, melyről alább lesz szó. Részben a művelt közönség, részben a nép lelki

Danielik János.

szükségeit szolgálta a szintén még ismertetendő *«Szentek Élete»*, mely több kísérlet után 1859-ben indult meg, de terjedelménél fogva mégis csak a műveltebb közönség kezébe kerülhetett. Az *egyházi szónoklat* föllendítésére 1855-ben külön egyházszoneklati folyóiratot indított a Társulat: a *«Pázmány-füzetek»*-et; elrendelvé, hogy e folyóiratban a régi magyar szentbeszéddek is közöltessenek. Ezt a folyóiratot pár hónapig Danielik János, Majer István és Szabóky Adolf szerkesztették, majd kizárólag Róder Alajos egyetemi hitszónok vette át a szerkesztést. Károlyi István elnök és Danielik János helyettes-elnök a folyóiratokat hathatós anyagi gyámolításban részesítették; előbbi a *«Pázmány-füzetek»* munkatársainak díjazására évenként 400 pengő forintot, utóbbi pedig ugyane célra a részére megállapított 100 pengő forintnyi szerkesztői díjat ajánlotta föl.

Ugyancsak a művelt közönségnek szánt művek sorába tartozik az *«Immaculata»*, mely cím alatt a Társulat a boldogságos szűz Mária szeplőtelen fogantatásának hitágazat gyanánt való kihirdetése alkalmával *Toldy* Ferencz reviziójával hét régi magyar szentbeszédet adott ki, melyek a boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatását tárgyazzák. Ezáltal a Társulat nemcsak az e hitágazatra vonatkozó magyar hagyományra nézve nyújtott becses okmányadalékot, hanem szép nyelvemléket is bocsátott közre.

Wiseman bíboros kedves műve: a *«Fabiola»*, melyet ez időben adott ki először a Társulat Holló Mihály fordításában; Segur *«Bizalmas feleletek»* című hitvitázó könyve; dr. *Érdy* János: *«Szent István életrata»*; *Munkay* János: *«Istennek földi országa»*; *Nicolas*: *«Elméletek a kereszténység fölött»*; továbbá a tudományos művek, mint *Ferenczy* Jakab: *«Magyar irodalom és tudomány története»*, és ugyancsak ettől a szerzőtől: *«Magyar írók élete»*; Bumüller világtörténete; Kovács József: *«Compendium systematis theologiae moralis»*; *Lonkay* Antal: *«Magyar irodalom ismertetése»*; *Fuxhoffer* Monasteriologiája, mind a művelt közönségnek, részben pedig a középiskolai ifjúságnak voltak szánva. A középiskolai ifjúságnak szólott Danielik János *«Columbus»*-a is. Továbbá az ezen osztályba tartozó művekhez sorolandó *Martin* Konrád *«Religió tankönyve»* című műve, melyet *Bartakovics* Béla egri érsek, *Mester* István sajóvámosi plébánossal magyarra fordíttatott s a fordítás kiadói jogát nagylelkűen a Társulatra ruházta.

És végül ugyancsak az irodalmi működésnek ebbe az előkelőbb osztályába sorolandó az *«Erzsébet-legenda»* diszkiadása, mely annak az eseménynek köszöni létét, hogy az uralkodó felséges nejével együtt 1857-ben beutazta Magyarországot. A nemzetet élénk öröme hangoló látogatás emlékének megörökítésére a Társulat az *Érdy*-kodból átvett és *Toldy* Ferencz nyelvészeti jegyzeteivel magyarázott *Erzsébet-legendát* adott ki, melyhez Danielik János mintegy kíséretül megírta *«Magyarországi szent Erzsébet életét»*. A Társulat művészi fénynyel állította ki ezt az emlékművet. A díszes képek Regensburgban készültek, mivel hazai művészeink és intézeteink akkor ilyenekre nem állottak rendelkezésre. Az *Erzsébet-legendának* egy díszes példányát a Társulat küldöttsége vitte meg ő Felségének, ki a küldöttséget kitüntető módon fogadta. A diszmű tetemes költségeire az ország főpapjai, főurai és többi

tehetősebb és lelkesebb katolikusai kisebb-nagyobb összegekkel segítették a Társulatot.

Ezek kétségtelenül mind olyan kiadványok, melyek alkalmasak voltak a Társulatnak fényt és tekintélyt szerezni s a művelt osztályokból való híveinek számát szaporítani. Ennek következtében két érdekes jelenség állott elő: egyfelől az, hogy az ország vezető államférfiai és írói a Szent-István-Társulat tagjai közé léptek. Ide nem számítva *Szécheny* Antal grófot, ki még 1852-ben lépett a Társulatba, — *Danielik* alelnöksége alatt, 1854-ben, s szemmel láthatólag az általa kezdett irányra való tekintettel, a Társulatba lépett *Apponyi* György gróf és *Eötvös* József báró, előbbi mint alapító, utóbbi mint rendes tag. A másik jelenség az, hogy protestánsok is nagyobb számmal léptek a Társulat tagjai közé. Már e korszak általános jellemzésénél szólottunk arról, hogy az abszolutizmus alatt, midőn minden egyesületi élet s nagy részben az irodalmi tevékenység is el volt nyomva, a Szent-István-Társulat viszonylag háborítatlanul működhetett. Ez a körülmény, kapcsolatban azzal az előbb említett iránynyal, mely a Társulat működését a művelt közönség szolgálatába szegődtette s így az előkelőbb tudományos és szépirodalmat művelte, — idézte elő azt, hogy egyrészt több protestáns író menekült a Társulat védőszárnyai alá, másrészt számos protestáns jelentkezett rendes tagul, hogy állandóan olvashassa a Társulat iratait.

Az 1855 május 24-én tartott választmányi ülésben szóba került az a kérdés, vajjon a protestánsok fölvehetők-e rendes tagokul, s ha igen, minő jogokkal birhatnak. A választmány kimondotta: «Azon esetre, ha protestánsok társulati tagokul ajánlkoznak, a választmány tekintetbe vevén, hogy a Társulat az alapszabályokhoz képest katolikus egyházi és világi férfiakból alakult; másrészt pedig kívánatos lévén, hogy a hasznos és épületes könyvek protestáns atyáinkfiai körében terjesztessenek, a többség azon nézetét emelte határozattá, hogy a netán tagokul felvétetni akaró protestáns atyafiak mint előfizetők tekintessenek, úgy azonban, hogy a tagoknak járó 90 ívnyi könyvek nekik kiszolgáltassanak; mindazonáltal sem a választmányi, sem egyéb társulati ülésekben szavazattal ne birjanak». Ugyanígy döntött az azon év október 11-én tartott közgyűlés. Ez a határozat a legméltányosabb; mert a protestáns tagok megkapták a tagilletményt, a melynek kedvéért

beiratkoztak; szavazati jogot nem lehetett adni, mert ez annyi lett volna, mint letörülni a Társulatról katolikus jellegét és kiszolgáltatni a Társulatot a protestáns vagy bárminő nemkatolikus befolyás érvényesülésének.

Közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy — ugyancsak a főntebb említett politikai viszonyok nyomása alatt, melyek a magyarságban a vallásbeli különbségek mellett is a testvéri érzést erősítették — az ötvenes és hatvanas években Magyarország katolikus és protestáns polgárai között békés egyetértés uralkodott; annak az ellen-szenvnek, melyet ma látunk a prtostánsoknál a katolikusok és ezek egyháza iránt, akkor úgyszólván nyoma sem volt. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy protestáns tanintézetek, mint pl. a nagy-kőrösi ev. ref. gimnázium és a sárospataki ref. kollégium a Szent-István-Társulattól ajándékkönyveket kértek ifjúsági könyvtáraik számára. Mondanunk sem kell, hogy a Társulat az ilyen kérelmeket mindig a legkészségesebben teljesítette. A jelen történet folyamán különben lesz még alkalmunk e békés viszonynak egy érdekes példáját bemutatni.

De nemcsak az ország nagyjai, nemcsak egyes protestáns írók vagy a jóakarató protestáns honpolgárok sorakoztak a Szent-István-Társulat zászlaja alá; a katolikus középosztály, melyre Danielik olyan nagy tekintettel volt, általában kezdett bevonulni a Társulatba, úgy hogy a tagok száma évről-évre szaporodott. Míg 1851-ben 1800 volt a tagok száma, 1853-ban már 2250-re, 1856-ban 3615-re emelkedett a létszám. 1858-ban már 5676 tagot, 1859-ben pedig 7136 tagot találunk, a mi a Társulat irányában egyre fokozódó érdeklődés kétségtelen jele.

A tekintély, melyre a Társulat szert tett, nagyban fokozta a vele szemben támasztott irodalmi igényeket. Így némelyek azt is kívánták, hogy a Szent-István-Társulat alapítson egy *katolikus politikai lapot*. Danielik helyettes-elnök az 1856 szeptember 2-ikán tartott (7.) közgyűlésén erről a kívánságról így nyilatkozott: «Indítványoztatott egy katolikus politikai lapnak a Társulat által eszközlendő alapítása. Ez indítványt illetőleg, ha én tekintetbe veszem azon, szinte határtalanig menő véleménykülönbséget, mely a legkatolikusabbakul ismert férfiaknál, De Maistre- és Bonalddtól kezdve, O'Connel-, Görres-, Donoso Cortes- és Montalembert-en át egész a «L'Univers»-ig, a politikai nézetekre nézve mutatkozik,

a nélkül, hogy ezek bármelyikét is kárhozzátná az egyház; ha továbbá szemügyre veszem azon szenvedélyes vitákat, gyűlöletes kitöréseket és pusztító meghasonlást, melyet e nézetkülönbség a katolikusok soraiban nemcsak a mindig nyughatatlan francziáknál, hanem magában az elnyomott Irlandban is épen legközelebb előidézett: úgy bizonyára remélem, hogy ki sem fog kárhozzátni azért, ha nem akarjuk politikai vélemények meghasonlásának tenni ki a kisded tábort, melyet a hiterkölcsei elvek egységének alapján gyűjteni sikerült; ha nem akarjuk zivatarok és szélvészeknek áldozatul dobni oda a gyenge és még csak most serdülő növényt, melyet a hit napjának melege terebélyes fává növeszthet idővel; ha ellenezzük a térrei lépést, melyen állva, magunk és minden, politikailag habár megrovás alá nem is eső módon más-ként gondolkozók közé különítő határvonalt húznunk és a Társulatot mindezek megtámadásának mintegy czéllapdjául kellene kitennünk. Igen, én azon erős hitben élek, hogy a napon, melyen a napi politikávali foglalkozást ezen egyesület elhatározná, egyszermind fölbomlásának diplomáját írná alá».

A közgyűlésen ennélfogva «a politikai lap alapítását sürgető indítvány egészen mellőzendőnek határozatott».

Meg kell még jegyeznünk, hogy a dicsőség fénye, mely a Társulatot övezte, magas színvonalú irodalmi termékein kívül Danielik egyéniségéből, elméjének ragyogásából is táplálkozott. Danielik közgyűlési beszédei magvas tartalmuknál, erős érvelésük-nél, sziporkázó ötleteiknél fogva mindig nagyhatású védőbeszédei voltak a katholicizmusnak, a katolikus egyház jogainak, vagy egyes keresztény igazságoknak.

Így az 1857 június 9-én tartott nyolczadik rendes közgyűlésen a vallásos irodalom szükségességéről szólott. Együttal bebizonyította, hogy kis nemzetek hazafisága csakis a vallásosságból táplálkozhatnak.

«Ha egy angol vagy francia büszke a maga nemzetiségére: ezt elvonva a vallási kötelemtől is, természetesnek találom; mert e nemzetek világállása olyan, hogy fiaik érdekeit minden másoknál inkább biztosítani képesek. Itt például az írónak valóságos világpályája van; műve az egész világhoz szól; dicsősége az egész földkerekséget tölti be; eszméinek és irányának szépsége minden égalj alatt gyujt s hozza mozgásba a sziveket; anyagi és erkölcsi

jutalmát tehát nem egy maroknyi nép, hanem úgyszólván az egész művelt világ lelkesedésében találja. Ily nemzethez ragaszkodni, ily nemzethez íróként tartozhatni óhajtani: természetes, mert előnyös, mert hasznos. De mondjátok meg nekem, mily alapon kívánhatja egy nemzet, hogy fiai őt minden másoknak eleibe tegyék, hozzá minden másoknál inkább ragaszkodjanak, érte életöket, mindenöket föláldozzák, mely számukra mindezt nem biztosíthatja, sőt azt a keveset is, a mit bizonyára képes volna, biztosítani hanyag, talentumos fiaival nem gondol, s hajlandó az idegent eleibe tenni a hazainak? Mily alapon, mondám, ha eltávolítjátok a vallást s így egyedüli zsinórmértékül az előnyöst, a hasznost kell elfogadnotok?»

«...A nemzethez való ragaszkodás legitim kötelességgé csak akkor válik, ha azt Isten adományának tekintem, melyet ennél fogva elhanyagolnom, elárulnom, elrontanom nemcsak nem szabad, hanem miként minden más isteni adományt, föntartanom, kiképeznem, s mivel Isten mit sem adományoz vakon, az általa kitűzött célra fölhasználnom, törekednem kell. E hitnézetben rejlik ereje minden, de legkivált az oly nemzetiségeknek, melyek nem eléggé hatalmasak, hogy anyagi állásuk fénye által hódítsanak, de nem is eléggé jelentéktelenek, hogy a hatalmasbak féltékenységet kikerüljék.»

Ugyane beszédének egy másik részében *a világiaknak* a vallásos élet terén való közreműködéséről szól.

«A katolikus egyházban — úgymond — a világiak az egyházi kormányból s a vallási tanok és szabályok körül határozó gyülekezetekből ezen egyház szerkezeténél fogva ki vannak zárva; miből aztán némi közöny fejlődik ki, *bacsak másrésről tevékenységi tért nem nyitunk számukra*, melyen az egyház körül, ha már kormányzatilag és bíraskodólag nem, legalább közvetve, tanait védelmezve és terjesztve, elveit tetteleg foganatosítva, az istenitisztelet fénye előmozdításához hozzájárulva, érdemeket szerezhessenek, s így az ügyéveli eme tetteges részvét által keltett szolidaritás folytán, érdekeibe vonattassanak. És a hitterjesztés, keresztényi jótékonyság s istenes művészet mezeje bizonyára elég nagy és szép, hogy az egyház minden fiainak foglalkozást adjon s egy nemesebb ambíció igényeit kielégíthesse. Ha ki a történetet magasabb szempontból azon mezőként tekinti, melyen Isten az ő megvál-

tási tervét idővel kifejti: az olyan bizonyára nem fogja kicsinyelni a szerepet, mely tevékenységének az *egyház társulati* téren kínálkozik...»

«S e tevékenységi tért az egyház sohasem tartotta elzárva... Így állanak például napjainkban világi férfiak azon nagyszerű egyesület élén, mely a katolikus világ-missiók gyámolítására alakult Lyonban; így bizattak Olasz-, Franczia-, Német- és Angolországban világiak vezetésére számos társulatok...»

«S az e nemű egyesületekhez tartozik a mi Társulatunk is.»

Azután foglalkozik azzal az aggodalommal, hogy Társulatunk mint «felekezeti» intézet hasonló «felekezeti» egyesületek alakítására fog ösztönözni. Előadásának ezt a részét, mint állandó értékűt, érvelésének nyomosságánál fogva, kötelességünknek véljük főbb vonásaiban szintén közölni.

«Mi a hitfelekezeti érdekeket illeti, valaki azt vethetné föl, hogy a Társulat kizárólag katolikus szellemben működven, már lételének egyszerű ténye által is fölhívja a protestáns egyházakat ellenható társulatok alakítására; mi ismét a régi, fájdalmas és gyászos emlékeztető versenygek, összeütközések, gyűlölködés fúriáinak fölidézésére fog vezetni.»

«E nehézség eloszlatása végett én mindenekelőtt azon tényre hivatkozom: hogy Társulatunk már tizedik éve s határozottan katolikus szellemben működik s e nemű viszongásokat nemcsak nem keltett, de sőt a felekezetek közti polgári béke sohasem volt oly általános s teljes, mint azt épen jelenleg találjuk.»

«Megengedem, hogy felekezeti viták nélkül sohasem leszünk: de állítom azt, hogy *ha e viták az elvek körében maradnak*; ha kriminációk és rekriminációk helyett, hogy például a pápisták Husst, a kálvinisták pedig Servetet égették meg máglyán, inkább a tanok beltartalmából vont okoskodásokra szorítkozandnak, sohasem fognak valamely gyűlöletes, béke- és rendháborító viszongásokra fajulni. Az ily vitákban az igazság és tudomány csak nyer; míg ellenben protestáns atyánkfiainak az eredmény után be kellene látniok, hogy mialatt a krimináció rendszere által, melylyel a katolikus egyház ellenében éltek, ők maguk teljességgel mit sem nyertek; az alatt e rendszernek kétségkívül mégis megvolt azon természetes gyümölcse, *hogy a hitetlenek malmára hajtotta a vizet*, s a keresztény hitet egyáltalában saját fiai szemében alázza meg.

És viszont nekünk katolikusoknak is meg kellett győződnünk, hogy sokkal többet nyerünk a hittanok belső igazságának ragyogtatása, s ennek az élet terén *következetes* alkalmazásából folyó áldások kimutatása, semmint a folytonos polemizálás által, mely ténykedésünkre a «defenziva» jellegét nyomja s így mindig némi gyengeséget látszik elárulni. A várat ugyan védeni kell; de minden esetre czélszerűen cselekszik az, ki azt előbb akként építi ki, hogy a támadások róla visszapattanjanak. E vezérelvek mellett vitatkozhatunk bármennyit, s e mellett mint «amici personae» békében élhetünk, míg csak az Istennek tetszeni fog a fájdalmas szakadást megszüntetni s valamennyiünket ugyanazon akolba összegyűjtve, vallásilag is egyesíteni.»

Előkelő kiadványai és Danielik szónoklatai révén nemcsak itt bent az országban, hanem ennek határain kívül is ismertté lett a Társulat neve.

Az 1853 szeptember 19—22. napjain a németországi katolikus egyesületek Bécsben tartották nagygyűlésüket. A bécsi Szent-Szeverin-Egyesület meghívására — melynek a Szent-István-Társulat is tagja volt — Társulatunk küldöttségileg képviseltette magát ezen a nagygyűlésen. A Társulat nagyszámú küldöttségét úgy a Szent-Szeverin-Egyesület, mint az összes németországi katolikus egyesületek a legszívélyesebben fogadták; a nagygyűlésen pedig *Fogarasy* Mihály püspök, a lelépett igazgató, remek beszédben ismertette a Társulatot.

A következő évben *Pustet* Frigyes, a tekintélyes regensburgi könyvkiadó és nyomdatulajdonos, Pesten járván, azt az ajánlatot tette a Társulatnak, hogy ő kész a saját kiadásában megjelent minden munkának kiadói jogát, ha e munkák kiadása a Társulat érdekében fekszik, a Társulatra kiterjeszteni oly módon, hogy az ily munkák a Társulat által meghatározandó számú példányban egyenesen a Társulat neve és címe alatt jelennének meg; föltéve, hogy a Társulat e kiadványokat mindenkor nála nyomatja. Ez ajánlat folytán a Társulat mindenekelőtt azokra a *kátékra* nézve kötötte meg a szerződést, melyek alapján a magyar nyelvű egri fokozatos káték készültek s melyeknek a hazai német nyelvű iskolákba való behozatala épen a *Pustet*-féle eredeti német káték nagy elterjedése miatt fölötte óhajtandónak látszott. *Pustet* ennek folytán e káték kiadói jogát a Társulatra ruházta át. Az erre vonatkozó szer-

zódést a választmány 1854 október 12-én tartott ülésében jóváhagyta. Hasonló ajánlatot tett Pustet a *Missale* és a *Breviarium* tekintetében, a mennyiben mindkettőt cum Propriis Sanctorum Regni Hungariae kiadni kívánná a Társulat.

A népet a Társulat főképen a naptárakkal és a néplapokkal szolgálta; ezek mellett több ájtatossági művet adott ki e korszakban, legtöbbjét *Tárkányi* Béla tollából. Ide tartoznak Tárkányi következő művei: «Ájtatosság liliomai», «Jézus szent Szívének imádása», «Lelki manna», «Vezérkönyv a proccessziókhoz». E művek 1858-ban a Társulat örök tulajdonába mentek át.

A nép kezére adta továbbá a Társulat *Goffine* oktató és épületes könyvét is, mely ismételt kiadásokat ért.

Még az 1853 augusztus 28-án tartott közgyűlésen, melyen Fogarasy Mihály visszalépett és Danielik Jánost megválasztották, határozatot hoztak az *imádságoskönyvek és énekek összegyűjtése* tárgyában. Erre Sczitovszky hercegprimás hívta föl a Társulatot. A közgyűlés határozatának végrehajtására a választmány 1863 szeptember 1-én tartott ülésében két bizottságot küldött ki, és pedig egyiket a régi s újabb imakönyvek összeszedésére, mely bizottságban többek közt voltak: *Somogyi* Károly, *Márkfy* Sámuel, *Nogáll* János, *Dank* Agáp. A másik bizottság feladata volt az egyházi énekek s ezek dallamainak összegyűjtése. E bizottságban voltak többek közt *Danielik* János, *Zalka* János, *Sujánszky* Antal és *Engesser* Mátyás. A bizottságok tagjait megbízták, hogy a vidéken lakó társulati tagok sorából többeket kérven föl közreműködésre, a történt gyűjtések eredményéről a választmányt időnkint értesítsék. Mivel azonban a bizottságok által történt általános fölhívásnak fogamatja nem volt, a választmány 1854 május 4-én az egyénenkint való fölhívást határozta el, egyszersmind a két bizottságot egyesítette. A bizottság fölhívásai folytán nagy számmal érkeztek be imádságoskönyvek és énekgyűjtemények. A gyűjtés befejeztével a választmány a beküldött énekeskönyvek átnézésével és egy teljes tartalmú énekeskönyv szerkesztésével a bizottság egyik tagját, *Engesser* Mátyás pest-belvárosi karnagyot bízta meg. Az imádságoskönyvek átvizsgálására pedig *Palásthy* Pál egyetemi tanárt kérték föl.

Szent István király tiszteletének terjesztése végett a választmány 1854 szeptember 7-én tartott üléséből az egyházi költőket egy a szent királyt dicsőítő és társulati ünnepélyek alkalmával

énekrendő egyházi ének írására hívta föl. E fölhívás következtében több pályamű érkezett be; de a bírálók — köztük Toldy Ferencz — a pályaművek egyikét sem találták jutalomra érdemesnek. Többször ismételt kísérletezés után a Társulatnak le kellett mondania a szent István-énekről.

A mi a *néplapokat* illeti, ezeket a Társulat most is magyar, német és tót nyelven adta ki. 1856-ban ruthén nyelvű néplapot is indított. A tót nélapot a csekély pártolás miatt beszüntették. A szerkesztők személyében többször történtek változások, melyek közül főlemlítendő, hogy a «Katholikus Néplap» szerkesztését 1854-ben *Sujánszky* Antal vette át és szerkesztette 1857-ig. Sujánszky a legnagyobb önzetlenséggel vitte a szerkesztőséget, szerkesztői díjának tetemes részéről a lap javára önként lemondván.

A «Katholikus Néplap» szépirodalmi részének javításában nagy szolgálatot tett a *Mester-alapítvány*.

Mester István sajjóvámosi plébános — ugyanaz, a ki Martin Konrád «Religio tankönyvé»-t magyarra fordította — 1854 elején a Társulatnál 200 pengőforintos alapítványt tett a végre, hogy ennek kamatját minden év végén az nyerje el, ki a «Katholikus Néplap»-ban az év folyamán a legjobb vallásos, népszerű, legföljebb 2—3 számra terjedő, akár eredeti, akár fordított elbeszélést írta. Ennek alapján a Társulat évről-évre egy-egy elbeszélés szerzőjét kitüntette a Mester-jutalommal. A jutalmazás két vidéki lelkipásztorból és egy kebelbeli társulati tagból álló bizottság véleménye alapján történt.

A naptárak és néplapok, valamint egyes népies iratok azonban elenyésző csekély mennyiségű irodalmi termelés voltak azoknak a műveknek nagy száma mellett, melyek a művelt közönség számára készültek. Pedig a Társulat eredeti hivatásában ha nem is egyedül, vagy nem is főképen, de mindenesetre lényeges alkatrészként benne foglaltatott az, hogy a nép számára adjon ki könyveket. Bármilyen fontos dolog volt, megnyerni a katolikus igazságoknak a művelt osztályokat: az ugyanezeket az igazságokat éhező és szomjazó nép szükségletét kielégítetlenül hagyni nem volt szabad.

Már Danielik alelnökségének második éve végén, az 1855 október 11-én tartott hatodik rendes közgyűlésen fölszólalás történt ez irányban, még pedig igen helyes fölszólalás. *Dévits* József marczal-

tői plébános azt mondotta, hogy igen üdvös és czélszerű lenne, ha a Társulat munkássága körét *kétfelé* osztaná. Eddigelé — úgymond — csak a középosztály érdekei vannak közvetlenül képviselve, ellenben a népre nincs tekintet fordítva; mert a mi a tagilletményeket illeti, oly könyveket kapnak a tagok, melyek a nép szellemi fölfogását fölülmulják. Azt indítványozta tehát, hogy a Társulat kebelében *külön osztály alakíttassék a nép számára, mely osztály kebelében a Társulat olcsóbban, például egy forintnyi díj mellett adjon könyveket a népnek.* Ettől a rendszabálytól az indítványozó plébános a tagoknak jelentékeny szaporodását remélte.

Danielik alelnök azonban a leghatározottabban ellene volt az indítványnak. «A nép számára — úgymond — külön 90 ívet nem nyomathatunk,* mert kénytelenek vagyunk azon osztályhoz alkalmazkodni, melynek köréből tagjaink vannak, s ezek számára azt tesszük, a mire szükségük van. Bizonyára nem a népnek van főleg szüksége szellemi ujjászületésre; a nép általában véve jó; a felsőbb és középosztályokra kell igyekezni hatni; a mi ha egyszer megtörtént, ők áradatként magukkal ragadják a népet. Ide kell tehát központosítani az erőt, úgy azonban, hogy a népet se hanyagoljuk el.»

A kívánságot, hogy a Társulat nagyobb mértékben karolja föl a népies irodalmat, *Danielik*nek az 1855. évi közgyűlésen való föllépése nem némította el; az továbbra is szóhoz jutott. Ezért *Danielik* a következő évi közgyűlésen, 1856 szeptember 2-án, újra foglalkozott az indítvánnyal. «Ha ez indítvány csupán azt czélozza — úgymond — hogy a nép számára szolgáló olvasmányokra minél több gondot fordítsunk, úgy sem nekünk, sem az igazgató-választmánynak nincs kifogása ellene ... Ha azonban az indítvány specifikumokba ereszkedik s a népirodalom művelésére, a Társulatban egy pengő forint díj mellett külön néptagi osztálynak föllállítását sürgeti, ezt illetőleg már oda kell nyilatkoznunk, hogy mielőtt a kísérletet megteesszük, óhajtánunk kell, miszerint többen s az ország minden részeiből nyilatkozzanak aziránt, vajjon remélhető-e, hogy a nép közül egy forint díj mellett annyian lépnek be tagokul, mennyi kívántatnék arra, hogy ez osztály, és pedig ne csak egy vagy két évre, hanem állandóan fönntarthassa magát.»

* Hogy a tagilletmény 90 ív terjedelmű, azt az 1853. évi alapszabályok mondták ki. Ezek ugyan csak 1857-ben nyertek jóváhagyást, de a Társulat időközben is alkalmazta a 90 ívre vonatkozó rendelkezést.

A közgyűlés ennek folytán a külön népies osztály ügyében úgy határozott, hogy előbb többen s az ország minden részéből nyilatkozzanak az iránt, vajjon remélhető-e, hogy elegenden belépnek abba tagokul.

Pedig a népnek való művek nagyobb mértékű kiadása talán nem járt volna akkora pénzáldozatokkal, mint járt a magasabb színvonalú és terjedelmesebb munkák kiadása, melyeket a Társulat többször a köteles 90 ívet túlhaladó mennyiségben adott tagilletményül.

Már a Danielik alelnöksége előtt való utolsó egy-két évre nézve is meg lehet állapítani, hogy a Társulat ama buzgalmában, melylyel czélját szolgálta, túllépte a helyes gazdálkodás határait. Tetemes irodalmi kiadványai már akkor annyira igénybevették anyagi erejét, hogy kénytelen volt alaptőkéjéhez is nyulni. E helyzet orvoslására az elnökség 1854 január 5-én azt az indítványt terjesztette a választmány elé, hogy küldjön ki egy bizottmányt, melynek főadata legyen a Társulat kiadásait, úgyszintén jövedelmi forrásait s ez utóbbiak gyümölcsözését megállapítani. S ha kitűnnék, hogy a Társulat évi bevételei nem elegendők kiadásainak fedezésére, hozzon javaslatba alkalmas módokat e hiány pótlására; ha pedig kitűnnék, hogy az évenként mutatkozó hiány oka nem annyira az üzlet jövedelmi viszonyaiban, mint inkább a túlságosan lassú forgalomban rejlik, gondoskodjék szabályokról, melyek alkalmazása által a lassúságnak elejét venni, a befizetéseket gyorsítani lehessen. Végül, minthogy e javaslatok csak a Társulat összes vagyonának megállapítása alapján tehetők, a bizottmány kötelessége egyúttal az legyen, hogy a Társulat ügynöki hivatalában levő készletet megszámláltassa, a bizományosoktól pedig a kezükön levő azon készletről, melyről még nem számoltak, pontos elszámolást szerezzen. A választmány helyesléssel fogadta ezt az indítványt, melyből kilátszik a jószándék és a bizottságot kiküldte.

A bizottság jelentéséből kitűnik, hogy a Társulat jövedelmes kiadványai ez időben a bibliai történetek, a káté, a népiskolai tankönyvek, Segur «Feleletei», Pázmány imakönyve és Goffine voltak. Meg kell itt mindjárt jegyeznünk, hogy a bibliai történetek, a káté s általában a népiskolai tankönyvek éppen csak korszakunk elején, 1854-ig, tartoztak a jövedelmes kiadványok közé; mert azután, miként már érintettük, az osztrák kormány ragadta magá-

hoz az összes elemi iskolai tankönyvek, köztük a káték és a bibliák kiadásának jogát és ezt a bécsi «Schulbücherverlag»-ra ruházta át. A veszteséges vállalatok közé sorolja a bizottság a naptárakat és a tagilletményi műveket. A három forintnyi tagdíj fejében kiszolgáltatandó 90 ívnek költségeit a tagok az idő szerint való száma mellett a tagdíjak még nem fedezték. Ennélfogva a bizottság indítványozta, hogy a tagilletményi könyvekből 2500 példánynál több ne nyomassék. (A tagok száma tudniillik 1853 végén 2250 volt.) A nyomtatási költség ívenként 35—40 pengőforintnál többre ne rugjon. A 90 ívbe mindennemű ív beszámíttassék, tekintet nélkül az alakra, kivéve, ha az alak 12-ed-, illetőleg 16-odrétnél kisebb. Tekintve azt a körülményt, hogy a Társulat könyvei oly városokban, a hol bizományosok nincsenek, kevésbbé ismeretesek és kisebb mértékben terjednek el, mint ott, a hol bizományosok vannak: a bizottság indítványozta, hogy legalább a nagyobb városokban a Társulatnak bizományosai legyenek. A bizottság szükségesnek tartotta a tagok számának szaporítását és a megyés püspökök ama rendeletének följújtását, mely szerint minden plébánia köteles a Társulatnak valamelyik ujságját járattatni.

Ezeket és egyéb indítványokat a választmány határozatokká emelte.

Ezekhez a pénzügyi bajokhoz azonban pár évvel később újabbak csatlakoztak. Ilyenek voltak a nagymértékű *tagdíjbátralekok*. Mint már említettük, e korszakban a tagok száma tekintélyesen növekedett; ám ezzel nem tartottak egyenlő lépést a tagdíjbevételek. Minthogy a tagok nagy része késedelmesen fizetett, az 1857. évi közgyűlés elhatározta, hogy minden egyházmegyei hivatalhoz beküldessék az illető egyházmegyében létező társulati tagok névsora azzal a kéréssel, hogy a főpásztorok arra ügyelni méltóztassanak, vajjon a tagok a Társulat részéről pontosan megkapják-e évi illetményeiket s viszont befizetik-e annak idején az ezek fejében járó évi díjaikat. A legközelebb kiadandó névkönyvbe pedig a tagokhoz az a figyelmeztető kérés intéztessék, hogy a tagdíjat minden évben legkésőbb szeptember havában oda fizessék, a honnan könyveiket kapják. A legtöbb püspök készségesen megígérte, hogy az eléje terjesztett kérelem szerint jár el; azonban az egész rendszabálynak nem volt nagy sikere.

De a Társulat pénzügyi vezetésében olyan idealizmus ural-

kodott, mely az egyszeregy rideg igazságain keresztülgázolhatni vélte. 1859-ben a Társulat átvette a veszteséggel dolgozó *Religio*-t. Meg kell itt jegyeznünk, hogy Danielik János, mint a Társulat alelnöke, egy ideig tovább szerkesztette a «Religio»-t, melyet még 1848-ban vett át Somogyi Károlytól. Azonban 1855 elejével be akarván szüntetni a lapot, a Társulat választmánya előtt azt az indítványt tette, hogy adjon ki a Szent-István-Társulat egy kisebb-szerű, hetenkint egyszer megjelenő lapot, mely legalább a tudósítások és az irodalmi mozgalmak közlése által elégitené ki a közönség igényeit. E lap szerkesztőjéül *Zalka* János egyetemi tanárt ajánlotta. A választmány azonban kitért az indítvány elől s nem döntött. A «Religio» pedig nem szűnt meg, hanem átment *Zalka* János szerkesztésébe és kiadásába. *Zalka* 1858-ban tudatta a Társulattal, hogy hajlandó a «Religio» szerkesztéséről és kiadásáról 1859 elejétől fogva a Társulat javára lemondani, vagyis a lapot a Társulathoz átengedni. A választmány 1858 november 4-én tartott ülésében elhatározta, hogy a «Religio»-t átveszi a Társulat kiadásába. Szerkesztővé *Somogyi* Károly igazgatót tette meg. Az előfizetők száma azonban oly csekély volt, hogy a Társulat 1859-ben 1500 forint veszteséggel adta ki a lapot. Szinte szerencse volt ily körülmények között, hogy a Társulat egy kellemetlen esemény következtében megvált a laptól. *Somogyi* ugyanis a «Religio» deczember harmadiki számában neki támadt az akkor keletkezőben volt «Idők Tanuja» című napilapnak. Károlyi István gróf elnököt kellemetlenül érintette, hogy a Társulat ily módon személyi és pártbeli torzsalkodásokba vonatik bele, s a kérdéses cikk miatt a «Religio» megjelenését ideiglenesen fölfüggesztve, fölterjesztést intézett a hercegprimáshoz, hogy az esetre, ha szükeknék találná azokat a korlátokat, melyeket a Szent-István-Társulat a «Religio» elé állított, a lap további kiadásáról rendelkezni méltóztassék. Ugyanekkor *Somogyi* Károly, kit az elnök rendelkezése sértett, a szerkesztői állásról lemondott. A választmány, míg a lap sorsa eldől, ideiglenesen *Kádas* Rudolfot bízta meg a szerkesztéssel.

A választmányi ülésen e tárgy megvitatása kapcsán gáncsoló kifejezések is hallatszottak a távollevő *Somogyi* ellen, ki a Társulathoz egyszersmind egyik igazgatója volt. *Somogyi* ezeknek híret vevén, az igazgatói állásról is le akart mondani; de a her-

czegprimás marasztalta, mire ő, a hercegprimás mint főpásztora iránt való fiúi engedelmességből, késznek nyilatkozott az igazgatói tisztelet megtartani. Sczitovszky hercegprimás ezt tudatva a választmányynal, egyszersmind a Társulatot a «Religio» további kiadásától fölmentette.

Midőn a hercegprimás levelét az 1860 január 5-én tartott választmányi ülésen fölolvasták, *Danielik* János is, *Sujánszky* Antal is kijelentették, hogy Somogyi ügyét bírálván, semmiféle személyes ellenszenv nem vezette őket, hanem csakis az ügy iránt való buzgóság.

A Társulat megnyugvással fogadta a hercegprimás rendelkezését, melynek folytán a Társulat megmaradhatott a mellett az elve mellett: *a napi politikába soba semmi szín alatt bele nem avatkozni*. Ezt a primáshoz intézett fölíratban ki is fejtette; egyszersmind kijelentvén, hogy Somogyi igazgatói állása soha kérdésbe nem jött.

Somogyi, ámbár a hercegprimás kívánságának engedelmeskedve, megmaradt igazgatónak, mégis már csak pár hónapig tartotta meg az állást; 1860 május 2-án az igazgatói állásról lemondott. Igazgatóvá ekkor *Kádas* Rudolf premontrei kanonokot választották meg, ki addig is már mint igazgató működött.

Ez után a kitérés után hadd szóljunk arról az irodalmi vállalatról is, mely a Társulat további korszakaiban annyi zavar és elégtelenség forrása volt: az *Egyetemes Magyar Encyclopaediá*-ról.

Az 1858 május 6-án tartott választmányi ülésben *Török* János indítványozta, hogy a Társulat «egy közhasznú s minden ismereteket magában foglaló s fölvilágosító magyar encyclopaediát adjon». A választmány az indítványt elvben elfogadta s *Eötvös* József báró elnöklete alatt külön bizottságot nevezett ki az előzetes terv megállapítására. A bizottság tagjai voltak: *Danielik* János, *Érdy* János, *Pauler* Tivadar, *Toldy* Ferencz, *Török* János és *Somogyi* Károly. Ez a bizottság megállapította a munkaprogrammot s szükségesnek mondotta, hogy mindenekelőtt az általános tartalomjegyzék készíttessék el, mely munkával a választmány *Török* Jánost bízta meg. A választmány elhatározta, hogy a mű 1859-ben indítandó meg. Továbbá kimondotta a választmány — és ebből a határozatból származott a legtöbb baj — hogy az *Encyclopaedia tagilletményül* adatik, még pedig oly módon, hogy a tagilletményi 90 ívből

évenként 50 ív az Encyclopaediára essék. E mellett természetesen arra számítottak, hogy a tagokon kívül a nagyközönség is fölkarolja a vállalatot. E célból az elnökség a választmány megbízásából fölhívással fordult a nagyközönséghez, az Encyclopaediára terelvén ennek figyelmét.

Az október 7-én tartott közgyűlés az Encyclopaedia szerkesztésével *Danielik* János alelnököt bizta meg. A kezdet munkáján elég gyorsan estek túl, úgy hogy 1859-ben tényleg megindult a mű nyomtatása.

Olyan tudományosan képzett és fenkölt gondolkozású embereknek, mint *Danielik*, *Eötvös*, *Pauler*, *Török*, *Toldy* voltak, természetesen rokonszenves gondolat volt egy encyclopaedia kiadása. *Danielik*nek, de sőt a Társulat elnökének, *Károlyi István* grófnak is e mellett az lebegett a szemük előtt, hogy milyen magasztos dolog az, ha a Társulat egy katolikus szellemű encyclopaediát ad ki olyan időben, mikor hasonló terjedelmű más ismerettár nincs Magyarországon. Ennek a fölfogásnak a hatása alatt állott a választmány, midőn olyan gyorsan eltökélte magát e nagyfonságú, nagy anyagi és szellemi tőkét igénylő vállalatra.

Ám nem hiányoztak az élet prózaistái és a józan számítás képviselői, az aggodalmaskodók és vádaskodók sem, kiket elvégre is igazoltak az események. Azt mondták, hogy az encyclopaedia kiadása alkalmasint olyan sokáig tart, hogy annak végét az akkor élő nemzedék alkalmasint meg sem éri. Mások azt mondták, hogy egy encyclopaedia kiadása a Társulatot elvilágiasítja s eredeti rendeltetésétől eltéríti. Azt is hangoztatták, hogy ily nagyméretű irodalmi munka nem áll arányban a Társulat vagyoni állapotával.

Sokan lehettek az aggodalmaskodók, mert az 1859 november 10-én tartott tizedik rendes közgyűlésen úgy *Károlyi István* gróf elnök, mint *Danielik* János alelnök szükségesnek tartották szembeállani az aggodalmakkal és ellenvetésekkel. Különösen *Danielik* beszédének a legnagyobb része az encyclopaediáról szólt. Előadásából még egy másik ellenvetésnek is jövének a nyomára. Az «Encyclopaedia» munkatársai között tudniillik nem-katolikusok is voltak. Ez összefügg azzal a már említett körülménnyel, hogy protestáns írók is a Szent-István-Társulat körébe csoportosultak. Akadtak azonban szigorúbb gondolkozásaúak, a kik nem egészen helyén valónak tartották, hogy az «Encyclopaedia» munkatársai

közt nem-katholikus írók is találhatók. Ezekkel szemben Danielik az Index-szabályokból bebizonyította, hogy nem-katholikus íróknak csak vallásos tárgyú műveit nem szabad olvasni; ellenben egyéb műveikre nem terjed ki a tilalom. Egy ilyen egyetemes tilalom ellenkeznék a katolikus egyház elveivel, mert azt jelentené, hogy a nem-katholikus ember nem képes az igazságot megismerni és róla bizonytságot tenni, nem képes semmit Isten dicsőségére cselekedni; holott a katolikus egyház a legnagyobb határozottsággal kárhoztatta és elvetette azt a tant, mintha az eredendő bűn által az ember lelki tehetségei végkép megromlottak volna. «Isten a tehetségeket hitkülönbség nélkül osztogatja, bizonyára nem azért, hogy mi elveszük azt, mit a más hiten levők Istentől nyert tehetségeik helyes használata által igazat, szépet és jót kifejtenek, hanem igenis, hogy azt, mint az emberiség közkincsét elfogadván, szent Ágoston szerint vele, mint valamely zsákmánynyal, Isten földi jegyesét, az egyházat, fölékesítsük.»

A közgyűlés az encyclopaedia tekintetében magáévá tette a választmány határozatát.

Egy másik nagybbszabású és költséges vállalat kezdésére *Sczitovszky* bíboros hercegprimás aranymiséje adott alkalmat. Ez a *Szentelek Élete* volt.

A Társulat nagy jótevője és pártfogója, ki valóra váltotta azt a kijelentését, hogy a Társulat érdekében «két kézzel is szívesen ad»: *Sczitovszky* János bíboros hercegprimás 1859 november 6-án aranymiséjét ünnepelte. Külön meghívására a Társulat küldöttségileg vett részt a ritka ünnepen. De hogy ezt, a Társulatot is élénk öröme hangoló alkalmat a maga részéről is megünnepelhesse, a választmány még azon év február 3-án tartott ülésében elhatározta, hogy nagy jótevője aranymiséjét a maga részéről azzal teszi emlékezetessé, hogy először a pest-lipótvárosi templomban a társulati tagoktól és más pártfogóktól külön e célra befolyó önkéntes adományokból szent István király tiszteletére díszes *oltárt* emeltet; másodszor *Szentelek Élete* cím alatt nagyobb munkát ad ki, melynek tiszta jövedelme szinte a szent István oltára céljára fordíttassék.

A «*Szentelek Élete*»-vel a választmány állandó emléket akart állítani az aranymisés főpásztornak; meg levén győződve, «hogy a félszázados, vagyis aranymiséjét ülő bíbornok hercegprimás,

Sczitovszky János emlékezetének nem áldozhat az alkalommal megfelelőbb módon, mintha ez ünnep emlékét egy műben örökíti meg, mely a hivek lelki szükségeinek megfelel; hogy a kik e szükségűtől indíttatva, azt valaha, meg lehet, századok multával kezűkben forгатandják, mindig megemlékezzenek honuk azon herczegprimásáról, ki valamig élt, a szenteket dicsőítve és tetteg utánózva, *pertransiit benefaciendo*, a hitbuzgóság, szeretet és keresztény irgalmasság műveit páratlan önfeláldozással gyakorolta».

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a választmány ezúttal nem első ízben határozta el a szentek életének megíratását. Már 1854 november 9-én hozott határozatot, mely szerint egy «Szentek Életé»-t fog kiadni s a megírására *Lonkay* Antalt kérte föl. E tárgygyal kapcsolatban kimondotta azt is, hogy az egyházmegyei hivatalokhoz és a szerzetesrendek főnökeihez azt a kérelmet intézi, hogy a körűkben található régi egyházi műemlékek, kelyhek, czibóriumok s egyebek rajzait s történetűk leírását a Társulattal közölni sziveskedjenek, hogy így e rajzok és leírások különösen a magyar származású szentek és boldogok életrajzai mellett a magyar katolikus egyház dicsőítésére méltó helyet foglaljanak. Egyszersmind bizottságot küldött ki a választmány a hazai népesség által tisztelt szentek és boldogok névjegyzékének elkészítésére, mely 1855 február 1-én terjesztette elő jelentését. Az iratokból megtudjuk, hogy *Lonkay* a «Szentek Életé»-ből elkészített egy füzetet s azt be is mutatta; több azonban nem történt. Egy évvel később, az 1856 január 3-án tartott választmányi ülésről szóló tudósításban azt olvassuk, hogy a választmány ez ülésben *Danielik* Jánost kérte föl a «Szentek Élete» megírására. *Danielik* kész volt ezt minden díj nélkül elvégezni; azonban egyéb elfoglaltsága miatt bele sem kezdhetett. Az 1858 október 7-én tartott közgyűlés *Somogyi* Károly társulati igazgatót bizta meg a mű megírásával.

E nagyobb szabású mű mellett a Társulat a nép számára való «Szentek Életé»-t is akart kiadni; e népies munka megírására a választmány 1856 október 2-án *Grynaeus* Alajost kérte föl, ki a megbízatásnak nem tehetett eleget, mert 1858-ban elragadta a halál.

A «Szentek Élete» tehát éveken át napirenden volt s midőn a Társulat *Sczitovszky* herczegprimás aranymiséje alkalmával annak megíratását újból elhatározta, csak újabb jelleget nyert a mű. A négy

kötetre tervezett, több aczél- és fametszettel ékesítendő munka megírására ezúttal *Zalka* János egyetemi tanárt kérték föl, ki ezt magára is vállalta s jó ideig szerkesztette. Később *Zsibovics* Ferencz, a központi papnevelő-intézet lelkiigazgatója, írta tovább a munkát.

Az 1859 márczius 10-én tartott ülésben a választmány elhatározta, hogy a «Szentek Élete» is tagilletményül adassék. A választmány ily módon takarékoskodni akart a költségeken, egészen úgy, mint mikor elhatározta, hogy az «Encyclopaedia» tagilletményül adandó. Mindkét határozat rossz következményű volt és számos baj forrásává lett.

A «Szentek Élete»-nek első kötete még 1859-ben megjelent s diszpeldányát az aranymise napján a Társulat küldöttsége átnyújtotta Sczitovszky herczegprimásnak.

A mi a választmány második határozatát — a szent István oltárára vonatkozót — illeti, ezt az elnökség az 1859 november 10-én tartott közgyűlés elé terjesztette. *Danielik* alelnök ugyanabban a beszédében, melyben az «Encyclopaedia» mellett síkra szállott, a szent István oltára érdekében is gyújtó szavakkal buzdított. «Én hiszem — úgymond — hogy Pest, mire a keresztvasút kiépül, vagyis hazánk szívéen keresztül huzatott az Ázsia messze vidékeit az Atlanti-, Adriát a Jeges-tenger partjaival összekötő vonal, nagyságra és terjedelemre nézve már, a ma még csak alig sejtett növekedésnek indult. Pest roppant város, mert az összes világ árúczikkeinek tranzitóhelye lesz. De a város minden egyéb, a világ minden üzéreinek, alkuszainak, szállítóinak csőd- és gyűlpontja lehet, magyar főváros nem lesz, hanem ha azt szellemileg is azzá avatjuk, azaz: egyházi, tudományos, irodalmi és műalkotmányoknak és intézményeknek kebelében való összpontosítása által benne szellemi fensőbbiségünket is megállapítjuk, külsejére pedig az illető nemzet jellegét rányomjuk. Minden városban a többiek fölött kiemelkedő épület mutatja, hogy ki abban az úr.»

A beszéd nyomán a közgyűlés jóváhagyta a választmánynak a szent István oltárára vonatkozó határozatát s ennek végrehajtására rendelte, hogy az elnökség kérje föl a püspököket, hogy megyéjükben gyűjtéseket engedélyezzenek. A gyűjtés módjára nézve ajánltatott, hogy a Társulat tiszteleti tagjai, különösen a plebánosok, kérjék föl hiveiket, illetőleg polgártársaikat, hogy a jelzett célra időnkint csekély adományt, például havonként

három o. é. krajczárt ajánljanak föl. Az így befolyt összegek az adakozók névjegyzékével együtt félévenként beküldendők a kezelőbizottságnak. Továbbá határozatba ment, hogy a Társulat ezentúl tartandó közgyűlésein előadás tartatik valamely jeles egyházi vagy világi férfiúról vagy nőről, ki a vallás, irodalom, művészet, egyház és állam körül honunkban érdemeket szerzett. Ez az előadás kinyomattatván, a tagok közt kiosztatik oly kéréssel, hogy a tag, ki azt elfogadja, a szóban forgó oltár költségeire 50 o. é. krajczárt fizessen a tagdíjon kívül; mire azonban nem köteleztetik s egyáltalán tetszésétől függ, vajjon a füzetet elfogadja-e. A most említett előadásra a választmány minden év elején fölker valakit a Társulat tagjai közül, ki tárgyát szabadon választja, de arról a választmányt eleve értesíti. A legközelebbi közgyűlésen azonban szent István apostoli királyról tartandó a beszéd. Ha a begyűlt összeg az oltárépítés költségeit meghaladná, a fölösleg a közgyűlés határozata szerint más hazai jó célra fordítatik. A hozott határozatok végrehajtására a közgyűlés egy bizottságot küldött ki, mely a Társulattal függetlenül működött s a Társulatot csak az eredményről kellett értesítenie.

Mikor a közgyűlés ezeket a határozatokat hozta, az oltárra való gyűjtés már megindult, úgy hogy már a közgyűlés idején mintegy háromszáz forint volt a Társulat kezén. Pár nappal a közgyűlés után pedig egy magát megnevezni nem akaró főúr ezer pengőforintot küldött Danielik kezéhez, hogy ez összeg részben a lipótvárosi templom építési költségeire, részben a szent István oltárának költségeire fordíttassék. Danielik az összeget a két cél között egyenlő arányban osztotta föl. Danielik maga is hozzájárult az adakozáshoz azzal, hogy Ürményi Ferenczért tartott gyászbeszédét saját költségén kinyomatva, a Társulat tagjai közt terjesztette s az így befolyt mintegy 500 frtot a szent István oltára alapjának juttatta.

Megjegyezzük még, hogy a fentebb említett előadást a nagygyűléseken egyszer sem tartották meg.

Visszatérve a «Szentek Életé»-hez, ennek kiadása — hasonlóan az «Encyclopaediá»-éhoz — éveken át húzódott és tagilletményül adatván, ezáltal nagy, nehézségeket okozott az újonnan belépő tagokkal szemben.

Szerencsésebb volt a Társulat *Cantu Caesar Világtörténelmének* kiadásával, mely *Bartakovics* egri érsek nevéhez fűződik. Bartakovics

ugyanis még 1854-ben saját költségén magyarra fordíttatta a nevezett munka ó- és középkori részét s a fordítást a Társulatnak ajándékozta; egyszersmind magára vállalta a továbbfordítás költségeit. A választmány 1854 november 9-én tartott ülésében kimondta, hogy a Társulat a munkát, nagy terjedelme miatt, nem adja tagilletményül, hanem arra előfizetést hirdet olyképp, hogy évenként 90 ív jelennék meg, melyet a tagok 3 forint előfizetési áron kapnak. Pár év múlva tényleg megindult Cantu magyar kiadása, s csak sajnálni lehet, hogy az «Encyclopaediá»-nál és a «Szentek Életé»-nél nem alkalmazták a kiadásnak ugyanezt a módját.

Nagyarányú kiadói tevékenysége és ezzel kapcsolatos jelentékeny pénzügyi terhei nem gátolták a Társulatot abban, hogy a maga módján bőven áldozzon a jótékonyság oltárán. Az 1857. évtől kezdődik a Társulatnak egy nemcsak vallásos, de egyszersmind hazafias, magyar nemzeti szempontból teljes elismerést érdemlő vállalkozása. Értjük a Társulat fáradozásait *a bukovinai és romániai magyarság érdekében*. A bukovinai és romániai magyarok gondozása benne volt a Társulat eredeti programjában is. «Mínthogy a magyar szent korona ernyőzete alatt élő minden katolikusokra kíván hatni, gondjai közé fölveszi a moldva- s oláhországi, többnyire magyar fajú és ajkú katolikusokat is» — írta Fogarasy a Társulat programjában, melyet 1847-ben az egyházi és világi hatóságok jóváhagyása alá bocsátott. Midőn tehát a Társulat most nagyobb működést fejtett ki e téren, csak eredeti céljához hűen cselekedett.

Az egész ügy különben ekkép fejlődött ki:

A Társulat ebben az évben az Istensegítség nevű bukovinai magyar község katolikus lakosságának ajándékkönyveket küldött. Ennek kapcsán a község lelkésze, *Drusbaczký* Bonaventura szent Domonkos-rendi atya, meghatóan ecsetelte levelében a bukovinai magyarság sorsát, különösen, hogy alkalmas iskolák hiányában sem olyanokat, kik a papi pályára óhajtanának lépni, sem azokat, kik a magyar községek körében kántori s jegyzői hivatalokat viseljenek, ott helyben ki nem képeztethetnek. Ennélfogva a választmány figyelmét s pártfogását kéri ki, hogy két vagy három gyermeküket itt az anyaországban iskoláztathassák. E levél hatása

alatt a választmány egyhangulag elhatározta, hogy *négy bukovinai magyar ifjúnak* részint a papi, részint a tanítói pályára való kiképzetéséről a Társulat fog gondoskodni oly módon, hogy kettőt közvetlenül saját költségén Esztergomban és Egerben fog neveltetni s e célra mindegyik részére 100—100 pengőforintot szavazott meg; kettő számára pedig magánjötevők pártfogását fogja kieszközölni.

Ezzel kapcsolatban fölújttatott egy régibb határozat, mely szerint a bukovinai magyar gyarmatosok mindegyik községének a «Katholikus Néplap»-ból egy-egy példány s az elemi iskolák használatára iskolai, olvasó- s épületes könyvek küldessenek.

Az előbb hozott határozat végrehajtását nagy mértékben könnyítette az, hogy úgy a bíboros-hercegprímás, mint az egi érsek a fölnevelendő és kiképezendő bukovinai magyar gyermekek irányában atyai pártfogásukat sziveskedtek megígérni. *Markovics* Antal bácsi prépost s kalocsai kanonok pedig, midőn az «Erzsébet-Album» költségeinek fődözésére még hiányzó összeg teljes viselését magára vállalta, ezt oly föltétel alatt tette, hogy a nevezett emlékkönyv nyomtatási költségeinek fődözésére azontúl begyűlendő adományok mind a Bukovinában levő magyar testvérek kiképzetésére, nevelésére s kisdetek tanintézeteire fordíttassanak. *Markovics* prépost-kanonok maga is atyai levelet írt az Istensegítség községi magyaroknak s ajándékkönyveket küldött nekik. A nagy-lelkű magyar főpap nem sokáig élte túl ezt a hazafias tettet; gyilkos kezek oltották ki nemes életét.

Peregriny Elek, egy pesti fitan- és nevelőintézet tulajdonosa, értesülvén a Társulathoz a bukovinai magyar gyermekek nevelésére vonatkozó határozatáról, ajánlkozott, hogy az egyik bukovinai növendéket saját intézetében nevelteti s látja el.

Az Istensegítség községi magyarság sikerén fölbuzdulva, Andrásfalva bukovinai magyar község telepesei azzal a kéréssel fordultak a Társulathoz, hogy ebből a helységről is egy ifjút neveltessen s taníttasson; egyszersmind ima-, ájtatossági s épületes könyvekért folyamodtak. A választmány 1858 február 4-én tartott ülésében az ajándékkönyvek küldését elhatározta; a mi pedig az említett magyar gyermek neveltetését s taníttatását illeti, ezt *Károlyi* István gróf elnök vállalta magára évi 100 pengőforint ráfordítása mellett.

A következő ülésben, 1858 márczius 4-én, a választmány arról értesült, hogy *Pánthy* Endre, akkor tiszaszentmiklósi plebános, a bukovinai magyar telepesek gyermekeinek neveltetésére szükséges költségek pótlására 30 pengőforintot küldött; továbbá, hogy a pesti központi papnevelő-intézet magyar egyházirodalmi iskolájának tagjai a bukovinai magyar községek számára többrendbeli ájtatos, ima- és olvasókönyveket, összesen 120 példányt ajándékoztak. E könyvek elszállításáról a Társulat gondoskodott.

Ugyanakkor a bukovinai Hadikfalva magyar telepesei is a Társulathoz fordultak és ábéczés-könyveket, kátékat kértek, valamint aziránt is folyamodtak, hogy egyik gyermeküket a Társulat neveltesse. A választmány az 1858 április 8-án tartott ülésben egyelőre az ajándékkönyveket szavazta meg.

Az 1858 október 7-én tartott közgyűlés készségesen hagyta helyben a választmánynak a bukovinai magyar gyermekek ügyében hozott határozatait; egyszersmind örömmel értesült, hogy a megérkezett *tíz bukovinai gyermek* közül a bíboros-hercegprimás háromnak, Károlyi István gróf elnök egynek és *Somogyi* Károly társulati igazgató szintén egynek lakással és élelemmel való ellátását magukra vállalták, a Társulat pedig az úti- és elhelyezési költségeket ajánlotta meg. A gyermekekre való további gondos fölügyelést a közgyűlés a választmányra bízta.

A bukovinai magyarság mellett a *romániai magyarságra* is kiterjedt a Társulat figyelme. *Parti* püspök, bukaresti apostoli helynök, Sczitovszky hercegprimáshoz intézett levelében köszönetet mondott a Társulatnak azokért az ajándékkönyvekért, melyekkel addig a romániai magyarságot segélyezte; egyidejűleg új ajándékkönyvekért folyamodott úgy az oláh fejedelemség, mint a Moldvaország területén élő magyar katolikus telepesek számára. A választmány 1858 április 8-án tartott ülésében az újabb ajándékkönyveket megszavazta és elrendelte, hogy a csomagok Bukarestbe közvetlenül az apostoli helynökhöz, Moldvába pedig az erdélyi püspök útján küldessenek. A Társulat az oláh fejedelemségben és Moldvában élő magyar telepesek ügye iránt való érdeklődését és lelki s nemzeti szükségleteik iránt való rokonérzését azzal is tanúsította, hogy e községek mindegyike számára a «Katholikus Néplap» egy-egy példányát ingyen küldötte.

A könyvekkel való jótékonyság gyakorlására bő alkalmat adott

a Társulatnak az 1859. évi háború is. A Társulat a kórházakban fekvő sebesült katonák közt ajándékkönyveket osztogatott, ekként a vallás vigasztalásait kínáló és szórakozást nyújtó olvasmányokkal enyhítvén a sebesültek fájdalmait. Sczitovszky hercegprimás az olaszországi kórházakban levő sebesült magyar ajkú katonák számára több száz példány ájtatossági könyveket küldetett a Társulattal; de a Társulat a maga részéről is küldött ajándékkönyveket a Bécsben, Innsbruckban és Paduában, valamint a pesti és budai katonai kórházakban fekvő sebesült magyar katonáknak.

Többször említettük, hogy a nagy irodalmi vállalatok menyire lekötötték a Társulat vagyoni erejét. A takarékoság tehát nagyon ajánlatos erény volt. Korszakunk végén történt is újabb nekibuzdulás e tekintetben, de nem azon a téren, a hol kellett volna s a hol a bajok oka székel, hanem kiadták a takarékoság jelszavát a népies irodalomra, jelesül a naptárakra nézve. Az 1858 október 7-én tartott közgyűlés — ugyanaz, mely a költséges «Encyclopaedia» megindítását elhatározta — arra való tekintettel, hogy a «Keresztény Naptár» 10 krnyi árát fölemelni nem lehet a nélkül, hogy ennek káros visszahatása ne legyen; másrésről, hogy 10 krért nem lehet olyan naptárt adni, melynek tartalma a közönség igényeit kielégíti s a népre figyelemreméltó erkölcsi hatást gyakorol: elhatározta, hogy a Társulat egy időre fölhagy a *naptár* kiadásával, a míg tudniillik vagyoni viszonyai ezt a veszteséges vállalkozást meg nem engedik.

Mikor a Társulat pénzügyei ily kedvezőtlenek voltak, mégis szőnyegre került a *saját ház* ügye és a *nyomda* ügye.

A Társulat mindeddig bérelt helyiségekben folytatta működését; előbb a Czukor-utczában, 1857 óta pedig a Lipót-utczában voltak hivatalai. *Danielik* János alelnök már az 1856 szeptember 2-án tartott közgyűlésen kifejezte azt az óhaját, hogy a Társulatnak saját háza legyen. «E czélra — úgymond — körülbelül 50.000 pengő forint alapítványra volna szükség, mely összeg fog-e valaha hozatni, vagy sem, azt megjövendölni nem merem; annyit azonban tudok, hogy annak összehozása, mi épen nem lehetetlen, fénykoronáját fogná képezni azon érdemeknek, melyekkel e hon egyházi hierarchiája annak történeteiben nevét korról korra oly dicsően meg-

örökítette. Inkább bizodalmas fiúi emlékeztetésül, semmint valami neheztelés kifejezéseül, óhajtom tekintetni azon észrevételemet, hogy midőn a legközelebbi napokban a kármentesítési kötelezvények értékéből oly számos és dicső alapítványok történtek különféle jótékony célokra országszerte, rólunk széles e hazában senki sem emlékezett meg.» A ház ügye azonban ez alkalommal nem került tárgyalás és döntés alá.

Másfél évvel utóbb azonban Danielik alelnök már megvalósíthatónak hitte a házszerzés eszméjét.

Az 1858 április 8-án tartott választmányi ülésben indítványozta, hogy a Társulat szerezzen saját házat, melyben azontúl működését folytatja. E célból javasolta, hogy jövőre a Társulat javára tett hagyományok, hacsak a végrendelkező másképp nem intézkedik, házvétel céljaira fordíttassanak s ugyancsak erre használtassanak föl az egyes jötevők adományai, a nélkülözhető alapítótökek s a választmány által e célra kijelölendő egyéb jövedelmek. Ez indítványnyal szemben tudnunk kell, hogy a Társulat tagdíjköveteléseiben nagymennyiségű hátralékok léteztek, továbbá az alaptökek egy része is forgótökéül használtatott föl. A választmány mindamellett, a nagygyűlés helybenhagyása reményében, elfogadta Danielik indítványát.

A mi a *nyomdát* illeti, tudjuk, hogy a Társulat az osztrák hatóságtól nem kapott engedélyt nyomda fölállítására. Utóbb Albrecht főherceghez folyamodott, de azután abba maradt a dolog. Danieliknek az az ötlete támadt, hogy a Társulat *vegye haszonbérbe az egri lyceumi nyomdát*. Az 1859 november 10-én tartott közgyűlés föl is hatalmazta az elnökséget, hogy az egri lyceumi nyomdát 1860-ra és a következő évekre bérbe, helyesebben haszonbérbe vegye, illetőleg a nevezett nyomdát az addig volt bérlőtől átvegye.

Joó János volt akkor az egri nyomda bérlője. A Társulatnak 1859 november 17-én tartott választmányi ülésében az elnök ismertette azokat a föltételeket, melyek mellett Joó István hajlandó volt az egri nyomda bérletét 1860 január 1-től fogva a Társulatra átruházni. A választmány a föltételeket több pontban módosítván, a következő ajánlatot tette: 1. A hat évi haszonvétel fejében, melyről Joó János lemond, fizet neki a Társulat egyszersmindenkorra 5000 forintot. 2. A Társulat kifizeti a Joó János

által tett beruházások értékét, átveszi a papírkészletet a vételáron, Joó János kiadványait 25% mellett bizományba elfogadja, a nyomda tulajdonát képező nyomtatványokat pedig termelési áron magához váltja. 3. A nyomdai pénzalapról való intézkedés nem tartozván a Társulathoz, ez arra nézve semminemű kötelezettséget nem vállalhat.

Ezek mellett a föltételek mellett a bérleti, illetőleg haszonbérleti szerződés az egri érsek engedélyével meg is kötöttet. Danielik alelnök az egri nyomdában több rendbeli beruházást tett; *Danielik* Józsefet pedig, *Danielik* János öcscsét, ki eleinte ügynökségéd, most pedig a leköszönt *Szabóky* Adolf titkár helyett a jegyzőkönyvvezetői teendőket végezte (a titkári teendők többi részét ugyanis ideiglenesen az ügynökségre bízták), igazgatói címmel Egerbe tették át a végből, hogy a nyomda kibérlése folytán fölmerülő társulati teendőket intézze és végezze, föntartván számára ugyanezt a címet és hivatalt Pesten az esetre, ha a Társulat az egri nyomdától visszalépne.

Az 1860 október 11-én tartott választmányi ülés határozatából — «tekintettel azon jótékony intézkedésre, melyet egri érsek ő exczellenciája fogamatba vett, midőn a Társulat kérésére az egri lyceumi nyomdát bérlet mellett a Társulat rendelkezésére engedte» — a választmánynak egy küldöttsége a Társulat köszönetét tolmácsolta az épen akkor a fővárosban időző Bartakovics érsek előtt. Az 1861 július 18-án tartott választmányi ülésen Danielik alelnök bemutatta az egri nyomda bérletére vonatkozó eredeti okiratokat. Ugyanakkor az elnök bejelentette, hogy a Társulat az egri érseknek az egri kátékért jogelismerésül évenként 60 forintot fizet.

Az *egri kátékról* tudnunk kell a következőket:

Az egri fokozatos káték a Deharbe-féle káték magyar átdolgozásai voltak, az ötvenes évek elején készültek és az egri érsek-ség tulajdona voltak. Bartakovics érsek 1854-ben a Szent-István-Társulat iránt több ízben tanúsított nagylelkűségének újabb bizonyosságát adandó, a szóban forgó káték tulajdonjogát a Társulatnak ajándékozta. Minthogy azonban a Társulat meggyőződött, hogy e kátéknak Egerben való nyomatása, a mi ki volt kötve, túlságosan sokba kerül, a választmány 1854 július 6-án elhatározta, hogy a Társulat az egri kátékat ezentúl is csak bizományban terjeszti és e fáradságáért 16%-kal megelégszik. Utóbb Bartakovics

érsek a társulati elnökség előterjesztésére 1855-ben megengedte, hogy a Társulat az egri fokozatos katekizmusból 25%-ot kapjon ama kedvezmény mellett, hogy az egri érseki nyomda e kátékat kizárólag a Társulatnak fogja bizományba adni. Mikor a Társulat azután bérbevette az egri nyomdát, a káték tulajdonjogának fönntartása érdekében szükségesnek látszott, hogy a Társulat a főntebb említett évi 60 forint fizetésével ismerje el az egri érsek tulajdonjogát.

Ajándékkönyvekből, saját kiadványaiból és megvett művekből a Társulatnak idők folytával tekintélyes *könyvtára* keletkezett. A mi az ajándékkönyveket illeti, az ajándékozók sorában kiváló hely illeti *Károlyi* István gróf elnököt, *Danielik* János alelnököt — *ez utóbbi kétezzer kötetre rúgó művekkel ajándékozta meg a Társulatot* — *Egyed* Antal földvári apátot, *Toldi* Ferencz egyetemi tanárt és *Török* János szerkesztőt. A meggyarapodott könyvtár rendezésre szorulván, az 1858. márczius 4-én tartott választmányi ülésben *Török* János választmányi tagot kérték föl, ki ezt ideiglenesen minden díj nélkül magára vállalta. A könyvtár fölállítása 1859-ben befejeződött.

A Társulat *pénzügyei*, melyekről e korszak ismertetése folyamán oly sokszor szólottunk, egyre kedvezőtlenebbekké váltak. Az ötvenes évek elejétől egészen 1858-ig a bevételek alig haladták fölül a kiadásokat. 1851-ben a bevétel 20.457 frt 30 kr, a kiadás 20.341 frt 02 kr volt. Minden következő évben emelkednek úgy a bevételek, mint a kiadások; 1854-ben 35.625 frt 25 kr a bevétel és 35.537 frt 20 kr a kiadás. 1858-ban azonban a bevétel 53.481 frt 16 kr, a kiadás ellenben 57.669 frt 03 kr, tehát deficzi-tes zárószámadást találunk. Igaz, hogy a Társulat ebben az egész korszakban figyelemre méltó munkásságot fejtett ki: fennállásának ez első évtizedében kiadott 132 különféle tartalmu művet 1,557.039 példányban és 10,882.139 íven. Ehhez járulnak a közel egymillió példányban kiadott szentképek is. Mindamellet a társulat vagyoni viszonyainak romlása czélszerűbb vagyoni politika mellett bizonyára elkerülhető lett volna.

Ezen az egész korszakon végighuzódik az *alapszabálymódosítás* ügye.

Ott hagytuk el ezt az ügyet, a midőn az 1852. évi közgyűlés kimondja az alapszabályok módosítását s miután a választmány ezt végrehajtotta, a módosítás helybenhagyása iránt való kérelmet a tisztelgő küldöttség átnyújtja *Albrecht* főherczegnek.

A módosított alapszabályok megerősítése azonban akadályokba ütközött. Pár héttel a küldöttség tisztelgése után, 1852 november 26-án megjelent a sajtópátens, mely az egyesületi ügyeket szigorubb szabályok alá vetette. A Társulat alapszabályait szintén át kellett alakítani a sajtóügyi nyiltparancs rendelkezéseihez képest; mert sem a Társulat eredeti alapszabályai, sem azoknak legújabban eszközölt módosításai nem feleltek meg ama rendelkezéseknek. Egyébként is Albrecht főherceg azt a megjegyzést tette, hogy a magyarországi egyesületeknek egyik főhibája az, hogy mindjárt kezdetben a legszélesebb alapokra fektetik működésüket. E nyilatkozatból *Danielik* János, az időközben megválasztott új alelnök, azt következtette, hogy a Társulat alig remélheti alapszabályainak teljes megerősítését, mivel azokban a Társulat működésének talán nagyon is széles köre állapítottatott meg. Ez okból az 1853 november 3-án tartott választmányi ülésben indítványozta, hogy a Társulat vegye vissza fölterjesztett alapszabályait s újból dolgozza át. A választmány ennek folytán elhatározta, hogy az előbbi folyamodvány vétessék vissza és az alapszabályok az 1852 november 26-án kelt nyiltparancs értelmében újra szövegezve terjesztessenek föl ujlag. Az átdolgozásra a választmány ismét albizottságot küldött ki; *Károlyi* István gróf elnök pedig megígérte, hogy az alapszabályokat személyesen fogja átnyújtani Albrecht főhercegnek. Ez alkalommal a Társulat új czíme — «Szent István Társulata» — mostani alakját: «*Szent-István-Társulat*» nyerte. A tagok osztályait az eddigőtől eltérően állapították meg; a «dolgozó tagok» osztálya megszűnt, a «részvényes» vagy «részvevő tagok» pedig «rendes tagok» nevet nyertek. A rendes tagok osztálya mellett még ott volt az alapító tagoké. A bizottság által készített alapszabályok, némely csekélyebb eltérésekkel, szószerint megegyeznek a legújabb időkig érvényben volt s így a Társulat legtöbb mostani tagja előtt még ismeretes alapszabályokkal.

Az ekként újból átdolgozott és fölterjesztett alapszabályok 1854 elején megkapták ugyan a megerősítést, de még némely módosítások illetőleg új rendelkezések követelése mellett. Többek közt azt kívánta a kormány, hogy az alapszabályokban egy pénztár-ellenőri állás is szerveztessék.

Az 1855. évben a kormány kívánságára az alapszabályokba ismét több új rendelkezést kellett fölvenni. Így kénytelen volt a

Társulat alapszabályaiban kimondani: «A társulat könyveinek, újságlapjainak és szentképeinek eladásában és terjesztésében azon kedvezményeket használja föl, melyeket a szerző és kiadó számára a fennálló cs. kir. birodalombeli sajtótörvény határozatai biztosítanak». «A nagygyűlések megtarthatására a főmélt. cs. kir. budai helytartósági osztály elnökségének engedélye kívántatik.» Az előbbi rendelkezésben foglalt kiadói jogok gyakorolhatása végett a Társulatnak szüksége volt arra, hogy egy szabadalmazott könyvkereskedőt megnyerjen; nem terjeszthette többé kiadványait bizományi tagjai által. Ennek folytán *Hartleben* K. Adolf pesti könyvkereskedőt választották meg társulati könyvkereskedőnek. Ugyanekkor a választmány a volt bizományi tagokat, kik a társulat kiadványait eddig terjesztették, tiszteletbeli tagokká nevezte ki.

Alig telt bele egy év, már is újabb alapszabálmódosításokat kívánt a katonai és polgári kormányzóság. Névleg kívánta, hogy a Társulat az alapszabályokba vegye föl azt a rendelkezést, hogy: «a pestbudai cs. kir. közigazgatási területen működendik»; tovább, hogy: «a választmányi tagoknak a pestbudai cs. kir. közigazgatási területen rendes lakhelylyel kell bírniok». A mi azt a követelményt illeti, hogy a Társulat a pestbudai közigazgatási területen működik, ennek a katonai és polgári kormányzóság *Károlyi* István gróf elnök folyamodására utólag, 1856 február 29-ről kelt leiratában a Társulat örömeire oly magyarázatot adott, hogy: «a társulatnak szabadságában áll az ausztriai birodalom minden koronartartományból venni föl tagokat s nekik az évi díjaik után járó nyomtatványokat a pestbudai kerületben lévő társulati könyvkereskedő útján kezükhöz szolgáltatni». A választmány 1856 márczius 6-án tartott ülésében hálásan vette tudomásul Albrecht főherczeg kegyének ez újabb jelét.

1857. január 24-én a budai helytartósági osztály véglegesen helybenhagyta az alapszabályokat. A választmány ezt örvendetes tudomásul véve, február 19-én tartott ülésében ő Felsége, valamint Albrecht főherczeg irányában addig is, míg hódolatát küldöttségileg kifejezni alkalma lesz, háláját és hódolatát jegyzőkönyvbe iktatta. Ugyanekkor határozatba ment, hogy az alapszabályok latin fordításban a pápa ő Szentsége elé terjesztetnek megerősítés végett, mely alkalomból a Társulat az apostoli áldást is fogja kérni működésére.

Az 1857 június 9-én tartott közgyűlésen kihirdették a megerősített alapszabályokat. A közgyűlés háláját fejezte ki Albrecht főherceg iránt ama pártfogásáért, melyet a Társulat irányában, kiváltképen alapszabályai körül tanúsított; egyúttal elrendelte, hogy a Társulat eddig megjelent műveiből egy-egy példány díszesen bekötve, a főhercegnek küldöttségileg átnyujtassék. Továbbá elhatározta a közgyűlés, hogy ugyanezeknek a munkáknak egy-egy példánya, a megerősített alapszabályokkal egyetemben, IX. Pius pápának is küldessék meg azzal a fiúi kérelemmel, hogy ő Szent-sége a Társulatot apostoli áldásában részesíteni kegyeskedjék. Ugyanezen a közgyűlésen kimondották még, hogy a társulati igazgatónak mindig *pápi egyénnek* kell lennie, «ki az általános műveltségi ismereteken kívül az isteni tudományokban alapos jártassággal bírjon».

A Társulat műveinek díszpéldányait egy küldöttség nyújtotta át Albrecht főhercegnek, ki azokat kegyesen fogadván, 500 pengőforintot adományozott a társulatnak.

Említettük, hogy a kormány az alapszabályokba belevétette az *ellenőri* állás rendszeresítését. 1854-ben *Blümelhuber*, 1855—1857-ben *Klezsó* volt az ellenőr, de részletezett működési kör nélkül. Az 1857 december 3-án tartott választmányi ülés *Holló* Mihály prépost s főthi plébános indítványára kimondotta, hogy: «egy ellenőr neveztetik ki a Társulat követelései és kiadásai ellenőrzése végett; az ellenőr ugyanoly kézikönyvet tartozik vezetni, mint az ügynök, melyben mindennap az aznap kapott levelek, bevett pénz, elkelt vagy elszállított munkák és példányok száma följegyeztessék s naponkint mind a két könyv úgy az ügynök, mint az ellenőr által aláírandó; az ügynöki kiadások csak úgy érvényesek, ha azokat az ellenőr helybenhagyja; az ellenőr a társulat irányában mindezeknél fogva csak úgy felelős, mint az ügynök». A választmány ugyanekkor az ellenőri tisztre ideiglenesen *Kádas* Rudolf társulati aligazgatót kérte föl.

Nem bucsúzhatunk ettől a korszaktól a nélkül, hogy szó ne esnék a magyar egyház életének egy jelentős eseményéről, mely a Társulat életébe is belejátszott: az 1858. évi *esztergomi tartományi zsinatról*.

Sczitovszky bíboros hercegprimás 1858 szeptember havára székvárosába összehívta érseki tartományának püspökeit. Ez alkalomból a Társulat elnöksége azt az indítványt terjesztette a választmány elé, hogy a Társulat kérje ki a zsinati atyák pártfogását maga

irányában a társulati alapszabályoknak Rómában való megerősítése érdekében, valamint az apostoli áldás kieszközlésében hathatós közbenjárásukat. A választmány egyhangúlag elfogadván ezt az előterjesztést, a további intézkedéssel az elnökséget bízta meg. Az elnökség pedig 1858 szeptember 2-án a zsinathoz benyújtván fölterjesztését, egyszersmind kérte, hogy a zsinat az esetleg elfogadandó új káté és bibliai történet kiadói jogát a Társulatnak biztosítani kegyeskedjék; továbbá, hogy a főpásztorok a Társulatnak, házszerzésre irányuló törekvéseiben segédkezet nyújtani méltóztassanak.

A zsinat a VIII. czímben mely «De perfectione populi» szól, külön pont alatt megemlékezett a Szent-István-Társulatról ily szavakkal: «Neque illa emolumenta ignoramus, quae e Societate S. Stephani, cuius est libellos a viris piis, et vere catholicis scriptos, et ad pietatem moresque populi colendos concinnos edere, ac divulgare, quaeve prope quinque iam millia membrorum numerat, in populum christianum redundare possunt. Utinam igitur numos suos ad hunc finem conferre non negligant, qui substantiam huius mundi maiorem habent, et lucubrationibus suis, quos Deus pluribus talentis ditavit, ad tam salutares societatis huius fructus concurrere non intermittant. Qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates fulgebunt».

Mint említettük, a Társulat 1860 elejétől fogva kibérelte az egri lyceumi nyomdát s kiadványait ott nyomatta. *Danielik* József igazgatói minőségben Egerbe, a nyomdához távozott; *Danielik* János alelnök pedig az 1859 november 10-én tartott közgyűlés engedelmével szintén Egerbe tette át lakását, kijelentvén, hogy alelnöki teendőit onnan fogja végezni.

Ezzel e korszak véget ér.

HARMADIK FEJEZET.

A NEMZET UJRAÉBREDÉSÉNEK KORSZAKÁBAN.

(1860—1863.)

A választmányban a nemzet legkiválóbbjai. — Az októberi diploma. — Károlyi István gróf beszéde az 1860. évi közgyűlésen. — Kísérletek a Társulat iránt való érdeklődés fölkeltesére. — A Társulat háza. — Új személyek. — Lonovics érsek a választmányi ülésén. — A választmányi tagok számának fölemelése. — A közgyűlések ideje. — A Társulat miséi. — A Szent-László-Társulat alapítása. — Az «Encyclopaedia» ügye. — A magyar Szentírás. — A néplapok. — Református lelkész a katolikus nevelés érdekében. — Pénzügyi nehézségek. — A káté-ügy. — A Danielik-féle könyvtár megvétele. — A Társulat könyvtára. — Az egri nyomda bérletének meghosszabbítása. — Az egri nyomda bérletének megszüntetése.

VAGYONILAG megrongálódva, de a magas színvonalú irodalmi működésnek és a lángelmének annál nagyobb csillogásával indult a Szent-István-Társulat főnnállásának második évtizedébe. Az a nagy tekintély, melyre a Társulat Károlyi István gróf elnöksége és Danielik János alelnöksége alatt szert tett, az ország politikai, irodalmi és társadalmi életének legfényesebb neveit gyűjtötte tagjai közé. Így történt, hogy abban a korszakban, melynek ismeretetéséhez most érünk, a Társulat választmánya a nemzet kiválasztottjainak areopágja. A választmányban olyan férfiak ülnek, mint Deák Ferencz, Eötvös József báró, Czuczor Gergely, Toldy Ferencz, Pauler Tivadar, Rémer Flóris, Vas Gereben, Mindszenty Gedeon, Lonkay Antal, Daruváry Alajos, Kecskeméthy Aurél, Török János, Kautz Gyula, Wenzel Gusztáv, Horváth Cyrill, Semmelweis Ignác stb.

Korszakunk kezdetén a közélet terén már enyhébb szellők jártak; az ország fölszabadult, legalább részben, az abszolutizmus dermesztő és fojtogató jégkeze alól. 1860. október 20-án az uralkodó kibocsátotta az «októberi diplomát a monarchia belső államjogi viszonyainak rendezésére». A diploma kiindulva a *pragmatica*

sanctio jogalapjából, azt a helyes tételt állítja föl, hogy «csak olyan intézmények és jogi állapotok, melyek a történeti jogtudatnak, királyságaink és országaink fönnálló különbözőségeinek és oszthatatlan s szétválaszthatatlan erős kapcsolatuk követelményeinek egyaránt megfelelnek», szolgáltatják a monarchia hatalmi állásának és biztonságának biztosítékait. A magyar állam szuverenitásának, a magyar közjognak és a jogfolytonosságnak teljes elismerésétől még nagyon messze állott ugyan ez a császári okirat; csak rövid életű volt és jöllehet állandó jellegűnek volt tervezve s utolsó pontja szerint ő Felsége utódainak ezt a diplomát trónraléptükkor szintén ki kellett volna bocsátaniok: pár hónap múlva helyet adott a februári pátensnek.

Társulatunk szempontjából az októberi diploma annyiban bir fontossággal, hogy a bécsi miniszterium központi hatalmát öszszébb szorítva, *a tankönyvek engedélyezése* terén a Társulatra nézve kedvezőbb rendszabályok léptek életbe, miként azt látni fogjuk.

Az 1860 november 14-én tartott 11-ik közgyűlésen *Károlyi* István gróf elnök megnyitó beszédje jelezte az új korszakot, mely a politikai események következtében a Társulatra virradt.

«A beállott nagy országos változások következtében — úgy mond — Társulatunk is szükségképen lételének új korszakába lép. Eddigelé az önfentartás ösztönétől indítatva, páratlan buzgósággal pártfogására sietett a nemzet minden oly, akár intézetnek, akár vállalatnak, melyben fenyegetett nemzetiségének valamely, bár különben mily csekély támaszát, tényezőjét, előmozdítóját hitte föltalálni s birni. Azonkívül igen természetes volt, hogy a nemzet, el levén előle a politikai tevékenység mezeje zárva, csak annál több hévvel forgolódott a szociális egyesületi téren, a nyilvános élet némi pótlékát azon körökben keresván, melyek azt örök-éber szelleme számára még egyedül nyujthatták. Jelenleg, midőn a beállott változások folytán első pillanatra úgy látszik, hogy sok dolog, melynek a leélt évtized alatt nemzetiségi szempontból a közönség fontosságot tulajdoníthatott, elvesztette előbbeni jelentőségét s hogy ennél fogva jövőre még annál is kevesebb figyelmet lesz hajlandó reá fordítani a nemzet, minél inkább veendik igénybe az ő összes lelki erejét és gondjait az országos hazai nagy ügyek — jelenleg, mondám, nagyon csalatkoznék mindaz, ki vállalkozásának sikerét illetőleg, a nemzetiség nevé-

ben még mindig az ily kivételes kedvezések- és kilátásokra építené számításait. Beállott az idő, midőn valamint minden más hazai intézet, úgy Társulatunk is, mely közbevetőleg legyen mondva, az országos közönség említett kegyeleti áldozatkészségét mindig valódi, fontos szolgálatokkal törekedett kiérdemelni — már nem az időszerinti kivételes helyzettől, hanem egyedül az általa képviselt ügy vagy érdek életrevalóságától s ennek jó eredményt ígérő kezelése- és művelésétől remélheti csak életben megmaradását s életvidor tevékenységének óhajtott sikerét».

A változott viszonyokkal szemben Károlyi István gróf a Szent-István-Társulat rendeltetését abban látja, hogy szorosan alapszabályaihoz ragaszkodva, épületes és hasznos könyveket adjon ki; ellenben *ne vegyüljön bele a napi élet, a politika küzdelmeibe*. Alapszabályszerű rendeltetésén belül pedig folytassa működését egész és teljes összhangzásban az anyaszentegyház tanításával azon *békéltető, szelid, kiméletes modorban*, melyet a keresztény szeretet törvénye elénkbe szab s a Társulat mindeddig magáénak vallott.

Károlyi gróf e beszédje mutatja, hogy a Társulat vezetői jól érezték és látták, hogy a viszonyok változtak s hogy a Társulatnak is az új viszonyokhoz kell alkalmazkodnia.

Lássuk, miként igyekezett a vezetőség e föladatnak megfelelni.

Mindenekelőtt azon voltak, hogy a Társulat több és több tagot szerezzen, hogy kiadványai mindjobban terjedjenek. E célból szaporították az ismét reaktivált bizományosok számát. Hogy a tagokban felköltse a Társulat iránt való érdeklődést, *Danielik* alelnök indítványára elhatározta a választmány, hogy «*Szent-István-Társulati Értesítő*» cím alatt időközönként megjelenő tudósítvány adassék ki. A legelső szám 1861 február havában jelent meg.

Ugyancsak *Danielik* indítványa folytán *nyilatkozatot* bocsátottak ki a tagokhoz, melyben a Társulat figyelmezteti tagjait, hogy «egyházukban bírják kedvező körülmények közt ugyan mérséklő, balsorsban pedig vigasztaló, bátorító angyalukat, ezt a jelen körülmények közt se hagyják el s ebbeli eltökélésüket a Társulathoz való ragaszkodásuk által is tanúsítsák. A katolikus hierarchia hazánkban azt a fontos állást tartja elfoglalva, melyet tekintve, Tacitus egyik szónokának szavai jutnak eszünkbe: «*Octingentorum annorum fortuna et disciplina compages haec coaluit, quae con-*

velli sine convellentium excidio non potest».* («Nyolczszázados viszontagság és fegyelem alapítá ezen testületet: a rombolók veszte nélkül nem lehet szétromboltatnia!»)

A Társulat vezetősége bizott abban, hogy a katolikusok érdeklődése szemmel látható módon fog feléje fordulni. Ez a bizalom bátorította arra, hogy létezésének és szilárdságának mintegy külső, mindenki által észrevehető jeléül *saját házában* igyekezzék működni.

A házszerezés gondolata, mint tudjuk, *Danieliktől* eredt. Szó volt már arról, hogy Danielik az 1858 április 8-án tartott választmányi ülésen indítványozta, hogy a Társulat javára teendő hagyományok, alapítványok, valamint a nélkülözhető alaptőke s jövedelmeinek egy része házszerezésre fordíttassék. De mikor a Társulat folyó kiadásainak fedezésére is kénytelen volt alaptőkéjét megtámadni, világos volt, hogy a jelzett módon a Társulat nem fog házat vehetni. Ezért Danielik az 1860 november 14-én tartott közgyűlésen ismét kifejtve a házszerezés szükségességét, indítványozta, hogy a Társulat bocsásson ki aláírási íveket a tagokhoz és a ki teheti s tenni akarja, négy év alatt ötforintos részletekben fizetendő húsz o. é. forintot írjon alá a ház céljaira. Ha csak ezer ilyen aláíró tag akad, már kikerül a házvételre szükséges összeg. Óhajtja azonban, hogy világosan kimondassék, hogy a tagok ezt a felhívást ne tekintsék erkölcsi kényszerítésnek és reájuk való erőszakolásnak, hanem vegyék ezt mint egyszerű figyelmeztetést, hogy azok, kik a Társulatot saját házában óhajtják látni s ennél fogva örömet adakoznának erre a célra, értesüljenek arról, mi módon járulhatnak e cél megvalósításához a nélkül, hogy a hozandó áldozat valamely nagyobb megterheléssel járna.

A közgyűlés az indítványt egyhangulag elfogadta.

Közbevetőleg megjegyezzük itt, hogy a házszerezés ügyének ez újabb szönyegre hozatalára és oly buzgó ajánlására lökést az adott, hogy a Magyar Tudományos Akadémia is akkoriban gyűjtést indított palotájának építésére. Egy év és néhány hó alatt a magyar nemzet magasztos példáját nyújtotta erkölcsi erejének, midőn a Magyar Tudományos Akadémia elnökének fölhívására bőkezűleg sietett a magyar tudományt palotával megajándékozni

* *Cerialis*, in orat. ad Treveros et Lingones. Tacit. Hist. I. 4., c. 74.

s egyszersmind az Akadémia pénztökéjét is szaporítván, a tudomány férfainak anyagi gondjait enyhíteni. A Szent-István-Társulat védnökei és tagjai az elsők közt jelentek meg a nemzet fiainak e nemes versenyében, midőn a nagy nemzeti intézetnek gyámo-lítására lelkesülve nyújtották adományaikat.

A Szent-István-Társulat vezetősége remélte, hogy védnökei-nek és tagjainak bőkezősége nem fog elapadni, midőn a Társulat saját háza érdekében fogja hozzájuk intézni kérő szózatát.

Az 1861 február 7-ikén tartott választmányi ülésben *Danielik* ismét buzdító szózatot intézett a jelenlevőkhöz a társulati ház érdekében. Előadta, mily nagy fontosságot helyez minden egye-sület arra, ha házat birni szerencsés, mintegy érezvén, hogy ez által a föld keblében ügyszólván meggyökerezik s ekként fönn-maradását illetőleg egyik legtartósabb kezességre tesz szert; hogy különösen a Szent-István-Társulatban mily kiszámíthatatlan hord-erejű tényezőül szolgálna a katolikus testvériesedés, műveltség, hatás tekintetéből egy alkalmas háznak birtoka, melynek falai közt az ország különféle részeiből a fővárosba érkezett tagtársak találkoznának, ismerkednének, szót váltanának, az asztalon fekvő ujságlapokból, folyóiratokból, könyvekből olvasgatnának; hogy mily nagy és nehéz munkába kerül, annyi készlettel egyik ház-ból a másikba hurczolkodni, ha a lakást fölmondják, vagy bérét fölemelik; mennyi idő kell hozzá, míg a közönség, mely a régi helyhez szokott, az újat megtalálja és megszokja. «Azon eredmé-nyes lelkesedés után, melyet az Akadémia elnökének hason irányú fölhívása keltett, talán nem leszünk szerénytelenek — úgymond — ha, midőn nem palotát, nem százezreket, hanem csupán egy közön-séges kis lakot keresünk és kérünk, egész testvéri bizalommal fordulunk t. tagtársainkhoz, megkérvén őket, adakozzanak kiki tehetsége szerint e célra, akár egyszerre szolgáltatván be adomá-nyaikat, akár pedig több évre kötelezvén le magukat valamely tetszésük szerinti összegnek befizetésére. Ne vélje senki is, mintha a Társulat nem birna már többé azon horderővel, melylyel az előbbi évtized alatt birt. Nagyobb az, mint valaha. Mennél több hévvel törekednek az egyes nemzetiségek magukat kiegészíteni s gyülekeznek külön népcsaládba; mennél nagyobb ennélfogva a különválásra, elszigetelésre hajlam oly országban, melyben annyi különféle nyelv és szó hangzik az ajkokról: annál nagyobb súlya

van és lesz mindig azon erkölcsi kötelékeknek, melyek a katholicus egyházban a külön népeket, nemzetiségük érintése nélkül, egymáshoz közeledtetik s ezen Társulat irodalmában egyik ernyedetlen tényezővel, szószóló- és terjesztővel bírnak.»

A közgyűlés és a választmány kedvező határozata következtében az elnökség felhívást intézett a Társulat tagjaihoz, melyben a házra való adakozásra buzdította őket. Egyszersmind aláírási íveket bocsátott ki az adományok gyűjtésére.

Az adakozók sorában a legelsők közt találjuk *Sczitovszky* hercegprimás nevét, ki 2000 frttal járult a ház czéljaira; az *esztergomi főkáptalan* 200 frtot, *Bartakovics* Béla egri érsek hat éven át évenként 200 frtot, *Ranolder* János veszprémi püspök öt éven át évenként 100 frtot, *Roskoványi* Ágoston nyitrai püspök 100 frtot, *Girk* György pécsi püspök államkötvényekben 200 frtot, *Károlyi* István gróf, a Társulat elnöke öt éven át évenként 200 frtot adott. De adakozott minden rendű és rangú, egyházi és világi tagja a Társulatnak. Ily módon félév sem telt el és már az 1861 július 18-ikán tartott választmányi ülésen bejelentette a Társulat elnöksége, hogy a Társulat által veendő házra részint befizettetett, részint megajánltatott összesen 8722 frt 12 kr. és 10 drb arany.

A társulati ház vétele mindamellet még egy évtizedig nem jutott a megvalósuláshoz.

A megváltozott viszonyok között új személyek is léptek a Társulat ügyeinek szolgálatába.

Danielik János alelnök, mint tudjuk, az 1859. évi közgyűlés engedelmével Egerbe tette át lakását. Jóllehet megígérte, hogy Egerből fogja végezni az alelnöki teendőket, még sem volt mindig módjában a választmányban elnökölni és általában az alelnöki teendőket mind elvégezni. Ennek következtében a következő évi közgyűlésen, 1860 november 14-én, maga indítványozta egy *másodalelnöki állás* rendszeresítését. A másodalelnök feladata volt: az elnökök távollétében a választmányban elnökölni s egyéb elnöki teendőket végezni; de akként, hogy a fontosabb tárgyakról úgy az elnököt, mint az alelnököt jó előre értesítse s ezek meghallgatása és jóváhagyása nélkül ne intézkedhessék. A közgyűlés az indítványt elfogadta és az így létesített másodalelnöki állásra nyomban közfelkiáltással *Róder* Alajos cz. kanonokot s egyetemi tanárt választotta meg. *Danielik* ugyanebben az időben czímzetes püspökké neveztetett ki.

Róder Alajos csak egy évig volt másodalelnök, mert az egyetem hittudományi karának dékánjának választatván meg, nagy elfoglaltsága miatt az 1861 december 30-án tartott közgyűlésen lemondott. Helyébe másodalelnöknek dr. *Hopf* János csanádegyházmegyei tb. kanonokot választották meg, ki másfélévig viselte ezt az állást; az 1863 június 2-án tartott választmányi ülésben lemondott. *Hopf* jó ideig az igazgatói teendőket is végezte; mert *Kádas* Rudolf igazgató győri tankerületi főigazgatóvá neveztetván ki, 1862 július 10-ikén megvált állásától s a választmány a másodalelnököt kérte föl az igazgatói ügyek ellátására. Minthogy az igazgatónak a «Magyar Encyclopaedia» körül is volt dolga, *Danielik* alelnök indítványára *Garay* Alajos társulati levél- és könyvtárost bízták meg, hogy *Hopf*nak segédkezzék, különösen a korrekturákat végezze.

A titkári teendőket az 1860 november 14-én tartott közgyűlés óta *Illucz-Oláb* János ügyvéd végezte, ki egyszersmind az «Encyclopaedia» szerkesztője volt; de eme szerkesztői elfoglaltsága miatt az 1862 július 10-ikén tartott választmányi ülésen a titkári teendőktől fölmentették s a titkári teendőkkel *Garay* Alajost, majd 1863 június 2-án ideiglenesen *Frankl* Vilmost, a központi papnevelő-intézet végzett növendékét bízták meg.

A *Szentelek Életét* *Zalka* János szerkesztette egy ideig; később egyéb teendői miatt ettől visszalépven, *Zsibovics* Ferencz, a központi papnevelő-intézet lelkiigazgatója, vette át a szerkesztést.

A választmányi ülésein többször *Lonovics* József érsek elnökölt. mi által még emelkedett az a fény, melyet e testületnek akkor tagjainak kitűnő egyénisége adott. Minthogy a Társulat iránt való érdeklődés növekedésével az alapszabályokban meghatározott hatvan választmányi tag száma nem mutatkozott elegendőnek, az 1862 december 4-én tartott közgyűlés kimondotta, hogy a választmányi tagok száma százra emeltessek. E határozat azonban, mint alapszabálmódosítás, a m. kir. helytartótanács jóváhagyására szorulván, a közgyűlés egyelőre csak hatvan választmányi tagot választott. A választmányi tagok számának százra való fölemelését a helytartótanács 1863 márczius 22-én jóváhagyta.

Hogy a közgyűléseken minél többen lehessenek jelen, *Kovács* József kanonok, m. kir. táblai prelátus, a most említett 1862. évi közgyűlésen indítványozta, hogy a Társulat ne a téli időszakban,

hanem nyáron, pl. szent István ünnepe körül tartsa közgyűléseit. Minthogy azonban a tagok nagyrésze a nyári hónapokban vagy utazik, vagy fürdőkben tartózkodik, az indítványt nem fogadták el, hanem kimondották, hogy a közgyűlés november elején tartassék.

Azt is indítványozta Kovács József kir. táblai prelátus, hogy a közgyűlést követő napon az elhunyt társulati tagokért gyászmise tartassék. Ezzel szemben a közgyűlés kimondotta, hogy pontosan tartassanak meg az eddig hozott határozatok, melyek szerint a Társulatnak három szentmiséje van: az egyik az élő tagokért Szentháromság vasárnapját követő héten; a másik a meghalt tagokért halottak napja után való héten; harmadik a Társulatért a közgyűlés napján.

Úgy az időrend miatt, mint fontossága miatt már itt kívánunk kitérni a Társulatnak egy alapítására, melylyel aranybetűkkel írta be nevét a magyar nemzet évlapjaira és melylyel méltóan nyitotta meg főnállásának új korszakát. Értjük a *Szent-László-Társulat alapítását*.

Ez a Társulat a Szent-István-Társulat alapítása. Keletkezését Danielik buzgalmának s mindent magával ragadó ékesszólásának köszöni.

Pashalich Fülöp, szentferenczrendi boszniai tartománybeli szerzetes, a «Szent Györgyről» címzett konstantinápolyi zárda és kórház főnöke, 1861 elején Károlyi István grófhhoz, a Szent-István-Társulat elnökéhez, folyamodványt intézett az általa vezetett kórház érdekében. Ez a kórház 100.000 frt adóssággal volt terhelve, melytől hogy megszabaduljon, a nevezett szerzetesatyja engedélyt kapott, hogy az «osztrák birodalomban» kegyes adományokat gyűjthessen. Ez engedélyt fölhasználva, Magyarországra jött; de úgy tapasztalta, hogy az adakozás a népnek kellemetlen és terhes. Czélszerűbbnek találta ennélfogva Károlyi István grófhhoz, mint a Szent-István-Társulat elnökéhez folyamodni és megkérni őt, hasson a Szent-István-Társulat tagjaira, hogy ezek az említett kórház ügyét országszerte fölkarolva, azt kegyes adakozásaikkal istápolni és másokat is erre rávenni igyekezzenek. «Remélem — úgymond Pashalich atya Károlyi István grófhhoz

intézett folyamodásában — hogy valamint egykor szent István volt egy konstantinápolyi kórháznak alapítója, úgy Méltóságod által az apostoli szent király nevét viselő Társulat lesz egy hasonló-nak ugyanott létesítője, ha csak a művet lelkesen, mint szokta, fölkarolja. S ez esetben följul Bizáncz falai közt, e misztikus városban, Kelet ezen büszkeségében az első magyar apostoli király annyi század óta eltűnt szent emlékezete; Méltóságod és az elnöksége alatt álló Szent-István-Társulat részese lesz az imádságoknak, melyek a kórházhoz csatolt szent György-templomban szegény szerzetestársaim, s az általok itt felüditett, megvigasztalt magyarok, németek, dalmátok, horvátok, lengyelek, románok és szerbek ajkairól az ég felé emelkednek.»

Pashalich folyamodványát Sczitovszky bibornok-herczegprimásnak egy meleg hangú leirata ajánlotta a Társulat jóakarátába. Tekintve azt, hogy a konstantinápolyi szálloda és kórház földieinkre nézve is jótékony és üdvös intézet, a hercegprimás egész bensőséggel hivatkozik Károlyi István gróf ismert jótékony-ságára, vallásos buzgalmára, a jótékony intézetek iránt való kegyeletére és felkéri őt, hogy az ügyet belátása szerint választandó módon a Társulat pártfogásába ajánlja.

Látnivaló, hogy szép ügyről és érdemszerző cselekedetről volt szó, a mely azonban magában véve nagyobb fontossággal nem birt. Hogy mindamellett egy konstantinápolyi szentferenczrendi szerzetes levelének olyan nagy volt a következménye, annak az a magyarázatja, hogy ez az ügy alkalmi okul szolgált arra, hogy a Társulat alelnöke, Danielik János, szőnyegre hozza egy régebben megérlelt, de eleinte kudarczot vallott tervét, mely a *keleti missiókra* vonatkozott. Pashalich folyamodványa tehát Danielik Jánosban a legmelegebb pártfogóra talált. Az ily fölkarolás pedig sokat jelentett; azt jelentette tudniillik, hogy Danielik az ő fényes észtehetségének, bő tudásának és ragyogó szónoklatának egész fegyvertárát vitte harczba fölkarolt eszméje érdekében.

Az 1861 márczius 7-ikén tartott választmányi ülésben is magával ragadta hallgatóságát az érvek özönével. A választmány beszédének súlya alatt elhatározta, hogy a Társulat a bibornok-herczegprimáshoz fölterjesztést intéz, melyben kifejti, hogy a Társulathoz intézett főpásztori kérésnek egész lélekkel kíván eleget tenni; minden adakozás azonban, mely egyszer s minden-

korra történik, tartós és állandó sikert nem ígérne. Ennélfogva a Társulat fölkéri a hercegprimást, kegyeskedjék a Társulatot egy «Szent Lászlóról» címzett és tisztán katolikus társulatnak alakítására fölhatalmazni, melynek célja volna a szűkölködő keleti keresztényeknek és ezek közt kivált az ezen tájakon letelepedett magyaroknak nevelő, oktató és egyéb jótékony intézetek föllállítására és föntartására segítséget nyújtani; nevezetesebb hazai vállalatokat, műépítkezéseket, intézeteket gyámolítani s a katolikus világegyház közszükségeinek fedezéséhez járulni.

Danielik, midőn tervét előadta, élénk színekkel ecsetelte saját, 1858-ban tett balkáni utazása alapján azokat az állapotokat, melyekben Szerbia, Bosznia, Bulgária, Rumélia, Moldva- és Oláhország lakóinál, főkép azok katolikus népességénél talált. Kevés a nevelő- és jótékonyági intézetek száma, csekély számú a pap-ság is ama vidékeken, úgy hogy a nép teljesen el van hagyatva. Ráutalt arra, hogy mindezen vidékeket apáink tettsóvár lelkese-dése megörökítette történetünkben. Ráutalt arra, hogy e népek polgárosítására senki sem lehet hivatottabb, senki sem lehet erre inkább jogosítva és kötelezve, mint hazánk és ennek katolikus egyháza; hazánk, szomszédsági jogainál, kötelességeinél és elutasíthatatlan érdekeinél fogva; hazánk, a történeti kapcsok- és remiszczencziáknál fogva, hiszen főpapjai még mindig viselik az ezen országokban egykor díszlett egyházmegyék püspöki címzeit, mintegy rendíthetetlen hittel hívén és vallván, hogy eljő az idő, melyben a szent korona jogai érvényesíttetni s e püspöki székek hamvaikból ismét föléledni fognak; hazánk végre, ha már nem is általános keresztény szempontból, de legalább azon számos magyarság megmentése tekintetéből, mely Keleten, különösen Moldva- és Oláhországban lakik s ebbeli gondviselésünk nélkül vagy elsatnyul, vagy pedig nemzetiségét vesztvé a számosabb oláhságba olvad.

A mi pedig a konstantinápolyi zárdafőnök kérelmét illeti, melyet az alakítandó Szent-László-Társulat által akarunk támogatni, az alelnök azzal az emlékeztetéssel végzi beszédét, mely a zárdafőnök levelében foglaltatik, hogy t. i. szent István apostoli király volt az, ki az első magyar kórházat Konstantinápolyban alapította. Mi nagy dicsőség és diadal lesz az ránk, XIX. századbéli magyarokra nézve, ha ott, hol az elsőnek még emlékezete is nyom nélkül tűnt

el a föld színéről, egy másikat sikerül állítanunk, tanuságául annak, hogy daczára nyolcz százados viharoknak, él magyar, áll Buda még! Minden nyom, melyet a világ valamely földrészében bevésünk sikerült, nemzeti létünknek egy-egy hírnöke a népek nagy tömekegében. Szaporítsuk e nyomokat; s eljő az idő, midőn mi, kik egykor fegyvereink által véstük be neveinket e népek történetébe, áldásos tetteink, civilizáló hatásunk által fogjuk megörökíteni magunkat az ő és késő unokáik hálás sziveiben.

A választmány eltökélvén a Szent-László-Társulat megalakításához szükséges lépéseket, Danielik buzgón hozzálátott a megvalósítás munkájához. Kidolgozta az alapszabályok tervezetét és megtette a hercegprimáshoz a fölterjesztést a társulat létesítése tárgyában.

Nem telt bele két hét s már Danielik kezében volt a bíbornok-hercegprimás válasza a Társulat fölterjesztésére. A hercegprimás 1861 márczius 18-án kelt leiratával a «Szent-László-Társulat» tervbe vett alakítását jóváhagyta és megerősítette. A társulat elnökségére két jeles katolikus méltóságot sikerült megnyerni: egyházi elnökül *Lonovics* József érseket, világi elnökül pedig a Szent-István-Társulat nagyérdemű elnökét, *Károlyi* István grófot.

Május 5-én volt a Szent-László-Társulat alakuló közgyűlése a pesti központi szemináriumban. Jelen voltak az érsekek és megyés püspökök sorából: *Bartakovits* Béla, *Kunszt* József, *Lonovics* József érsekek; *Ranolder* János, *Kolárcsik* István, *Haynald* Lajos, *Simor* János, *Bonmaz* Sándor megyés püspökök; továbbá *Répássy* József jászói prépost, *Véber* József fölszentelt püspök, pozsonyi nagyprépost; *Danielik* János és *Liptay* András czimzetes püspökök, *Kovács* József kir. táblai prelátus és sok más egyházi és világi előkelőség.

Az elnöki székét *Lonovics* József érsek és hétszemélynök, valamint *Károlyi* István gróf pestmegyei főispáni helytartó foglalták el.

A gyűlést *Lonovics* érsek megnyitó beszéde vezette be. A keresztény szeretet civilizáló munkájáról szólott, azután földadatainkról, melyek a Keleten élő hittestvéreinkkel szemben fönnállanak. Mindezeknek leghathatósabb eszköze az alakuló «Szent-László-Társulat» lesz. Ez a társulat azonban azt a czélt is maga elé tűzte, hogy anyagi segélyével nemzeti közintézeteknek is létesítéséhez vagy emeléséhez járuljon. E részben a társulat hazafiúi

törekvése a szükséghez képest több ágú s különféle irányú lesz. Így például szándékozik a *nemzeti akadémia* s a helybeli *lipótvárosi templom* építésére s alaptőkéinek, úgyszintén a *nemzeti múzeum* műkincseinek szaporítására adakozni; szándékozik a két hazában tudományos, művészeti, ipari s jótékony célú vállalatokat támogatni; szóval: szándékozik a közhasznú intézetek akár alapításának, akár emelésének eszközlésében tehetsége mértékéhez képest a szeretett haza díszét s javát előmozdítani.

Végezetül az érsek a hála érzelmeit nyilvánította a Szent-László-Társulat eszméjének megpendítője és tevékeny megvalósítója, *Danielik* püspök iránt.

Danielik erre hosszabb beszédet intézett a gyűléshez, mely a katolikus hitigazságoknak, a helyes jogelveknek és az államférfiúi bölcseségnek remeke.

Beszédében mindenekelőtt szembeszállt a kislelkűséggel, mely nem bizik abban, hogy a Szent-László-Társulat célját magyar közönségünkkel meg lehessen kedveltetni s nagyobb összegű adakozásra bírni. Majd azzal a váddal foglalkozik, hogy a Szent-László-Társulat a világegyház céljaira adakozván, tehát a pápát is segítyezvén, a *reakció*t szolgálja. Beszédének ez a része a pápa világi hatalma mellett való fényes jogvédelem.

«Ha netalán — úgymond — azt fognák nektek mondani, hogy a katolikus világegyház közszükségeire, s nyíltan szólva, *pápa ő Szentsége számára* való adakozás, a jelen körülmények között *reakció*: az olyat emlékeztessétek, hogy a pápaság katolikus dogma, mely meg nem szünhetik; hogy a pápát minden birtokától megfosztani s azután híveitől még azt is kívánni, hogy éhen hagyják halni, páratlan irgalmatlanság; hogy kell, miszerint a pápa, ha már többé nem független világi fejedelem, úgy legalább ne a kormányoké, hanem a népeké legyen! Ez nem reakzionárius viselkedés, hanem népjogi, emberiségi, testvériességi érdek, melyet a pápa képvisel. Ítéltessenek meg bármint az egyes történeti tények, a katolikusokat a tanok iránt nem hozzák zavarba. Soha a pápaságnak a nemzeti jogokról nem vala más tana, mint a melyet a minden, bárhonnan jövő törvénytelen fölforgatások nagy ellenese. bold. XVI. Gergely pápa «Il triomfo de la Santa Sede» című munkájában imígy formulázott: «*Az igazságtalan bódoltatónak soha sincsen joga megfosztani valamely, igazságtalanul meghódított nemzetet*

az ő jogaitól». Ő erőszakosan leigázhatja azt, fölforgathatja törvénszékeit, megölheti képviselőit: de soha az ő vagy világos, vagy hallgatag beleegyezése nélkül nem veheti el eredeti jogát saját hatóságaihoz, törvénszékeihez, szóval azon formákhoz, melyek azt önállóvá teszik.»

A közgyűlés az alapszabályokat csekély változtatással elfogadta s elrendelte az egyházi és polgári hatóságokhoz való fölterjesztésüket.

A hercegprimás 1861 június 21-én megerősítette az alapszabályokat; egyszersmind némi módosításokat kívánt, melyeket a július 4-én tartott társulati közgyűlés elfogadott. A magyar kir. helytartótanács pedig augusztus 7-én hagyta helyben az alapszabályokat. *De Luca* Antal bécsi nunczius élénk érdeklődéssel értesült a társulat keletkezéséről s lelkes hangú levelet intézett június 29-iki kelettel Lonovics József érsek-elnökhöz; minek következtében a társulat alapszabályai latin fordításban neki megküldettek azzal a kéréssel, hogy a társulatot a pápa ő Szentségének apostoli áldásába ajánlani kegyeskedjék.

Danielik nemsokára megint alkalmat vett magának, hogy a Szent-László-Társulat magasztos céljáról, a józan és keresztény politika elveiről s a «római kérdés»-ről hatalmas beszédet mondjon. Tette ezt a Szent-László-Társulathoz 1861 október 1-én tartott központi választmányi gyűlésén.

Fölveti azt a kérdést, hogy hogyan történhetett a Szent-László-Társulat magasztos célja mellett oly sokan ellene vannak az e társulat megalakítására irányuló mozgalomnak. Az ellenkezés okát abban látja, hogy a Szent-László-Társulat egyik célja a pápa segélyezése. Ez nem rokonszenves dolog azok előtt, kik ellenségei a pápa világi hatalmának. Ez indítja, hogy a pápa világi hatalmáról beszéljen.

Van-e általán a magyarnak és különösen a katolikus magyarnak valamely alapos oka, hazája javának és jövődöbeli nagyságának tekintetéből a pápa világi hatalmának romlását és vesztét óhajtani, vagy inkább ellenkezőleg, rá nézve nem forognak-e fönn alapos indokok, hogy valamint az egész emberiségnek, úgy magának Olaszországnak s különösen magyar hazájának szabadsága, függetlensége és integritása érdekében inkább azt kívánja, hogy a szabad és független pápa a szabad és független olasz népek sorában továbbra is birja és tartsa meg trónját?

«Isten mentsen tőle — úgymond — hogy népek és nemzetek szolgaságának, elnyomatásának szószólójává válni akarjak, de éppen azért szükségképen meg kell mondanom, hogy a nemzetek és népek szabadságát és függetlenségét nem várom, nem remélem az oly mozgalomtól, melynek igazolására egyebet fölhozni nem tudnak, mint a nemzetnek egységesítését.»

«Az egységesítés csak akkor legitim, ha azt a nemzet külön, önállólag létező töredékei önmaguk, önként, minden erőszak nélkül hozzák létre, s érvényesítése folytán és által más legitim s kivált, mint a jelen esetben, felsőbbrendű társadalmi jogok és érdekek meg nem sértetnek. Ki az azok soraiban, kik ma az olasz egységesítési törekvéseket megtapsolják, a ki helyeselné Lengyelország elnyomatását s biztatná az oroszokat, hogy álljanak élére a szlávoknak, egyesítsék eme tenger népet egy és osztatlan nagy birodalomba? Hiszen ha a nemzeti nagyság és dicsőség, melyet unifikált hatalommal elérhetni vélnek, elegendő igazolásul szolgál, hogy az ellenszegülők erőszakkal is megtöressenek s a cél végett már semmi egyéb jog s érdek se respektáltassék: úgy a szláv egységesítést még inkább, tudniillik annál nagyobb mértékben kell jogosultnak elismerni, minél nagyobb lenne azon nemzeti nagyság és hatalom, melyet az egyesített valamennyi szlávok képeznének.»

«Azt mondják ugyan, hogy Olaszországban éppen így történik minden, miután az egyesítést a nemzet maga kívánja, megszavazza és hajtja végre. Az állítás nyomna valamit, ha a tény oly tisztán és kétségtelenül állana, mint azt a világgal elhíttetni szeretnék. Azonban az események menete másról tanuskodik. Ha minden oly szabad, oly önkéntes nemzeti elhatározásból történik: miért kellett erőszakhoz folyamodni? Miért a nemzetközi jognak letapodásával hadizenet nélkül neutrális fejedelmek területére rontani? Miért Nápolyt a sereg lefegyverzése, a király száműzetése után is légiókkal megrakva tartani, lakosait halomra lövetni, egész városokat, falvakat elpusztítani? Általános népszavazat kívánta és határozta el az ország egységét, mondják ők. Jól van; de miért kellett hát ezen általános szavazatot megelőzőleg a tartományokat elfoglalni, katonákkal megrakni, ágensekkel elárasztani, az ellennyilatkozni bátrakat bebörtönözni, száműzni, elhallgattatni? Miért nem várták be, hogy az illető tartományok előbb maguk vívják ki függetlenségüket s azután úgy hívják meg Viktor Emmánuelet az

egységes trónra, mint ezt tették az angolok, midőn Orániai Vilmost, vagy pedig a svédek, midőn Bernadotte-ot kínálták meg egykor a királyi székkal? Ez esetben bizonyára tudtuk volna, hányadán vagyunk ezen, oly kérkedve emlegetett szuverén népakarattal; holott a történetek után nem tekinthetjük az egész szavazást másnak, századunkban már többször ismételt szemfényvesztésnél.»

«Azonban Olaszország egységesítése ellen a népakarat kétes voltán kívül még más, fensőbbrendű, századok által megszentelt, a világ és emberiség keresztényszerű haladásával lényegesen összekötött érdektekintetek is szólnak.»

«A pápa azáltal, hogy minden népeknek és nemzeteknek Teremtőjüket a földön láthatólag helyettesítő atyja, a testvériesség eszméjének konkrét kifejezése. Minden nemzetek testvér-tagok a nagy emberi nemben, mert egy közös lelkiatya alatt közös rendeltetéssel bírnak. A tan, mely őt közös atyává emeli, alattvalóit különbség nélkül lelkileg egyenjogósított testvérekké fölszenteli. A pápa mint közös lelkiatya nélkül megrendülne az általános testvériesség eszméje; nemzetek nemzetekké különítnék el magukat, külön, nemesebb, fensőbbrendű eredetet álmodozván mindegyike a maga számára, hasonlólag az ó-kori népekhez, melyek mindegyike egy-egy istentől származtatta, más nép testvéreül pedig épen nem tekinté magát. A tudomány, művészet, ipar, kereskedés mind egoisztikus s csak úgy nem képes föntartani az eszmét ma, mint nem vala képes a régi népeknél. Rendüljön meg csak az e tekintetben szigorú katolikus dogma, mely minden embernek közös atyát adva, ember s ember között eredetre és rendeltetésre nézve különbséget nem tesz s azonnal látni fogjuk előtérbe tolakodni a hiuságot, mely a kékvér fensőbb igényeit hangoztatni fogja. A tudomány, mely a négerék alsóbbrendű eredetét még ma is vitatja, a külön faji eredet elméletét csakhamar érvényesítené. Mily könnyen s mi hamar beszélteti magát az ember e tekintetben rá, a rabszolgaság története mutatja. A rabszolgabirtokos úgy megszokja az eszmét, hogy a szegény néger vagy indián valami alsóbbrendű fajta, hogy még résztvevő sem tud irányában lenni; fájdalomain, szenvedésein meg nem indul, sőt atyai érzelmeiből is kivetkőzik. A rabszolgánőtől nemzett gyermekei irányában csak oly érzéketlen, mint akármely állat iránt: kiteszi vásárra csak úgy, mintha az lova vagy tehene volna. Jefferson sok dicsőséggel említették az

észak-amerikai államok történetében, s ő róla írja Hamilton, hogy rabszolgánóktól nemzett saját gyermekeit mégis közpiaczon árultatá, s egyik leányát Új-Orleansban egyik tisztelője vette meg, nem emberi részvétből, hanem a nagy férfiúra vonatkozó emlék gyanánt.)

«Az igazság, a jog, a legszentebb és legfontosabb keresztény társadalmi és emberiségi érdekek, a polgárisodás, műveltség, szabadság, magának Olaszországnak függetlensége és integritása mind a pápaság mellett, tehát az olasz nemzeti mozgalom mai antipapisztikus irányzata ellen szólnak. Hazánkat illetőleg, könnyű kitalálni, mit mondandó vagyok. Az előzmények maguk felelnek. Magyarország azon történeti alapon védi magát, melyen IX. Pius pápa az ő birtokait.»

«Azt mondják, a pápának a világon a lehető legrosszabb kormánya van. Így mondta ezt Anglia első minisztere az ez idei parlamenti ülések egyikében. Ha a miniszternek úgy igaza volna, a mint nincs, egy kivételt mégis meg kellene engednie, hogy tudniillik ezen legrosszabb kormány még sem oly rossz, mint az angoloké Kelet-Indiában. Ottani kormányzásukon csak a szívtelen kalmár látszik, az ember elveszett. Hogy a pápai kormányral nem áll oly rosszul a dolog, azt tudják azon pártatlan utazók, kik a katolicizmus fővárosát és tartományait több ideig látták s más országokkal összehasonlították. Egy fejedelem sincs egész Európában, ki fővárosába több mindenféle műkincset gyűjtött volna össze, mint a pápák, e kis fejedelemségnek oly sokszor kirabolt, kipusztított birtokosai. Európában nincs ország, melyben az adó kisebb, az élelem pedig olcsóbb volna, mint itt. Ha emellett népe mégis szegényebbnek, vidékei kevésbé virágzóbbaknak látszanak lenni, mint Európa vagy Olaszország más tartományaié, ennek oka nem a pápai kormány, hanem általán Olaszország azon újabbkori történeti viszontagságai, melyek közt más országok is jutottak már hasonló állapotba. Többiben az, mit rossz kormánynak neveznek, még nem kölcsönöz jogot, nem kivált azoknak, kik a más belügyeibe avatkozást tiltják, a rosszul kormányzottnak mondott birtok elfoglalására. Így Spanyolországot egykor joggal foglalta volna el Napoleon, s mi ürügy maradt volna még föl az angolok számára a híres függetlenségi harcz szítására s dicsőítésére? Az alkotmányok javítása az illető népnek s fejedelmek dolga. Bizzuk ezt az ő kölcsö-

nös küzdelmeikre; önkényes beavatkozásaink által a helyzetet csak elmérgesítjük a helyett, hogy javítnók.»

Czáfolva az egyházi állam kormányzata ellen fölhozott több más ellenvetést, kijelenti, hogy a Szent-László-Társulat, midőn ő Szentségének segélyezését egyik feladatául vallja, nem hadtoborzás, nem fegyvervásárlás céljaira adakozik; a társulat alapszabályai a világegyház kormányzására megkívántató költségek fedezésére céloznak. Az anyagi erő, mit péterfilléreken gyűjteni lehetne, különben is oly parányi, hogy számba is alig vehető. Nem ebben, hanem az eszmében, a melyet képvisel, birja szent Atyánk az erőt, mely őt a durva erőszak minden támadásai ellenében győzelemtől biztosítja. A pápaság a lelki világnak tengelye, s ennek kerekait emberi erő nem fogja megállítani soha!

Fölösleges leírunk a hatást, melyet Danielik beszéde a hallgatóságra tett; de nagy hatása volt e beszédnek az egész országban is, a mint erről több levél tanuskodik. Országszerte megindult az adakozás a Szent-László-Társulat céljaira, melyet a püspökök pástorlevelekben ajánltak hiveik figyelmébe.

Nem kísérjük tovább útján a Szent-László-Társulatot, a Szent-István-Társulat e szép alapítását, mely oly dús szellemi tőkével keletkezett. Visszatérünk az anyatársulat történetének elejtett fonalához.

Tárkányi a nagy vállalatok korszakának nevezi a Társulat jelen korszakát. Az «Encyclopaedia» és a «Szentek Élete», hozzávéve Cantu Caesar Világtörténetét és a szintén most kiadott magyar Szentírást, mindenestre alkalmasak voltak arra, hogy megvalósítsák azt a programot, mely Károlyi István grófnak az 1860. évi közgyűlésen mondott beszédében foglaltatott; kivált, ha a Társulat e nagy művek mellett kisebb terjedelmű műveket is adott volna tagjainak kezébe s ha a népre is nagy figyelemmel lett volna. Azonban a jelzett nagy művek úgyszólván elnyomtak minden egyebet.

Az «Encyclopaedia», mint említettük. 1859-ben indult meg. A mint megjelentek első füzetei, hangosan nyilvánult a vállalat irányában az az ellenzék, mely már a megindítás elhatározásakor megvolt. A Társulat tagjainak legnagyobb része változatos tartalmú

olvasmányokat kívánt tagilletményül s nem elégedett meg az «Encyclopaedia» s az e mellett adott, szintén nagyterjedelmű «Szentek Élete» részeivel. A fölhangzott panaszok és kívánságok nyomása alatt az 1862 december 4-én tartott 13. közgyűlés elhatározta, hogy a tagok az «Encyclopaedia» és a «Szentek Élete» részei mellett változatosság kedvéért kisebb műveket is fognak kapni. E határozattal foglalkozott azután az 1863 január 8-án tartott választmányi ülés is.

Ez alkalommal a választmányban fölmerült az a panasz, hogy az «Encyclopaedia» köteteinek szaporodása egyre jobban megnehezíti új tagok belépését, mivel senkinek sincs kedve a pl. már megjelent előző kötetekért 20 forintot fizetni. Ennek folytán indítványoztatott, hogy a Társulat az «Encyclopaediá»-t továbbra ne adja tagilletményül, hanem előfizetés útján. Ezzel szemben utalás történt arra, hogy nem lehetne annyi előfizetőt szerezni, hogy az «Encyclopaedia» folytatása biztosítva lenne. A mi az újonnan belépő tagokat illeti — úgy mondták — azok könnyű szerrel megszerezhetik a meghalt tagok példányait. Sőt ha valaki öröklés vagy más szerzés útján hozzájut az előző kötetekhez, ez esetben még ösztönöztetve érezhetik magukat a Társulatba belépni, hogy ily módon az «Encyclopaedia» folytatásához is hozzájuthassanak. A választmány tehát a mellett maradt, hogy az «Encyclopaedia» kötetei ezentúl is tagilletményül adassanak.

Ez ügy kapcsán ugyanekkor szóba kerültek az «Encyclopaedia» hiányai is. Sokan voltak, kiket kezdettől fogva nem elégített ki az «Encyclopaedia». Ezek közé tartozott maga Danielik alelnök is. Az első kötet egyes cikkei ok nélkül terjedelmesek voltak; akadtak a cikkek közt értéktelen fordítások is; némely cikkeket bátran el lehetett volna hagyni. A szerkesztés is fogyatékos volt. A mű már folyamatban volt, mikor még mindig az indexek egybeállítását kellett sürgetni. Ezek a régebb idő óta ismételt panaszok a most említett választmányi ülésben is elhangzottak.

Az «Encyclopaedia» és a «Szentek Élete» mellett a *magyar Szentírás* volt ez időben a Társulat főkiadványa. Ez azonban nem járt teherrel a Társulatra nézve, mert *Bartakovics* érsek ritka bőkezősége folytán a Társulat a legelőnyösebben jutott e munkához.

Bartakovics Béla egri érsek *Tárkányi* Bélával átdolgoztatta a Szentírásnak Káldi-féle magyar fordítását és kieszközölte ennek a

Tárkányi-féle szövegnek a római Szentszék által való jóváhagyását és engedélyezését. Ennek megtörténte után, hogy a Szentírásnak minél nagyobb elterjedést biztosítson, a fordítás kiadói jogával nagylelkűen megkínálta a Szent-István-Társulatot.

Erre vonatkozik 1862 január 18-án kelt s a Szent-István-Társulathoz intézett «Nyilatkozat»-a, mely ekként szól:

«A magyar Szentírásnak általam megrendelt átdolgozása teljesen befejeztetvén, már az apostoli Széktől kinevezett bírálók vizsgálatán is keresztül ment.»

«Régi óhajtasom, hogy az Isten igéje egy ily munka által minél nagyobb körben elterjesztessék; óhajtom tehát, hogy az kézben forogjon, sőt kézbe adassék, és e végből *ujjonnan átdolgozott Szentírásomat a Szent-István-Társulatnak ajánlom föl tulajdonul*, a következő föltételek alatt:

1. Hogy a Szentírás legalább 10.000 példányban nyomattassék, hogy így nemcsak könyvilletményül kiosztathassék a társulati tagok közt; hanem több száz példány a netalán még jelentkező új tagok számára, vagy pedig lehető legolcsóbb áron való eladás végett a Társulatnál fölmaradjon készletül.

2. Számomra ezen összegből 500 azaz ötszáz példányt visszatartok, de az ezekért esendő készítményi árt a nyomdának kifizetem, hogy azokat ismerőseim, jóakaróim, különösen megyebeli papjaim közt, kik a Szent-István-Társulatnak nem tagjai, kiosztassam. Ezen számba, saját költségemen, néhány finomabb papírosú tiszteletpéldányt is rendelek nyomtatni.

3. A kiadás fölötti intézkedést, felügyeletet magamnak tartom föl, hogy ez által a Társulatot sok bajlódástól fölmentsem; de leginkább a munka gyorsításának tekintetéből; mivel elhatározott szándékom, hogy Szentírásom nyomtatása a folyó évi tavaszon elkezdetvén, a jövő 1863-ik év végére teljesen kikerüljön sajtó alól.

4. Ezen ajánlatom elfogadtatásának esetében kellő intézkedést teendek a választandó papirosra nézve. Formátumul eddig az Encyclopaediáét választottam és a mutatóványlapot ide mellékelem. Egyéb-iránt számításom szerint az én bibliám mintegy 150 ívet fogván tenni, három évre fölosztva, a társulati tagok közt egy-egy évre 50 ív kiosztathatik. Úgy vélem, hogy ez nem fogja gátolni a Társulatot többi vállalatának, főleg az Encyclopaediának folytatásában, legfőllebb is talán annyiban, hogy ebből azon évekre néhány

ívvel kevesebb adatnék, a mi jelentéktelen hátralék lesz oly munkára, mely több s hosszú évekre számíttatik, s mely elmaradást a következő évek folytán könnyen ki lehet pótolni, a többi kötetekre előre megtétetvén a készület. A Szentírás pedig, mint már bevégezett egész, úgy vélem, a tagok előtt is kellemes kárpótlás lesz az Encyclopaedia rövid és talán csak csekélyebb részben félbeszakasztásáért.

5. A tulajdonjogra nézve határozottan kijelentem, hogy *midőn ezzel most a Szent-István-Társulatot fölrubázom*, ha idő folytán bármi okból ezen Társulat föloszlanék, Szentírásom tulajdonjogát az egri érseki egyházi hatóságra ruházom át; valamint főnnállásáig *minden új kiadásnál ugyanazon érseki hatóság engedményét fogja kikérni a Társulat.*»

«A Szentírásom kiadására nézve ezen határozatom alapvonalait a társulat választmányának ezennel előterjesztem és tájékozással ennek választát velem mentől előbb közleni kérem.»

Az egri érseknek e nagylelkű ajánlata a Szent-István-Társulat választmányának 1862 február 6-án tartott ülése elé került. A választmány az érseknek a Társulat iránt tanúsított ez újabb kegyességét leghálásabb elismeréssel fogadván, kijelentette, hogy a magyar Szentírásnak bár áldozattal járandó kiadására készségesen vállalkozik ugyan, de minthogy a választmány nem változtathat a legutóbbi közgyűlés ama határozatán, mely szerint az esztergomi tartományi zsinat kívánsága folytán megindított Naptáron kívül az «Encyclopaedia» és a «Szentek Élete» állapított meg ez évi tagilletményül: ennél fogva a választmány elhatározza, hogy azok a társulati tagok, kik a megállapított tagilletményen fölül a magyar bibliát is birni óhajtják, a rendes évi tagdíjon kívül még egy újforintot is kötelesek befizetni.

A választmány eme határozata Bartakovics érsek elé terjesztetvén, az érsek 1862 február 22-én kelt levelében kijelentette, hogy midőn minapi nyilatkozatában a Szentírás új magyar fordításának kinyomatását a Szent-István-Társulathoz ajánlotta föl, erre főképen az az óhaj indította, hogy az Isten ígéje a magyar irodalom újabb fejlettségéhez idomítva és ezáltal is kedvesebb olvasmányul szolgálván, mentül nagyobb körben elterjesztessék és úgyszólván közkézen forogjon. De e mellett is nem volt szándékában a Társulat határozatainak nagyobb szerű megváltoztatását

követelni. Azt vélte, hogy a Szentírás kiadása mellett az «Encyclopaedia» is folytatható, ha mindjárt kisebb füzetekben; és hogy a tagok nem fogják nehezteléssel venni, ha az «Encyclopaediá»-nak csak rövid időre és csak némely részben való elhalasztásáért más, már teljesen befejezett és különösen a magyar katolikus egyházat tekintve, nem kevésbbé fontos és nagyszerű munkában részesülnek. Azonban nehogy ajánlatából a Társulatra bármely kellemetlenség háramoljék, *az érsek a Szentírásnak új kiadását magára vállalja* és a mennyire a jelen súlyosabb körülmények engedik, minden igyekezetét arra fogja fordítani, hogy a kiadást a magyar katolikus egyház érdekében mentől előbb be is fejezhesse; és csak arra kéri a Társulatot, hogy az esetben, ha talán némelyek a Társulatnál jelentkeznének a Szentírásra előfizetőkül, a jelentkezést elfogadni sziveskedjék.

Az érseknek e második levele, mely szerint a Szentírás új magyar fordítását előfizetés útján maga kívánja kiadni, a Társulatnak 1862 márczius 6-ikán tartott választmányi ülése elé került, mely kimondotta, hogy «a legnagyobb készséggel s valódi lelki-örömmel fogja teljesíteni érsek ő nagyméltósága fölhívását s hatalmában álló minden tevékenységet ki fog fejteni, hogy ő nagyméltósága magasztos célját mentől több előfizető gyűjtése által részéről is előmozdíthatni szerencséje legyen».

Danielik János alelnök azonban nem nyugodott bele a Szentírás ügyének ilyenén elintézésébe s újabb fölterjesztést tett Bartakovics érseknek, melyben kéri, hogy a Szentírást, bár nem tagilletményül, a Társulatnak átengedni kegyeskedjék.

Ennek folytán Bartakovics érsek 1862 márczius 5-én a következő levelet intézte Danielikhez:

«Midőn a Szent-István-Társulat választmányának határozata velem közöltetett, azt véltem, hogy a Társulat nem nagy fontosságot helyez a Szentírás kiadásába. Mivel pedig én nem szeretek másnak terhére lenni; de a jelen körülményeim annyira súlyosak, hogy e célra részemről nagyobb áldozatot nem hozhatok, arra határoztam magamat, hogy azt előfizetési úton kinyomatom, sőt erre már az aláírási íveket is elkészítettem.»

«Most Méltóságod e tárgyban új tervét velem közli és ezt a választmánynál is keresztülvinni reményli. Igaz, hogy ez is némely áldozatommal összekapcsolatik. Mindazonáltal a főczélt szemem

előtt tartván, hogy t. i. a Szentírás mentől nagyobb kiterjedést nyerjen és a magyar katolikus egyháztól azon szennyfolt is, hogy jelenkorhoz illő Szentírással nem bír, elháríttassék, a Méltóságod által javaslott tervet elfogadom.»

«Részemről tehát azon 2000 frt a. é., melylyel nekem a Szent-István-Társulat tartozik, valamint azon 4000 frt a. é., mely általam az egri káték alapjául rendeltetett, a hátralevő kamatokkal a Társulatnak átengedem és e célra felajánlom; és e kiadáshoz még egyezer frt a. é. készpénzben járulok. De mivel a káték iránt az egyházi megyémnek jogát fentartani kívánom, ennek némely előismeréseül a Társulat a kikötött 60 frt a. é. helyett ezentúl 50 frt a. é. évenként az egri egyházmegyei alapítványokba tovább is fizetni köteles leendő.»

«A Szentírás a Társulat tulajdona marad azon feltételek alatt, melyeket a nyilatkozatomban kijelentettem; — de az első kiadásban a Társulat szokott czímét nem használhatja, valamint én is a kiadást magamnak nem fogom tulajdonítani.»

A Társulat márczius 10-én tartott rendkívüli választmányi ülésében tárgyalta az érseknek ez újabb kegyes ajánlatát és a magyar Szentírás kiadási jogát hálásan elfogadta.

A magyar Szentírás kiadásával Bartakovics érseknek egyik legforróbb vágya teljesült. «Áldozópapságom ifjabbkori élményeinek egyik legédesebbje — mondja erre vonatkozólag a Szentírás előszavában — azon szerencse, melynél fogva az 1822-iki pozsonyi zsinat tanácskozásainak s így a szentírási fordítás ügyében hozott határozatának is személyes tanuja lehettem. Hálát adok Istennek, hogy most, midőn félszázados áldozópapságom ünnepét megtartanom engedte — kezet fogva a Szent-István-Társulattal — az érintett zsinati határozat foganatosításához s így az e részben érzett közszükség pótlásához némileg járulhattam.»

A felsorolt nagy kiadványok már terjedelmüknél fogva is inkább a társadalom felsőbb osztályainak, mint a népnek kezébe kerültek. A *népet* a Társulat ez időben — eltekintve Tárkányi imakönyveinek újabb kiadásaitól — jóformán csak két néplapjával: a «Katholikus Néplap»-pal és a «Katholischer Christ»-tel szolgálta. A mi ez utóbbit illeti, *Danielik* alelnök az 1862 július 10-én tartott választmányi ülésben szóba hozta, hogy a «Katholischer Christ» czimű néplapot a «Katholikus Néplap» mintájára kellene szerkesz-

teni; mert a német néplap Németországba is jár s így általa mind a Szent-István-Társulat, mind a Szent-László-Társulat érdekeit előmozdítjuk. A választmány magáévá tette az alelnök javaslatát és ugyancsak az ő indítványára Szabóky Adolfot, a német néplap szerkesztőjét bizta meg a «Katholikus Néplap» szerkesztésével is, mit a m. kir. helytartótanács helybenhagyott.

Az 1857-ben beszüntetett tót néplap ügye is szóba került ugyanekkor. Az alelnök ugyanis előterjesztette Sczitovszky bíbornok-hercegprimásnak Károlyi István gróf elnökhöz intézett levelét, melyben fölkéri a Társulatot, hogy egy tót katolikus lapot is adjon ki; mert több oldalról sajnálattal hozták föl a primás előtt a tót lapok hiányát, a Társulatnak pedig érdekében fekszik, hogy a tótajkúak bizalmát föntartsa. A választmány a hercegprimás óhajtásának megfelelőleg egy tót nyelvű katolikus lap kiadását elhatározta ugyan, azonban nem tudott rá szerkesztőt találni, mert a kiket csak fölkért, mindannyian egyéb elfoglaltságuk miatt képtelenek voltak a szerkesztői tisztség elvállalására.

A vallásos és hazafias fölbuzdulások eme korszakában a különböző hitvallású polgárok közt a békés indulatoknak szép és szinte megható példáját nyújtja a következő eset, mely az 1862 szeptember 5-én tartott választmányi ülés elé került.

Koos Ferencz bukaresti református lelkész levelet írt *Lonovics* József érseknek, melyet ez a Szent-István-Társulathoz tett át. Levelében előadja, hogy a Duna-fejedelemségekben lakó 40—50 ezer magyar ajkú római katolikusnak egyetlenegy rendes iskolája sincsen, magyar ajkú papjai száma kettő-három. Egyszer-smind azt a kérését fejezi ki, hogy kerestessék meg a Duna-fejedelemségek kormánya, mikép a román hadseregben szolgáló magyarok lelkiszolgálatára római katolikus lelkészek alkalmaztassanak; másodszor, hogy miután az ottani iskolák nem bírnak azokkal a szükséges tanerőkkel, hogy a magasabb műveltségre törekvő ifjak igényeinek megfelelőhethnének, a Szent-István-Társulat két jeles bukaresti római katolikus magyar ajkú növendéket, névleg Nagy Istvánt és Szigeti Mihályt, nagylelkű pártfogásába venni s őket a reáliskolákban kiképeztetni sziveskedjék.

A választmány örömmel fogadta a református lelkésznek azt

a buzgólkodását, hogy katolikus ifjak számára katolikus nevelést és oktatást keres. Kérelmének első pontjára nézve ugyan úgy vélekedett, hogy az hatáskörén kívül esvén, abba csak annyiban avatkozhatik, a mennyiben ezt az ügyet a hercegprimás elé terjesztheti; a kérelem második pontja tekintetében azonban a választmány kijelentette, hogy az esetben, ha a Társulat által nevelt bukovinai ifjak egyikét, ki a kántor-tanítói pályára készül s e végre a tanítóképző-intézetbe fog járni, a Szent-László-Társulat veszi át a Társulattól további nevelésre, a maga részéről kész volna a reáliskolai tanulmányokra ajánlott két ifjú közül a már Pestre hozott és bemutatott Nagy Istvánt már most elfogadni oly végből, hogy őt az itteni reáliskolában kiképeztesse. A másik ifjúra vonatkozó határozatot a választmány az év végére kívánta halasztani, midőn t. i. az ez idei bevételek már tudva lesznek.

Magában jelentéktelen az eset, melyet itt előadtunk, de mint kortörténeti adat igen sokatmondó.

Szinte bánatos hangulatba ejti az embert annak látása, hogy *Danielik* vezetése alatt miként törekszik a Társulat a legmagasabb czélok felé, miként igyekszik vezetője lenni az ország katolikus értelmiségének s méltó társa a Magyar Tudományos Akadémiának, s miként kellett a nagy czéloktól jó ideig elmaradnia az anyagi eszközök elégtelensége miatt. Hogy a nagy vállalatok mellett egyebet igen keveset nyújtott e korban, az kizárólag a pénzügyi erő hiányában birta okát.

A nagy irodalmi vállalatok mögött ott volt az *atra cura*.

Az 1860 november 14-én tartott közgyűlés elé terjesztett jelentés szerint a lefolyt évben a Társulat bevételei 57.887 frt 75½ krt, kiadásai 58.162 frt 25 krt tettek ki. Tehát mint az 1858. évi, úgy az 1859. évi zárószámadás is deficiztes volt. A Társulat forgalma pedig elég nagy volt. Az ügynökség és Hartleben társulati könyvtárús által 1859 október 1-től 1860 szeptember végéig részint eladatott, részint tagilletményül elszállított 162.704 drb könyv és 38.435 darab szentkép. Azonban sok volt a kinnlevőség; ezek összege 37.061 frtot tett ki. Megjegyzendő még, hogy a tagok száma szépen emelkedett; az e közgyűlés elé terjesztett jelentés szerint volt a Társulatnak akkor 258 alapító, 96 tiszteletbeli és

7626 rendes tagja, összesen tehát 7980 tagja. Ám a tagok emelkedésével a tagdíjhátralékok is egyenes arányban emelkedtek.

De a Társulat pénzügyei megromlásának a kinnlevőségeken kívül egyéb okai is voltak. Ilyen ok volt, hogy a Társulat által tulajdoni joggal kezelt régi primási kátékat és a bizományban birt egri kátékat az országnak egy nagy részéből kiszorították az esztergomi új *zsinati káték*, melyeknek kiadási jogát az osztrák kormány ragadta magához, miáltal a Társulat bevételeiben érzékeny csökkenés állott be.

A Társulat elnöksége, mint ezt már érintettük, 1858 szeptember 2-án azzal a kérelemmel járult az esztergomi tartományi zsinat elé, hogy az esetre, ha a zsinat a régiek helyett új kátékat és bibliai történetet hozna be, ezek kiadását és kezelését Társulatunkra bizni méltóztassék. Sczitovszky bíboros hercegprimás ugyanazon év október 8-ról kelt válaszában tudatta a Társulattal, hogy a bibliai történetre nézve a zsinati atyák egyelőre a Róderé, tehát Társulatunké mellett állapodtak meg; a kátét illetőleg azonban a Deharbe-félét, vagyis a regensburgit fogadták el, tehát ugyanazt, mely az egri kátészövegnek is alapjául szolgált. Egyúttal kijelentették, hogy a káték kiadását és kezelését örömet átengedik a Társulatnak, ha ez kész eleget tenni mindazoknak a föltételeknek, melyeket az osztrák kormány az elemi iskolai tankönyvekre nézve — különösen a szegényebb gyermekeknek adandó ingyenpéldányokra vonatkozólag — megállapított.

A választmány november 4-én tartott ülésében kimondotta, hogy kész a miniszterium kívánságát olyképp teljesíteni, hogy az említett célra átengedi a példányoknak egy negyedrészt; sőt még többet tesz, mint a mennyit a miniszterium kíván, a mennyiben a példányokat saját költségén bekötve fogja beszolgáltatni.

Minthogy az említett káté az egri érseki megyében már évek óta használatban volt és onnét az ország más egyházmegyéibe is elterjedt, a kétféle magyar kiadás elkerülése végett a választmány elhatározta, hogy a Társulat az egri érsekkel az egri magyar átdolgozás átengedése iránt tárgyalásokat folytasson. E tárgyalásoknak azonban sikerük nem volt.

November 20-án a Társulat fölhívást kapott a budai cs. kir. helytartósági osztálytól, hogy nyilatkozzék: mennyiben volna képes és hajlandó a bíbornok-hercegprimás leiratában érintett

föltételeknek eleget tenni, ha vallás-erkölcsi tankönyvek, mint a káték, bibliai történetek, evangéliumos könyvek stb. kiadása és terjesztése reá ruháztnék. E föltételek közt a helytartósági osztály megemlítette, hogy egy nyomtatott ívet egy pengőkrajczárnál drágábban árulni nem lehet, s hogy minden eladott száz példány után huszonöt kötetlen példányt kellene az államhatóságok rendelkezésére bocsátani a szegénysorsú iskolásgyermekek közt való ingyenes kiosztás végett. A Társulat, tekintetbe véve, hogy az elemi iskolai könyveket magasabb áron eddigelé sem árulta; mindamelllett, hogy valamint a többi kiadványokból, úgy ezen könyvekből is 25%-ot a könyvkereskedéseknek enged át: — azon reményben, hogy a másik 25%-ot majd az eladott példányok sokasága fogja kipótolni, a föltételeket örömet aláírta s erről a budai helytartósági osztályt értesítette. Azonban már november 30-ról oly értelmű választ kapott, hogy a cs. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium egy 1851 márczius 14-ről kelt legfelsőbb rendelet alapján a szóban forgó kátékat Bécsbe kívánja föl, hogy ott az elemi iskolai könyveknek már 1846 február 21-én kelt legfelsőbb rendelettel létesített központi kiadó-igazgatóságának (k. k. Schulbücherverlag) adassanak át kiadás és terjesztés végett; megjegyeztetvén, hogy az e nemű könyvek semminemű jövedelmi forrásul nem szolgálhatnak, kezelésüknél csupán arra levén gond fordítandó, hogy jók és olcsók legyenek, s ha a mellett mégis valami fölösleg mutatkoznék, az a tanulmányi alapba volna beszolgáltatandó. Ennélfogva a Társulatnak tudtára adta a budai helytartósági osztály, hogy ezen könyveknek üzletébe vonása iránt minden további lépéstől, mint teljesen megengedhetlentől, tartózkodjék.

A Társulat, jóllehet kénytelen volt engedni, mégis, hogy a nyereszkesedés vádját magától elhárítsa, fölvilágosító iratot intézett a budai helytartósághoz, melyben előadta a következőket: A Társulat nem tagadja, hogy igenis volt az említett iskolai könyvek után egy kis nyeresége, például minden 10.000 példánynál 80—120 forint, melyet ugyan a tanulmányi alapba nem szolgáltatott be, de mindenesetre jó célokra fordított, midőn gyermekeket neveltetvén, az iskolákat, kór- és dolgozóházakat, szegények intézeteit, rokkantkatona-tanyákat stb. megfelelő könyvekkel látott el. S mind ezt akkor tette, midőn az említett elemi iskolai könyvek korántsem

voltak általánosak, tehát tetemesen kisebb kelendőségnek örvendtek; és midőn azokat, nevezetesen a nagyobbakat, a Társulatnak még áldozattal kellett kiállítania. És mégis e körülmények közt is olcsóbban árulta e könyveket, mint azt a bécsi igazgatóság teszi, mely például egy hat ívnyi elemi könyvecskét kötetlenül 6 krajczáron, kötve 9 krajczáron árul, holott a Szent-István-Társulat a regensburgi 3. számú, hat ívnyi kátét kötetlenül 4 krajczáron, kötve 6 krajczáron adta.

Mindezek daczára a bécsi kormány a maga rendeletének érvényét szigorúan föntartotta, a kátékat Bécsbe vitték és ezzel a magyar ipartól elvontak egy oly igazságos keresetet, melyet a hazai iskolákban használt tankönyvek nyomásából és bekötéséből húzott.

Másik oka a Társulat bevételei és kiadásai közt támadt helytelen viszonynak az volt, hogy az «Encyclopaedia» és a «Szentek Élete» a tagok befizetett díjait egészen fölemésztették. Az 1861 elején e tárgyban készített számítások alapján az elnökség a választmánynak jelentette, hogy az «Encyclopaedia» 13.960 forintba, a «Szentek Élete» 4160 frtba s a kettő együttvéve 18.120 o. é. frtba kerül, mit a tagok befizetésével egybevetve, a bevétel a kiadást épen csak fődözi; holott még ezen fölül a szállás, igazgatóság, ügynökség, irnok, szolgák s egyéb ügynökségi kiadások évenként 6534 forintba kerülnek, mit a Társulatnak egyéb könyvkiadásai jövedelméből kell fődöznie, mely jövedelmek azonban — főkép az előbb említett káté-ügyből kifolyólag — 1859 óta tetemesen megcsappantak.

A társulati jövedelmek e kedvezőtlen fordulata arra indította Danielik alelnököt, hogy az 1861 február 7-én tartott választmányi ülésben a «Encyclopaedia» szerkesztésénél különböző megszorítások és megtakarítások iránt tegyen javaslatot, mit a választmány határozattá emelt.

A mi pedig a *káték* kiadásának ügyét illeti, Danielik alelnök ugyanakkor arra utalt, hogy az *októberi diplomával* megkezdett új politikai irány következtében a hazánkon ejtett sérelmek rendre orvosoltatnak s így remélni lehet, hogy a káté-ügyben az országon és a Szent-István-Társulaton ejtett jogtalanság is meg fog szűnni. Az egyetemi nyomda visszanyeri szabadalmát, melylyel a mindenemű iskolai könyvekre nézve még Mária Terézia ruházta föl 1779 november 5-én kelt legfelsőbb rendeletével. E szabadalmat

a bécsi államférfiak azzal a nemzetgazdaságtani ürüggyel szüntették meg, hogy az állam mindig a legrosszabb termelő, s így a tankönyveknek az egyetemi nyomda által való kiadása kárral jár. Minthogy a pesti egyetemi könyvnyomdának adott Mária Terézia-féle szabadalom elvileg csakis a világi tankönyvekre szólhatott, e szabadalom visszaállításával önként vissza kellett állania a hercegprimás szabad rendelkezési jogának a vallás-erkölcsi tankönyvek tekintetében, a mely szabad rendelkezési joggal több elődje és püspöktársa élt, a melylyel ő maga is élt, midőn az egyetemi nyomdának szabadalma dacára bevitte régi kátéját a rozsnyói és a pécsi, majd az esztergomi egyházmegyébe a nélkül, hogy a szabadalmas nyomda tiltakozott volna. Az egyetemi nyomda ezzel hallgatag elismerte, hogy vallás-erkölcsi könyvek iránt intézkedni, a püspököknek tanítói hatalmukból folyó jogához tartozik. A vallás-erkölcsi tankönyvekre nézve pedig nincs intézet, mely e szabadalmat jobb alapon és több méltányossággal igényelhetné, mint éppen Társulatunk, mint a mely az utóbbi nehéz időkben az iskolák nagyobb részét e könyvekkel ellátta, egyeseket maga költségén készíttetett, másokat tökéletesített, valamennyit elterjesztette s lehetőleg általánossá tette. A Róder-féle biblia egészen sajátja, az evangéliumos könyv az ő szövege után készült, az egri káték az ottani nyomdával birtokába mentek; mindezek olyan jogcímek, melyeket, eltekintve minden egyébtől, már a magánjog szempontjából is tiszteletben kell tartani.

Mindezek alapján Danielik alelnök kifejezte azt a véleményét, hogy a hercegprimás az esztergomi zsinati káték kiadása iránt a legjobb lelkiismerettel Társulatunk javára rendelkezhetik. Azt indítványozta tehát, hogy a Társulat kérje meg a bíbornok-hercegprimást, hogy tekintettel a most említett okokra s tekintettel a magyar püspöki karnak ama régi törekvésére, mely arra irányult, hogy a magyar szent korona országainak egész területén egyazon káté honosodjék meg, a mely törekvést legsikeresebben a Szent-István-Társulat közvetíthet, sőt mondhatni, ez közvetítheti egyedül sikeresen, mivel itt csak erkölcsi hatás vezethet a célhoz; tekintettel továbbá arra is, hogy a Bécsben nyomtatott káték ellen a vallástanítás ellenségei mindig tetszetős ürügyeket fognak találni, melyekkel e szent oktatás tekintélyét a közönség előtt gyanúba keverjék; és tekintettel végül arra, hogy az az akadály, mely ő

eminenciáját az említett káték átadásában eddig gátolta, megszűnt: kegyeskedjék az esztergomi tartományi zsinat határozatát, melyről bennünket 1858 október 8-án kelt kegyes kéziratában értesíteni méltóztatott, foganatba venni s az esztergomi zsinat által elfogadott káték kiadásának és kezelésének jogát Társulatunkra ruházni. Viszont a Társulat biztosítja ő eminenciáját, hogy a kívánt föltételeknek eleget tesz, sőt ezeken fölül, ha ő eminenciája kívánja, kész a nyomtatást Esztergomban eszközölni. Egyzersmind keresse meg a Társulat a helytartó-tanácsot, hogy azon alkalommal, ha az elemi iskolai könyvek kiadásának ügye szőnyegre kerül, a bíbornok-herczegprimást a Társulat javára szolgáló ezen intézkedésében istápolni kegyeskedjék.

A választmány az indítványt helyesléssel fogadta s elhatározta, hogy úgy a bíbornok-herczegprimáshoz, mint a helytartó-tanácsához a javasolt fölterjesztések intéztessenek.

E fölterjesztésre a hercegprimás 1861 márczius 19-én azt válaszolta, hogy a kívánt jogot a Társulatra átruházza azon kikötés mellett, hogy a Társulat mindazon föltételeknek, melyek az elemi iskolai kézikönyvekre nézve legfelsőbb rendelettel megállapítottak, eleget tegyen, a rendes százalékot a szegénysorsú iskolásgyermekek közt való kiosztás végett az egyházmegyei hatóságok rendelkezésére bocsássa s ő eminenciáját a kiadott könyvek mennyiségéről koronkint értesítse. A Társulat tudósítsa erről a bécsi központi kiadó intézetigazgatóságát is azon értesítés kíséretében, hogy ekkép jövőre a vallás-erkölcsi iskolai könyvek nyomtatásától fölmentve lévén, a még meglevő, el nem adott készletet készpénzen beváltani fogja.

A Társulat küldöttségileg fejezte ki a hercegprimás ez újabb kegyessége miatt való hálás érzelmeit. Egyzersmind a tiszteleti tagokhoz fölhívást intézett a választmány, melyben a primás elhatározását tudatva, figyelmezteti őket, hogy a mennyiben az illető egyházmegyei hatóságok másképp nem intézkednének, jövőben csupán a Szent-István-Társulat által kiadott káték és bibliai történetek lesznek használandók.

Egy nem sokkal utóbb kelt másik leiratában a hercegprimás az esztergomi tartományi zsinaton elfogadott Deharbe-féle káté tulajdoni s kiadói jogát véglegesen átruházta a Szent-István-Társulatra. Majd maga tudósította a bécsi iskolakönyvkiadó-igaz-

gatósgot arról, hogy a vallás-erkölcsi tankönyvek kiadói joga ezentúl a Szent-István-Társulatot illeti és intézkedett, hogy a Deharbe-féle káteknek a bécsi intézetnél levő példányai a Szent-István-Társulatnak átadassanak, a mi meg is történt.

Az 1862 márczius 6-án tartott választmányi ülésben Danielik János püspök-alelnök másolatban bemutatta azt a kétféle szerződést, mely Deharbe Jézus-társasági atya és az osztrák vallás- és közoktatásügyi miniszter között, az előbbi által írt kátek tárgyában létrejött; továbbá ugyancsak másolatban a bíbornok-hercegprimás és az osztrák államminiszterium közt kötött egyezkedés következtében a bécsi iskolai könyvkiadó-igazgatósággal kötött szerződést a Deharbe-féle kátek tárgyában. Ezek alapján a kátek ügye az államminiszteriummal és a bécsi iskolai könyvkiadó-igazgatósággal véglegesen elintéztetvén, ezentúl nemcsak a magyar, hanem a német és más nyelven kiadandó, zsinatilag elfogadott kátek nyomtatásának joga is, nem csupán Magyarországra, hanem az egész monarchiára nézve kizárólag a Társulatot illeti. A bécsi iskolai könyvkiadó-igazgatóságtól átvett kátekészletért és a kiadási jogért fizet a Társulat 6542 frt 71 kr. o. é., mely összegből 2000 o. é. frtot már lefizetvén, a hátralevő összeg felét folyó év márczius 1-ig, másik felét pedig 1863. év márczius 1-ig köteles lefizetni. Miután pedig a német kátek kiadói joga is ezentúl a Társulaté, az többé nem Regensburgban Pustetnél, hanem a budai egyetemi nyomdában lesz nyomtatandó.

A választmány örömdetes tudomásul vette az alelnök eme jelentését és elhatározta, hogy a bíbornok-hercegprimás az ügy állásáról értesíttessék. Egyszersmind elhatározta azt is, hogy a hercegprimás fölkérassék, mikép az iskolák használatára szolgáló «Evangéliumok és Szent leczkék» című, még mindig a bécsi könyvkiadó-igazgatóság raktárában létező munka példányainak megváltása s további kiadói jogának átengedése iránt a szükséges lépéseket megtéetni kegyeskedjék.

A kátekat utóbb a Társulat megbizásából *Róder* Alajos átdolgozta; továbbá lefordíttatták horvát, tót, ruthén és román nyelvre.

Az 1861 december 30-án tartott 12-ik rendes közgyűlésen Danielik jelentette, hogy a bevételek és a kiadások közt való aránytalanság, melyet a február 7-én tartott választmányi ülésen elpanaszolt, már megszűnt.

A Társulat vagyoni helyzete az év folyamán csakugyan javult, jöllehet a Társulat a tagoknak többet adott tagilletményben, mint a mennyit tulajdonképen a tagdíjak fejében ráfizetés nélkül adhattott volna. Az 1860 október 1-től 1861 szeptember 30-ig terjedő időszak alatt a Társulat összes bevétele 40.955 frt 75 kr., összes kiadása pedig 40.148 frt 25 kr volt. A bevételek sorában a tagdíj-bevétel kitett 14.903 frt 92 krt; könyvek és szentképek eladásából befolyt 16.667 frt 71 kr.; a «Katholikus Néplap»-ra előfizetésül befolyt 4291 frt 38 kr., a «Katholischer Christ»-re 1411 frt 21 kr. A kiadások közt a következő jellemzőbb tételeket találjuk: könyvek, szentképek nyomtatása és utóbbiak metszése 10.010 frt 45 kr.; írói díjakra, ideértve az «Encyclopaedia» szerkesztését, 5361 frt 66 kr.; a «Katholikus Néplap» szerkesztése és nyomtatása 1833 frt 69 kr.; a «Katholischer Christ» szerkesztése és nyomtatása 1287 frt 27 kr.; a két néplap bélyege és postai küldése 2575 frt 79 kr.; a társulati tisztviselők és szolgák fizetése 5330 frt 31 kr.; az egi nyomda részére befektetések, papir, házbér 9427 frt 68 kr.; jótékony czélokra 450 frt 84 kr.

A Társulat tőkepenzeinek összege kitett 19.377 frt 50 krt.

A pest-lipótvárosi templom oltárára befolyt összeg 2017 frt 82 kr., 9 drb cs. arany és 10 frt ezüstpénzben.

A Társulat összes kiadványai, melyek részint Pesten, részint Egerben jelentek meg ez évben, kitettek 565 $\frac{3}{4}$ ívet, 279.700 példányt; az összes ívszám pedig volt 2.402.155.

A társulati lapok közül a «Katholikus Néplap» az I. félévben 1800, a II. félévben 1700 példányban; a «Katholischer Christ» az I. félévben 800, a II. félévben 600 példányban nyomtatott.

A társulati tagoknak ez évi tagilletményül kiadott munkák ívszáma kitett 96 $\frac{1}{4}$ ívet, hozzáadva az «Encyclopaedia» 20 $\frac{1}{2}$ ívét, összesen 116 $\frac{3}{4}$ ívet. Ezek összes bolti ára volt 5 frt 90 kr.

A társulati tagok létszáma összesen 8564 volt.

A vagyoni viszonyok jobbrafordulása azonban csak muló jelenség volt, tekintve a nagy költséget, melylyel az «Encyclopaedia» és a többi nagy kiadványok jártak. Ezért a következő évi, 1862 deczember 4-én tartott közgyűlésen ismét deficzittel záródó számadásokat mutatott be az elnökség. A lefolyt évben ugyanis a Társulat összes bevétele 55.662 frt 88 kr. és 300 frank pápai kötvényben; összes kiadása pedig 55.705 frt 82 $\frac{1}{2}$ kr. volt. A defi-

czítet a 300 frank összegű pápai kötvények ugyan megszüntetik, de ez nem üzleti bevétel, hanem adomány volt. A vagyoni viszonyok megromlását jelezi a tőkepénzek állapota. Míg az előző évben — főntebb közölt adataink szerint — a Társulat tőkepénzeinek összege kitett 19.377 frt 50 krt, addig most a tőkepénzek összege 17.077 frt 50 kr. és 300 frankra szállott alá, a mi bizonyítja, hogy a kiadások fődözésére az alaptőkéhez nyultak. Könyvek és szentképek eladásából 33.231 frt 24 kr. bevétele volt a Társulatnak, míg az előző évben e czímen csak 16.667 forint 71 kr. volt a bevétele. A künnlevőségek 44.178 frt 88 krra emelkedtek, a Társulatnak pedig 7688 frt 16 kr. tartozása volt.

Az «Encyclopaedia» költségeihez sorolandó a *Danielik-féle könyvtár megvétele* is, mely ugyan Danielik püspök-alelnök nagylelkűségét hirdeti, mindamellett jelentékeny terhet rótt az egyébként annyira igénybe vett Társulatra.

Említettük, hogy a Társulat 1859-ben *saját könyvtárt* létesített, melynek alapját Danielik alelnök vetette meg az által, hogy kétezer kötetre rugó művekkel ajándékozta meg a Társulatot. Ezeken kívül pedig egyéb ajándékkönyvek, a Társulat saját kiadványai és végül vétel útján szerzett munkák alkották a könyvtárt. Azonban az «Encyclopaedia» szerkesztésénél a Társulatnak szakművekből álló könyvtárra is lévén szüksége, az e tárgyban kiküldött bizottság a választmány 1862 márczius 6-iki ülésében azt javasolta, hogy miután ilyen könyvtár ujonnan csak nagy fáradsággal és tanulmánynyal, sok utánjárással és a Társulat erejét meghaladó pénzbeli áldozatok árán lenne megszerezhető: kérje föl a Társulat Danielik püspök-alelnököt, hogy azt a nagylelkűségét, melyet a Társulat iránt már korábban kétezer kötetnyi könyvtár ajándékozása által tanúsított, tetézzé az által, hogy saját nagybecsű könyvtárát a Társulatnak átengedni sziveskedjék, még pedig a Társulat anyagi erejének megfelelő föltételek mellett.

E javaslat előterjesztése után Danielik püspök-alelnök nyomban kinyilatkoztatta, hogy a Társulat érdekében, valamint eddig és ezentúl, úgy jelenleg is mindenkor kész bármily tőle telhető áldozatokra; s hogy ezt ne csak szóval, de tettel is megmutassa, fölhasználja a jelen alkalmat is nemes kötelességének gyakorlására. Ha tehát a választmány a kiküldött bizottság javaslatát elfogadja, ő legnagyobb örömmel adja át könyvtárát a Társu-

latnak oly föltételek mellett, hogy a megszerzés költségei a Társulatot egyéb hasznos szellemi és anyagi vállalataiban ne akadályozzák. Könyvtára sok fáradsággal gyűjtött s válogatott művekkel bir s fogadja el tőle a Társulat 10.000 forintért és pedig úgy, hogy e 10.000 frtot 10 év alatt minden kamat nélkül évi 1000 frtjával fizesse le. Úgy hiszi, hogy valamint az ár, úgy annak lefizetési módja nem fogja akadályozni vállalataiban a Társulatot.

Ez ajánlat következtében, mely szerint a könyvtár a tíz évi kamatok leszámításával csak 6700 forintjába került a Társulatnak, a választmány az elnöklő *Lonovics* József érsek indítványára egyhangulag elhatározta, hogy a Társulat Danielik püspök-alelnök könyvtárát a megjelölt összegben és fizetési módozatok mellett megveszi. A szerződést megkötötték s a Társulat a kötelezett évi részleteket mindvégig megfizette Danielik Jánosnak, illetőleg Danielik Józsefnek, kire a püspök a követelést engedményezte.

A Társulat nagyszabású könyvtárnak jutott birtokába s e könyvtár alapítójául Danielik Jánost kell tekinteni. Először ő volt az, ki kétezer kötetre menő könyveket ajándékozott a Társulatnak; azután ugyanő volt, a ki saját könyvtárát eladta a Társulatnak. E mellett Danielik továbbra is folyton gyarapította ajándékművekkel a könyvtárt, a mint ez az 1862. évi közgyűlésen hálásan említettett. Ugyanezen a közgyűlésen Danielik alelnök jelentette, hogy a Társulat gyűlésterme olvasóteremül is szolgál s a hirlapokon kívül a könyvtár is a tagok rendelkezésére áll. *Károlyi* István gróf elnök a «Le Correspondant», «Études Religieuses», «Bibliographie Catholique» és «Revue Contemporaine» czimű folyóiratokat, *Danielik* János alelnök a tübingi «Quartalschrift», «Historisch-politische Blätter» és «Der Katholik» czimű folyóiratokat, végül *Lonovics* József érsek a «Wiener Literatur-Zeitung» czimű folyóiratot saját költségükön ajánlották meg a könyvtár és az olvasóterem számára.

Minthogy a Szentírás nyomtatása huzamosabb időre terjedt, *Danielik* alelnök 1862 szeptember 5-én azt a javaslatot terjesztette a választmány elé, hogy kérje meg a Társulat az egri érseket, mikép az *egri nyomdát* a mostani bérlet idején túl még *hat évre engedje át a Társulatnak bérletre*. A választmány ezt elfogadta. *Bartakovics* érsek megadta az engedélyt a bérlet meghosszabbítá-

sára s egyszersmind a Szentíráshoz megkívántató papírszükséglet fedezésére ezer forintot adományozott.

A Társulat meghatva a jótékonyságában kifogyhatatlan főpásztor ez újabb áldozatkészségétől, valamint figyelemmel többi főpásztorainknak a Társulat iránt minden alkalommal tanúsított kegyességére, 1862 október 9-én tartott választmányi ülésében Danielik püspök-alelnök indítványára elhatározta, hogy az ily jötevők arcképei a Társulat számára levétessenek, hogy a gyűlésterem falait díszítsék, élénk hálára serkentetvén ezáltal is irántuk mindenki, ki a Társulat termeit meglátogatja. A határozat végrehajtása az évi költségvetés megállapítása alkalmára halasztatott. E határozat kapcsán a választmány 1863 február 5-én tartott ülésében elhatározta, hogy *Károlyi* István gróf elnöknek, mint a Társulat egyik pártfogójának arcképét megfesteti.

Az egri nyomda bérletének most említett meghosszabbítása azonban nem vált javára a Társulatnak.

Tudjuk, hogy az egri nyomda bérlete folytán a Társulatnak Egerben külön tisztikara volt *Danielik* Józseffel, mint igazgatóval az élén. Ezen egri tisztikar működésének szabályozására a választmány 1863-ban kidolgoztatott egy «Utasítás»-t; egyidejűleg a pesti tisztí személyzet részére is megállapított egy «Utasítás»-t. A teendők paragrafusokba szedése azonban nem tudta megszüntetni a nehézséget, mely abban rejlett, hogy egy Pesten székelő társulatnak — melynek fő közegei semmi, vagy pár száz forintnyi tiszteletdíj mellett inkább nobile officium-kép végezték teendőiket és kiknek egyike sem volt üzletember, nyomdai és könyvkereskedői szakember — a vidéken legyen nyomdája és ezzel kapcsolatos könyvkiadóhivatala és könyvkereskedése. Nem csoda tehát, ha a Társulat, alighogy gyors elhatározással belement a bérleti szerződés meghosszabbításának kérelmezésébe, nyűgnek kezdte érezni az egri lyceumi nyomda bérletét. A Társulat tehát örömmel fogadta *Pfeiffer* Ferdinánd pesti könyvárús ajánlatát, ki az egri nyomda bérletét a Társulattól átvenni óhajtotta. Azonban *Bartakovics* érsek nem járult hozzá az egri nyomda bérletének átruházásához, hanem kívánta, hogy a Társulat vagy tartsa meg maga a nyomda kezelését, vagy lépjen vissza a bérlettől. A választmánynak óhaja lévén az egri nyomda kezelésétől fölmentetni, tárgyalásokat kezdett az egri érsekkel a bérlet megszüntetése tárgyában.

E tárgyalások következtében 1863 augusztus 6-án megkötött a szerződés az egri érsek és a Társulat között az egri lyceumi nyomda visszaadása iránt.

A szerződés bevezetésében Bartakovics érsek kijelenti, hogy «valamint 1859-ben, midőn a Szent-István-Társulat az egri lyceumi nyomdának haszonbérbe vételét és később, 1862-ben, ezen bérlet hat évre való meghosszabbítását kérte, örömmel teljesítettem a Társulat kérelmét, mert az által fölvirágzását reméltem előmozdíthatni; úgy most, midőn a Társulat a nyomda haszonbérletétől visszalépni jobbnak találja, a nyomdát, ismét csak a Társulat javának előmozdításának reményében, visszaveszem».

A Társulat által az egri lyceumi nyomda bérlete alatt betűkben, bútorokban és egyéb szerekben eszközölt s összesen 6886 frt 29 krajczárra rugó beruházásokat a nyomdai alap a Társulattól 3000 forintért megveszi.

A Társulatot illető s 5683 frt 70 $\frac{1}{2}$ krra menő nyomdai aktív követeléseinek behajtását a nyomdai alap magára vállalja; mindazonáltal felelősséget és számadást csak az általa valósággal behajtott követelések iránt vállal; a behajthatatlan követeléseket a Társulat elnökségének annak idején bejelenti.

A beruházásért fizetendő 3000 frtnyi, valamint a Társulatot illető aktív követelésekből a nyomdai alap a Társulat egri tartozásait fizeti ki, a többletet pedig a Társulatnak nyomtatványai árában részletenkint betudja.

A nyomda átvételekor talált papírból 3000 frt értékűt a Társulat minden megtérítés nélkül átenged az érseknek, ki viszont kötelezi magát, hogy a Szentírás 50 ívből álló III. füzetének nyomtatási költségeit, melyeknek fődözése a Társulatot illetné, egészen maga viseli, a füzésen és elszállításon kívül. Az utolsó, IV. füzet kiállítása külön egyezmény tárgya lesz.

Ámbár a Társulat ezen újabb egyezség által visszanyeri jogát, munkáit ott nyomtatni, hol ezt legczélszerűbben véli majd eszközölhetni: mindazonáltal nemcsak a konkurrencziára az egri nyomdát is fölhívandja, hanem kötelezi magát, hogy a Cantu Caesart, a Szentek Életét, az egri kátékat, az 1862-iki számadásokban meghatározott nyomdai áron ott nyomtatja, ugyszintén azon nyomtatványokat is, melyek kezdetben is, még mielőtt a Társulat a nyomdát birta volna, az egri lyceumi nyomdában nyo-

mattak, határozott nyomtatási árral birnak és az egri egyházmegyei hatóság jóváhagyásával jelennek meg, milyenek: Martin Konrád: Religio tankönyve; Lelki manna; Vezérkönyv; Jézus szent Szive stb., jövőre is a lyceumi nyomdában fogja nyomtatni, kikötvén magának, hogy a kátekát kivéve, a többi ott nyomtatott munkák Pestre átszállításának költségeit a nyomda viselje. Viszont a nyomda is kötelezi magát, hogy valamint ezen, úgy egyéb nyomtatványokat is tisztán és meghatározott áron, meghatározott időre kiállítandja.

Miután az egri lyceumi nyomdának, mely az országban az egyetlen egyházi alapítványi és közvetlen egyházi hatóság alatt álló nyomda, szellemi érdekei a Társulat érdekeivel azonosak: ezért ezen nyomda a Társulat érdekeit minden lehető módon elő fogja mozdítani, viszont a Társulat is azon előnyben részesítendi a nyomdát, hogy kiadványaiból 25 százalék elengedése mellett az annak idejében adandó évi számadás terhe alatt a nyomdának bizományba adand.

Mikor ez a szerződés kötöttetett, már nem Danielik volt a Társulat alelnöke.

NEGYEDIK FEJEZET.

BELSŐ REFORMOK.

(1863—1869.)

Danielik lemondása. — Működésének jellemzése. — Ügyvizsgáló-bizottság kiküldése. — Somogyi Károly alelnök; Garay Alajos helyettes-igazgató; Danielik József helyettes titkár. — A Danielik-féle könyvtár. — Az ügyvizsgáló-bizottság javaslatai. — Az «Encyclopaedia». — Reformok. — Személyváltások: Füssy Tamás igazgató; Ágoston Antal titkár. — Danielik püspök. — Új irány. — Népirodalmi működés. — Gyűjtés a társulati ház érdekében. — Ajándékkönyvek az 1866. évi háború sebesülteinek. — Sczitovszky halála; Simor hercegprimás. — Simor beszéde az 1867. évi közgyűlésen. — Somogyi beszámolója. — Lemondása. — Pollák János alelnök. — Ipolyi Arnold alelnök. — Simor primás beszéde az 1869. évi közgyűlésen; tankönyvkiadás. — Ponyvairodalmi kísérletek. — A német néplap megszüntetése. — Újabb gyűjtés a társulati ház érdekében. — Ingyen népiratok. — Népiskolai tankönyvek.

DANIELIK JÁNOS az 1863 július 2-ikán tartott 14. rendes közgyűlésen lemondott alelnöki állásáról. Lángesze, ragyogó ékesszólása magasztos eszmék hirdetőjévé tették, miként ezt a Társulat gyűlésein tartott beszédei bizonyítják; nagy tehetsége a politikai életben is kiváló helyet biztosított neki. De mindeme tulajdonságai és ezeken kívül még különféle elfoglaltsága bizonyos tekintetben alkalmatlanná tették arra, hogy a Társulat ügykezelését beható figyelemmel kísérje s bizonyos aprólékossággig menő gondossággal szemmel tartsa, szóval az alelnöki állásnak nagy munkával és felelősséggel járó, sokszor igazán tövises nobile officium-át egészen betöltse. Hozzá 1860 óta Egerben lakott s csak időnkint volt Pesten, a Társulat székhelyén. Az is tény, hogy vagyonkezelési dolgokban naiv volt, mint egy gyermek; a mi magában véve nem hiba, mert elvégre is «non omnia possumus omnes». A vagyoni dolgokban való eme járatlanságnak a számlájára írandók a nagy irodalmi vállalatok is, melyekre vonatkozólag azonban az események elfogulatlan krónikása kénytelen főlemlíteni, hogy megindításuknak sem egyedüli, sem főszerzője nem Danielik volt.

Míg ő maga nem fordíthatta a Társulat vagyoni ügyeire azt a gondot, a mely szükséges lett volna, addig mellette folyton változtak az emberek a másod-alelnökségben és az igazgatói állásban.

Így történt, hogy míg az ő személyével kapcsolatban a Társulat óriási tekintélyre tett szert, ugyanakkor vagyoni tekintetben majdnem a tönk szélére jutott.

De a ki mindenért Danieliket akarná felelőssé tenni, az egyszerűen a bünbakrendszert honosítaná meg a Társulatban, a mi annál igazságtalanabb eljárás volna, mert hiszen a Szent-István-Társulat nem abszolutisztikus uralom alatt álló intézmény; minden vád, mely az elnökség ellen tehető, szükségszerűen visszahull a választmányra és a közgyűlésre.

Danielik ügyvezetésének hibái mellett a Társulat körül szerzett igaz érdemeit meg nem látni, szintén igazságtalanság.

Somogyi Károly, Danielik utódja az alelnökségben, ki Danielik vagyonkezelését — jobban mondva: vagyoni politikáját — elég nyíltan és kiméretlenül támadta, szükségét látta figyelmeztetni arra, hogy nem szabad megfélemlkezni ama fényes tehetségekről és érdemeikről, «melyek a legközelebbi évek folyta alatt a Társulat működését részint sikeresítették, részint megdicsőítették. Ez hálátlanság volna — úgymond — melyben én osztozni nem akarok. Részrehajlatlan igazságszeretet, jóakaró méltányosság kell itt is, mint mindenütt... Mindenkor dicsekedéssel fog a Szent-István-Társulat ama fényes szónoklatokra emlékezhetni, melyekkel a gyűlésein megjelent tagok a Társulat céljainak újabb lelkesedéssel való fölkarolására oly hatalmasan buzdítottak; ha talán a nemes tüztől elragadtatott jó szándék olykor ereje fölöttit kísértett is meg: a nézetekbeni változás ne eredményezze az érzelmeiket is. Az utóbbiak szabályozója egy örök változatlanságú törvény; míg az emberi nézetekre oly elemek is folynak be, melyek erkölcsi becsSEL magukban nem bírnak — s így indifferensek».

Midőn a közgyűlésen fölolvasták Danielik lemondó levelét, ennek kapcsán *Károlyi* István gróf elnök Danielik püspöknek a Társulat körül szerzett nagy érdemei iránt való elismerését nyilvánította és kijelentette, «hogy az ő erélyes közreműködése nélkül nem lett volna képes a Társulat ügyeit oly sikeresen vezetni, mit is jegyzőkönyvbe iktatni s ezen közelismerést neki jegyző-

könyvileg megküldeni indítványozza». A közgyűlés ez értelemben határozott és jegyzőkönyvbe iktatta Danielik érdemeit, melyeket tíz éven át szellemdús munkássága, buzgalma, erélye, tudománya s hatásos beszédei, nemkülönben Cantu Caesar fordításának és az Encyclopedia kiadásának megindítása, a káték megszerzése s egyéb a Társulat javára tett intézkedései által magának kivívott.

Ugyancsak e közgyűlésen Károlyi gróf elnök a Társulat működésében és ügyvezetésében szükségesnek mutatkozó javításra célzó javaslatok és intézkedések megtételére bizottmányt nevezett ki *Kovács* József kanonok s kir. táblai praelatus elnöklete alatt.

A közgyűlésen Danielik János helyébe alelnöknek *Somogyi* Károlyt, akkor pozsonyi kanonokot, igazgatóvá pedig helyettes minőségben *Garay* Alajost választották meg. *Danielik* József volt egri igazgatót ideiglenes titkárnak tette meg a közgyűlés, ki azonban nem sokkal utóbb lemondott.

Somogyi Károly, ki már hosszú ideje és többféle minőségben szolgálta a Társulatot, ennek ügyeit alaposan ismerte s így megvolt benne a képesség, hogy a Társulatot minden tekintetben helyes úton vezesse. *Garay* Alajos helyettes-igazgató pedig erélyes és buzgó férfiú volt, ki a Társulat vagyoni ügyeinek rendbehozatala körül igen sokat tett. Rendet hozott a tiszteleti tagokkal való elszámolásba is. Sajnos, a tagdíjakban való hátralékok, némely tiszteleti tagok késedelmes elszámolása s az innét eredő félrcéltések és surlódások úgy a tiszteleti tagok és a központ, mint maguk a tagok és a központ közt, a tagdíjnak és a tagilletményeknek tiszteleti tagok útján való kezelésének e krónikus bajai nem tűntek el, hanem fönmaradtak a legújabb időkig, a tiszteleti tagok útján való kezelés eltörléséig. Sok jó oldala mellett ez határozottan rossz oldala volt a tiszteleti tagságnak.

Danielik, hogy a Társulat vagyoni terhein könnyítsen, kész volt a Társulatnak eladott könyvtárát az eredeti áron visszavenni; de a választmány kérelmére ettől elállott.

A közgyűlés után az első intézkedés az volt, hogy a költséges «Encyclopaedia» folytatását a jövő közgyűlésig, vagyis a kiküldött bizottság reformjavaslatainak előterjesztéséig, felfüggesztették.

A kiküldött bizottság megvizsgálván a Társulat ügykezelését, ennek alapján megállapította, hogy a pénzügyi nehézségek oka

az volt, hogy a 90 ívnyi tagilletményt 160-ra emelték, az «Encyclopaedia» költséges vállalatát megindították s az egri nyomdát kibérelték. A bizottság reformjavaslatai főképp az «Encyclopaedia» további kiadásának módjára s a tagdíjak erélyesebb behajtására vonatkoznak.

A bizottság javaslatait először az 1864 márczius 10-én tartott választmányi ülés, azután az április 19. és 20-án tartott közgyűlés tárgyalta.

A bizottság az «Encyclopaediá»-ra nézve a költségek apasztása céljából ajánlotta, hogy a mű rövidebb és tömöttebb legyen s főképp a katolikus igényeket jobban szem előtt tartsa. E végből általános programot kellene kidolgozni s tárgy- és betűsoros indexet készíttetni; a szerkesztést csak egy személyre bízni.

A bizottság továbbá azt a nézetét fejezte ki, hogy lehetne az «Encyclopaediá»-t előfizetés útján is tovább folytatni, miképp a Cantu Caesar Világtörténetével történik. Ez esetben az előfizetési összeg határozná meg a mennyiséget, mit évenként belőle nyomtatni lehet. Ha ezt az indítványt a Társulat el nem fogadná — tekintettel fő-

Somogyi Károly.

kép arra, hogy az «Encyclopaediá»-t eddig tagilletményül adta — akkor két alternatíva áll elő: vagy évenként a tagilletményi 90 ívből csak 30 ív Encyclopaediát adni; vagy ha többet, pl. 60 ívet óhajtanának, akkor az évi tagdíj is öt forintra fölemelendő mindaddig, míg az Encyclopaedia befejezést nem nyer. A tagdíjnak eme fölemelése a bizottmány véleménye szerint az esetben is mellőzhetetlen, ha addig is, míg a Szentírás kiadása tart, az Encyclopaediát is folytatnók és adnók tagilletményül. Mert három forint évi tagdíj mellett 90 íven fölül adni valamit, annyi volna, mint a megkezdett kimerítést tovább folytatni.

Az Encyclopaedia már megjelent négy kötete az egész munka megjelenése után a többi kötetekhez idomíttassék.

A választmány a fölmerült és megvitatott nézetek folytán

kimondotta, hogy az Encyclopaediát továbbra is tagilletményül adja a Társulat, még pedig a Szentírás kiadásának befejezte után; továbbá, hogy az Encyclopaedia 100 íves kötetekre osztva, évenként 33 ívnyi füzetekben adassék ki a tagdíj fölemelése nélkül. A szerkesztés programját a közgyűlés által kiküldendő bizottság készítse s a szerkesztést egy ember végezze.

Minthogy a *tagdíjak késedelmes befizetése* nagy kárára van a Társulatnak, a bizottság javasolja: «Azok, kik Pesten és közel vidékén laknak, ha egy évnegyed után, a távolabb lakók pedig, ha szeptember hó végéig tagdíjaikat be nem fizetik, az elnökség vagy igazgatóság útján kötelességük teljesítésére egész udvariassággal fölszólíttassanak. Ha ezt a megintézés után pár óra sem teljesítenék, tagilletményeik visszatartassanak, egy év leforgása után pedig a tagok sorából töröltessenek. Hasonló eljárást kell követni azon alapító tagokra nézve is, kik sem az alaptőkétől járó évi kamatot nem fizetik, sem a részleteket a kiszabott időben pontosan be nem szolgáltatják. Szükség esetén az intést ismételni lehet. A kik már több éven át hátralékban vannak és a közgyűlés után még egyszer való fölszólításra sem tisztáznák tartozásaikat, azok nevei hirlapok útján közölteendők, azután a tagok sorából kitörülendők, fönmaradván még a Társulatnak más útja is jogos követelésének érvényesítésére, miután az illetők tagilletményeiket különben megkapták; de addig is tagilletményeik visszatartandók». A választmány a bizottságnak ezt a javaslatát elfogadta, kivéve a késedelmes tagok neveinek hirlapi közzétételét.

A mi az *ügynökség* föntartását illeti, az ügyvizsgáló-bizottmányban kétféle vélemény volt: az egyik azt kívánta, hogy a Társulat az üzlet vitelét könyvárúsra bizza; a másik nézet szerint ellenben az ügynökség czélszerű reformok mellett továbbra is föntartassék. A választmány elismerte ugyan a könyvárus által való kezelés egyszerűségét és előnyeit; mindazonáltal fontolóra véve az aggodalmakat, melyek az ügynökség elejtéséből származhatnának, az ügynökség föntartású mellett nyilatkozott, de akként, hogy az tökéletesen könyvárúsi lábra állíttassék s ezért oly egyénre bízandó a könyvek kezelése, ki könyvárúsi jártassággal és szakismerettel bír.

Az ügyvizsgáló-bizottság javaslati alapján üdvös reformok léptek életbe a Társulat vagyonkezelésében.

Így az «*Encyclopaedia*»-ra nézve a közgyűlés és utána a választmány elhatározta, hogy 15 kötetnél többre ne terjedjen; a magyar embert kevésbbé érdeklő czikkek rövidek legyenek s az egész mű lehetőleg rövid idő alatt befejeződjék. Az index elkészítésével Szabóky Adolfot, a további szerkesztéssel pedig 1865-ben ismét Török Jánost bízták meg; az egész munkára pedig egy primásilag kinevezett encyclopaedia-bizottság ügyelt föl.

Az «*Encyclopaedia*»-t azonban állandó balsors üldözte. Be-fejezésétől még igen messze volt; a tagok pedig elégedetlenkedtek, hogy tagilletményül folytatásokat kapnak, melyeknek előző részeit nem szerezték meg. Ezért az 1867 október 10-én tartott közgyűlés elhatározta, hogy az «*Encyclopaedia*» kiadása megszüntetendő és helyette egy 10—12 kötetes «*Ismeretek Tára*» adassék tagilletményül. Az «*Ismeretek Tára*» előkészítésére az 1867 november 5-én tartott választmányi ülés külön bizottságot küldött ki. E bizottság jelentése alapján azonban a választmány 1868 január 2-án tartott ülésében kimondotta, hogy az «*Ismeretek Tára*» megindítása helyett főtartja az «*Encyclopaedia*»-t, nehogy ennek eddig megjelent kötetei elértéktelenedjenek s a tagok, kik e köteteket birják, károsodjanak. Azonban az «*Encyclopaedia*» kisebb terjedelemlre lesz ezentúl szorítandó. Ezt a határozatot az 1868 január hó 21-én tartott rendkívüli közgyűlés jóváhagyta. A szerkesztést ekkor Pollák János, az akkor megválasztott új alelnök, vállalta magára, ennek az alelnökségről való lemondása után pedig Laubbaimér Ferencz egyetemi tanár lett a szerkesztő.

A mi a tiszteleti tagok elszámolásait illeti, Somogyi alelnök indítványára az 1864 július 7-én tartott választmányi ülés kimondotta, hogy a Társulat a hercegprimáshoz azzal a kérelemmel járuljon, mikép egyházfejedelmi hatalmának tekintélyével a kése-delmes bizományosokat elszámolásra kötelezni kegyeskedjék.

Az *ügynökséget* újjászervezték s kezelésére szabályzatot alkottak. Az ügynök ellenőrévé a *számvevőt* tették, kinek részére külön utasítást készítettek.

Az *alapítótagok* az 1864. évi közgyűlés előtt két példányban kapták a tagilletményt. Ezen változtatott a közgyűlés: a már előbb belépett alapítótagok ebbeli jogát érintetlenül hagyván, elrendelte, hogy az ezentúl belépő alapítótagok a tagilletményt csak egy példányban kapják.

Az «új rend» következtében a *tagok számában* apadás állott be.

A mi a *tagok számát* illeti, 1860-ban 8564 tagja volt a Társulatnak; 1865-ben már hanyatlást látunk a tagok számában, mert ez évben 6499, 1866-ban 6003, 1867-ben 5186, 1868-ban ugyanennyi volt a tagok száma. A tagok száma tehát 1860-ban, illetőleg 1861-ben érte el delelőpontját, ettől fogva apad. Ez az apadás azonban pénzügyi tekintetben hasznára vált a Társulatnak; mert a tagdíj összegét előállítási költségben jóval túlhaladó tagilletmények mellett, s tekintve azt, hogy sok tag nem fizette meg tagdíját: a 8000 tag tulajdonképen óriási teher volt a Társulat vagyonán. Az 1864. évtől fogva megrostálták a tagokat. Az 1867. évi titkári jelentés szerint: a «Társulat tagjainak létszámában igen sok oly tag neve szerepelt, kik évek óta minden sürgetés daczára nem fizették részvénydíjaikat, mindamellett, hogy a könyvilletményt a tiszteleti tagok az illetőknek kézbesítették; mi természetesen nem lehetett előnyére a Társulat pénztárának. Már az 1865-iki tagilletmények szétküldésénél tekintet volt arra, hogy a fizetni nem akarók a Társulat tagilletményi kiadványaiban ne részesíttessenek s a névsorból kihagyassanak. Ezen rendszabály azonban akkoron még nem teljes szigorral s csak általánosságban nyert alkalmazást a tiszteleti tagok részéről. Az igazgatóság később, lehetőleg megkimélendő a fölösleges nyomtatási és szétküldési költségeket, kénytelen volt ismételten fölkérni a tiszteleti tagokat, hogy szigorúbban járjanak el s az éveken át nem fizető tagokat a névsorból végleg hagyják ki; egy-két bizományos pedig, ki pár év óta be nem számolt, a létszámba jelenleg föl sem vétetett, de tagjaival együtt könyvilletményt sem kapott».

A mi a Társulat *vagyoni helyzetét* illeti, 1863-ban a bevétel 61.825 frt 93 kr., a kiadás 61.633 frt 68½ kr.; 1865-ben a bevétel 44.503 frt 45 kr. és 10 cs. arany, a kiadás pedig 41.557 frt 73 kr.; 1866-ban a bevétel 43.367 frt 08 kr., a kiadás 33.394 frt 62 kr.; 1867-ben a bevétel 46.366 frt, a kiadás 40.844 frt 96 kr.; 1868-ban a bevétel 46.297 frt 72 kr., a kiadás 44.438 frt 89 kr. volt. A Társulat vagyoni helyzetét kedvezőbbre fordította többek közt a tagdíjak erélyesebb behajtása, a nemfizető tagok törlése, továbbá az, hogy a több évről hátralékos tagok tagilletményt nem kapván, a tagilletményeket kevesebb példányban kellett nyomtatni.

Az 1864. évi közgyűlésen betöltötték az igazgatói, titkári és

ügynöki állást. *Garay* Alajost ugyanis püspöke a lelkipásztori térre szólítván, lemondott az igazgatói tisztról, melyre *Füssy* Tamás szentbenedekrendi áldozópapot választották meg. Titkárrá *Danielik* József helyébe *Ágoston* Antalt választották. *Hindy* István lemondott ügynök helyébe pedig *Rada* Jánost választották ügynöknek.

Danielik János visszavonult Egerbe, de onnét is érdeklődéssel kísérte a Társulat ügyeit. Húsz évvel utóbb, 1883-ban, az ő ajánlatára adta ki a Társulat *Gonzales Zefirin* művét: «Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölcsészetről», *Michalek* Manó fordításában; a fordításhoz maga *Danielik* írta az előszót.

Somogyi Károlyt 1864 nyarán kanonoki kötelességei hosszabb időre Pozsonyba szólították és visszatérése is bizonytalannak látszott. Ez okból az 1864 július 7-én tartott választmányi ülés elé azzal a kérelemmel járult, hogy ideiglenes alelnök helyeztessék az ügyek élére. A választmány azonban ezt nem tartotta szükségesnek s az igazgatót bizta meg a sürgősebb teendők és utalványozások elintézésével. Az ugyanezen év október 11-én tartott választmányi ülésen azután *Somogyi* beadta lemondását; de a választmány forró kérelmére utóbb hajlandó volt a teendőket a legközelebbi közgyűlésig végezni. Időközben azonban a pozsonyi káptalanból esztergomi kanonokká lépven elő, lemondását a Társulat élénk örömére visszavonta.

Az 1864 december 6-iki választmányi ülésben *Szabóky* Adolf lemondott a «Katholikus Néplap» szerkesztéséről; a választmány a szerkesztői teendőkkel ideiglenesen, majd az 1865 október 19-én tartott közgyűlés véglegesen *Füssy* Tamás igazgatót bizta meg.

Somogyi alelnökségével új irányba jut a Társulat *irodalmi tevékenysége*.

Az új irányt világosan jelezte az 1864. évi közgyűlésen, midőn hangoztatta, hogy a Társulatnak nem encyclopaediák és tudományos művek kiadása a föladata, hanem a *nép* szükségeinek kielégítése. «A nagy katolikus sokaság, a nép, nem szaktudósoknak való mélyebb tudományt, hanem oly katolikus munkákat óhajt, melyek hitéletét oktatta gyuluszák s az élet legfőbb kérdéseit illetőleg útbaigazítsák. Könyveket kíván, legalább szükségel, melyek őt üdvösen fölvilágosítsák, vezessék, az élet terheinek elviselésére képesítsék, vigasztalják s a jövőre való nagy reményekkel erősítsék. Ezt csak az egyházas szellemű, valláserkölcsi tárgyú, legalább

ezek szellemében írt munkák eszközlik. A tudós világ majd fog gondoskodni magáról. Sőt mondhatni, hogy arról máris jobban van gondoskodva. Tudományos intézetek, akadémiák, társulatok működnek honunkban is a tudományok és művészetek mindenik ágának érdekében: csak a valláserkölcsi művelődés, a katolikus szellembeni haladás az, melyre nem fog senki más gondolni, ha mi e szükségét pótolni nem fogjuk. S ezt tenni fölvállalt szent kötelességünk...»

«A népnek is elkelne nem csupán valláserkölcsi, hanem más tekintetbeni ismeretei gyarapítására is egy rövid, népszerű történet, ugyanilyen természettan, az őt jelen életviszonyai közt tájékoztató társadalmi, nevelési, gazdasági s valódi életbölcsestre tanító kézikönyv. Sőt még neki való jó lapok és népujságok sem volnának fölöslegeseek.»

«Hol ennyi szükség vár kielégítésre, ott még várhatni a tudós encyclopaediákkal, Társulatunkat értve!»

«Hanem van igenis szükség e tekintetben s kitűzött célunkhoz képest oly *ismerettárra*, mely a Társulat hivatásának megfelelőleg mindazon bölcészeti s egyéb ismereteket tartalmazza, melyeket a korszellem ferde iránya rendesen más, a katholicizmusnak nem kedvező s az igazsághoz nem hű világításban szokott föltüntetni: hogy eleje vétessék amaz előítéletes elfogultságnak, melyben számtalan fölületes tudósok és úgynevezett «műveltek» osztoznak. Egy ilyen mű nagyon kívánatos, mert szükséges. De éppen azért, mivel csak az érintett szükség kielégítésére volna szánva, nem is akarna minden tudhatót magában foglalni; s így sokkal kevesebb kötetre lenne szorítható.»

Ez tehát az új irány, melyet a Társulat működése Somogyival vett: a *valláserkölcsi* szükségletek és itt is főkép a *nép* szükségleteinek kielégítésére kezdte összpontosítani erejét; holott Danielik, mint egyes fölszólalásaiból alkalmunk volt látni, a népre mindig csak másodsorban akart gondolni; főtörekvése az volt, hogy a Társulat a művelt osztályoknak szolgáljon.

Az új irányban történt is kísérlet. Az 1864 augusztus 2-iki választmányi ülésen *Vas* Gereben, mint *Májér* István megbízottja, indítványozta egy külön *népirodalmi osztály* létesítését, mely szorosán vett népiskolai tankönyvek és táblák, ifjúsági és érettebbek számára való könyvek, ész- és szívművelő népkönyvek és füzetek,

néplapok és folyóiratok, képekkel illusztrált ponyvairodalmi művek és végül szentképek szerkesztését s kiadását tűzné magának czélul. E vállalat létesítése az indítvány szerint akkép volna eszközölhető, ha lelkes népbarátok találkoznának, kik évenként tíz forint fizetésére köteleznék magukat, a miért kapnának 400 népiratkát s 25 képet, melyeket nagylelkűleg kioszthatnának a nép között. Ezt az indítványt *Vas Gereben* a saját részéről azzal toldotta meg, hogy az évi tíz forintot fizetők gyűjtők lehetnének, a mennyiben az évi részvény 10 vagy 20 részletre lenne osztható akként, hogy egy-egy előfizető 1 frtot, illetőleg 50 krt fizetne. Az előfizetőkkel csak a gyűjtő érintkeznek, a Társulat pedig csak a gyűjtővel. A választmány elvben elfogadta a népies irodalom pártolását s fölkérte *Szabó Imre*, *Mindszenty Gedcon*, *Májor István*, *Dank Agap*, *Vas Gereben*, *Szabóky Adolf*, *Lonkay Antal* írókat s a szegedi könyvtár szerkesztőit, hogy *Füssy Tamás* társulati igazgató elnöklete alatt e tárgyban értekezzenek és a választmány elé javaslatot terjesszenek.

Az 1864 okt. 11-én tartott választmányi ülés tárgyalta a bizottság javaslatait s kimondotta, hogy kísérletképen előfizetést hirdet népies iratokra; külön népirodalmi osztály föllállítását szükségesnek nem tartja, hanem elégségesnek tartja egy népirodalmi bizottság kiküldését. Ezt a bizottságot *Szabó József* pápai prelátus elnöklete alatt ki is küldte. Tagjai ugyanazok voltak, kik az előbb javaslattételre kiküldött bizottságban voltak. A bizottság föladatává tették, hogy a népirodalom emelésére és terjesztésére nézve javaslatokat tegyen.

Ez a bizottság tanácskozássra gyűlvén, az előfizetési fölhívást nem tartotta célravezetőnek, tekintettel a kedvezőtlen irodalmi és közgazdasági viszonyokra; haem azt ajánlotta, hogy a Társulat időhöz nem kötötten kis és olcsó *népiratkákat* adjon ki. Ezekre nézve a bizottság fölhívást készített a népies írókhoz, melylyel ezeket fölszólítja népiratkák készítésére. A javaslatot a választmány elfogadta. Minthogy Egerben is kiadtak ez időben népies iratokat, az egri érseknek aggodalmai támadtak a Szent-István-Társulat hasonló tárgyú vállalkozása ellen és a Társulathoz intézett iratában azt a véleményét közölte, hogy a Társulat inkább a művelt és a középosztályra igyekezzék hatni, a népies művek kiadását pedig bizza másokra. A Társulat azt válaszolta, hogy népies kiadványaival czélja a ponyvairodalmat megtisztítani, nem pedig az Egerben létrejött népies vállalattal versenyezni.

Az 1866 február 24-én tartott választmányi ülés egyike volt a legfényesebbeknek. A nemrég megnyílt országgyűlés miatt a fővárosban időző főpásztorok és főurak nagy számának jelenléte emlékeztetessé tette ezt az ülést. A tanácskozáson *Sczitovszky* János hercegprimás elnökölt; jelen voltak többek közt *Bartakovics* Béla egri érsek, *Bonna* Sándor csanádi, *Peitler* Antal váczi, *Szaniszló* Ferencz nagyvárad, *Szenczy* Ferencz szombathelyi püspökök, *Répassy* József jászói prépost, *Apor* Sándor báró, kir. táblai bíró, *Huszár* Ferencz alországbíró, *Kovács* József és *Lipovniczky* István kir. táblai prelátusok, *Károlyi* István gróf elnök, *Cziráky* János gróf másod-elnök stb.

Az ülésen szóba került a *társulati ház vétele* is. A választmány *Cziráky* János gróf másodelnök indítványára elhatározta, hogy a házvétel elhalasztatik addig, míg a tőke nem gyarapodik legalább kétharmadáig azon összegnek, mely a Társulat céljaira megfelelő ház vételére szükséges. Ennek kapcsán *Bartakovics* Béla egri érsek indítványozta, hogy újabb fölszólítás intéztessék a közönséghez a ház céljaira való adakozásra. E fölszólítás hatása alatt *Sczitovszky* János hercegprimás 4000 frtot, *Bartakovics* Béla érsek 2000 frtot, *Szaniszló* Ferencz nagyvárad püspök 2000 frtot, *Bonna* Sándor csanádi püspök 2000 frtot, *Peitler* Antal váczi püspök 1000 frtot, *Szenczy* Ferencz szombathelyi püspök 500 frtot, *Göndöcs* Benedek új-kigyósi plébános 200 frtot ajánlottak föl. A nagylelkű ajánlatok leirhatatlan lelkesedéssel fogadtatván, elhatározta a választmány, hogy a közönséghez fölhívás bocsáttassék ki, melylyel a Társulat a házvételre adakozást kér. A fölhívás nem is maradt eredménytelen, mert az ország főpapjai s világi katolikuskai szép összegekkel gyarapították a házvételi tőkét.

Megemlítjük itt, hogy a Társulat a következő évben, 1867-ben, a Lipót-utczában, az angolkisasszonyok templomával szemben fekvő Kárász-féle házba költözött, hol megmaradt, míg saját lövész-utczai házába nem tette át helyiségeit.

Az 1866. évi háború alkalmával a Társulat ismét jótékony-ságot gyakorolt kiadványaival, midőn a kórházakban fekvő sebesült katonák lelki vigasztalására nagyobb számú ajándékkönyvet osztatott szét közöttük.

Ez évben a Társulatot súlyos veszteség érte: *Sczitovszky* János bíbornok-hercegprimás, a Társulat nagy pártfogója, hosszú földi

életét befejezte. Ezért 1866-ban közgyűlés nem is volt. Az interregnum után, mely alatt *Bartakovics* egri érsek működött mint a magyarországi katolikus egyház feje, *Simor* János, addig győri püspök, foglalta el az ország legfőbb egyházi polczát. Az új hercegprimás a Társulatot abban a nagy kitüntetésben részesítette, hogy a kineveztetése után tartott első közgyűlésen, 1867 október 10-én megjelent s a gyűlésen elnökölt.

Megnyitó beszédében kifejtette, hogy a Társulatot az eddiginél még hathatósabb munkásságra hívja ki a szabadság, melyet a helyreállított alkotmány a sajtónak nyújt. A kettőztetett munkásságot provokálja továbbá a versenyzés ösztöne, mely a Társulattal ellenkező téren nagyon is aggasztó mozgalmat fejt ki. De a mi legfőképen serkent az erők megkettőztetésére, az a dicső szerep, mely a katolikusokat szellemi téren is megilleti; az a rosszakarat által ápolt balítélet, mely szent hitünket a kulturai haladás ellene gyanánt mutogatja s melyet megczáfolni tartozunk; és a legnagyobb erőfeszítésre serkent végre bennünket a nemzet sorsa, melynek a leggyorsabb szellemi izmosodásra, de egyszersmind vallás-erkölcsi alapokra van szüksége, hogy az átalakulás nehéz vajadásai között a nemzeti önfentartás föltételeinek és a megsúlyosult állami helyzet követeléseinek a tiszta értelem segélyével eleget tenni, de egyszersmind az erkölcsi romlás veszélyét szerencsésen kikerülni és ősi hűségét hazája és egyháza és hódoló tiszteletét a törvény és király iránt rendületlenül megőrizni képes legyen.

A hercegprimás különösen a *népnevelés* terén való közreműködésre serkentette a Társulatot; továbbá figyelmébe ajánlotta a közgyűlésnek azt a kérdést, «minő eszközökhöz kelljen nyulni, hogy a Társulat üdvös munkássága extenzív térben és hatásban minél nagyobb terjedést nyerjen.»

Somogyi Károly alelnöki beszámolójában azzal az örömdetes hírrel léphetett a közgyűlés elé, hogy a «Társulat, melynek föl-ozlását... sokan közelállónak vélték, soha szilárdabb alapon nem állott s biztosabb vagyonnal nem rendelkezett, mint jelenleg». «S daczára az országos inségnek és sanyarú éveknek, nemcsak megrendült hitelét sikerült visszaállítani, tetemes tartozásait nagyrészen leróni, hanem a már csaknem egészben fölemésztett hagyaték- és alapítványi tőkék visszaállítását is szerencsésen eszközölni.» A szerencsés gyarapodás egyedül az 1864 óta folytatott

üzlet- és megtakarítási rendszer gyümölcse. «A Társulat pénzügyének kedvezőbb helyzetbe jutásánál főeszközül... a rendezetebb belállapot, a merész vállalatokkal való fölhagyás és csendesebb működésre szorítkozás volt. A Társulat ez által... vesztett ugyan sokak szemében ama csillogó külfényből, melyet a híresség szokott a fölkarolt ügyek- és egyéniségeknek kölcsönözni; de mely valódi haszonnal ritkán jár: azonban végetlenül sokat nyert más tekintetben, mert biztosította létét, a már-már kétségbevonat.»

Nagy dicsérettel illeti Somogyi az újjászervezett *ügynökséget*. «A néhány év előtt csaknem megszüntetni javasolt ügynökség a legpraktikusabb intézetnek bizonyult be rendezett állapotában. Tudvalevőleg az akkori zavarokból leendő kibontakozásra némelyek előtt legjobb eszközül az egész üzletnek könyvtárásra bizása mutatkozott; míg mások és köztük magam is, a társulati könyvek eladását a Társulat közvetlen hivatalnokaira bízni javasolták. És ez utóbbi javaslat elfogadtatott. A Társulat szerencséjére! Mert ha az ügynökség megszüntettetik, mit sokan óhajtottak, úgy az imént lefolyt nehéz időkben, midőn a legjobb czégű könyvkereskedések is oly nehezen hajthatták be künnlevő pénzeiket, azon összegnek legnagyobb része, mely most egyenesen a társulati pénztárba folyt és hasznosittatik, csak hosszabb idő után leendett oly részletekben és annyi vesződéssel behajtható, melyek a Társulat működésének teljes fönnakadását bajosan gátolhatták volna. A Társulat volt könyvtárásánál künnlevő tartozások, melyek még mindig növekvőben vannak inkább, mint apadóban, ez állításnak ellenmondhatatlan bizonyítványai; s elképzelhető, mennyire mennének e tartozások azon esetben, ha az egész üzlet oly útra tereltetett volna, mely a Társulatot minden szabadabb mozoghatástól s önállóságtól meg vala fosztandó pénz dolgában.» «Az ügynökség útján eszközölt forgalomnak tulajdonítható főleg, hogy a fizetésekben fönnakadás nem történt; s hogy az átvett többnemű adósság tisztázásán, nevezetesen a könyvtárért fizetendő összeg felének (5000 forint) lerovásán kívül, a forgandókká tett hagyatéki s alapítványi tőkék is visszaállítottak.»

Ebben a jelentésében is erősen nekitámad az Encyclopaedia-vállalatnak és gúnyosan azt mondja: «Csak néhány év kell még, és az egykori jó és olcsó könykiadó-társulat nemcsak nevezeténél,

de céljánál fogva is mássá változik át, talán Encyclopaedia-kiadó tudományos egletté».

Egy indítványról kell itt még megemlékeznünk, mely ezen a közgyűlésen tétetett s mely a társadalmi katholicizmus ébredésének jele volt.

A közgyűlésen ugyanis *Lonkay Antal* indítványozta, hogy a Szent-István-Társulat kebelében *társalgó-körök* alakíttassanak minden községben, hol legalább 15 társulati tag van együtt. A közgyűlés elvben elfogadta az indítványt s a közelebbi tárgyalásra a választmányhoz utalta. A választmány egy kilencz tagú bizottságot küldött ki ez ügyben, mely az indítványról pártoló véleményt mondott. Ennek alapján a választmány a társalgó-körök létesítését hozta javaslatba az 1868. évi január 21-én tartott rendkívüli közgyűlésen. A közgyűlés azonban akkép döntött, hogy forrón óhajtja a katolikus társalgó-körök mielőbbi s minél több helyen való megalakulását, de különválva a Szent-István-Társulattól. A Társulat a katolikus társalgó-körök létesítését tőle kitelhető módon előmozdítani kívánja; ezért ha ily kör a központban létesül, annak egyelőre örömet följánlja használatul saját helyiségét; sőt könyvtárát is a helyiségben használni kívánó társalgóköri tagoknak rendelkezésükre bocsátja, fönntartván magának a használatra átengedett teremre és könyvtárra való fölügyeletet; az országban alakulandó vidéki társalgó-köröket tagjainak tekinti s tagilletményekben részesíti.

Somogyi Károly ezen a közgyűlésen visszalépett az alelnökségtől. A Társulat csak nagynehezen tudott belenyugodni *Somogyi* távozásába, kit kanonoki elfoglaltsága most állandóan Esztergomhoz kötött. Az alelnökség betöltésére külön rendkívüli közgyűlés volt 1868 január 21-én, a midőn *Pollák János* egyetemi tanárt választották meg alelnöknek. Alatta a Társulat folytatta az egészségesebb tevékenységet. Megindult a rövid időre fönnakadt «Encyclopaedia», melyet, hogy minél előbb teljesen a magyar katolikus közönség birtokába menjen, a kezdetnél valamivel szűkebb keretben akként folytattak, hogy évenként egy-egy 50 ívnyi kötetet küldtek szét a tagoknak; sőt, hogy minél szélesebb körben elterjedjen, az igazgatóválasztmány elhatározta, hogy az újonnan belépett tagok annak első öt kötetét, melyek legalább is tíz forintnyi értéket képviseltek, míg a készlet tart, ingyen kapják. E rendszabályok következtében számos világi egyén is iratkozott a tagok közé.

Kísérlet történt egy 15 ives, népszerű «Magyarok története» kiadására; de ez a terv csak pár évvel később valósulhatott meg, mert a munka megírására fölkerít Frankl (Fraknói) Vilmos a 15 ívre való korlátozást nem fogadta el.

A kátéügyben, hogy az itt-ott eltérő szövegben a kívánt összhangzás eléréssék s lehetségessé váljék, hogy országszerte mindenütt ugyanazon egy fokozatos káté taníttassék, a Társulat azzal a kérelemmel fordult a hercegprímáshoz, hogy az általa megbizandó szakférfiakkal a káté szövege revideáltassék s újonnan a püspöki kar jóváhagyásával elláttassék.

A népies irodalom terén a Társulat újabb kísérletet tett a «Piros könyv»-vel, mely vegyesen tanulságos és mulattató cikkeket hozott s a középosztályok alsóbb rétegei között számított elterjedésre. A népiratok elterjesztésére a Társulat fölkerítette a püspöki kart, hogy hivatalos közegei által azok elárúsítására közbenjárni méltóztatnék.

Pollák Nep. János.

A Bukovinában, Moldvában és Oláhországban élő magyarságot a Társulat ez évben is jelentékeny számú ajándékkönyvvvel támogatta.

Pollák alelnök már a következő évben, kanonoki kötelességei miatt, lemondott az alelnökségről. Az 1869 május 11-én tartott közgyűlés közfelkiáltással *Ipolyi* Arnold egri kanonokot választotta meg alelnöknek.

Simor hercegprímás nagyhatású beszéddel nyitotta meg ezt a közgyűlést. Először a római kérdéstről szólott, azután a sajtó és a közszellem keresztényellenes magatartásáról, végül a *katholikus autonómiáról*.

«A jelen korszak — úgymond — a szabadság és egyenlőség eszményi alkalmazása alapján s egy új társadalmi rend problémájának kísérletei között, vajadásában a közhatalomról elméleteket hozott fölszínre, melyek a régi alapokat elvetik és Európa több részében az állam és egyház közt összeütközésekre vezettek...»

«A vallásfelekezetek viszonyai e honban már törvényesen szabályozva levén, testvéri békében élnek s akarnak élni egymással.»

«Ősi alkotmányunk átalakítása teszi tehát egyedül szükségessé az állam és egyház között oly biztos határvonal megállapítását, mely lehetővé tegye, hogy mindegyik saját elidegeníthetetlen jogkörében egymással a régi békében élni s hivatását kölcsönös csorbítás és háborgatás nélkül az emberiség és társadalom közös javára gyakorolni képes legyen.»

«E határvonal megállapítása s biztosítása támasztá az *autonomia* eszméjét, az egyházi önkormányzat azon új formáját, melynek megoldásán most fáradozunk.»

«A katolikus autonomia nem irányul jogterjeszkedésre; nem ütközik sem az állam, sem más felekezetek jogaiba, önként folyik a dolog természetéből s ősi szabadságunk azon axiomájából: «nihil de nobis sine nobis»; sőt törzsöke lesz s legmélyebb biztosítéka a közszabadság minden kiágazásának, mert csakis a lelkiismeret jogán keresztül tiporhatni le végleg az emberi méltóságot és alkotmányt.»

«Az autonomiát erős akarat és egyetértés létrehozhatja, bölcs mérséklet és erkölcsös bizalom megerősítheti.»

Ezenkívül azonban a hercegprimás beszédében egy fontos indítvány is foglaltatott.

Arra utalt ugyanis, hogy az új népnevelési törvény a katolikusok kötelességévé teszi, hogy katolikus iskoláik sorsáról és jövőjéről gondoskodjanak. Ennek egyik lényeges eszköze, hogy a kiszabott tantárgyak minden ágából olcsó, de jeles *tankönyveink* legyenek, melyek mind a tudomány haladásának mind az anyaszentegyház hitelveinek megfeleljenek. Ennek folytán a hercegprimás azt az indítványt tette, hogy a nagygyűlés vegye megfontolás alá ezt az ügyet és esetleg bizottságot küldjön ki, «mely az indítvány fogantatásának módjáról mielőbb véleményt állapítván meg, jelentését az e végre fölhatalmazandó választmánynak további határozat és végrehajtás végett fölterjessze». Egyszersmind biztosította a gyűlést úgy a maga részéről, mint püspöktársai nevében, hogy ez új, sürgős és korszerű vállalat előmozdításához, mely egyszersmind a Társulatnak újabb jövedelmi forrást fog nyitni, örömmel fog járulni a püspöki kar.

Simor hercegprimásnak ez az indítványa az irodalmi tevé-

kenység új terét nyitotta meg a Társulat előtt, mely nemcsak befolyását öregbítette, nemcsak a vallás-erkölcsi eszmék terjesztésének új eszközével gazdagította, hanem jelentékeny és biztos jövedelmi forrást nyitván meg előtte, szilárd vagyoni alapra fektette jövőjét.

A közgyűlés ezért lelkesedéssel karolta föl a hercegrímás indítványát és bizottságot küldött ki kebeléből azzal az utasítással, hogy tervet készítsen a népiskolai tankönyvek írására s kiadására nézve; a választmányt pedig fölhatalmazta, hogy e bizottság javaslata alapján a népiskolai tankönyvek kiadása iránt belátása szerint rendelkezзék, de köteles legyen a történetekről a legközelebbi közgyűlésnek jelentést tenni.

Pollák, a lelépő alelnök, a közgyűlés elé terjesztett jelentésében a *ponyvairodalomról* szólt és bevallotta, hogy — sajnos — az idevágó iratok terjesztésére a kellő módot még nem találta meg a Társulat. Továbbá a Társulatra nézve eszményi állapotnak mondotta azt, ha a tagok tagdíjaikért nem saját műveltségi körüknek megfelelő műveket igényelnének, hanem a Társulat, szemelött tartva azt, hogy a jó és olcsó könyvek terjesztését tűzte ki célul, a befizetett díjak erejéig ilyeneket adna ki, melyek a szegény sorúak közt ingyen vagy alig valami árért osztatnának ki, úgy hogy a tagok részéről a díj inkább áldozatfillér lenne.

Ez a közgyűlés kimondotta a Társulat *német nyelvű betilapjának megszüntetését is*. Ugyanis tekintettel arra, hogy a «Katholischer Christ», előfizetőinek igen csekély száma miatt, csak áldozattal volt föntartható; nemkülönben tekintettel arra, hogy Magyarországon ekkor már két más, hasonló irányú német hetilap létezett s így a «Katholischer Christ» kiadásának szüksége megszűnt: a közgyűlés elhatározta, hogy a «Katholischer Christ» 1869 június végével megszüntettetik s az egészéves előfizetők a második félévre kárpótulásul a «Pest-Ofner Blätter»-t kapják, vagy kívánságukra a pénz visszaadandó nekik, avagy ha úgy akarják, más, hasonló irányú és értékű lap küldendő nekik.

Göndöcs Benedek apát, kigyósi plébános a közgyűlésen indítványozta, hogy a *társulati ház* érdekében ismét gyűjtőívek küldésének szét az országban, a házvétel pedig mielőbb megtörténjék, mert az árak folytonos emelkedése mellett néhány év múlva majdnem kétszerannyiba fog kerülni a házszerzés. A közgyűlés elvileg elfogadta a gyűjtőívek kibocsátásának eszméjét; tekintettel azon-

ban arra, hogy a Társulat már többször igénybevette az adakozók nagylelkűségét: a gyűjtőívek kibocsátásának idejét meghatározni nem akarta, az igazgatóválasztmányt mindazonáltal utasította, hogy a házvétel ügyére s a pénz beszerzésére különös gondja legyen.

Az 1869 május 25-én tartott választmányi ülés foglalkozott azzal az indítvánnyal: hogyan volna kivihető, hogy a Társulat tagjai tagilletményeik egy részéről lemondanának s ez által lehetővé tennék, hogy a Társulat a tagilletményeknél meggazdálkodott ívszámnak megfelelő terjedelmű népies munkákat ingyen oszthatna ki a szegényebb sorsú nép között. Hosszabb eszmecsere után a választmány elhatározta, hogy az alapító és rendes tagok levélileg megkeresendők s fölkérendők, hogy nyilatkozzanak, mennyiben lennének hajlandók ezen eszme pártolására; különösen azok, kik mint régi alapítók két példányban kapják a tagilletményeket, nem lennének-e készek az egyik példányt följánlni. Továbbá elrendelte a választmány, hogy a tiszteleti tagok is körlevélben megkerdeztessenek, vajjon lehetséges lenne-e a tagok részvételére számítani az *ingyen népiratok* eszméjének megvalósításában az által, hogy a tagilletmények egy részét följánlják. E kérdezősködéésre számos hozzájáruló válasz érkezett.

A *népiskolai tankönyvek* kiadása tárgyában kiküldött bizottság a közgyűlés után azonnal hozzáfogott munkájához. Legsürgősebbnek látszott egy megfelelő ABC és olvasókönyv kiadása. A bizottság addig is, míg a katolikus népiskolák számára készítendő tan- és olvasókönyvekre, nemkülönben a katolikus néptanítóknak szánt módszeres vezérfonalakra vonatkozó nézeteit összefüggőleg külön munkálatban a választmány elé terjeszthetné, a katolikus népiskolák legalsó osztálya számára egy ABC és olvasókönyv ideiglenes kiadását ajánlotta. A bizottság a tankönyvek készítésénél multhatatlanul szükségesnek tartotta a pályázat elvének kimondását; az ABC-és könyvre nézve azonban az idő rövidsége miatt azt javasolta, hogy ennek kidolgozása egy szakférfiúra bizassék, ki azt a bizottság által készített tervrajz alapján 6—8 ívnyi terjedelemben elkészítené. Írói tiszteletdíjul az első kiadásnál ívenként 50 forintot ajánlott a bizottság. E javaslat alapján a választmány 1869 június 3-án tartott ülésében *Bárany* Ignác tanítóképzőintézeti tanárt bízta meg az ABC és elemi olvasókönyv megírásával.

ÖTÖDIK FEJEZET.

AZ IPOLYI-FÉLE PROGRAMM.

(1869—1872.)

Ipolyi bemutatkozása. — Tankönyvkiadás. — A Társulat házat szerez. — A Társulat tankönyvei ügyében fölír a püspökökhöz. — Fogarasy arczképe; szent István képe. — Corvinamásolatok. — A magyar nemzet története. — Az 1871. évi közgyűlés. — Ipolyi programja. — A káték egységesítése. — Határozat a tagilletményről. — «Házi könyvtár.» — Fogarasy fölszólalása. — Katholikus politikai kaszinó. — Ipolyi Arnold besztercebányai püspök. — «Corpus Scriptorum Ecclesiae Hungaricae.» — Tárkányi Béla alelnök. — Népies tagilletmény. — A tankönyvkiadás.

IPOLYI az 1869 november 4-én tartott választmányi ülésben mutatkozott be. Mindjárt ez alkalommal kifejezte azt a reményét, hogy ama föladatokra nézve, melyek megoldására nézete szerint a Társulat hivatva van, talán *részletesebb programmot* fog a nagygyűlés elé terjeszthetni, mire nézve azonban szükségesnek tartja, hogy előbb a Társulat ügyei körül tájékozódjék.

A következő hónapban a katolikus világegyházra nézve igen nevezetes esemény történt: IX. Pius pápa 1869 december 8-án megnyitotta a *vatikáni zsinatot*, melyre hazánk legtöbb főpásztora is elutazott. Másnap, december 9-én, választmányi ülés volt, melyen az elnöklő *Cziráky* János gróf kifejezést adott a Társulat hódolatának és rendületlen hűségének a szent Atya, valamint az egyetemes zsinat határozatai iránt.

Ezen az ülésen Ipolyi, mint a kiküldött *népiskolai tankönyvbizottság* elnöke, jelentést tett a bizottság munkálkodásáról. A bizottság a második elemi osztály számára irandó s 8—10 ivre terjedő olvasókönyvre pályázatot hirdetett. A hirdetmény szerint a beérkezendő legjobb s kiadásra elfogadott dolgozatot a Társulat ívenként tíz darab arannyal fogja jutalmazni. A választmány

ehhez hozzájárult; *Cziráky* János gróf pedig a pályadijhoz a sajátjából ívenként még öt aranyat ajánlott meg, hogy a pályadij akkora legyen, mint a kormány által kitűzött hasonló pályadij. Egyidejűleg elhatározta a választmány, hogy a Társulat fölratban megkéri a püspöki kart, hogy a különféle nyelveken kiadandó tankönyveit a katolikus iskolákban használatba vétetni kegyeskedjék, nehogy a Társulat más oldalról eredő tankönyvkiadások által károsodjék. Megbizták továbbá *Bárány Ignác*-ot falitáblák készítésével.

A *társulati ház* ügye e közben komolyan kezdett sürgőssé válni, mert a Társulat által bérelt helyiségekre nézve a háztulajdonos 50%-nyi béremelést helyezett kilátásba. A választmány tehát fölhatalmazta az alelnököt, hogy egy megfelelő ház vétele ügyében bocsátkozzék alkudozásba. A följánlott házak közül legalkalmasabbnak látszott kettő: az egyik a Lövész-utca 11. (utóbb 13.) számú ház, a másik pedig a Zöldfa- és Szerb-utca sarkán levő ház. Ipolyi alelnök a választásnál figyelemmel volt arra, hogy a Társulat könyvüzletének több és több helyre van szüksége; másrészt pedig azt akarta, hogy a Társulatnak olyan helyiségei legyenek, *melyek a főváros katolikus férfiainak, valamint a katolikus autonómia életbelépésével az autonómiai képviselőknek találkozóbelyül szolgáljanak s a Társulat ezáltal is a tömörülést elősegítse.* Így fejtette ki tervét a választmány 1870 január 20-án tartott ülésében. Látható, mily magasra tűzte ki a Társulat célját ebben is. Azt akarta, hogy a Szent-István-Társulat a katolikus Magyarország szellemi központja legyen. Bizonyos tekintetben katolikus kaszinóvá is akarta tenni a Társulat házát, a mi által megvalósítottatott volna a Lonkay által fölvetett eszme.

De az is látható az ő tervéből, mily közellevőnek tekintette a katolikus autonómia életbelépését...

Indítványára a választmány a két említett ház megtekintésére s a vételnek a választmány jóváhagyása mellett leendő megköté-

Ipolyi Arnold.

sére Ipolyi elnöklete alatt bizottságot küldött ki, melynek kötelességévé tette, hogy egy építész vegyen maga mellé szakértőnek.

Ez a bizottság a választmánynak 1870 január 27-én tartott ülésében jelentést tett eljárásáról. A Zöldfa- és Szerb-utca sarkán levő egyemeletes házát nem ajánlotta, mert oly átalakításokat kellene rajta eszközölni, melyek a vételárral együtt legalább 70.000 frtot igényelnének. Ellenben a Lövész-utca II. szám alatt levő ház, mely *Horváth* Mihály püspök tulajdona, teljesen megfelel a Társulat céljainak s csak csekély átalakítást kíván; a megszerzés föltételei is könnyebben teljesíthetők.

A választmány ennek alapján fölhatalmazta a bizottságot, hogy Horváth Mihály püspök lövészutczai házát a Társulat részére megszerezze, a szerződést megkösse oly föltétel mellett, hogy a ház 1870 augusztus 1-én a Társulat birtokába jusson s a Társulat akkor beköltözhessek. Az átírási költségeit az eladó viselje; a házon levő 7%-os törlesztéses kölcsön megmaradjon. Ha a házát bármi okból nem lehetne megvenni, a Társulat a házát három évre kibérli.

Ezek alapján a megbízottak Horváth püspökkel megkötötték az adásvételi szerződést oly módon, hogy az eladó a ház körül főnforgó jogi kérdéseket 1870 december végéig tisztába hozni s a házát a Társulatra átíratni köteles. Ez esetben a Társulat eladónak a házért fizet 26.000 frtot készpénzben, 24.000 forint pedig a házon marad 3 1/2 évi 7%-os törlesztés mellett. Ellenkező esetben három évi bérleti szerződés áll fenn, melynek értelmében a Társulat 2500 frt évi bért fizet.

A szerződés a választmánynak 1870 február 10-én tartott ülése elé terjesztetett. A választmány a szerződést egyetlen szavazat ellenében a jelenvoltak összes szavazatával elfogadta.

Az 1870 október 13-án tartott választmányi ülésen megjelenteket Ipolyi alelnök már a Társulat saját házában üdvözölhette.

A Társulat volt alelnöke, *Pollák* János által az 1869. évi közgyűlésen tett indítvány alapján a választmány — mint említettük — az 1869 május 25-én tartott ülésében elrendelte, hogy az alapító és rendes tagok levélben nyilatkozatra fölkéressenek arra nézve, vajjon mennyiben lennének hajlandók tagilletményük egy részéről lemondani s ezzel a Társulatnak módot nyújtani, hogy megfelelő ívszámban népies munkákat ingyen oszthasson szét.

E körlevelekre a tagok nagy részétől megjöttek a válaszok, melyek értelmében az illető tagok részint föltétlenül, részint föltételesen beleegyeznek abba, hogy tagilletményük a jelzett célra 5—8 évvel megkurtíttassék. Ennek alapján a választmány 1870 január 27-én tartott ülésében bizottságra bízta annak eldöntését, vajjon keresztülvihető-e az ingyen népiratok kiadása az alapító és rendes tagok beérkezett nyilatkozatai alapján. A dolog azonban abban maradt.

A Társulat által nagy áldozattal megkezdett tankönyvkiadásnak komoly veszedelme támadt azáltal, hogy némely helyen a katolikus népiskolákban a kormány által kiadott s inkább közös iskolák számára szerkesztett tankönyveket kezdték használni. Ipolyi alelnök ezért körlevelet intézett a lelkeszkedő papsághoz, melyben a Társulat melegebb pártolására s különösen a népiskolai tankönyvek terjesztésére kérte föl; mikor pedig a püspökök Rómából hazatértek, ezekhez e tárgyban külön fölterjesztést intézett, kérve őket, hogy a Társulatot biztosítsák, hogy az általa az országban divó nyelveken kiadott iskolakönyvek a katolikus elemi iskolákban elfogadtatnak; továbbá, hogy statisztikai kimutatásokat kegyeskedjenek a Társulatnak küldetni arra nézve, hogy körülbelül hány példányra van szükség évenként egy-egy nyelven a kiadandó tankönyvekből.

Az 1870 október 13-án tartott választmányi ülésen *Laubbaim* Ferencz lemondott az «Encyclopaedia» szerkesztői állásáról. Mint-hogy Ipolyi alelnök az «Encyclopaedia»-ra s általában a Társulat egész irodalmi működésére nézve a közgyűlésnek tervet kívánt előterjeszteni, a választmány a lemondást egyelőre tudomásul vette és a további intézkedést a közgyűlésnek tartotta fön. Mivel azonban 1870-ben a püspöki karnak a vatikáni zsinaton, majd a katolikus autonomiára vonatkozó tanácskozásokban való elfoglaltsága miatt közgyűlés nem volt tartható, a választmány ez év november 10-én tartott ülésében *Frankl* (Fraknoi) Vilmos esztergomi tanárt bízta meg az «Encyclopaedia» további szerkesztésével.

Az 1870 október 27-én tartott választmányi ülést *Bartakovics* Béla egri érsek, *Biró* László szatmári püspök, *Bonna* Sándor csanádi püspök, *Peitler* Antal váci püspök, *Perger* János kassai püspök, *Szabó* Imre szombathelyi püspök és *Zalka* János győri püspök

tisztelték meg jelenlétükkel. Az ülésen elhatározták, hogy a legközelebbi közgyűlésen a Társulat a püspöki kar és az autonomiai képviselők jelenlétében tárgyalja a katolikus iskolai könyvek kiadásának kérdését, «melyet a jelen viszonyok közt a társulati teendők főkérdéséül tekint».

Minthogy a Társulat a közgyűlésen úgy a népiskolai tankönyvek kiadásának ügyét, mint működésének új programját kívánta tárgyalni, ezért a közgyűlést olyan időpontban kívánta megtartani, a mikor úgy a püspöki kar, mint a katolikus autonomiai képviselők a közgyűlésen jelen lehetnek. Erre 1870-ben nem volt alkalom, miért is csak a következő tavasszal tartottak közgyűlést.

Az 1871 január 12-én tartott választmányi ülés elhatározta, hogy a társulati ház átalakításának és bebútorozásának költségei ne a házalapból, hanem a Társulat folyó jövedelmeiből fődözteszenek; a házalapból fönmaradt pénzen vagy záloglevelek vétészenek s ezekkel törlesztessék a még fönmaradt adósság, vagy pedig esetleg a házra még egy második emelet építtessék.

Ugyanezen az ülésen a választmány a szeretet és kegyelet adóját kívánta leróni a Társulat alapítója, Fogarasy Mihály erdélyi püspök iránt. Ipolyi alelnök indítványára elhatározta ugyanis, hogy megkéri Fogarasy püspököt, engedné meg a Társulat számára arczképének olajban való festését. Fogarasy január 28-án felelt a Társulat levelére; beleegyezését adta, hogy arczképe a Társulat termei számára olajban festessék, ennek költségeit magára vállalta s e czélra 100—120 frtot kívánt előirányoztatni.

Az 1871 január 12-én tartott ülésben Ipolyi alelnök azt is indítványozta, hogy a Társulat tanácskozóterme számára szent István királynak középkori stilben diszes olajképe készíttessék. A választmány föl kérte az alelnököt, hogy ez ügyben lépjen érintkezésbe valamely kitünő művészszel s terjesszen erre vonatkozólag költségvetést a legközelebbi ülés elé. Ipolyi ennek folytán érintkezésbe lépett *Jobst* festővel, ki bizánczi stilben dolgozott s a kép elkészítéseért 400—500 frtot kért. A választmány 1871 december 14-én tartott ülésében föl hatalmazta az alelnököt, hogy *Jobst*ot bizza meg a munkával s gondoskodjék a képhez illő, stilszerű keret készítéséről is.

1871 február havában kedves ajándékot kapott a Társulat.

A magyar püspöki kar az egyetemes zsinat alkalmával fénykép-fölvételeket eszközöltetett a Vatikánban őrzött Corvin-Codexek jelesebb lapjairól. E fényképekből a magyar püspöki kar egy-egy példányt küldött a Társulatnak.

Magyarország történetének megíratása sok nehézség leküzdése után végre dűlőre jutott a választmánynak 1871 márczius 9-én tartott ülésében. Frankl Vilmos, kit e munkára 30 év megállapítása mellett újra fölkértek, elvállalta a mű megírását akként, hogy az ívek bizonyos számára nem korlátoztatja magát, de 30 íven túl írói tiszteletdíjat nem kér. A választmány ezt elfogadta.

1871 márczius 19-én a Társulat 19. rendes közgyűlését tartotta. Az elnöki székben *Simor* hercegprímás ült; a püspöki kar számos tagja is megjelent. Ott volt *Bartakovics* Béla egri érsek, *Biró* László szatmári, *Bonmaz* Sándor csanádi, *Fogarasy* Mihály erdélyi, *Gaganec* József eperjesi, *Kovács* Zsigmond pécsi, *Olteanu* János lugosi, *Pankovics* József munkácsi, *Peiller* Antal József váci, *Perger* János kassai, *Szabó* Imre szombathelyi, *Zalka* János győri megyés püspök, *Kruesz* Krizosztom pannonthalmi főapát, *Simon* Vincze csornai prépost stb. A katolikus autonómiai kongresszus tagjai közül is sokan megjelentek.

A hercegprímás beszédében örömének adott kifejezést, hogy ez a közgyűlés már a Társulat saját hajlékában folyik. Ezután a «napjainkban uralomra jutott *ököljog* egyik áldozatáról», a világi fejedelemségtől megfosztott IX. Pius pápáról szólt és azt mondta: «Bármikép fog is az eseményekbe beleszólni az isteni Gondviselés, mi az első keresztények példájára a katakombákra szorítkozott, sőt a földönfutó pápában is egyházunk Istentől lerakott rendes alapját, sarkkövét, látható fejét, az Istenember földi helytartóját fogjuk fiúi kegyelettel tisztelni».

A hercegprímás beszéde után következett a közgyűlés legfontosabb tárgya: *Ipolyi* Arnold kanonok, alelnök beszéde, melyben *programot* adott a Társulat további működésére.

«Ha valaha — úgymond — e Társulat létesítése... kívánatos és czélszerű volt, úgy elmondhatjuk, hogy annak fönnállása ma szükségessé, sőt nélkülözhetetlenné vált.»

«Most, midőn a vallásszabadság és vallásegyenlőség elve kimondva, az államnak az egyháztól elválása immár fogamatba véve, a közös iskola föllállítása által a felekezeti iskola önmagára van

hagyva: oly szükségek merülnek föl, melyeknek megfelelni Társulatunk van első sorban hivatva.»

«Valóban, ha eddig nem létezett volna e Társulat, ha már előbb nem alkották volna meg azt gondos és előrelátó férfiak, ha eddig nem karolták volna föl és nem támogatják vala nagylelkű és befolyásos, buzgó és tehetséges erők, úgy ma kellene azt megalkotnunk. Ha másért nem, úgy csak azért is, hogy gyermekeinknek — kiket atyáink, őseink szent hitében nevelni óhajtottunk — nyugodt lelkiismerettel jó könyvet adhassunk a közös iskola által kezükből kivett réginek helyébe.»

«Ámde, hogy ezen újonnan fölmerülő igényeknek és szükségeknek megfelelhessünk, nem elég, ... hogy Társulatunk csupán az eddigi irányban haladjon. Hanem a fölmerülő új igényeknek megfelelő új akciót is kell kezdeményeznünk; újabb és pedig megfeszített tevékenységet kell az új versenyben kifejtenünk.»

Beszámolva a lefolyt évről, ismerteti a házszerzés történetét. A megvett házra nézve ezután ezeket mondja:

«A házvételre ... nagylelkű jötevők, legnagyobbreszt a főpapság adományozása által bejött tőke, kamattal együtt tett 37.000 frtot kerekszámban ... A ház ára ellenben 50.000 frt volt, de csupán névleges értékben, a mennyiben t. i. a Társulat csak 26 ezer frtot tartozott készpénzben kifizetni. A többi 24 ezer csupán hitelművelet, a mennyiben a Társulat a ház előbbi birtokosától a házra egy hitelintézetnél fölvett kölcsönt évi 1680 frttal, vagy az illető intézet zálogleveleinek jóval a kibocsátási áron alul álló mai folyamom való bevásárlásával még olcsóbban törlesztheti.»

«... Az évenként 1680 frtot tevő tőke- és kamattörlesztés mintegy felét teszi azon összegnek, melyet a Társulatnak évenként folyó jövedelméből kellene szállásért fizetnie, úgy hogy a házvétel által évi folyó jövedelmünkből mintegy 1680 forintot megtakarítottunk az eddigi kiadáshoz képest.»

«De ezenfölül külön háztökénkből fönmaradván mintegy 10.000 frt, ... ezen 10.000 frton ... s az azonfölül netalán bejövő adományokból keletkezhető összegen akár az illető hitelintézetnek papírjait mai alacsony folyamom megvásárolhatjuk s velük a kölcsön nagy részét egyszerre al pari értékben visszafizethetjük; akár pedig ... házunkra még egy emeletet építhetünk, melynek jövedelme azután egymaga képes lesz az évi kamat- és tőketartozást

törleszteni. Szóval a házra bejött 37.000 frt tőkén vett ház által megkiméltünk a Társulatnak folyó jövedelmeiből vett 2500—3000 frt évi költséget, mely tehát nem is 37.000 frt, de 50—60.000 frt tőkének felel meg.»

«...Előnyös helyzeténél fogva házunkért azonnal, a mint a főváros új útvonalainak rendezése iránti intézkedés megállapítatott, mindjárt megkaphattuk volna készpénzben azon értéket, melybe nekünk csak nominaliter hitelművelet által kerül. Valamint annak ára a fővárosi ezen tervek kivitelével naponként növekedni fog. S azért *ha üzletünk növekedése miatt házunk helyiségei szűkek s elégtelenek találnak a jövőre lenni* — mit az Úr Isten, kívánjuk. mielőbb adjon — *úgy azt tetemes nyereséggel adhatjuk el és kereshetünk az eszközölt nagyobb árral egy távolabbi helyen nagyobb házat.*»

Ezután ismerteti Ipolyi a Társulat tankönyvkiadói tevékenységét. Majd áttér a Társulat tulajdonképeni föladatára: a jó és olcsó könyvek kiadására s szól a tagilletményről. Fölhossa, hogy a Társulat azzal, hogy túllépi a 90 ívet, mennyiségileg jóval többet nyújt, mint a mennyit a tagdíjért adhatna. Tehát ráfizet tagjaira. Ezzel Ipolyi egy régi igazságot mondott. Azonban figyelemreméltó, a mit folytatólag mond. Azt mondja ugyanis, hogy a Társulatnál *még nagyobb áldozatot hoznak a tagok, ha bármily csekély tagdíj mellett is olyan könyveket kapnak, melyek nekik sajátképen olvasmányt nem nyújtanak.* «Kifejezést akarok ezáltal adni — úgy mond — azon általános panasznak, hogy a Társulat kötelezettségének anyagi teljesítése mellett szellemileg sajátlag elmarad. Tagdíjban kiadott könyvei nem keresettek, nem kellenek, sokan e miatt visszalépnek, mások csak kényszerből, becsületből vagy áldozatkészségből a jó cél iránt, veszik azokat s fizetik tagilletékeiket.» Hogy pedig a Társulat érdekesebb és keresettebb olvasmányokkal ez idő szerint nem szolgálhatott, annak oka: a multnak kötelezettségei, a régebben megkezdett vállalatok — «Encyclopaedia» és «Szentek Élete» — folytatása. Ezek egyike sem keresett, mert egyik sem tulajdonképeni olvasmány. «Azokat legtöbbnyire mint egy unalmas, hosszantartó vállalat kiegészítésére szükséges köteteket fogadják tagjaink és eleve olvasatlanul a könyvtárba teszik, nehogy a megkezdett mű benne csonkán maradjon. De a legtöbb új tagnál, mint kezdet nélküli folytatások, még ezen szolgálatot sem tehetik s így egyszerűen nem kellenek.»

Ennek ellenében pedig a Társulat fő feladata volna: jó és olcsó, keresett és vonzó, idő- és okszerű olvasmányt nyújtani s a változatosság s ürge gyakori megjelenés által kiadásaink iránt az olvasási kedvet lefoglalni s folyton ébren tartani. Hogy mit lehetne e tekintetben tenni, arra nézve a következő javaslatokat terjeszti elő:

Az «Encyclopaedia» kiadására vonatkozólag indítványozza: Tekintve, hogy egy jó szellemű ismeretek tárára közönségünknek mai napság nagy szüksége van a hasonló természetű, de más irányú vállalatok ellenében is; tekintve továbbá, hogy a Társulatnak már is nagy költségében van az eddigi kötetek kiadása és hogy a csonka mű által e költség egészen odaveszne és a Társulat legbuzgóbb és legrégebb pártolói és tagjai ez esetben drága pénzükön hasznavehetetlen csonka munkát bírnának: a Társulat adja ki az «Encyclopaediá»-t továbbra is tagdíj fejében, de úgy, hogy az 1868. évi közgyűlési határozat szigorú végrehajtásával 20 vagy legföljebb 25 ívnyi évi kötetre leszállíttassék. Így meg volna mentve a Társulat vállalata s mellette meg volna nyerve 25 ív egyéb kiadványokra, melyekben változatosabb, időszerűbb s érdekesebb olvasmányokat lehetne nyújtani.

Épen így a «Szentek Életé»-t rövidebbre fogva, szintén még egy-két ív meggazdálkodható volna. E mellett pedig e vállalat is, mint üdvös és kívánatos családi olvasmány, még éveken át lassan folytathatná hasznos pályáját.

Fölöslegesnek tartja továbbá, hogy a szintén tagilletményül kiadott közgyűlési jegyzőkönyvvvel együtt a tagok névsora is kiadatik. Ha a névtárt csak minden harmadik vagy ötödik évben adjuk ki, ezzel is évenként 5—6 ívet megtakarítunk.

Az említett megtakarítások által összesen legalább is 50—60 ív állhatna a Társulatnak rendelkezésére, melyen már meglegelősen változatos és érdekes olvasmányt nyújthatna.

Erre nézve pedig Ipolyi a következő tervet és indítványt terjeszti elő:

Adjon ki a Társulat, előbbi vállalatainak az előadottak szerint eszközölt megszorításával s az ekként meggazdálkodott 50—60 íven, akár 4—5 íves havi, akár pedig 9—10 íves kéthavi füzetekben vagy inkább kis kötetekben *egy népszerű kis könyvtárt*, melynek mindegyik kötete hasonló, könnyen kezelhető kis 8-ad vagy

12-edrét alakkal birna, folyó kötetszámmal s talán még hasonló csinos és izléses borítékkal is volna ellátva. Így az egész egy esztendőn vagy épen évek során át egy kis érdekes és hasznos könyvtárt alkotna, hasonlóan a külföldi ilyenmő népkönyvtárakhoz, minők a «Société des livres utiles», a «Volksbibliothek», a «Bibliothèque populaire choisie», vagy a «Broschüren-Verein» füzetei. Az indítványozott könyvtár köteteinek tartalma azonban eltérőleg a sajátképeni röpiratok modorától, inkább oktató, ismerető, fölvilágosító, semmint vitatkozó volna.

E kötetek tartalmát a következő tárgyak alkothatnák:

I. Mindennemű történelmi munkálatok. Egyes nevezetesebb események elbeszélései. Kitünőbb s nevezetesebb emberek életrajzai. Újabb s régibb korviszonyoknak, különösen a hazai s egyházi, valamint a világi s külföldi történetekből vett vázlatai; mindenkor tekintettel a Társulat olvasóközönségére.

II. Föld- és néprajz. Különösen hazánk föld- és néprajzi viszonyainak, közállapotaink, alkotmányos életünk, intézményeink s nyilvános intézeteink, valamint más országok hasonló intézményeinek ismertetése. Utazások, rövid s érdekes helyrajzok stb.

III. Közhasznú természettani ismeretek, a gazdaság, kereskedés és ipar köréből vett leírások s oktatások. Újabb fölfedezések és találmányok leírása. Mindez különös tekintettel a gyakorlati életre és honi viszonyainkra, közértelmű modorban írva. Végre különösen az élettant és az egészségtant tárgyaló ismertetések és oktatások.

IV. Erkölc- és neveléstani értekezések. Ezek mellett a koronkint fölmerülő vallási s egyházi és más korkérdések. S ezek inkább a főtebb jelzett oktató s fölvilágosító, mintsem vitairati modorban tárgyalva. Ugyancsak ebbe az osztályba tartozhatnának a vallásos, hitbuzgalmi iratok, valamint az elmeképző, szívnemesítő és mulattató ifjúsági iratok és olvasmányok.

V. Általában egy tudományos könyvtár, melyben mindennemű tudományos ismeretek könnyű és népszerű modorban tárgyalhatók vagy csak ismertethetők volnának.

VI. Szépirodalmi könyvtár, melyben írói remekék s a szépírók nemesebb izlésű művei, úgy a hazai, valamint a külföldi régibb s újabb íróktól kivonatokban és fordításokban, és hasonlóan anthologiák és chrestomathiák közölhetők volnának. Ezen osz-

tályban természetesen magyar szépirodalmi íróknak is a Társulat irányával megférő eredeti művei kiválólag közölhetők lesznek.

Ily tartalmú s irányú tíz vagy hat füzet vagy kötetke évenként 3 frt 15 kr tagdíj fejében, az «Encyclopaedia» s a «Szentek Élete» egy-egy kötete, valamint az eddigi naptár mellett kiadva — a mi 90—95 ívet tenne — kétségtelenül élénk részvétet kelthetne a mai pangó egykedvűség helyett, melylyel a Társulat kiadványai találkoznak.

Az egyes tárgyak földolgozásához és terjedelméhez mérten lehetnének azután e kötetkéik kisebb vagy nagyobb terjedelműek is. Egy 5 vagy 10 ívnyi füzetben lehetne egy vagy két tárgynak is helye. Épen úgy terjedhetne az alkalomszerű, érdekesebb tárgy folytatva két vagy legföljebb három kötetre is.

Mindenesetre az egész úgy volna beosztandó, hogy a mondott öt vagy tíz kötet havi vagy kéthavi szállítmányban megjelenve, mindannyiszor változatos, új és érdekes olvasmányt hozna s adna a tagok kezébe. Ez azután egészben véve könnyen kezelhető, számos kötetű szép kis házikönyvtárt képezne.

A mi a szerkezetet s az előadást illeti, annak mindenesetre a népszerű igénynek megfelelőnek kell lennie. A «népszerű» szónak t. i. azon nemesebb értelmében, mely a tulajdonképen népies fölött s a pórias kizárásával azt a középosztályt tartja szem előtt, mely a műveltség e nemét igényli s melyből leginkább állanak a Társulat tagjai.

Az ily művek előállítása sem fog már manapság nagyobb nehézséget okozni, ha csak jól fogjuk meg a dolgot. T. i. nem szabad úgy, mint eddig történt, a véletlenre hagynunk, ki mit küld be épen az ő saját egyéni izlése, választása és látóköre szerint, s így mintegy abból vagyunk kénytelenek élni, a mit épen a piacra szűken hoznak; hanem ha magunk fogjuk kitűzni ezentúl és beszerezni a szükséges készletet.

A Társulatnak egy, e célra külön szervezett bizottsága állapítaná meg s tűzné ki a kívánatos tárgyak sorrendjét, mely szerint azok kidolgozásával azután arra képes egyéneket bizna meg, kiknek a kitűzendő terjedelemhez és formához is és nemcsak a tárgyhoz kellene magukat alkalmazni. Irányul, sőt anyagul szolgálhatnának a külföldi irodalom hasonló kiadványai, melyeknek nyomán vagy csak mintájára s alakjára volnának irandók akár eredetiek, akár

hazai körülményeinkhez, érdekeinkhez és szükségleteinkhez alkalmazva lehetne átalakítani vagy átdolgozni amazokat.

Ezáltal a Társulat idővel egyszersmind nemcsak megfelelő írói erőket nyerhet, de sőt képezhet is magának; s viszont az írókat megfelelő munkával folyton elláthatja.

Az ilyen kis kötetek vagy füzetek meghatározott időszakokban pontosan, keresztkötés alatt, mint a folyóiratok, postán szállíthatók a tagokhoz.

És ez alkalmat ad Ipolyinak arra, hogy kitérést tegyen a *tiszteleti tagok* intézményére.

A tiszteleti tagok intézményéről, melynek főfeladata volt a tagilletmények kézbesítése, azt mondja, hogy ez mindinkább céliránytalannak mutatkozik.

«Társulatunk nem említheti a legmélyebb hála kifejezése nélkül azon lelkes s ügybuzgó férfiakat, azon önfeláldozó tiszteletbeli tagjait, kik semmi vagy csak csekély elismerés és haszon mellett fáradoznak a Társulat érdekében, beszedve az illetők tagdíjait és átszolgáltattva azoknak a tagjutalékokat. Ezeknek, mint tudjuk, köszöni Társulatunk, nevezetesen keletkezése első éveiben, gyarapodását s terjedését. De... valamint ezek Társulatunk legerősebb oszlopjait és támpontjait képezik, úgy viszont mi sem okoz Társulatunknak nagyobb kárt és veszteséget, mint tiszteleti tagjai között fölmerülő azon egykedvűség és hanyagság, hogy néhányra nézve többet ne mondjak, melylyel a Társulatnak ügyét kezelik s mely, ha idején rajta nem segítünk, *képes lenne idővel egymaga a Társulat teljes romlását előidézni*. Egyik főoka ez ugyanis azon szomorú fordulatnak, hogy tagjaink nem kapván meg idején tőlük a hozzájuk szállított küldeményeket, s nem szedtetvén be tőlük az illeték, legnagyobb kárunkra tartozásaikat nem teljesítik vagy egészen is elmaradoznak.» E bajon a kiadványok egyenes megküldése talán némileg segíthet. «Legalább általa a jövő közgyűlésig tájékozva leszünk az iránt, mennyire képes ez az említett mulasztáson segíteni.»

Programmba veszi Ipolyi a *tulajdonképeni népies iratokat* is, melyekkel a Társulat az alsóbb néposztályokat szolgálja. Ily népkönyvek kiadásával a Társulatnak versenyre kellene kelnie az aljas és rossz ponyvairodalom ellen. E nemes szándék régen foglalkoztatja a Társulatot és ismételve kísérletet is tett e téren; de, fáj-

dalom, az eddig tett lépések nem vezettek célhoz. Ipolyi kijelenti, hogy a kérdést még tanulmányozza és talán a jövőben ennek kivitele iránt javaslatot terjeszthet elő.

De súlyt fektet arra, hogy a Szent-István-Társulat a népies irodalom mellett *a magasabb tudományos irányt* is szolgálja. «Óhaj-tásom, s úgy hiszem, hogy ezzel Társulatunk számos lelkes tagjai óhaját is kifejezem, hogy Társulatunk idővel nem csupán a jó és hasznos ismeretek terjesztésére, de a fensőbb tudományos vizsgálatok s ügyekezetek előmozdítására is képesítve legyen.»

«Meg vagyok ugyanis győződve, hogy versenyt nyitva a tudományos s irodalmi erőknél minden elfoglalható téren, azoknak emelését is és jutalmazását mind magasabb mérvben létesíthetjük. S ez által ismét a legmagasabb ethikai, humanizmusi és hazafiui célokat összekötve, a tudomány s irodalom művelésével, a Társulat saját tekintélyét, emelkedését és gyarapodását is a legjobban mozdíthatja elő, ha Isten szent áldásának megnyerésével szerencsések lehetünk a körülményeket jól fölhasználni.»

«Leszünk tehát és vagyunk most s a jövőre első sorban jó és olcsó, szükséges és hasznos iskolai, népszerű és népies könyveket kiadó Társulat. E téren kell mindenekelőtt képességünket érvényesítenünk és gyarapodásunkat eszközölnünk.»

«De ennek alapján azután egyszersmind a legbiztosabban emelhetjük föl újra azon magasabb eszmét, melyet e Társulat története második korszakában máris érvényesíteni indult: hogy legyen egyszersmind *házi s egyházi tudományosságunknak egyik áldozatra kész oltára, melengető tűzhelye és fészke*. Ez a napi napszámosi munka közt egyik kecsegtető eszményünk, egy boldogabb s virágzóbb jövőnek előttünk lebegő reménye: hogy ama talajon majdan kinől belőle azon fensőbb tudományos irány és iskola, minőt sem a kiadók üzlete, sem egyesek ereje és pártfogása kellően létesíteni nem képes. Hanem csupán azon emelkedett, áldozatkész, önmegtagadó és magasabb célokért lelkesedő munkásság, keresztény szellem és vallásos társulás, mely például egykor a Maurinusok és Bollandisták százra menő foliansait, vagy csak napjainkban is Migne intézetének ezerre menő köteteit egyházi könyvtáraink, papjaink, szerzeteseink és hiveink lelkesedése s buzgósa-
ga által létesíté; mely szerzeteseink és monostoraink könyvkincseit megírta s kiadta, melyek által a világnak a tudományt s történe-

tet megőriztük, a haladás, művelődés és fölvilágosodás alapföltételeit megalkottuk.»

Ez volt a híres Ipolyi-féle program, mely a Szent-István-Társulat előtt megnyitotta egy új korszak perspektíváját. A Társulat készséggel rá is állott az Ipolyi-féle program alapjára s azon folytatja működését mind a mai napig. Ennek köszönheti, hogy nem csupán jó és olcsó könyvkiadó társulat, hanem a katolikus tudomány ápolója s terjesztője is. A «Tudományos és Irodalmi Osztály» megalakulása e program továbbfejlesztése volt.

Ipolyi programja egyetemesebb, mint akár Danieliké, akár Somogyié volt. Mert amaz egyoldalúan az intelligenciának, emez egyoldalúan a népnek szolgálatába akarta terelni a Társulatot; Ipolyi volt az, a ki a kettőt egymással összekapcsolta. E mellett Ipolyi a Társulat vagyoni érdekei iránt is kellő érzékkel birt.

Ipolyi előadása alapján a közgyűlés elvileg egyhangulag elhatározta, hogy a Társulat a népiskolai tankönyveket az országban divó összes nyelveken kiadja; a kivittel a választmányt bizta meg.

Szabó Imre szombathelyi püspök ezen a közgyűlésen kifejezést adott annak a közóhajnak, hogy a *káték mielőbb egységesíttessenek*. Hasonló értelemben nyilatkozott Göndöcs Benedek apátplébános. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a választmányban már ismételt ízben nyert volt kifejezést az az óhaj, hogy a különféle káték, melyek mind Deharbe átdolgozásai, az egész országban egységes szöveget kapjanak. A Társulatnak az előző fejezetben említett ez irányú fölterjesztésére Simor herczegprimás azt felelte, hogy a kérdést egy bizottsággal tárgyalatja. A mostani közgyűlésen ugyanilyen értelemben nyilatkozott. Kijelentette, hogy a káték ügye állandó gondjainak tárgya, s az általa kinevezett bizottság a káték szövegének megállapításával foglalkozik; de a tárgy magában oly nagyfontosságú s annyi óvatosságot igénylő, hogy az elhamarkodás csak hátrányára lenne a célnek.

Ugyancsak az alelnöki előterjesztés alapján elhatározta a közgyűlés:

a) hogy az «Encyclopaedia» szűkebb keretbe szorítandó s évenként csak 20—25 íves kötetben adandó ki;

b) hogy a «Szentek Élete» tömör és az eddiginél rövidebb alakban szerkesztendő s füzeteinek terjedelme szintén egy vagy két ívvel lejjebb szállítandó;

c) az ekként meggazdálkodott ívszámok a többi tagilletmények kiállítására fordítandók.

A közgyűlés továbbá elvileg elfogadta az alelnök javaslatát, hogy tagilletményül a középosztály számára hasznos ismereteket terjesztő és szívnemesítő olvasmányokat tartalmazó *házi könyvtár* adassék ki 5—10 íves havi vagy kéthavi füzetekben; a kivitellel a közgyűlés az igazgató-választmányt bizta meg teljes rendelkezési joggal és a közgyűlésnek teendő utólagos jelentés kötelezettsége mellett.

Fogarasy Mihály erdélyi püspök szívét könnyen érthetőleg nagy öröm tölthette el, midőn látta, hogy a Társulat, melyet nagy fáradsággal ő alapított meg, többféle megpróbáltatások után olyanmilyra kifejlődött s nem remélt arányokban bontakozhatott ki az ország művelődési tényezői sorában. Túlárado öröme fölszólásra bírta a közgyűlésen. Visszapillantást vetett az általa nehéz időben megalapított Társulat kezdetére s fokozatos gyarapodására s hálás kifejezést adott örömének, hogy a szerény kezdet nemcsak el nem enyészett, de ily nagyra növekedett s új lendületet vett. Különösen fölemlítette a jelenlevők közül Zalka János és Szabó Imre püspököket, kik a Társulat zsenge állapotában neki a legnagyobb önzetlenséggel segédei voltak. A közgyűlés kegyelettel hallgatta az erdélyi püspök előadását s lelkesen ünnepelte a Társulat érdemes alapítóját.

Ezen a közgyűlésen a választmány tagjai közé megválasztották *Apponyi* Albert grófot.

Az Ipolyi által indítványozott és a közgyűlés által elhatározott *Házi Könyvtár* ügyében az 1871 április 13-án tartott választmányi ülés Ipolyi elnöklete alatt bizottságot küldött ki, melynek tagjai voltak: *Csaplár* Benedek, *Lonkay* Antal, *Szilágyi* Virgil, *Füssy* Tamás igazgató és *Ágoston* Antal titkár. A bizottság föladata volt a füzetek tárgyrendjének megállapítása, a megbízás útján készitendő munkák kijelölése s általán e füzetek kiadásának intézése.

A katolikus autonómiai mozgalom kapcsán a *katolikus társadalmi élet* is megindult. Emlékszünk *Lonkay* indítványára, melyet még az 1867. évi közgyűlésen tett, hogy t. i. Pesten és mindenütt, a hol a Szent-István-Társulatnak legalább tizenöt tagja van, a Társulat kebelében katolikus társalgókörök alakíttassanak. *Lonkay* indítványát, mint tudjuk, ebben az alakjában nem fogadták el,

hanem az 1868 január 21-én tartott rendkívüli közgyűlés úgy döntött, hogy forrón óhajtja a katolikus társalgókörök megalakulását minél több helyen, de különválva a Szent-István-Társulattól.

Lonkay eszméje három évvel azután, hogy a Szent-István-Társulat közgyűlésén fölvetette, Pesten bizonyos módon megvaló-

A Társulat Királyi Pál-utczai háza.

sult. Megalakult ugyanis 1870 őszén egy *katholikus politikai kaszinó*. Az új egyesület 1870 december 28-án kelt körlevelével a katolikus egyesületekkel tudatta megalakulását s kifejtette elveit. A Szent-István-Társulat is megkapta ezt a köriratot, minél fogva örvendetes tudomásul vette a katolikus politikai kaszinó megalakulását s köriratát kitette a Társulat olvasótermének asztalára.

Az 1871 június 17-én tartott választmányi ülés elhatározta, hogy a társulati házra, a házalapból meglevő pénz fölhasználásá-

val, egy második emelet építtessék. A foganatosításra az alelnök elnöklete alatt kiküldött bizottságot kérték föl. A bizottságnak meghagyták, hogy a fölépítés lehetőleg még a folyó évben történjék. Ennek alapján a házbizottság szerződött egy építésszel, hogy az a ház második emeletét még azon év folyamán fölépítse, úgy hogy az első emelet októberben használható, a második emelet pedig 1872 május 1-re bérbeadható legyen. A házra ennek folytán mintegy 28.000 frt költségen egy második emelet építtetett.

Ipolyi Arnold, a Társulat nagy látókörű és munkás alelnöke, nem sok ideig szentelhette működését a Társulatnak. Besztercebányai püspökké neveztetvén ki, az 1872 márczius 14-én tartott közgyűlésen lemondott az alelnökségről. A Társulat nagy szomorúsággal látta távozni ügyeinek éléről ezt a jeles férfiút, ki munkásságával, sokoldalúságával és világos látásával a Társulat működésének úgyszólván második korszakát nyitotta meg.

Az 1872 márczius 14-én tartott 20. rendes közgyűlésen ismét Simor János hercegprimás elnökölt. Megnyitó beszédében megragadó szavakkal ecsetelte a katolikus egyház helyzetét s a vallás ellen intézett támadásokat; kiemelte a katolikusok egyesülésének szükségességét; kifejezést adott a társulati tagoknak a római Szentszék iránt való engedelmes hűségének és tántoríthatatlan ragaszkodásának, különösen pedig IX. Pius pápa iránt való forró szeretetüknek és bámulatuknak. Meleg köszönetet mondott *Ipolyi* Arnold püspöknek, a lelépő alelnöknek, kinek közvetlen kormányzása alatt a Társulat munkássága a legnagyobb virágzásra és hatásra emelkedett s azt az óhaját nyilvánította, vajha a más hivatást nyert alelnök helyébe sikerüljön a Társulatnak olyan férfiút nyerni, ki elődjéhez méltóan a Társulatot hasonló tapintattal és szerencsével vezesse.

Ezután *Ipolyi* tartotta meg alelnöki beszámolóját.

A Társulat közel negyedszázados történetéből azt a tanulságot meríti, hogy valahányszor a Társulat eredeti szűk körén túl emelkedve, magasabb egyházi, irodalmi és kulturai föladatokat tűzött maga elé, mindannyiszor élénkebb részvétnek, nagyobb virágzásnak és befolyásnak örvendett. Ezután beszámol a lefolyt év eredményeiről. Az új korszakba lépett Társulat egyik legfontosabb kiadói ágáról, a tankönyvkiadásról ezeket mondotta: «A mily

valóban nagynak és nehéznek látszott ezen föladat megoldása — t. i. Magyarország összes katolikus népiskolái számára az országban divó valamennyi nyelven minden tankönyv kiállítása — úgy ma elmondhatjuk, hogy az Isten segítségével már is nagyobbára sikerült. A legnagyobb részzel ugyanis már elkészültünk, a hiányzó kisebb rész pedig szintén készülöben van. Sőt egy lépéssel még ennél is tovább bátorzkodtunk menni és Társulatunk könyveladási ügynökségében *egy teljesen fölszerelt oly népiskolai tankönyvkereskedést állítottunk, melyben mindazon könyv, mindazon taneszköz, mely katolikus népiskoláinkban használható, teljes készletben áll és mindenkor a rendes, legjutányosabb árakon megszerezhető*».

Megjegyzendő itt, hogy Simor hercegprimás, midőn az 1869. évi közgyűlésen fölszólította a Társulatot a tankönyvkiadásra, a püspöki kar támogatásáról biztosította. A Társulatnak azonban nem volt szüksége, hogy védnökeinek anyagi támogatását kérje; mert az «Athenaeum» nyomdával előnyös fizetési föltételekben tudott megállapodni.

Ipolyi, miután ismertette a Társulat állapotát és működését, magasabb tudományos és irodalmi föladatok vállalására hívta föl a Társulat figyelmét. A Társulatra — úgymond — nem lehetne egyhamar méltóbb és megfelelőbb föladat, mint egy «*Corpus Scriptorum Ecclesiae Hungaricae*» megindítása, «*Magyar régibb egyházi íróink munkái gyűjteményének*» kiadása. A régi magyar egyházi írók munkáiban nagy hittudományi, hazai irodalomtörténeti, kor- és nyelvtörténeti kincs rejlik. Kiadásaik pedig enyészőfélben vannak, ritkán találhatók. Ezek fölélesztése ily vallás-irodalmi Társulatnak, minő a mienk, méltán egyik legmagasabb és legnemesebb föadata lenne.

A kivitel módozatait is mindjárt előterjeszti. Tulajdonképen szent István vagy szent László egyházi jellegű törvényeivel, vagy legalább szent Gellért életével és munkáival kellene kezdeni; azután adni a magyar szentek legendáit, a magyar legendáriusokkal és passionálékkal, bibliafordítási szövegekkel, le egészen a Michael de Hungaria és Temesvári Pelbart egyházi beszédeinek gyűjteményéig. Helyesen gazdálkodó berendezés szempontjából azonban, valamint az okból is, mivel a most fölsoroltak részben általánosabb középkori irodalmi jelentőségüknél fogva tágabb körhöz tartoznak s nagy terjedelmüknél fogva megbirhatatlan anyaggal

árasztanának el egyelőre: ezért czélszerűbb lesz a gyűjteményt a 16. és 17. századbeli egyházi írókkal kezdeni: Telegdi, Monoszlói, Pázmány, Káldi, Veresmarty, Balásfi, Esterházy, Illyés András és István stb. munkáival. Egy ily kötet ezekből évenként kiadva, természetesen a mai kritikai apparátussal, fölvilágosító bevezetéssel és jegyzetekkel sajtó alá rendezve, nemcsak üdvös, szép és dicsőséges, de oly hasznos, sőt korszerű vállalat is lehetne, mely a Társulat által kivihető, sőt a szellemi haszon mellett anyagi hasznot is nyújthat. De ha mindjárt áldozattal járna is egy kötet évenként való kiadása, azt sem szabad sajnálnia a Társulatnak. Szükség esetén bizonyára találkozni fognak számosan főpapjaink közül, kik a vállalatot költséggel segíteni fogják. Mások talán még kiadatlan kéziratokkal vagy a kiadottak korrektebb eredeti-jeivel fognak szolgálni. Maga Ipolyi mindjárt fölajánlja püspökségének könyvtárából Veresmarty Mihály apát kézirati önéletrajzának kódexét.

Ajánlja, hogy a nagygyűlés az eszmét és tervet elfogadva, akár maga küldjön ki bizottságot, akár a választmányt bizza meg egy bizottság kiküldésével, mely a «Corpus Scriptorum Ecclesiae Catholicae Hungariae» tervét részletesen kidolgozná.

A közgyűlés Ipolyinak ezt az indítványát egyhangulag elfogadta; elhatározta, hogy szakférfiakból álló bizottság küldessék ki a terv kivitele és létesítése végett szükséges előmunkálatok eszközésére. Fölkérték továbbá Ipolyi püspököt, hogy e bizottság elnökségét elvállalni s az igazgatóválasztmány egyetértésével a szakférfiakat megválasztani sziveskedjék. Ipolyi ebbe beleegyezett; a választmányt pedig fölhatalmazták, hogy az indítvány értelmében a régi magyar egyházi írók munkáinak kiadását megindítsa s az eredményről a jövő közgyűlésnek jelentést tegyen.

*Czirák*y János gróf királyi főkamarászmester, társulati másodelnök, meleg szavakban adott kifejezést a közgyűlés elismerésének és köszönetének a lelépő alelnök buzgósa és fáradhatatlan tevékenysége iránt, melyet a Társulat ügyeinek vezetése körül kifejtett. Indítványára a közgyűlés jegyzőkönyvileg örököltette meg azokat az érdemeket, melyeket Ipolyi Arnold mint alelnök a Társulat körül szerzett.

Simor hercegprímás óhaja, hogy a Társulat Ipolyihoz méltó utódot ültessen az alelnöki székbe, beteljesedett: a közgyűlés

Ipolyi helyébe alelnöknek *Tárkányi* Béla egri kanonokot választotta.

A közgyűlésen ismét hangot nyert a népies olvasmányokban érzett szükség. *Köváry* János tb. kanonok s plébános azt indítványozta, hogy a tagilletményekből mintegy 30—40 ívnyi rész a nép számára írt apró munkákból álljon, melyeket a tagok a nép között ingyen kioszthatnának. Egyúttal e célra ötven forintot adományozott.

* * *

Ipolyi alelnöksége a Társulatra legjelentősebb korszak volt. Ipolyi nagy bölcsesége képesítette a Társulatot, hogy szélesebb körre terjessze ki működését s e mellett a szilárd anyagi alapot el ne veszítse lába alól.

Ipolyi alatt fogott hozzá a Társulat, mint láttuk, a tankönyvkiadáshoz. Ez nagy pénzügyi befektetéssel járó vállalkozás volt, mely annál súlyosabban nehezedett a Társulatra, minthogy házát ép akkoriban vette s annak jelzálogi terheit is törlesztette. Ipolyinak azonban sikerült az «Athenaeum» nyomdával olyan szerződést kötnie, mely — legalább a tankönyvekre nézve — annyiban kedvezőnek mutatkozott, amennyiben a társulatnak a tankönyvek után fölmerülő nyomdai tartozását mindig a tankönyvek árúsításából befolyó jövedelemből és ennek arányában kellett csak fizetnie. Mindamellet a kiadással járó beruházások oly nagyok voltak, hogy a Társulat ismét kénytelen volt alapítványi vagyonát is megtámadni. Azonban a vállalkozás, bár terhes volt, biztos számításon nyugodott. A tankönyvkiadás megindítása után egy évtized múlva, 1880-ban, *Tárkányi* Béla alelnök a tankönyvvállalatról jelenthette: «Nyomdai tartozásaink törlesztve, alapítványaink majdnem teljesen kiegészítve, szegény iskoláknak ezerekre menő ingyenkönyveket osztogatunk, a mellett, hogy évenként a népiskolai tankönyvek számát a fölmerülő szükséghez képest szaporítjuk. 1870 előtt csak kátéink és bibliai tankönyveink valának, míg ma a különféle nyelveken megjelent tankönyveink száma mintegy 70-re megy».

Ez hervadhatatlan érdeme Ipolyi Arnoldnak, valamint utódjának, *Tárkányi* Bélának.

HATODIK FEJEZET.

TÁRKÁNYI BÉLA. A NAGYOK UTÓDAI.

(1872—1889.)

Tárkányi bemutatkozása. — Az Ipolyi-féle tervezet fejlesztése. — Az 1873. évi közgyűlés. — Bartakovics halála. — Fogarasy aranymiséje. — Számvevői állás szervezése. — Ágoston Antal a «Kath. Hetilap» szerkesztője. — Az 1874. évi közgyűlés. — Közgyűlési programmkészítés. — Simor hercegprimás leírata. — Ipolyi két munkája. — Nyomdabizottság. — Debreczeni János a «Szentek Élete» szerkesztője. — Az 1875. évi közgyűlés. — Deák Ferencz halála. — Az iskolai szabályzatok kiadása. — Az 1877. évi közgyűlés. — Károlyi István gr. 80. születésnapja. — Mindszenty Gedeon halála. — Molnár Vid első alapítványa. — IX. Pius halála. — Az 1878. évi közgyűlés. — Dr. Bita Dezső egyházi könyvbíró. — Cziráky János gr. kitüntetése. — Az 1879. évi közgyűlés. — A társulat hódolata XIII. Leó előtt. — Fogarasy 80. születésnapja. — Az 1880. évi közgyűlés; Ipolyi útmutatása. — Magyar egyháztörténelem. — Tárkányi kitüntetése. — Szabóky halála. — Az 1881. évi közgyűlés. — Molnár Vid újabb alapítványa. — Károlyi István gr. halála. — Lourdesi zárandoklat. — Merénylet IX. Pius hamvai ellen. — Tagilletményi bizottság. — Az 1882. évi közgyűlés; Mailáth György a társulat elnöke lesz. — Fogarasy püspök halála. — Göndöcs Benedek indítványai. — Monumenta Vaticana. — Konverzió-kísérlet. — Az 1883. évi közgyűlés. — Mailáth György meggyilkoltatása. — Cziráky János gróf halála. — Az 1884. évi közgyűlés; Károlyi Sándor és Apponyi Albert grófok elnökökké választatnak. — Tárkányi újabb pályatétele. — Tárkányi Rómában. — A népies irodalom művelése; Tárkányi indítványai. — Az alapszabályok módosítása. — Az 1885. évi közgyűlés. — A nagyok halála. — Az 1886. évi közgyűlés; Steiner Fülöp alelnök; Hummer Nándor titkár. — Népiratkák; ifjúsági irodalom; «Katholikus Szemle». — Titkári és pénztári szabályzat. — Apponyi Albert, Károlyi Sándor és Füssy Tamás lemondása. — Az 1889. évi közgyűlés; Zichy Nándor gr. elnök; dr. Kiss János igazgató. — Visszapillantás.

TÁRKÁNYI az 1872 április 11-én tartott választmányi ülésben mutatkozott be. Nem volt új ember a Társulatnál, mert mint író kezdettől fogva szolgálta a Társulatot. Bemutatkozó beszédében ki is emelte, hogy irodalmi munkásságát nagy részben a Társulat érdekeinek rendelte alá. Így a magyar Szentírás, melynek elkészítését életének egyik főfeladatául tekintette, Bartakovics érsek meczenássága mellett a Társulat kiadásában jelent meg és már sok ezer példányban forog a katolikus közönség kezén. Épen abban tekinti jelen hivatása nagy fontosságát, hogy a Társulat

útján a jóirányú olvasmányok legalább is öt-hat ezer példányban terjedjenek szét az országban. Ez — ha figyelembe vesszük hazai irodalmunk szűk körét a világirodalomhoz képest — kétségtelenül figyelemreméltó tünemény, úgy hogy a mi a kiadványok elterjedését illeti, Társulatunk hazánk két legtekintélyesebb irodalmi intézete, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság mellett, méltó helyet foglalhat. A Társulat állásának ezen fontosságából nézi az ő kötelességét is, melynek annak sok ezerre menő tagjai irányában megfelelni fogja főfeladatának tekinteni.

A következő választmányi ülésben, 1872 május 16-án Tárkányi előterjesztette *nézeteit az Ipolyi-féle tervzet továbbfejlesztése tárgyában.*

«Mindig szemem előtt lebeg — úgymond a bevezetőben — s jelen előterjesztésemben is első helyen kell említenem ama tényt, hogy a Szent-István-Társulatnak közel hatezer tagja van. Én ezt oly nagyfontosságú dolognak tartom, hogy, ha mi ezen tetemes erő teljes öntudatát magunkban és másokban fölkeljük és folyvást ébren tartjuk — ha ezen nagy számot nemcsak neveink egykedvű beiratásával s részvényeink lefizetésével, hanem az úgyszeretet buzgalmával is értékesíteni akarjuk — ha ily nagy számhoz méltó műveket igyekszünk nemcsak tétlenül s néha kicsinylőleg *várni*, hanem a kiktől telik, írni is, olvasni is, olvasatni is; akkor, merem állítani, Társulatunk irodalmi hatásra nézve hazánk bármely irodalmi intézetével képes lesz az elsőségért versenyre szállani.»

Ezután az Ipolyi-féle program fejlesztéséről ezeket mondja:

Társulatunk működésének az említett tervzet szerint négy ágazata van. Első a katolikus népiskolai könyvek kiadása s egyéb tanszerek terjesztése. E föladatát a Társulat egy év alatt is oly szerencsével oldotta meg, hogy az eddigi siker legjobb útmutatás a kezdet további folytatására. Nincs tehát egyéb hátra, mint hogy a Társulatnak e részben kifejtett működését az illetők kellő részvétellel pártolják.

A Társulat irodalmi működésének második ágazatát a «Házi Könyvtár» alkotja. Ez irodalmi épülethez Tárkányi minden kínáló új bányát fölhasználni s a hol czélszerűnek mutatkozik, a *régi, elbagyottakat* is föl kutatni s értékesíteni kész. Indítványozza az «Örangyal» című zsebkönyv fölélesztését, akár a «Házi Könyvtár» egyik köteteként, akár önállóan. A kivitel és szerkesztés gondját szívesen magára vállalja.

S mivel a politikai lapok után a *regények* foglalnak legnagyobb tért irodalmunkban, fölveti a kérdést: nem lenne-e Társulatunk céljával megegyező, ha jóirányú, jeles *regényeket* bocsátana ki vagy maga közvetlenül, vagy, ha körülményei ezt meg nem engednék, egyik vagy másik kiadó-könyvárús közvetítésével?

A Szent-István-Társulat irodalmi működésének harmadik ágazatát a *népiratok* kiadása teszi. Tárkányi ezt oly nagyfontosságúnak tartja, hogy nem habozik azt Társulatunk *egyik fő s talán épen legelső föladatának* tekinteni. S midőn ez ügyről mélyebben gondolkozva látta, hogy a Társulat kísérletei e téren célhoz nem vezettek; midőn látta, hogy összes irodalmunkban is — kivéve Vas Gereben műveit — alig jelent meg egy-két valódi *népies* irat, s hogy az ily nemű vállalatok egymást követő bukása bizonyosságot tesz azok életrevalóságának hiányáról: arra a meggyőződésre jutott, hogy a szó valódi értelmében *népszerűen írni* egyike a legnehezebb írói föladatoknak; hogy ezt megtanulni alig, vagy épen nem lehet; s hogy a népírónak jóformán úgy kell születnie, mint a költőnek. Mivel azonban a kötelesség folytonosan sürget, hogy e részben tegyünk valamit és pedig sikeresen: azt indítványozza, hogy újabb kísérletezés helyett vegyünk igénybe azon népírók munkásságát, kik e téren már biztos sikert tudnak előmutatni s kiknek eddigi működése biztosítékot nyújt az óhajtott eredményre nézve. Figyelmébe ajánlja a választmánynak, hogy az egri «Népújság» szerkesztői és kiadói népies irodalmi működésük sikerétől lelkesítetve, jövő év kezdetétől népirodalmi vállalatot akarnak indítani, melynek célja lesz 2—3 íves havi füzetekben vagy egyéb módon évenként 25—30 ívnyi népiratokat adni egy forintért. Ha a Társulat megszerezne ezt a vállalatot, akkor egyrészt magának a népirodalmi vállalatnak nagyobb elterjedést fog szerezni, másrészt népirodalmi működését ily módon a legjobban érvényesítené. A «Katholikus Néplap» helyébe a Társulat vegye át e vállalatot s bizza meg az egri «Népújság» íróit a jövő év kezdetétől fogva a népirodalmi havi füzetek kiadásával. *Pártfogókat* e célra egy forintjával igen könnyű lesz szerezni.

Mivel pedig a «Katholikus Néplap» egyszersmind Társulatunk közlönye, de mégsem az összes társulati tagoké, hanem csak azon 850—860 tagé, kik arra előfizetnek: célszerű volna a «*Szent-István-Társulati Értesítő*» fölélesztése. Ez közölné a havi gyűlések lefolyá-

sát, hirdetné a megjelent könyveket és számot adna az egyes tagok, vagy tiszteleti tagok által beküldött pénzekről s havonként egy vagy fél ív terjedelemben járna a tagoknak, akár postán, akár valamely épen megjelent tagilletményi könyv mellett, akár mint a «Népujság» melléklete. Így a közönség folyton értesülne működésünk minden mozzanatáról. «Mert az a szerény hallgatás és csöndesség, mely mostanában Társulatunk működése fölött lebeg, szerénységnek ugyan jó lehet, de nem tünteti ki azt az életrevalóságot, melyet közel hatezer tagból álló Társulatunknak érvényesíteni kötelessége lenne. Az élénk mozgékonyság az élet jele, a hatás biztosító; a szerénység palástjába burkolt aluszékonyság a halál közeledését jelenti, mitől Isten mentse meg Társulatunkat.»

Ezután szóba hozza az «Encyclopaediá»-t és a «Szentek Életé»-t. Ha a Szent-István-Társulatnak négy-öt tagja találkozik s fölhozzák a Társulat ügyeit, mulhatatlanul szóba jő közöttük az óriási mérvben kezdett «Encyclopaedia» és a «Szentek Élete». A társulati tagok közé való belépést igen sokakra nézve gátolja az a körülmény, hogy ezt a két művet csak csonkán kapják tagilletményül. Tárkányi egy *expedienst* ajánl, mely ezt az akadályt elhárítja. Engedje meg a választmány, hogy a jelentkező új tagok az «Encyclopaedia» és a «Szentek Élete» helyett az ezek ívszámának megfelelő arányban a Társulatnak készletben levő kiadványaiból szabadon választhassanak s ezen könyveket a tagdíj beküldésekor az ügynökségnél specific kijelölhessék; azon esetben, ha több értéktől választanának, természetesen ráfizetéssel. Ha ez az expediens elfogadtatik, mindössze azon könyvek jegyzékét és árát kell közzétenni, melyből az új tagok választhatnak.

A választmány tetszéssel fogadta Tárkányi előterjesztését s indítványainak tanulmányozására bizottságot küldött ki. A választmány kíváncsi volt, hogy Tárkányi javaslataihoz minél többen szólhassanak hozzá; ez okból fölkerlte az elnökséget, hogy a javaslatokat a lapok útján is közzétegye.

Az indítványokhoz sok írásbeli hozzászólás is történt. Haynald Lajos kalocsai érsek, Perger János kassai, Szabó Imre szombathelyi, Ipolyi Arnold besztercebányai püspökök is levélben nyilatkoztak.

A kiküldött bizottság pontonként tárgyalta Tárkányi javaslatait és jelentését az 1872 június 13-án tartott választmányi ülés elé terjesztette.

A bizottság javaslatára elhatározta a választmány, hogy az «*Örangyal*», a «Házi Könyvtár»-tól függetlenül, önállóan, díszes képekkel illusztrálva kiadandó; a szerkesztéssel az alelnök bízott meg. A költségek lehető kiméltése céljából a kiadás egy könyvárús útján eszközözendő, ha ez előnyös föltételek mellett történik. Az illető könyvkereskedőkkel való tárgyalásra Tárkányi alelnököt kérték föl.

Jeles *külföldi regények fordítását* is magáévá tette a választmány, de a kiadást csak könyvárúsi vállalkozás útján kívánta foganatósítani. A kivitellel szintén az alelnököt bízta meg. Tárkányi utánjárása folytán úgy az «*Örangyal*», mint a «Külföldi regények» kiadása ügyében a Társulat az Athenaeummal szerződött. A «Külföldi regények» megjelenése azonban már az első füzetnél, mely Sandeau Gyula, «Madeleine» című regénye lett volna, félbemaradt.

A választmány továbbá a bizottság véleményezése alapján megbízta az egri «Népújság» szerkesztőit és íróit, hogy a jövő év kezdetétől «Népkönyvtár» vagy más alkalmas cím alatt egy vagy két ívnyi, havonként vagy kéthavonként megjelenendő népiratokat szerkesztszenek olyformán, hogy ezekből évenként 25—30 ívet adhassanak egy forintért s ezek első füzete a naptár legyen. A választmány kikötötte, hogy *enépiratokból a politika határozottan ki legyen zárva.*

A «Katholikus Néplap» átalakítása tárgyában Tárkányi Béla kanonok elnöklete alatt Jósika Kálmán báró és Füßy Tamás szerkesztőből álló bizottság küldetett ki oly utasítással, hogy az átalakítandó lap programját körvonalozza.

E bizottság javaslata alapján a választmány kimondotta, hogy a lap címe 1873 kezdetétől ez legyen: *Katholikus Hetilap*. Tartalma a középosztály igényeihez alkalmazkodjék s szépirodalmi és ismeretterjesztő cikkei is legyenek. A Szent-István-Társulat és a Szent-László-Társulat hivatalos közleményei számára a lapnak külön rovata legyen «Társulati Értesítő» cím alatt. A lap előfizetési ára újtól kezdve 3 frt 40 krról 4 frtra emeltetik.

A «Társulati Értesítő» önálló kiadását a választmány a költségek miatt nem tartotta kívánatosnak, hanem elhatározta, hogy az értesítések a «Házi könyvtár» és a kiadandó népiratok borítékján történjenek.

A választmány elfogadta végül azt a javaslatot, hogy az újonnan belépő tagok az «Encyclopaedia» és a «Szentek Élete» helyett megfelelő ívszámú más kiadványokat választhassanak.

1873 márczius 20-án volt a Társulat 21. rendes közgyűlése. *Simor* hercegprímás nagyhatású beszéddel nyitotta meg a közgyűlést, melyben a katolikus egyháznak a magyar állam körül szerzett érdemeiről szólt.

«...A magyar nemzet állami léte — mondta többi közt — s társadalmi boldogulása csak azon erős és megdönthetetlen alapon biztosítható, a melyen első szent királyunk a magyar birodalmat fölépíté, s melyen az nyolcz évszázadon keresztül a legnagyobb viharok és viszontagságok közt nemcsak föntartotta magát, hanem fejlődésében egy szebb jövőnek folyvást több biztosítékát tünteté föl.»

«A korona, törvény és szabadság valának ezen alap lényeges alkatrészei; de a keresztény vallás és keresztény erkölcs varázserője volt azon pótolhatatlan hatalom, mely mindezen alkatrészeket szétbonthatatlan egészszé forrasztotta, s mely a koronának, törvénynek és szabadságnak szentséget s minden fegyvernél biztosb sérthetetlenséget szerzett, de egyszersmind a visszaélés ellen azoknak minden irányban józan határt is szabott.»

«Ez üdvös befolyás alatt fejlődött ki ősi alkotmányunk, mely az egyházat, mint az állam nélkülözhetetlen frigyesét, mint nemzeti létünk nemtőjét s közművelődésünk első dajkáját tisztelte, s mely annak gondos tevékenységét annál szélesb téren s annál örömeztobb támogatta, minthogy az állam és egyház eme, mondhatnám: testvéries közremunkálásából fakadtak a magyar nemzet legszebb és legtermékenyebb polgári és társadalmi erényei, a hazaszeretet, az áldozatkészség, az önkormányzati ösztönből folyó ama lelkesültség a közügyekért, mely testületeket és egyes hazafiakat a közjó előmozdításában és a műveltség s jólét forrásainak megszerzésében az állammal való vetélkedésre buzdított.»

Majd kifejti, hogy az ősök az egyházi alapítványokat a törvény különös ótalma alá helyezték s ezáltal a katolikusok önrendelkezési jogát szintügy, mint más felekezetekét ünnepélyesen elismerték. Hiszi, hogy ezt a jogot hazánkban minden hű katolikus egyesült erővel fogja örökké védelmezni, s kiváltképen fog hozzá ragaszkodni azon, hozzánk is szivárogni kezdő idegen eszmeáramlat ellenében, mely az elméket az állami mindenhatóság hamis elméletével csábítja, mely az államhatalom változó céljain s szeszélyein kívül egyéb jogot és érdeket nem ismer s mely

diadalra juthatásának egyik főfeltételét nem ok nélkül tűzte ki abban a törekvésben, hogy mindenekelőtt a katolikus egyházat nyugózhassa le s e végett annak egységét és függetlenségét ingathassa meg; *«mert ezen egyház az, mely a földön úgy, mint az égben más Mindenhatót, mint az Istent, el nem ismer s el nem fogad»*; mert ez az egyház az, mely az állami mindenhatóság két úttörőjének, a raczionalizmusnak és a materializmusnak pogányosító irányai ellenében a keresztény tanokat és a keresztény polgárosodást az emberiség számára megmenti és őrzi a törvényes hatalmi tekintély és az egyéni szabadság elvét.»

«A küzdelemben tehát, mely az új áramlattal szemben, a gyászos pusztítások daczára, melyeket másutt okozott, tán reánk is vár, első sorban ugyan az egyház, de e mögött az állam is, a társadalom minden föntartó elemei, az egyéni, családi és tulajdonjog, az ősi hagyomány, a nemzeti génusz, a civilizáció, az önkormányzat, a valódi szabadság, — s még az apostoli korona szentsége is, mind, mind támadással vannak fenyegetve.»

Ez önvédelmi harczban mindenkinek ki van jelölve a szerepe. A Szent-István-Társulatnak is ki van jelölve a földadata, melyet neki az egyház, elidegeníthetetlen tanítói és nevelői joga terén átengedett.

«Az eddigi buzdító eredmény után nem kívánhatunk egyebet, mint azt, hogy áldásos működésében az eddigi irányban haladjon s hogy... mielőbb elérjük azt, hogy *nemcsak az elemi, hanem a felsőbb iskolák számára is* a szükséges tankönyveket, a tudományal lépést tartva, a hasznos ismeretek minden ágából szolgáltat-hassa a tanulóknak és olvasóknak s hogy e könyveket mielőbb *saját nyomdájában* adhassa ki.»

A közgyűlés örömmel fogadta azt a bejelentést, hogy Mailáth György országbíró a Társulat alapító tagjai közé lépett.

Ez év a Társulatnak fájdalmas veszteséget okozott: egyik legnagyobb pártfogója, Bartakovics Béla egri érsek 1873 május 30-án elhunyt. A Társulat gyászát a következő évi nagygyűlésen remek emlékbeszédben örököltette meg Tárkányi.

Viszont egy megható örömnünnepből is jutott rész a Társulatnak ez évben. Fogarasy Mihály erdélyi püspök, a Társulat nagynevű alapítója, aranymiséjét ünnepelte. Harmincz év telt el azóta, hogy kedvencz eszméje, a «Jó és olcsó könyvkiadó-társulat»

érdekében izgatott és buzdított; e harmincz év alatt a Társulat némely veszélyek után óriási lendületet vett, a főpap pedig, ki létrehozta a Társulatot, aggastyán lett, ki reszkető kézzel mutatja be az aranymise szent áldozatát az Úrnak...

A Társulat üdvözlő iratban fejezte ki hódoló tiszteletét alapítója iránt.

Fodor Károly társulati számvevő elhalálozása alkalmából a választmány az 1873 október 16-án tartott ülésen bizottságot küldött ki, hogy a *vagyonkezelés ellenőrzésének* legczélszerűbb szervezése iránt javaslatot tegyen. A bizottság e tárgyban javaslatot dolgozott ki, melyet a választmány 1874 márczius 12-én elfogadott. Egyidejűleg kimondotta a választmány, hogy utalványozási joggal az alelnök s ennek távollétében az igazgató van fölruházva. Az 1874. évi közgyűlés az ellenőrzési szabályzatot egész terjedelmében elfogadta és számvevőnek *Fuchs* Róbert igazgatósági tisztviselőt választotta meg. A *Rada* János halálával megüresedett ügynöki állásra a közgyűlés *Axmann* Gábor addigi alügynököt választotta meg.

Az így megüresedett másodügynöki állásra az elnökség *Bach* János képzett könyvkereskedőt alkalmazta. *Axmann* 1876 márczius havában meghalván, *Bach* János lett a Társulat ügynöke. *Axmann* szülői: *Axmann* Károly és neje, született Kohant Anna, 400 frtot tettek le a Társulathoz, mint négy alapítótagság összegét, azzal a kéréssel, hogy ez az összeg mint «*Axmann Gábor-alapítvány*» kezeltessék s az érte járó könyvilletmény az alelnök által kiszemelő négy egyénnek vagy intézetnek adassék ajándéku. Az alapítók egyelőre a csángó-magyarokat s a római német-magyar kollegium magyar növendékeit kérték a könyvilletményben részesíteni. A választmány 1877 február 15. ülésében elfogadta az alapítványt.

1873 november havában *Füssy* Tamás lemondott a «Katholikus Hetilap» szerkesztéséről; a választmány a szerkesztéssel *Ágoston* Antal titkárt bizta meg.

Az 1874 márczius 19-én tartott 22. rendes közgyűlést az imént bibornokká kinevezett *Simor* János hercegprímás ismét nagyhatalús beszéddel nyitotta meg, mely ismét a katolikus egyháznak az állam körül való érdemeivel s ezzel összefüggőleg a Szent-István-Társulat érdemeivel foglalkozik.

«Az egyháznak örök elve: jó hiveket s jó polgárokat nevelni;

mikor ezt elérte, a jó polgári s állami rend azonnal s önmagától meglett.»

«Mások Plátót követik, előbb polgári államrendet papirra tesznek, alkotmánynak nevezik, s hozzá illő állampolgárokat később keresnek, gyakran erőszakkal idomítanak, — zavar, föloszlás, sülyedés a vége.»

«A Szent-István-Társulat irodalmi téren működik, melyen a nagy világharcz is vivatik, melyen az ellentétes eszmeáramlatok összezsattannak és melyen a nagy kérdés: keresztény műveltség, keresztény állami és társadalmi rend maradjon-e fön, vagy pedig kétezer évvel essék-e vissza az emberiség? — eldöntetik. Más szóval: vajjon külsőleg idomított, legyalult barbárság, az ő mindenkit kizsákmányoló eszével, az ő mindenki iránt kiholt szívével foglalja-e el a felebaráti szeretetben apadás nélkül találékony, életfömláldozásig fáradhatatlan keresztényszeretet és műveltség helyét?...»

«Tudjuk, hogy a nagy eszmeáramlatokban követelik némelyek: szünjék meg az egyház lenni, a mi volt s legyen, a mi eddig nem volt. Eddig volt isteni, legyen ezután emberi; eddig volt egyetemes, legyen ezután nemzeti. legyen türt kereszténység.»

«De az egyház marad, miként — hogy Aranyszájú szent János-sal szóljak — a Megváltó fölhasított oldalából s átdöfött szívéből született, isteni eredetűre, változatlan tanításainak, szervezetének lényegére nézve; saját körében — a lelkiekben — tanítva szüntelen, de sohasem taníttatva; vezetve, de sohasem vezettetve; a kinyilatkoztatott isteni igazságok fényével a népek és nemzetek élén előhaladva, a népek és nemzetek után soha nem sántikálva.»

«... A keresztény hitet és életrendet csak elfogadni lehet, újból szervezni nem lehet.»

«Társulati működéseinknek ez az iránya, ez a főszabálya. — katolikus hitünknek, keresztény felebaráti szeretetünknek köteleit az irodalmi téren szerényen ugyan, de serényen is, törhetetlen hűséggel s lelkesülten teljesíteni. S meg vagyunk győződve, s meggyőződésünket fön is hirdetni készek vagyunk, hogy midőn az irodalmi téren katolikus hűséggel működünk, a hazának, a nemzetnek, polgártársainknak a leghasznosb szolgálatot tesszük.»

Az egész 1874. évet a szakadatlan irodalmi és kiadói munkásság foglalta le.

Az 1875 január 21-én tartott választmányi ülésben *Szilágyi* Virgil indítványozta, hogy a közgyűlés lehető érdekessé tételére egy külön bizottság, az alapszabályok szemmeltartásával, részletes programot állapítson meg. A választmány az indítványt elfogadva, kiküldte a bizottságot s ennek javaslata alapján a következő, február 11-én tartott ülésében kimondotta, hogy a közgyűlésen a szokásos fővédnöki beszéd után a jelentést a Társulat összes működési eredményeiről ezentúl a Társulatnak csak egy tisztviselője tartja; a pénztárnoki, ügynökségi jelentések s a költségvetés fölolvassása elmarad, e helyett azonban ezek rövid kivonatban előre kinyomatandók s a közgyűlésen a tagok közt kiosztandók. *A közgyűlésen ezentúl ünnepies előadások fognak tartatni valamely társadalmi kérdésről vagy koreszméről.* Ezenkívül kívánatosnak tartotta a választmány, hogy a közgyűléseken jövőre valamely alkalomszerű költemény szavaltatnék el egy elsőrendű katolikus költő által. Az ünnepies előadás tartására ez alkalommal *Jósika* Kálmán báró kéretett föl; a költemény írására és elszavalására pedig a választmány nevében Mindszenty Gedeont kérte föl az igazgatóság. Végül kívánatosnak mondta a választmány, hogy a közgyűlési indítványok a közgyűlést megelőző utolsó választmányi ülésig írásban küldessenek be, hogy így a napirendbe fölvehetők legyenek.

A napirendkészítő bizottság kebelében indítvány tétetett az iránt is, hogy jövőre tagilletményül a «Házi könyvtár» helyett *folyóirat* adassék. De ezt az indítványt a bizottság maga sem fogadta el.

Tárkányi Béla alelnök a választmány most említett február 11-iki üléséből kérelmet intézett Simor János bíbornok-herczegprimáshoz, melyben a közgyűlés napjának kitűzését kéri.

A hercegprimás 1875 márczius 2-án kelt válaszában feleli, hogy a nagygyűlés napját később fogja tudatni. «Addig is — folytatja — a Társulat kebelében fölmerült mozgalmak alkalmából fővédnöki kötelességemnek tartom Főtisztelendő Uraságot figyelmeztetni, hogy éber gondja legyen minden oly tervekre és újításokra nézve, melyeknek fogyanatosítása különben is a nagygyűlés körébe tartozik; s igyekezzék elhárítani minden oly lépéseket, melyek a Társulat eredeti céljától eltérve, annak szellemi irányát megingathatnák, vagyont bármi részben kockáztathatnák s eddigi

rendes ügyfolyamát megakadályozhatnák. Erre nézve Főtisztelendő Uraságot az alatta levő igazgatóval együtt felelőssé teszem; mely felelősségre különben is mindkettőjüket az alapszabályok értelme is kötelezi». Végül kijelenti, hogy a Társulat ügyeiről időnkint az alelnök értesítését elvárja. E levél másolatát Simor elküldte Cziráky János gróf elnöknek is.

Ezt a levelet Tárkányi előterjesztette az 1875 márczius 18-ki választmányi ülésben, mely annak tartalmát tudomásul vette. Simor pedig nem jött el sem az ez évi, sem a következő — 1877-ben tartott — nagygyűlésre.

A most említett ülésben fölolvasták *Ipolyi* Arnold besztercebányai püspök levelét, melylyel bemutatta a «Házi könyvtár» számára kért és elfogadott «Veresmarti Mihály XVII. századi magyar egyházi író és munkái» című művét. E munka tiszteletdíját a Társulatnak ajándékozta azon föltétellel, hogy a «Régi magyar egyházi írók»-nak általa megindított vállalata költségeinek fődözésére fordíttassék. E művel kapcsolatban bemutatta egyszerűs mind a «Régi magyar egyházi írók» első kötetét is; ennek példányait a Szent-István-Társulat tulajdonába bocsátotta azon föltétel alatt, hogy az annak eladásából befolyó összegek szintén a «Régi magyar egyházi írók» kiadására fordíttassanak, míg erre szükség leend. A választmány hálásan fogadta *Ipolyi* püspök nagylelkű ajánlatát.

Az 1875 április 15-én tartott választmányi ülés a Társulatnak az Athenaeum-nyomdával fönálló viszonyának megvizsgálására kiküldött nyomdai bizottságot állandósította és kimondotta, hogy minden nyomdai szerződést az alelnök vagy távollétében az igazgató az öttagú bizottságnak legalább két tagjával együttesen köteles megkötni; ezek a szerződésért felelősek is. E rendszabályt azért léptették életbe, mert a Társulatra ekkorig az Athenaeummal fönálló viszonyából — melyet csak egy a nevezett intézet és *Ipolyi* Arnold alelnök közt 1871-ben létrejött szóbeli megállapodás szabályozott — súlyos teher származott.

Zsibovics Ferencz elhalálozván, a «Szentek Életé»-t *Debreczeni* János egri főegyházmegyei áldozópap folytatta tovább és a művet 1878 őszén befejezte.

1875 november 25-én volt a 23. rendes nagygyűlés, melyen *Szabó* Imre elnökölt. A programkészítő bizottság által meg-

állapított tárgysorozatnak megfelelően ezen a nagygyűlésen nem terjesztettek elő külön igazgatói, titkári és pénztárosi jelentést hanem az alelnök beszámolója ölelt föl mindent. Ugyanígy történt a következő években is, de az 1882. évi közgyűléstől kezdve megint külön igazgatói jelentést találunk. Volt továbbá az 1875. évi nagygyűlésen egy előadás: *Jósika* Kálmán báró értekezése «Az atheisztikus irodalom veszélyes befolyásáról a társadalomra». *Pfeiffer* Antal kegyesrendi tanár pedig fölolvasta *Mindszenty* Gedeonnak a közgyűlés alkalmára írt költeményét: «Szent István végsóhaja». A következő nagygyűléseken azonban elmaradtak az ilyen előadások.

A közgyűlésen *Róder* Alajos kanonok azt indítványozta, hogy a Társulat állítson *kölcsönkönyvtárt* katolikus családok számára. Az indítványt a választmányhoz tették át, de a dolog abban maradt.

Deák Ferencz halála a Szent-István-Társulatot is gyászba borította. Deák a Társulatnak alapító tagja volt s mint ilyen benne volt a választmányban. Azokban az időkben, midőn a hazára a legszomorúbb viszonyok súlyosodtak s a közélet minden lükettése szünetelt, Deák a Társulat ügyei iránt melegen érdeklődött. A Társulat választmánya jegyzőkönyvben örökitette meg a Deák Ferencz halála fölött érzett fájdalmát.

A katolikus elemi iskolákban használandó tankönyvek megválasztására és behozatalára felügyelő bizottság elnöke, *Ipolyi* Arnold besztercebányai püspök, a püspöki kar határozata folytán azt a kérdést intézte a Szent-István-Társulathoz: hajlandó-e a Társulat továbbra is a szükséges elemi tankönyvek, tanrend és szabályzatok kiadását magára vállalni? Ha a Társulat erre kész, ez esetben arra kéri a választmányt, hogy a püspöki kar által megállapított tanszabályzati munkálatok kiadását azonnal fogatba vegye. A tankönyvek további kiadása iránt a püspök azt a véleményét fejezte ki, hogy az ily munkák a fölmerülő szükség szerint esetről-esetre a Társulat tankönyvi bizottságával egyetértőleg lesznek megállapítandók. A választmány 1876 december 14-én tartott ülésében nagy örömmel fogadta *Ipolyi* püspök levelét és kijelentette, hogy szerencséjének tartja a tankönyvek kiadását folytatni. A tanszabályzat köréhez tartozó minden munkálatok, utasítások és táblázatok kiadását annál inkább siet fogatba venni, mert ezekből a püspöki kar több tagja eddig is nagyobb

számú példányokat rendelt a Társulat elnökségénél. A Társulat, mint a püspöki kar közege, hivatásának egyik főágát ily módon teljesítvén, erről a népiskolákat vezető lelkipásztorokat, a tanítókat s egyéb közegeket szükségesnek tartotta értesíteni.

1877 márczius 22-én volt a Társulat 24. közgyűlése, melyen Császká György szepesi püspök elnökölt.

Tárkányi alelnöki jelentésében abból az alkalomból, hogy a Társulat szerencsésen befejezte *Cantu Caesar «Világtörténelmé»-nek magyar kiadását*, kiterjeszkedett az olasz történettudós jellemzésére és munkájának méltatására. Ennek kapcsán fölhevítá a közgyűlés figyelmét arra, hogy *Magyarország monumentális történetének* megíratására és kiadására is vállalkozzék a Társulat, miután már egy közkedveltségű kézikönyvet adott ki «A magyar nemzet történelme» cím alatt. A közgyűlés ily munka kiadását elvileg el is határozta.

Göndöcs Benedek apát, békésgyulai plébános ezen a gyűlésen újból sürgette a *káték egységesítését*. Indítványozta, hogy a Társulat tüzzön ki pályadíjat a legjobb káté megírására s terjeszsze a legjobbakat a püspöki kar elé oly kérelemmel, hogy azok közül bölcs belátása szerint a legjobbat elfogadni s tankönyvül helyben hagyni méltóztassék. Jutalomdíjul az indítványozó maga 400 frtot ajánlott föl. A közgyűlés ezúttal is elismerte a káték egységesítésének szükségességét és ezért föl kérte az elnöklő Császká püspököt, hogy a püspöki kar előtt a közóhajnak kifejezést adni kegyeskedjék.

Ebben az évben a Társulat örömmel ünnepelte Károlyi István grófot, a Társulatnak kezdetétől fogva elnökét, a ki november 18-án 80. évét töltötte be. A Társulat ez alkalomból emlékérmet veretett s azt egy fölirat mellett Haynald Lajos kalocsai érsek által átadta az ősz főúrnak.

Bánattal töltötte el ebben az évben a Társulatot katolikus költőink egyik legjelesebbjének, Mindszenty Gedeonnak halála, mely épen akkor következett be, midőn a Társulat kiadta az ő «Legújabb költeményei»-t. Az 1879. évi nagygyűlésen Tárkányi Béla költői szárnyalású emlékbeszédben adózott irótársa emlékének.

Az 1877 október 11. választmányi ülésben Tárkányi alelnök bemutatta Molnár Vid temesvári katonai plébános levelét, melyben tudatja, hogy szándéka a Szent-István-Társulatnál egy 500 frtról szóló 60% magyar földhitelintézeti záloglevelet letéteményezni oly

föltétel alatt, hogy ennek fele kamatjáért az általa katonák számára irt s a Szent-István-Társulat kiadásában megjelenő «Imák és intelmek» című imakönyvecskékből évenként megfelelő értékű példányszám küldessék a temesvári katonai plébánosnak a katonák közt leendő ingyenes kiosztás végett; a kamat másik fele pedig a takarékpénztárban tőkésíttessék mindaddig, míg annyira föl nem szaporodik, hogy a nevezett imakönyv új kiadásának költségeit fődözhesse. A választmány köszönettel fogadta az ajánlatot, minél-fogva Molnár Vid az alapítványi értékpapírt a Társulatnál letette. 1881-ben pedig, mint alább látható lesz, ezt az alapítványát gyarapította s ugyanezen évben, valamint a következőben újabb alapítványokkal növelte érdemeit.

1878-ban a katolikus egyház bánatában és örömében a Szent-István-Társulat is osztozott. IX. Pius halála alkalmával részvét-iratot intézett Jacobini bécsi nuncziushoz; és fölirattal üdvözölte XIII. Leó pápát.

IX. Pius emlékét azzal is megörökítette a Társulat, hogy *Kovács* Mihály festőművésszel megfestette az elhunyt pápa arczképét, mely a pápát jobbjával áldást adó helyzetben, baljával pedig azon hódolati föliratra támaszkodva ábrázolja, melyet hozzá ötvenéves püspöki jubileuma alkalmával a Társulat intézett. Tárkányi Béla birtokában levén IX. Pius egy sajátkezű és épen ez áldást kifejező pár szónyi iratának: «Benedicat vos Deus et custodiat» — e becses kéziratot kristályüvegbe foglalva s a kép keretébe alkalmazva, a Társulatnak ajándékozta.

Megemlitjük itt, hogy ugyancsak Tárkányi ajándékából a Társulat terme még két új dísz nyert: bold. *Bartakovics* Béla egri érseknek, továbbá *Ipolyi* Arnold püspöknek életnagyságú arczképeit.

Ez év márczius 28-án volt a Társulat 25. rendes közgyűlése, melyen ismét Simor bíbornok-hercegprimás elnökölt, kinek megnyitó beszéde IX. Pius emlékének és XIII. Leó üdvözetének volt szentelve.

Ez a 25. közgyűlés összeesett a Társulat fönnállásának harminczadik évével. Ez alkalmat adott Tárkányinak, hogy alelnöki jelentésében visszapillantást vessen a lefolyt harmincz év történetére. Az alelnök előadása kapcsán *Cziráky* János gróf társulati elnök meleg elismeréssel emlékezett meg a Társulat alapítójáról, *Fogarasy* Mihály püspökről és a Társulat második statorának

méltán nevezhető *Ipolyi* Arnold püspökről. A kegyelet adóját rőtta le a már akkor elhunyt *Róder* Alajos emléke iránt, ki különösen a vallási tankönyvek szerkesztése körül a Társulatban nagy tevékenységet fejtett ki. Nagy elismeréssel szólt végül Tárkányi érdemeiről.

Tárkányit ezúttal további hat évre alelnökké választották. Tárkányi az 1878 május 2-án tartott választmányi ülésben kijelentette, hogy alelnöksége alatt évenként 50—60 aranyat, esetleg többet is ajánl föl pályadíjúl iskolakönyvek vagy tagilletményi munkák jutalmazására.

Laubhaimer Ferencz egyetemi tanár, a Társulat sok éven át volt egyházi könyvbírálója, e tisztjéről lemondván, a herczegprimás 1878 május 4-én kelt leiratával dr. *Bita* Dezső egyetemi tanárt nevezte ki könyvbírálónak.

1879 elején ő Felsége a Társulat társelnökét, *Cziráky* János grófot a Szent-István-rend nagy keresztjével tüntette ki. A Társulat különös örömmel fogadta, hogy elnökét ugyanazzal a renddel tüntette ki a királyi kegy, melynek nevét a Társulat is viseli. A kitüntetett főúr nagy ünneplés tárgya volt az 1879 január 16-án tartott választmányi ülésben, valamint a márczius 20-án tartott közgyűlésen.

1879 márczius 20-án a Társulat 26. rendes közgyűlését tartotta *Simor* elnöklésével, ki a szocziáлизmus ellen mondott nagyhatalású beszédet.

A közgyűlés után nem sokkal *Tárkányi* alelnök Rómába utazott, hogy XIII. Leó előtt tolmácsolja a Társulat hódolatát. A pápa május 11-én esti 8 órakor magánkihallgatáson fogadta Tárkányit, ki alkalmat vett legmélyebb hódolattal kifejezni háláját ő Szentségének azon atyai kegyességeért, melynél fogva az *árvíz által sújtott Magyarországot* nagylelkű segélyével megvigasztalni kegyeskedett és legújabbán Haynald Lajos kalocsai érseket biborral földiszítván, benne a magyar egyházat is fölmagasztalta. A pápa elérzékenyülve emlékezett meg Magyarországról, melynek magas hivatását a kereszténység ügyének terjesztésére nézve a történelem oly fényesen bizonyítja; sajnálatát fejezte ki, hogy fölsegélésére nem tehetett annyit, mint atyai szíve kívánta volna. Ugyanazon Magyarországot akarja kitüntetni Haynald bíbornokban, kit nagy szellemi tehetség, kitűnő főpásztori erények, magas műveltség,

fáradhatatlan tevékenység, kifogyhatatlan jótékonyság s egyéb jeles tulajdonságok legméltóbbá tesznek a bíbornokságra.

Ez év szeptember 17-én *Fogarasy* püspök 80. születésnapját ülte meg, mely alkalommal a Társulat üdvözlő levélben fejezte ki örömét nagynevű alapítója előtt.

1880 márczius 18-án a Társulat 27. rendes közgyűlése volt, melyen *Ipolyi* Arnold besztercebányai püspök elnökölt, minthogy Simor bíbornok-herczegprimás épen akkor Bécsben időzött, hogy Rudolf trónörökös jegyváltása alkalmából az országos küldöttség üdvkivánatait a király ő Felsége előtt tolmácsolja. Ugyane küldöttségnek tagja volt *Cziráky* János gróf is, ki ez okból szintén nem vehetett részt a közgyűlésen.

Ipolyi fölhasználta ezt az alkalmat, hogy ismét buzdítsa a Társulatot, mikép minél magasabb célokat tűzzön maga elé.

Büszkén utalt arra, hogy az országnak nincs intézete, mely nagyobb számban adná ki könyveit; és nincs könyve, mely több példányban megjelenne, mint Társulatunk vallás- és ismeretterjesztéssel apostolkodó kiadványai. De bármily nagyszámúak és számos kiadásúak is könyveink, azoknak nemcsak kiadásait és példányai számát kell igyekeznünk fokozni, de még további szakait is egyre törekednünk kell szaporítani és kiegészíteni. «Miután immár alsóbb osztályainkat elláttuk, gondolkodnunk kell felsőbb osztályaink tankönyveiről is. Ennél sem állapotodhatunk meg. Föl kell keresnünk ezekkel mindjárt a most fejlődni kezdő *ipariskolát*, az iparos törekvésnek a munka s életkereset által megszentelt terét, mely egyházunk apostolkodása által katolikus legényegyleteinkben már is oly szép virágzásnak indult. Már első kezdetében a családot többnyire nélkülöző zsenge *tanonczoknál* kell ezzel fejlesztenünk a vallás-erkölcsi érzet által a szorgalmas munkát, hogy gyümölcsözzék ismét a keresztény családnak és társadalomnak. Mert az iparnak és munkának mai nehéz gyakorlata és kérdései már is a zavar forrásává kezdenek válni a társadalomra és családra. És csak a vallás-erkölcsi irányban fejlesztett iparostanítás által lehet azt egészséges és természetes keresztény alapjára visszahelyeznünk, mely a munkát tisztos hivatásnak tartja és nem tekinti rabszolgaműnek, mint a pogány világnézet.»

«Új fejlődés és vele új követelés áll elénk az ipartanodán fölül az az új *polgári tanodában* is. Nem szabad többé ennek sem

magasabb humanitárius föladatait akár ignorálnunk, akár elhanyagolnunk. Vallásunknak nemcsak magasztos tana, hanem cselekvő élete is mindenkor tanusította, hogy mindenkinek mindene tudunk lenni. Mindig átéreztük és követtük, hogy az emberiség minden óhajainak és szükségeinek, minden nemesebb aspirációinak és eszményeinek, iparkodásának és haladásának meg kell felelnünk.»

De a Társulat nem zárkozhatik el a kor más jogos követeléselei előtt sem. A most használatos elemi tankönyvek — a Társulatéi ép úgy, mint az államéi — elavultak s másokkal pótolandók. A Társulatnak azonban itt kellő óvatossággal kell eljárnia, mert mi sem lehet károsabb, mint az elemi tankönyvek gyakori változtatása. Különösen áll ez hittani elemi tankönyveinkre nézve. «A káté és biblia, elemi oktatásunk e két szent tankönyve, valóban szent legyen kezeink közt; melyeknek minél tökéletesebb betanítása végett, a mi ügyis az előadás, magyarázás, katekizálás dolga, a legjobb modort használja a katekéta a nélkül is, hogy a szöveget tetemesen változtatná. Nagy előny marad az, ha a szülők és gyermekek hasonló szókkal fejezik ki a vallás hitigazságait; s áll erre nézve a régi theologusok bár kissé drasztikus, de sok igazat rejtő mondása: Si diabolus forem, catechismus omni anno mutarem.»

De a Társulat, ha teljesen meg akar felelni magasabb vallásos és közművelődési föladatainak, nem szorítkozhatik a tankönyvek kiadására. «Nem lehet csupán elemi iskolakönyv-kiadóhivatal, nem lehet egyszerűen csak «olcsó és jó olvasmányokat közlétező társulat», hanem kell, hogy e körét magasabb irányban emelje és kitágítsa.» Ipolyi itt utal a «Corpus Scriptorum Ecclesiae Hungaricorum»-ra. «De ennél is nagyobb föladatok várnak ránk. Ime, itt a magyar egyháztörténelemnek a mily hálás, úgy évek óta úgyszólván parlagon álló tere. A magyar protestánsok épen most nagy mozgalmat kezdeményeztek és fejtenek ki történetük megírására. Mi nem maradhatunk el, kik századok óta e tért számos és nagy munkával műveltük s ezzel s e mellett magát az ország és nemzet történelmét megalkottuk. Igyekeznünk kell a jelenben is e tért nemcsak megtartanunk, de a tudomány mai állásának színvonalára emelnünk: egyháztörténelmünk mélyebb s újabb vizsgálataival, az anyagnak méltó, a mai tudományos irodalmi

műkellékeknek megfelelő földolgozásával. Mily szép és nemes tér egész jövő ivadék számára! A munkálatok erre, úgy hiszem, jól fogva, sehonnét sem indulhatnának ki méltóbban, mint e Társulat köréből, akár a társas munkálkodás, akár az egyes írók közti anyagfölosztás és megbízások, akár pályakérdések és jutalmak kitűzése által.

De nem is lehet ezentúl is előbb megnyugodnunk addig, míg egy oly mindent fölkaroló tudományos egyházi mű megindításához nem fogunk, a minő például Migne nagy gyűjteménye.»

Nagyszabású beszédét, melyben ezután még a tudomány és a katolikus hit közt való összhangot fejtegette, így fejezte be:

«Szánom a sereget, mondá az édes Üdvözítő, az isteni Mester őt követő tanítványainak, midőn magasztos tanításával szellemi tápot nyújtva, hallgatói testi üdüléséről sem feledkezett meg, mindenhatósága csodás áldását árasztva mindnyájukra még a morzsákban is. Ugyanezt kell tenni Társulatunknak, Isten szent áldása segélyével, hogy midőn üdvöt áraszt vallásos műveivel tagjai segélyeiből, a kosárszámra szaporodó maradványnyal oszszon még segélyt az elméknek és szegényeknek, *ingyen tankönyveivel* s az anyagibb tudomány művelésével.»

Ipolyi beszédje után Tárkányi Béla alelnöki jelentése következett, mely részletesen beszámolt a Társulat egyévi működéséről és a kiadott művek tartalmát is érdekesen ismertette. Tárkányi e beszámolójában kifejezte azt a reményét, hogy «Isten talán engedni fogja megérnünk azt, hogy vagy Társulatunk közvetítésével, vagy más úton, a magyar klerus reputációjának emelésére, hozzá méltó *theologiai könyvtár* is meginduljon».

A közgyűlés folyamán Tárkányi lelkes szavakkal kifejezést adott annak az óhajának, hogy az Ipolyi püspök beszédében a magyar egyháztörténelem megírására vonatkozólag megpendített szép és nagy eszme mielőbb testté legyen. Ezt előmozdítandó, a maga részéről száz darab aranyat tűzött ki a következő pályaműre: «Adassék elő művelt nagyközönségünk számára újabb kútfői alapos vizsgálatok nyomán a kereszténység első korszaka Magyarországon, szent István koronáztatásától szent László király haláláig». A pályaművek 1881 december 31-ig a Társulat elnökségéhez küldendőek s a pályázat eredménye az 1882. évi közgyűlésen hirdettetik ki. Ez a pályatétel akkor igen korszerű volt,

mert abban az időben akadtak eszeveszett emberek, kik azt írták, hogy a kereszténység behozatala szent István alatt Magyarországra nézve szerencsétlenség volt. Minthogy a beérkezett egy pályamű nem felelt meg a föltételeknek, Tárkányi a pályadíjat az 1882. évi közgyűlésen újból kitűzte, mire azután dr. *Balits* Lajos munkája nyerte el a díjat.

Tárkányit, a jeles költőt és a Társulat nagybuzgalmú alelnökét, nem sokkal ez után két kitüntetés érte. A budapesti egyetem hittudományi kara az egyetem jubileuma alkalmából megválasztotta őt tiszteletbeli hittudományi doktorrá; a Magyar Tudományos Akadémia pedig tiszteletbeli tagjainak sorába emelte. A választmány 1880 június 10-én tartott ülésében lelkesen ünnepelte Tárkányit s az elnöklő *Cziráky* János gróf nagy magasztalással szólt az ő érdemeiről.

A nyári szünidő után október 14-én összegyűlt választmányának szomorú hírt jelentett az elnökség: dr. *Szabóky* Adolf elhunytát. Szabóky 1853-tól 1859-ig minden díjazás nélkül a Társulat titkára volt; utóbb a Társulat céljait irodalmi műveivel szolgálta. Mikor mint az «Országos Központi Katholikus Legényegylet» elnöke országos nevet vívott ki magának és ereje nagy részét ez intézménynek szentelte, akkor is megtartotta érdeklődését a Szent-István-Társulat iránt és ennek választmányi üléseire szorgalmasan eljárta. A Társulat, hódolva a szerénységében nagy férfiú érdemeinek, síremlékéhez ötven forinttal járult.

1881 márczius 17-én volt a Társulat 28. rendes közgyűlése *Simor* János bibornok-hercegprimás elnöklésével, ki nagy beszédet mondott a társadalmat fölforgató irányzatokról, melyeknek mind a keresztény vallás elvetése az alapjuk. Plasztikus előadásban mutatta ki, hogy a hitetlenség logikai szükségességgel a társadalmi rend megdöntésére vezet.

Ma is és minden időben figyelmet érdemel beszédéből az az idézet, mely egy forradalmárnak válaszát tartalmazza az őt csillapító gazdag polgárhoz. Így szólt a forradalmár:

«Eddig a földi javakban osztályt nem követeltem, mert szegénységemben egy kincset birtam, melyet ti elraboltatok: keresztény hitemet. Volt mennyországom. mi után vágyódtam; ti váltig unszoltatok: dobjam el magamtól emez ábrándokat. Megtettem; mi maradt meg? Az arany és az ezen vásárolható gyönyör. Én

töletek tanulok s vezéreim szavát fölkapva a poklot választottam, de az ezt megelőző gyönyörökkel. Ti az aranyat előlem elraktátok, a földi gyönyört elfoglaltátok; én osztályt követelek. Mint hívő keresztény, az Istennek fogadott fia voltam — ez volt tiszteletem; — ti a tiszteletet az arany súlya szerint méritek, ti engem gúnyoltok, mikor testvériségről beszéltek. Ügyefogyottságomban a hány jó keresztény, annyi gondo-zom; szegénységemben a hány jó lélek, annyi ápolóm volt; mert az Üdvözítő helyettese voltam a földön — quod uni ex his minimis fecistis, mihi fecistis —; ti őt a gazdagnak és szegénynek szívéből egyaránt kiteptétek: most csak a közösen birt arany, a közösen osztott élvezet tehet minket testvérekké.»

«Alattvaló voltam; de elrabolt hitem szerint fölebbvalóimnak engedelmeskedve, csak Istennek voltam alávetve; alávetésem erény és méltóság volt. Ti az isteni hatalmat a társadalomból kitagadva, engem mint a fejedelmi fölséges nép tagját a szavazatvödörhöz hívtatok. Mentem; de mit nyertem? Fejedelmi osztályrészemül csak az elviselhetetlenné vált szegénységem maradt. Ti engem kijátszottatok.»

«Keresztény hitemből szenvedéseimben volt erőm, fogyatkozásomban volt reményem; annyit birtam az égben, hogy könnyen nélkülöztem, míg amazt a földön szemléltem. Ti mindezt mesének gúnyoltátok; csak a mi e földön van, becsülni és keresni unszoltatok. Fiaim, iskoláitokból kikerülve, nálamnál szilajabb buzgósággal keresik, a mi a földön van; de hasztalan, mert ti már mindent lefoglalva tartotok. Mondjátok meg nekem: miért bővelkedtek ti, miért szűkölködöm én? Nektek érdemetek nincs, hogy élvezzetek; nekem bűnöm nincs, hogy szenvedjek, ha nincs Isten, ki az örök jutalomban és az örök büntetésben mindent igazságosan kiegyenlít; ha nincs jog, ha nincs törvény, csak a mit az ember készít. Ti készítettetek a ti javatokra, mi is majd készitünk a mi javunkra; a szavazatvödör, ha a mi kezeinkben lesz, számunkra fog dönteni s akkor én az általatok kikiáltott fejedelemségnek igazi osztályrészesé leszek.»

A közgyűlésre mély hatással voltak a hercegprimásnak a fejtegetései. *Tárkányi* ezután részletesen beszámolt a Társulat működéséről s kegyelettel emlékezett meg *Szabó* Imre szombat-helyi püspök haláláról. A kitűnő egyházi szónok és népszerű író

már a Társulat bölcsőjét ringatta s műveivel elősegítette annak czéljait.

A közgyűlésen Tárkányi bejelentette, hogy *Molnár* Vid Bertalan cz. kanonok, nyugalmazott katonai plébános, osztrák papíráradékban 2000 forintot tett le örök alapítványképen a Szent-István-Társulat pénztárába oly föltétellel, hogy ennek kamataiból évenként tankönyvek küldessenek ajándékuul a *győr-szentiváni* katolikus iskolába járó gyermekek közt leendő ingyen kiosztás végett. A nagylelkű alapítványtevő kikötötte, hogy azon esetre, ha valaha a Szent-István-Társulat megszűnnék létezni, ez az alapítványa, valamint az általa már előbb az «Imák és intelmek» czimű imakönyvére letett 500 frtnyi tőke, a szentmártoni főapátságára szálljon át, az általa föntebb kijelölt célokra.

A közgyűlés az alapítványt örömmel elfogadta, a választmány pedig kiállította az alapítólevelet.

Ennek megtörténte után *Molnár* Vid az ő előbbi 500 forintos alapítványát, melyet 1877-ben tett a Társulatnál az «Imák és intelmek» czimű imádságoskönyv czéljaira, további 600 forinttal gyarapította és rendelte, hogy az egész 1100 forintnyi összes évi kamataiból évenként 15 forint erejéig az «Imák és intelmek» czimű imakönyvből megfelelő számú példányok bocsáttassanak a a temesvári katonai plébános rendelkezésére a katonák közt leendő ingyen kiosztás végett; a kamatok többi része pedig tőkésíttessék az újabb kiadás költségeinek fedezésére és annak lehetővé tételére, hogy ez imádságoskönyv példányonként tíz krajczáron árúsíttassék. A választmány nagy köszönettel fogadta ezt az újabb alapítványt és rendelkezést és december 15-én tartott ülésében kimondotta, hogy az imádságoskönyv sajtó alá adandó nyolczadik kiadása, valamint a hetedik kiadásból meglevő készlet 1882 január 1-től kezdve kötött példányonként tíz krajczáron árúsítandó. S tekintettel arra, hogy a szóbanforgó imakönyvecske a katonaujonczoknak igen üdvös vademecum gyanánt adható, a Társulat annak idején meg fogja kérni az egyházmegyei hivatalokat, hogy a következő kiadásra a lelkipásztorok figyelmét fölhívni méltóztassanak; e mellett a Társulat a könyvecske terjesztésére lapok útján minden lehető el fog követni.

A következő évben, 1882-ben, *Molnár* Vid újabb alapítványt tett. Egy darab 500 forint névértékű, 4⁰/₀-os magyar aranyjáradék-

kötvényt tett le a Társulatnál örök alapítványképen oly czélból, hogy ez összeg kamatjaiért a *bazini, besnyői, moóri, nagyvárad*i és *tatai* kapuczinus zárdák a Társulat tagilletményeit kapják.

Az 1881. év a Társulat történetében fekete betűkkel van megörökítve. Ez évben vesztette el azt a férfiút, a ki kezdettől fogva mint elnök állott a Társulat élén: *Károlyi* István gróf, a Társulatnak kezdettől fogva volt elnöke és nagy meczenása, ki harminczhárom éven át nagy körültekintéssel vezette a Társulatot s annak a legnehezebb időkben, az abszolutizmus súlyos napjaiban fölfelé és lefelé egyaránt tudott szerezni tekintélyt: *Károlyi* István gróf ez év június 12-én meghalt.

Egy vallásáért és hazájáért egyaránt lelkesedő főúr szállott vele sírba s egyike ama ritka számú világi katolikusoknak, kik saját szorgalmukból a hittudományban kellő jártasságot szereznek maguknak. Mint *Czirák*y János gróf mondta az 1882. évi közgyűlésen: *Károlyi* István gróf még szentegyházunk látható fejének székhelyén és a tiszta vallásosság érzetében tündöklő Franciaországban, hol hosszabb ideig tartózkodott, a tudományos irodalom legjelesebb műveiből merítette, bővítette ismereteinek amúgy is gazdag tárházát, folyton a legéberebb figyelemmel kísérve az irodalom legújabb munkáit, emellett pedig a legtisztább hithűség ragyogó példajaként tündökölt.

Hosszú életet élt az elhunyt főúr; nyolczvannegyedik évét rőtta s az aggkor maga volt az, mely sírba döntötte. A Szent-István-Társulathoz való ragaszkodása oly nagy volt, hogy mikor öregsege miatt legtöbb hivataláról lemondott, a Szent-István-Társulat elnökségét élete végeig megtartotta. A Társulat választmánya június 14-én rendkívüli ülésben adott kifejezést gyászának s *Czirák*y János gróf vezetése alatt nagy küldöttséggel vett részt a temetésen. Az 1882. évi közgyűlésen *Haynald* Lajos bíbornok, kalocsai érsek emlékbeszédet mondott *Károlyi* István grófról, mely az elhunyt főúrhoz és az őt dicsőítő bíbornokhoz egyformán méltó volt. *Haynald* az ő ragyogó szónoklatának egész bűvös erejével áldozott a nagy katolikus férfiú emlékének.

«Szóljanak — úgymond — róla s szólottak is már emelkedett hangon méltó dicsőítésben mások, hirdetvén, mint mutatkozott a magas társadalmi állású férfiúnak, a nagybirtokosnak ama megelőző példa nélkül való nagylelkűsége, melylyel ő, még mi-

előtt a jobbágyság tetteles felszabadításának humánus kora be-
köszöntött ez országba, úrbéri alattvalóit a szabad birtok, a polgári
szabad állás embereivé tette. Hirdessék mások hazafiúi áldozatait,
melyeket ő a nemzeti nagy eszmének nehéz időkben, a jog és igaz-
ság posztulátumai fölött megtévedett korszak napjaiban, meggyő-
ződése szerint hozott. Emlegessék mások a haza javát és a nemzet
létével egybeforró királyi trónnak erősségét szemmeltartó lelkének
tettekben mutatkozó manifesztációit, a jog és békülékenység köz-
vetítésére irányult hazafiúi bölcsességét, melylyel a nagy polgári
vészt megelőző napokban a nádor-főispánnak tisztét helytartói
minőségben végezte az ország vezérmegyéjében s melynél fogva
a nagylelkű fejedelemnek népével való kibékülése napjaiban nem
huzódott vissza, hanem fényes föllépésével résztvett az országos
örömben s később az apostoli király kormánya alatt — jóllehet
már előrehaladott és törődött korban — újra vállalkozott Pest
vármegye vezetésére, hogy példát adjon, miként, hol feledett keserű
multakat a fejedelem, feledni kell még keserű személyes tapaszt-
alatokat is az egyeseknek s egyesülni kell minden jóknak abban,
hogy az utógondolatot nem tűrő kiengesztelődés alapjain szilárdul
emelkedjék a nemzet jogos és törvényes létének, az ország népei
boldogításának épülete. Igenis, hirdesse e tekintetben, más helyen
más épen az ő abban rejlő nagy érdemét, hogy ki a nemzeti moz-
galomban kimagasló részt vett, az újra visszaállított rendes és tör-
vényes állapotba való bizalmat az észben tájékozatlanoknál, a szív-
ben ellenes indulatok által izgatottaknál is hatásos példaadással
fölébresztetni, megszilárdítani igyekezett. Szóljanak az Isten dicsőíté-
sére emelt díszes templomoknak történetírói gróf Károlyi István-
nak az Istenháza körül való buzgóságáról, melylyel az egyházi
képzőművészet minden irányú vívmányait szemeink elé állítván,
az Isten imádására, a lélek megszentelésére s a vallásos életre
külső jelensége által is hatalmasan fölhívó főthi egyháznak építé-
szeti, festészeti és szobrászati remekeiben tanusítá vallásos áhítatát s
az Isten szolgálatában megdicsőülő művészet pártolása által nyilván-
uló magas műveltségét, művészeti érzékét. Hirdessék mások a
földi vagyonából az örök életre tőkésített kifogyhatatlan adomá-
nyait, melyekkel a birtokából kifosztott és tekintve az anyaszent-
egyháznak anyagi erőkkkel is előmozdítandó nagy céljait, tehetetlen
szegénységre juttatott szentséges Atyának sorsát vigasztalni, világ-

főpapi működését megkönnyíteni, az emberiség üdvöztetésére irányult törekvéseit anyagi erők nyújtásával elősegíteni buzgólkodott; de amelyekkel itthon is mindenfelé vigasztalást és áldásos segélyt osztott, hol a kegyúri gondossága alatt álló községek templomainak, lelkészeinek, iskoláinak, néptanítóinak nagy költségeskedéseket igénylő állapota nagyúri bőkezűségére szorult, hol a szűkölködőknek, a szenvedőknek szava szívében trónoló keresztény szeretetéhez fölhangzott. Hirdessék végre mások hazafiúi lelkesedése szülte ama nagyszerű adakozásait, melyekkel a haza gazdasági, közmívelődési, irodalmi s művészeti céljaira áldozott... Mi mindezt mellőzve is bőséges anyagot birunk annak fejtegetésére: mily nagy vala gróf Károlyi István Társulatunkra nézve.»

Ezután az ékesszóló bíboros ismertette azt a befolyást, melyet Károlyi István gróf a Szent-István-Társulatra gyakorolt. Kiemelte különösen az ő szelid modorát, melylyel az egyház igazaiért harczolt. «Krisztus anyaszentegyházának s érdekeinek szolgálata és védelme sértő és illemtelen modorra, a szenvedély kitöréseire, bántalmazó támadásokra nem szorul. Mélyebben is hatnak az illemesb alakban kimondott tagadhatatlan igazságok és belértékes okfők, mint az erősségeket bántalmazó kemény szavakban kereső támadások.»

Utána *Cziráky* János gróf, az elhunytnak a Társulat első évétől fogva elnöktársa és benső barátja, mélyen megindulva áldozott az elköltözött felejthetetlen emlékének. Szóltott arról a baráti kapocsról, mely közöttük fönnállott. «Mint egy fölkent fiatal levita — úgymond — kalauzoltattam általa a Társulatnak vezénylő pályáján. Mennyire épültem a felejthetetlen emlékű férfiúnak fenkölt szellemű nyilatkozatain, ki naponkint több órák hosszán át ájtatos elmélkedésben fölemelve lelkét az örökkévaló Mindenhatóhoz, imákban és szent olvasmányokban folytonosan fölélé a legtisztább vallásosságnak mindinkább ujdón csergedező, élénkítő bő forrását. Ekként azzal, kinek már serdülő korom óta kegyes hajlamait tapasztaltam, soha emlékemből nem mulható szorosabb viszonyba léptem. Felejthetetlen élvezetet nyújtó társalkodásában megismertette velem mindig a katolikus irodalomnak megjelent kiváló műveit, buzditott, szilárdított a hitben, csüggedni soha nem engedett a reményben, nem engedvén helyet a kishitűségnek, erősen vallva, hogy ha himbáltatik is a bárka, de az Örökkévaló

igéretéhez képest el nem merülhet. Oktatott, jelesen Társulatunkra vonatkozólag, az egymás és minden felebarátink iránti szeretetre és szelid modorú eljárásra.»

Ez volt Károlyi István gróf a Szent-István-Társulat életében. Nagy ember volt, mert egész ember volt...

1881-ben nagy magyar zarándoklat indult *Lourdes*-ba. A zarándoklatban *Cziráky* János gróf képviselte a Társulatot, melyet a kegyhelyen pártfogója, a bűn nélkül fogantatott szent Szűz oltalmába ajánlott.

A IX. Pius hamvainak átszállítása alkalmával, 1881 július 13-án elkövetett merénylet az egész katolikus világ jogos haragját hívta ki azon elvetemedett elemek ellen, kik a kereszténység székvárosát szemelték ki ördögi műveik színteréül s kik a kegyelet legelemibb érzéseit is kiirtották szívékből. Társulatunk csatlakozott az egész világ fájdalmához és fölháborodásához s ez érzelmeit *Cziráky* János gróf táviratilag tolmácsolta a Szentatya előtt.

A választmány 1882 január 19-iki ülésében *Barta* Béla kir. táblai tanácselnök azt indítványozta, hogy küldessék ki bizottság, mely az igazgatósággal együtt állapítaná meg jövőben a kiadandó tagilletményi munkákat. A választmány az indítványt elvben elfogadván, a bizottság hatásköre és közreműködésének módja iránt való javaslatlételre szűkebb bizottságot küldött ki. Ennek javaslatára a február 16-án tartott választmányi ülés kimondotta, hogy a bizottság 12—15 tagból álljon, a társulati alelnöknek, vagy ennek akadályoztatása esetén a társulati igazgatónak, a bizottság állandó tagjának elnöklete alatt; a határozathozatalra legalább öt tag jelenléte szükséges; a bizottság minden évnegyedben egyszer tartson ülést, de szükség szerint az elnök a bizottságot többször is összehívhatja; a bizottság javaslatai jóváhagyás végett a választmány elé terjesztendők; a bizottság tanácskozássra a választmányon kívül álló szakférfiakat is meghívhat.

Ezentúl a tagilletmények fölött a tagilletményi bizottság — utóbb irodalmi bizottságnak nevezték — döntött. Az 1885. évi alapszabálymódosítás alkalmával az irodalmi bizottság kötelezővé tétetett. Az alapszabályok 12. §-a ugyanis kimondja: «A választmány saját kebeléből egy *irodalmi* és egy gazdasági bizottságot választ. Az elsőhöz tartoznak a Társulat irodalmi működésének körébe vágó ügyek». Tehát nemcsak a tagilletmények, hanem

mindennemű irodalmi ügyek utaltattak az irodalmi bizottsághoz, előkészítő jelleggel, míg a határozathozatal a választmánynak tartott fönn. Midőn a «Tudományos és Irodalmi Osztály» 1887-ben megalakult, a Társulat irodalmi bizottságának teendői a «Tudományos és Irodalmi Osztály»-ra szállottak át.

1882 márczius 23-án volt a 29. rendes közgyűlés, melyen *Haynald* Lajos bíbornok, kalocsai érsek elnökölt. Haynald megnyitója a Károlyi István grófról szóló emlékbeszéd volt.

A közgyűlés Károlyi István gróf helyébe Cziráky János gróf indítványára elnöknek *Mailáth* György országbíróvá választotta.

Ezen a közgyűlésen megint külön igazgatói jelentést terjesztettek elő. *Füssy* Tamás igazgató jelentésében visszapillantást vetett a Társulat multjára, azután jelenlegi főfeladatainak egyikéről, a tankönyvkiadásról szólott. «Míg 1868 előtt összes tankönyvkiadásunk néhány kátéra és bibliai történetre szorítkozott — mondta — az 1868-iki iskolai törvény életbeléptetése után Társulatunk kiadásában hetvenhét tankönyv jelenik meg, melyekből a folytonos kereslet folytán raktárainkban állandóan legalább félmilliónyi példánykészletet kell tartanunk, pedig e téren föladatunkat épen nem végeztük be. Még az elemi iskolák szükségének fedezésében is vannak még a tankönyvek kiadásának terén teendőink. Azonfölül kívánatosnak látszik, hogy *legalább azon középiskoláink számára*, melyek mint katolikus tanodák a katolikus szellemet ápolják, ha nem is egyszerre, de fokozatosan, jeles szakférfiak által irandó katolikus szellemű tankönyvek kiadásáról gondoskodjunk, annál inkább, mivel reményünk szerint be kell következnie az időnek, hogy a katolikus tanodák tankönyveinek befogadása tudományos szempont mellett az illető egyházi közegek jóváhagyásától fog függővé tétetni. S ki tudja, Isten segítségével nem érjük-e meg azt az időt is, midőn egy *katolikus egyetem* fogja tőlünk várni, hogy az egyetemi polgárok — valódi katolikus ifjú nemzedék — számára egyházunk tanaival mindenben megegyező szakkönyvek kiadásáról is gondoskodjunk?»

Füssy Tamás reményeinek egyik fele — az, mely a középiskolai tankönyvekre vonatkozik — immár beteljesedett; hátra van, hogy teljesedésbe menjen reményeinek az a másik fele is mely a Szent-István-Társulatot a katolikus egyetem tankönyveinek kiadójává teszi...

Figyelmet érdemel az igazgatói jelentésnek az a része is, mely a Társulati tagokról és a tagilletményről szól.

«Fájdalom — mondja — ahhoz a Társulat még mindig nem elég erős, hogy a katolikus irodalom különféle osztályait kezében összpontosítsa. Más országokban a patrisztikától és nagy apológiáktól a krajczáros röpívek kiadásáig külön-külön társulatok és egyletek léteznek, és pedig úgy megalapítva, hogy pl. a párisi «Société Catholique» több milliónyi frankkal indította meg működését. Nekünk szerényebb arányokkal kell megelégednünk. De Isten talán megengedi érnünk azt az időt, midőn az extensive és intensive folyton terjeszkedő Társulatunk kebelében lesz *egy külön osztály népiratok, egy külön ifjúsági iratok, ismét egy másik szorosan újratossági művek, szentképek s így tovább kiadására.*»

«Addig méltányosnak látszik, hogy szem előtt tartassék a Társulat tagjainak *legnagyobb* része, mely nem áll sem a szorosan vett népből, sem ifjaktól, tehát a kiadandó olvasmányok kiválasztásában sem alkalmazkodhatunk a *tagilletményekre* nézve sem a szorosan vett néphez, sem az ifjuság külön szükségéhez, hanem kiadványaink *közvetlen* használhatóságát tekintjük mérvadónak.»

Minthogy az előző évben a Magyar Tudományos Akadémia a vatikáni könyvtárnak megküldte kiadványait, a közgyűlés most elhatározta, hogy a Szent-István-Társulat, melyet a kegyelet sokkal szorosabb kötelékei fűznek ő Szentségéhez, jelesebb kiadványait díszkötésben ajánlja föl ő Szentségének ajándékol a vatikáni könyvtár számára. Ezeket Tárkányi alelnök személyesen adta át a pápának.

Göndöcs Benedek, ki a Társulat iránt való érdeklődését ismételt ízben tanusította azzal, hogy a közgyűléseken életrevaló indítványokat tett, ezúttal is több indítvánnyal jelentkezett. Jelesül indítványozta, hogy *a)* a Társulat járuljon hozzá szent István király emlékének megdicsőítéséhez tőle kitelhető anyagi áldozattal s hazánk főnnállásának ezredéves emlékére adjon ki valamely nagyobb művet; *b)* utasítsa a közgyűlés a népiskolai tankönyvek megállapítására a püspöki kar által kinevezett bizottságot, hogy az iskolai könyvtárak részére megszerzésre ajánlható különféle könyvek jegyzékét mielőbb állítsa össze és hozza köztudomásra; *c)* a Társulat kiadásában megjelent minden tankönyv, ha a készlet elárusítottik, mielőtt új kiadás alá rendeltetnék, mindannyiszor

a szakértői birálatra kiadandó s esetleg az előforduló hibák kijavítandók; d) a püspöki kar kéressék föl a káték egyöntetű átdolgoztatására és egységesítésére.

A közgyűlés kimondotta, hogy a Társulat védőszentjének, szent István királynak oltárára évek óta gyűjtven adományokat, melyek eddig az ötezer forintot megközelítik: a szent István király szobrának fölállítására is kész lesz tehetsége szerint áldozni. A mi az irodalmi mű kiadására tett indítványt illeti, azt a közgyűlés a választmányhoz utasította.

Az iskolai könyvtárak részére kiadandó könyvjegyzékre vonatkozólag a közgyűlés kimondotta, hogy a Társulat nem rendelkezhetik a püspöki kar által kinevezett népiskolai tankönyvbizottsággal, mert ez független a Társulattól; a jegyzék szükségének elbirálását azonban a választmányra bízta.

A tankönyvek új kiadása előtt eszközlendő birálat tekintetében a közgyűlés nem tartotta szükségesnek külön határozatot hozni.

A káték egységesítésére vonatkozó indítvány tárgyában kimondotta a közgyűlés, hogy «a káték kérdése a nagyméltóságú püspöki kar jogait érintvén, abba a közgyűlés nem bocsátkozhatik».

Mint tudjuk, a Társulat több ízben fordult a herczegprimáshoz a káték egységesítése érdekében, e tekintetben biztató választ is kapott. Göndöcs indítványa most sem akart egyebet, mint újabb fölirattal föl hívni a püspöki kar figyelmét e kérdésre. Mikor tehát a közgyűlés ezúttal a püspöki kar jogait vélte érinteni a fölirat által, ezt az évtizedes kérdést egyszerűen levette a napirendről.

A Társulat választmánya 1882 április 13-án tartott ülésében foglalkozott *Göndöcs* Benedek indítványának azzal a részével, melyet a közgyűlés a választmányhoz utalt. A választmány kimondotta, hogy a Társulat tőle telhetőleg készséggel fog hozzájárulni a *szent István királynak állítandó országos emlék* költségeihez, midőn ez illetékes oldalról hivatalos alakban fog megpendíttetni; külön nagyobbszabású irodalmi mű kiadását azonban e célra nem tartja szükségesnek. Az *iskolai és népkönyvtárak* részére egybeállítandó könyvjegyzék kérdését a választmány a nyomdabizottsághoz utasította, hogy ez a szükséges teendőkről tájékozódjék.

Az isteni Gondviselés úgy akarta, hogy ugyanaz a nap, melyen Haynald bíbornok cicerói ékesszólással elmondott emlékbeszédé-

nek hatása alatt a közgyűlés a Társulat első elnökének, *Károlyi* István grófnak elhunytá által szenvedett veszteséget gyászolta: ugyanaz a nap hozott nem kisebb veszteséget és szomorúságot a Társulatra. *Fogarasy* Mihály püspök, a Társulat alapítója s harmincznégy éven át oltalmazó s gondozó jószelleme, Isten szolgálatában töltött hosszú élet után leróta adósságát a mulandósággal szemben. Istenéhez tért, kinek ismeretét akarta terjesztetni polgártársai között a meggyőzés szelid eszközeivel, az írott szó erejével.

A Társulat nem késett gyászoló kegyeletének kifejezést adni az elhunyt püspök ravatalánál, hol küldöttséggel képviseltette magát; egyúttal fölkérte az elhunynak utódját, *Lönhart* Ferencz erdélyi püspököt, hogy a következő közgyűlésen a megholdogultról emlékbeszédet mondani kegyeskedjék. *Lönhart* püspök föltételesen engedett a kérésnek, de utóbb hivatalos teendői miatt akadályozva lévén, az emlékbeszéd tartására dr. *Éltés* Károly kanonokot, kolozsvári plébánost ajánlotta, kit a bold. püspök végrendeletileg életírójául kért föl. Ennek folytán az 1883. évi közgyűlésen *Éltés* Károly kanonok tartotta az emlékbeszédet, mely hű felsorolása volt a megdicsőült főpap jótetteinek. Ime a befejező szavak:

«A mult század végén, 1800 szeptember 17-én született és épületes türelemmel viselt hosszas szenvedés után, 1882. évi márczius hó 23-án hunyt el. Szép hosszú életet élt tehát; de ez élet szépsége mégsem annyira hosszúságában, mint szakadatlan apostoli munkásságában áll. Mert ő, mint szent Pál apostol az efesusiakhoz, Gyergyó-Szent-Miklóstól Bécsig s Olmüztől Rómaig mindenkinek, akivel érintkezett, elmondotta, hogy «semmit sem vont meg a mi hasznos; hordozván az Úr nevét fejedelmek és nemzetek, tudósok és együgyűek előtt». Közbenjáró főpapja volt híveinek Isten előtti ügyekben és szánakozni tudott a tudatlanokon és tévelygőkön, mindenben megmutatta, hogy munkálkodván, segíteni kell az erőtlenekeket és megemlékezvén az Úr Jézus ígéről; mert Ő mondotta: üdvösebb adni, mint venni. És így gyenge mécsből önerején milliók világító gyertyájává emelkedett, egész életével bizonyosságot tévén arról, hogy a vallásos életbölcse s az általa vezetett apostoli buzgóság mily végtelen kincse az embereknek, melylyel akik élnek, részesek lettek Isten barátságában. E bölcsesség és apostoli buzgóság tette áldottá az ő emlékét s ezt hagyta kiváló örökségeül egyik legszebb kezdeményezésének,

e Társulatnak is, mely drága örökség megőrzése és hasznosítása bizonyára legszebb földadatunk. Nyugodjék tehát békességben! A szentek között legyen az ő sorsa!»

Ez év június hó 4-én megalakult a *vatikáni levéltár Magyarországra vonatkozó iratainak (Monumenta Vaticana) kiadására létesült vállalat*. Elnöke *Ipolyi* Arnold püspök, vezértitkára *Fraknoi* Vilmos apátkanonok lett. Az alakulás a Szent-István-Társulat helyiségeiben történt, s *Haynald* bíbornok fölhívására a választmány megengedte, hogy e vállalat pénzeit a Társulat pénztárnoka kezelje oly módon, hogy a pénzek a Magyar Földhitelintézetnél legyenek elhelyezve. Megjegyezzük itt, hogy a «*Monumenta Vaticana*» kiadására a magyar püspöki kar tagjai, káptalanok és rendfőnökök által tíz évre tett ajánlatok összege mindjárt kezdetben 90.000 frtra rugott, mely összegből mintegy 3000 frt fizettetett be azonnal.

Az 1883 január 18-iki választmányi ülésen *Gervay* Mihály miniszteri tanácsos a költségvetési bizottság nevében indítványozta, hogy a Társulat házáat terhelő tartozás a meglevő, mintegy 7000 forintot tevő házalapból részint törlesztessék, részint pedig olcsóbb kölcsönre konvertáltassék, miáltal a Társulat évenként jelentékeny összeget takaríthat meg. A választmány az indítványt egyhangúlag elfogadta s az előzetes lépések megtételével a társulati ügyészt bizta meg. A konverzió azonban nem sikerült, s így a Társulat a jelzálogi kölcsönt rendes módon törlesztette tovább, a házalap pénzén pedig a magyar jelzáloghitelbank 5 százalékos zálogleveleit vette.

Ez év márczius 15-én volt a Társulat 30. közgyűlése *Simor* bíbornok-hercegprimás elnöklete alatt. *Simor* a XIII. Leó pápa «*Aeterni Patris*» kezdetű körlevelével ajánlott thomisztikus filozófiáról szólott megnyitójában, majd *Tárkányi* Béla alelnök számolt be római útjáról, midőn a Szentatyának átadta a Társulat kiadványait és szeretetadományát. Ezután dr. *Éltes* Károly emlékbeszéde következett *Fogarasy* Mihály püspökről.

Két héttel e nagygyűlés után megrendítő eset hozta össze rendkívüli ülésre a választmány tagjait. A Társulat elnökét, az alig egy évvel ezelőtt *Károlyi* István gróf örökébe választott *Mailáth* György országbirót gonosz kezek meggyilkolták.

Cziráký János gróf az egybegyűlt választmányhoz mély megindulással és könyek közt beszédet intézett, melyben a merénylet

iszonyatosságát és a veszteség nagyságát föltárta. Beszédét, az elhunytat magasztalva, így végezte: «Nem tudom e pillanatban meghatározni, mi volt ő nagyobb: államférfiú, részrehajlatlan bíró, kiben ő Felsége országának egyik legbiztosabb oszlopát, az egyház és haza egyik legtevékenyebb, leghűbb fiát veszttette el. Midőn ezen gyászos esemény szomorú kötelességet ró reánk, nem lehet más célunk, mint leróni a végtisztelet adóját azon nagy férfiú emléke iránt, kinek «semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt».

A Társulat Cziráky gróf vezetésével résztvett a temetésen és a ravatalra babérkoszorút tett, melynek szalagjára Cziráky gróf indítványára ezt a fölirást alkalmazták: «Mores flete, flet fides, fleant jura» — mely szavak, mint Werbőczy epitáfiumának vég-szavai, leginkább jellemzik azt a férfiút, kinek halálát siratja a Szent-István-Társulat. — A Társulat kérésére *Ipolyi* Arnold beszterczébányai püspök rekviemet tartott az elhunytért.

A Társulat egyszersmind a pápához intézett föliratban adott kifejezést a nagy veszteségnek, mely érte. A Tárkányi készítette, klasszikus latinságú fölirat így szól:

Sanctissimo Domino Nostro
 Leoni P. P. XIII.
 Societas Literaria
 Sub S. Stephani Protoregis Nomine
 Et Episcopatus Hungariae Protectione
 Promovendae Literaturae Catholicae
 Libris Informandae Juventuti
 Operibusque Scientificis Edendis
 Congregata
 Ut Quovis Anno Solemne Habet Laetaque Solvit
 Pietatis Vota
 Nunc Gemens Depromit.

Iustum Enim Et Tenacem Propositi Virum
 Supremum Regni Hungariae Iudicem
 Iuriumque Sanctae Ecclesiae Vindicem
 Honore Virtuteque Haud Ulli Secundum,
 Quem In Praesidem Societatis S. Stephani
 Anno Superiore Electum
 Sanctitatuque Tuac Et Corde Addictum Et Nomine Adscriptum

Omnes In Hungaria Catholici Hoc Nomine Digni
 Socia Exultatione Celebraverant :
 Nunc Dira Nefariaque Nece Sibi Ereptum
 Concordi Moerore Lugent
 Acerbissimo Dolorc Ingemiscences
 Ut Super Tumulo Tanti Viri
 Mores Fleant, Fleat Fides,
 Fleant Iura.
 Moerentes Filii Accedere Praesumunt
 Ad Te Patrem Optimum
 In Vinculis Quoque Vaticanis
 Eius Personam Et Vices Gerentem,
 Quem Atrox Iniquitas Cruci Dire Affixerat.
 Qui Ut Eius Exemplo Condonante Et Propitio
 Omnes Amore Complecteris
 Sic Omnium Nostrum Dolores Portare
 Non Renuis.

Dignare, O Fidei Magister Custosque Doctrinae Salutis,
 Studiis Conatibusque Societatis Nostrae
 Pro Tua Benignitate Benedicere.
 Et Qui In Nativa Acceptaque Fortitudine Petrae
 Ut Leo Intrepidus Perseverans
 Anxio Pavore Fracta Pectora
 Metu Soluta Roboras
 Filiisque Tuae Sanctitati Semper Devotis
 Dulce Decus Et Praesidium Es
 Sociis De Amisso Praeside Dolentibus
 Adesto Intercessor Apud Eum,
 Qui Est
 Consolator Optimus, Dulce Refrigerium,
 In Fletu Solatium.
 Supplices Et Fidentes Orant.
 Budapestini Die XII. Aprilis A. MDCCCLXXXIII.
 JOANNES Card. SIMOR mp.
 Princeps Primas Regni Hung. AEppus Strigoniensis,
 Societatis S. Stephani Protector.
 JOANNES Comes CZIRÁKY mp.
 Tavernicorum Regalium Magister,
 Societatis S. Stephani Praeses,
 ADALBERTUS JOSEPHUS TÁRKÁNYI mp.
 Abbas, Canonicus Agriensis.
 Propraeses.

Ezt a fölratot *Tárkányi* személyesen vitte Rómába s adta át a pápának. A szent Atya érzékeny meghatottsággal válaszolta, hogy Mailáth György szörnyű esetéről már előbb értesült részletesen kedves házi papjától, *Zichy* gróftól, kiből Magyarország egyik szép reményét látta fejleni oldala mellett s mint teljes készütségű jeles papot óhajtott visszaadni a magyar egyháznak, hogy ezáltal is kitüntesse atyai szeretetét, melylyel a nemes magyar nemzet iránt viseltetik... S ime az ország nagy férfiának hirtelen és szörnyű esete után most a nagyreményű ifjú magyar pap szintoly hirtelen elhúnytá lepi meg fájdalomosan atyai szívét. Két magyar elvesztését fájlalja egyszerre, egyik a nagy tettei által kitűnő országnagy, másik a nagy reményeket ígérő fiatal magyar egyháztág. «Többször voltál tanúja — folytatta a pápa — azon érzelemnek, melylyel a nemes magyar nemzet és a ti Társulatotok iránt viseltetem; légy tolmácsa most is szeretetemnek és részvétemnek, melylyel fájdalmatokban osztozom. Az enyhítse fájdalmunkat, ki, mint fölratotokban jól mondjátok, csakugyan consolator optimus, dulce refrigerium, in fletu solatium. Az Ő áldása legyen működésteken; az Ő nevében adom áldásomat Társulatotok védnöki karára, tisztviselőire s minden tagjaira egyenkint és egyetemben».

A következő évi nagygyűlésen *Simor* János hercegprimás megnyitója emlékbeszéd volt *Mailáth* Györgyről, — de nem egyedül róla...

Mert nem egészen egy év telt el Mailáth György halála után s a Társulat másik elnökének elhúnytát is siratta. *Cziráký* János gróf 1884 február 10-én követte benső barátját, Mailáth Györgyöt az örökkévalóságba. *Haynald* Lajos bíbornok adott kifejezést az első és legélesebb fájdalomnak a választmánynak a halálozás napján tartott rendkívüli ülésében. A temetésen, Lovasberényben, a Társulat *Haynald* bíbornok vezetésével, ki a gyászszertartást is végezte, küldöttségileg vett részt. A rekviemet ismét *Ipolyi Arnold* tartotta.

Simor János bíbornok-hercegprimás gyászbeszéde, melyet az 1884 márczius 20-án tartott 31. rendes közgyűlésen mondott, *Mailáth* György és *Cziráký* János grófról együttesen szólt. Az elhúnyt két nagy férfiú erényeinek és érdemeinek magasztalása volt ez a beszéd, — de nemcsak ez. Mélységes fejtegetései és

magasan szárnyaló eszméi révén ez a beszéd önállóan is becses tanulmány, elvonatkoztatva a szomorú alkalmyszerűségtől. Olyan beszéd volt ez, a minőt a Szent-István-Társulat hosszú történetének folyamán csak két ember tudott mondani: Danielik és Simor. Mélyen sajnáljuk, hogy a jelen munkának sem célja, sem terjedelme nem engedi, hogy egész terjedelmében közöljük ezt a tüneményszerű beszédet. Ime, csak pár részlet belőle:

«Társulatunk két oszlopának, két vigaszának, két vezérének, két elnökének fájdalmas hiányában, üdvözlöm az Úrban a nagygyűlés igen tisztelt tagjait.»

«E két oszlop kidőlt, vigasztalásaink e két forrása kiszáradt, bizalmunk e két támasza összetört, két vezérünk, két elnökünk, néhány hónappal egymásután, az örökkévalóságba költözött, hogy a földi élet küzdelmei után erényeik s érdemeik jutalmát elvegyék. Attól, a ki az életet adta, a ki az életet szabályozta, a ki az életnek minden cselekedeteit az eltávozás pillanatában az igazság mérlegébe veti, megejtvén fölötte az ítéletet, mely nem fog változni soha, miként maga a szent, örök Isten.»

«Nagy hazafi volt, mert nagy keresztény mindkettő. A kereszt volt oktatójuk, buzdítójuk a munkára, az önmegtagadásra, az önfeláldozásra a királyért, a hazáért, a nemzetért önzés nélkül, hiúság nélkül, miként maga a kereszt a legtisztább szeretet áldozatának jelvénye és szorgalmazója marad a földön.»

«Két elnökünk két magyar ősi család sarjadéka, a családi hagyományok hűséges őre, hogy az öröklött jeles nevet nagy tettekre zálog gyanánt viselve, hiven végzett kötelességekkel ragyogóbb fényben, a szerzett érdemek messze sugárzó emlékével adja át örököseinek. Szolgált mindkettő a hazát, a hazának, a nemzetnek élettörzsét, a királyt; — szolgált viharos időkben sok levert szív mellett, csüggedés nélkül, kiválóan Cziráky, a nemzet életére nehezedő éjnek sötétségében, a fogalmak és érzelmek egymást gyuró zavarában zavartalan elmével, ott pillantván meg, ott keresvén az üdvös kibontakozás vezénycsillagát, hol az vonzva derengett a törvényes királyban, szolgált a királyt, hogy a királyban a bizalom tüzet a nemzet és a nemzetben a király iránt éleszsze, szolgálván mindenben, a mi nem törvényellenes, a mi a nemzetre üdvös, beszüntetve szolgálatát, mihelyt látta, hogy a téves intézkedés nemzetünk ártalmára lehet; — mindkettő

visszavevén a szolgálatot, a mint remény volt, hogy a hazának használhat; mindkettőnek elmegondolatát és szívérzelmét szent Ágoston mondatával jelezhetem: «embertelenség a hazát elhagyni, a hazát megvetni vagy benne lakni nem akarni!» mert a magyar hazának ügyeit a tévintézkedések homályából csak magyar szív, csak magyar elme vezetheti ki a törvényes rend nappalára.»

«Ily helyzetekben, ily szándékkal a közügyekben az erkölcsi lehetőség végső határáig maradni, hazafias bátorság, hazafias ön-feláldozás volt.»

«Két elnökünket azon férfiak közt találjuk, kik a törvényes rendnek útjait személyes utógondolat nélkül egyengették; beállván a rend, érdemeiket, önmagukat feledve, a kormányzói hatalmat mások kezeibe teljes megalégedéssel látták átszállani, mintha Sinesius püspök szavait hirdetnék: «Nem saját személyem a polczokon, hanem a haza nekem a legkedvesebb»; — belépve azonban, hova meghivattak, mindketten, a király és haza szolgálatában, mint a vitéz a csatatéren, végezték be életüket, nemes magzatjaiknak, mindnyájunknak, a király és a haza iránti lángoló szeretetet, törhetlen hűséget, keresztény férfias, szeplőtelen jellemet hagyván örökségül.»

«A hazát a családi ház fejétől nevezzük: patria a patre. Ki előtt a házasság, a család nem érdekegyesség, nem polgári alkuval kötött, hanem a két házassfélnek szívén-lelkén átfűzött örök kötelék, a szentek szentjétől szent célra, szent kötelességgel ellátott életviszony, élethelyzet, szóval szent állapot: az a nemzet családi nagy tűzhelyét is, a hazát, ilyennek tekinti s e miatt ő nála a hazaszeretet, a hazafiság vallásos erkölcsi kötelesség, melynek áldoz, melyért, ha kell, szenved, tűr, küzd és hal: megszentelt családjának méltóságát, szilárdságát, boldogságát a keresztény hitben találva, a nemzeti nagy családnak is ezen erkölcsi, szellemi javait, kincseit, a kereszténység áldását védi, óvja, kész a legnagyobb áldozatokra, hogy e kincset a nemzetnél megóvja. «Az erény kötelességei közé tartozik, írja szent Ágoston, a hazának élni és a hazáért.»

«...Vallásos erkölcsi törvényen kívül nem hazafiúi erény, hanem csak érdekközösség köt minket egymáshoz a hazában, összeköt, míg az érdeknek kedvez, míg hasznot eredményez: szünjék meg a haszon, sértessék meg a személyes érdek, követel-

jen áldozatot a nemzeti kapocs: hallgat, félreáll, megszűnt a haza, nincs többé nemzet. Ennyi súly rejlik abban: keresztény vagy nemkeresztény lélekkel tekintjük-e a hazát.»

«A haza minden előtt» — «a haza előitélet», pogány szólam mindkettő, amaz a régi, emez a legújabb időkből; a keresztény hit igazságaitól elesett államtannak szülöttje mindkettő, s iránya? végzete? a világpolgárság határtalan tengere, a hova magával egész nemzetét vonszolja.»

«Szakítsd el a hazát az Istentől, az Istennek e földön megalapított intézményeitől, a keresztény hittől; rendezd be a hazát Isten nélkül, ne ismerd el az ő törvényeit a polgári törvényhozásban, a hazai törvénykezésben, a közigazgatásban; gondold, hirdesd, hogy a hatalom, melynek kezelője vagy, nem isteni, hanem emberi hatalom: az államot vagy szigorúbban önmagadat tessed az Isten helyébe, kiálthatod: a haza minden előtt, azaz: te minden előtt, — — néhány évi fejlődés ezen fölfogásban és az Isten helyébe tett államrendszer önkénykedő «fetis» lesz, melyet a fölzúdult önkény összetör és eldob, s a haza előitélet, a hazafiság álomkép, a közjó pusztá szólam lesz, miként a szent Atya legújabban (a francia püspökökhöz) írta: «a törvények kötelező ereje megszakad, fölülről önkény és elnyomás, alulról engedetlenség és lázadás fog betörni».

«... Ily jellemre (mint két elnökünk) legnagyobb a szükségünk. Sok katolikusaink vannak az Isten előtt: volnának annyian a világ előtt! Vannak félreeső kápolnában vagy csendes misékben, volnának annyian a polgári élet zajos piaczn! Melegednek sokan a tűznél Kaifás pitvarában, de mihelyt észrevétnek, egy gyáva szolgálónak csacsogásán elrémülve, kiáltják: nem vagyok ultramontán, nem vagyok klerikális! Mintha a keresztény hit csak a klerusnak s nem egyszersmind minden hívőknek közös kincse volna. Pedig a keresztény hívők bátorsága nem utczai lázadásra, nem forradalmi merényletekre hivatik, hanem csak nyílt, egyenes szóra ott, a hol kell és törvényes cselekedetre, a mikor kell.»

«Mig a közhatalom vallotta a keresztény hitet, egyes hívő tetemes erkölcsi kár nélkül vesztég maradhatott; ma az egyetemes kultusznak hiányát kell, hogy egyesek pótolják.»

«Mily bátran tanúsítá katolikus meggyőződését Cziráky elnökünk, midőn az uralkodásra törő előitéleteket taposva, itt a fő-

városban, a ferencziek templomában a péterfillér gyűjtését rendezte s barátjával, gróf Győryvel, fényes öltönyben a nagymiséről visszatérve, a fillért szedő grófkisasszonynak tányérjára 1000 forintot tett le s barátja ugyanannyit.»

«Hithűségét, katolikus meggyőződését másik elnökünk sem rejtette véka alá soha; de olvassuk az evangéliumban: Péter és János Jézus sírjához futottak, János megelőzte Pétert. Cziráky a lourdesi zarándokláshoz csatlakozott, a «Patrona Hungariae» zászlót a csodák templomának szentélyébe helyezte; s itt gyűléseinkben a tiszteletet magának tartotta fönn, hogy a szent Atyának hódolatot s könyörgést pápai áldásért indítványozzon.»

Ime, egyes szemelvények e hatalmas szózatból, melyet egész terjedelmében el kell olvasni, hogy fönséges tartalmát és klasszikus tökéletességű szerkezetét kellően megismerhessük.

A közgyűlés az elhunytak helyeit betöltötte, megválasztván elnökökké *Károlyi* Sándor és *Apponyi* Albert grófokat.

Károlyi Sándor elfoglalván az elnöki széket, kiemelte a Szent-István-Társulat főadatának szociális jellegét. *Apponyi* Albert pedig kifejtette, hogy a Szent-István-Társulat a nemzeti és katolikus szellem összeforrásának intézménye; a Társulat főadata, betölteni azt a keretet, melyet működésének az egyházhoz és a nemzethez való viszonya eléje szab, és megtartani a magyarországi katolicizmus számára azt a teret, mely azt a nemzet szellemi életében megilleti úgy hiveinek száma, mint évszázados dicső multja folytán. Ez a nemzeti és kulturális működés úgy extenzíve, mint intenzíve fejlesztendő.

Tárkányi alelnök a közgyűlésen beszámolt római útjáról, azután a Társulat működéséről, kiemelve többek közt, hogy a Társulat mindig szem előtt tartja irodalmi működésében e két katolikus nagy elvet: a mérsékletet és a szeretetet.

Minthogy pályatétele, mely a szent Istvántól szent László koráig terjedő magyar egyháztörténet megírását kívánta, ezúttal sikeres munkával, dr. *Balits* Lajos művével megoldatott, *Tárkányi* most újabb száz aranyat ajánlott meg pályadíjúl a szent Lászlótól az árpádházi királyok kihaltáig terjedő kor egyháztörténetére.

Tárkányi alelnökségének második hat éve is letelvén, ezen a közgyűlésen bejelentette lemondását, annál is inkább, mert erre már hetedik évtizedbe hajló életkora is komolyan figyelmezteti.

Az elnöklő bíbornok-hercegprimás azonban fölhívta, hogy, ha nem is hat évig, de legalább két-három évig vezesse továbbra is az alelnöki teendőket. A közgyűlés ez értelemben Tárkányit újra kikiáltotta alelnöknek.

Tárkányi a közgyűlés után ismét Rómába utazott, hogy átnyujtsa a szent Atyának a Társulat hódolóiratát és szeretet-adományát, valamint a vatikáni könyvtár számára a Társulat legújabb kiadványait. A pápa május 15-én magánkihallgatáson fogadta Tárkányit és társát, *Fraknoi* Vilmos apátkanonokot. A magyar nemzet iránt való rokonszenvét, melyet, valahányszor magyarokat fogad, mindig élénken kitüntet, a szokottnál nagyobb hévvel hangsúlyozta, lelkesedéssel említvén, hogy ifjú korától tanulta becsülni a magyar nemzet jellemét, vallásosságát, hős küzdelmeit; mindig meleg részvétet táplálván e nemzet százados szenvedései iránt. Ily érzelemmel adja áldását e nemes nemzet kebelében a katolikus irodalom terjesztése végett alakult Szent-István-Társulatnak védnökeire s általában minden tagjára, különösen pedig imént választott új elnökeire. A kihallgatás alatt *Fraknoi* Vilmos említést tett az útban levő «*Monumenta Vaticana Hungariae*» két kötetről. Ezek néhány nap múlva megérkezvén, a két apátkanonok abban a kitüntetésben részesült, hogy ő Szent-sége még két ízben fogadta magánkihallgatáson, május 23-án és 25-én. *Fraknoi*nak ez utóbbi napon mondott beszédét s ő Szent-sége válaszát a római hivatalos lap után a külföldi s a hazai lapok is közölték. A pápa lelkesedéssel értesült arról is, hogy a Szent-István-Társulat a vatikáni levéltár adatait népszerű földolgozásban a nagyközönségnek is hozzáférhetővé teszi.

Itthon *Károlyi* Sándor és *Apponyi* Albert grófok azonnal a közgyűlés után a társulati ügyek élére állottak. *Károlyi* Sándor azon volt, hogy a Társulat tevékenységét a *népies irodalomra* is kiterjessze. Ennek megfelelőleg a Társulat a tagilletményül adott naptár megszüntetésével egy *népies naptár* kiadását határozta el.

Az 1884 november 20-iki választmányi ülésben Tárkányi a következő indítványokat tette:

a) a népies irányú működést, melynek *Károlyi* Sándor gróf elnök indítványára az 1885. évi Naptárral óhajtott a Társulat újabb lendületet adni, régibb s már elfogyott ilyenmű műveinek, főleg a Szabó Imre-féle népies elbeszéléseknek új kiadásával óhaj-

ván folytatni több társulati tag: az alelnök egy jeles népirónknak, *Vincze* Alajos egri tanítóképző-intézeti tanárnak Csermely név alatt az Egri Népújságban megjelent kisebb elbeszéléseit kívánta megnyerni a Társulat részére;

b) a Társulat kiadásában megjelent, de szintűgy rég elfogyott egyéb jó művek új kiadása is többször kívánatosnak ajánltatván, — annál is inkább, mert a mindinkább szaporodó községi, népiskolai és egyéb katolikus népkönyvtárak e kívánatot még sürgetőbbé teszik, ez iránt is intézkedést indítványoz;

c) a több részről nyilvánult óhajtáshoz képest a tagilletmények ne adassanak mindig a «Házi könyvtár» gyűjtőcíme alatt, hanem, bár ugyanoly alakban, de önállóan, külön czim alatt bocsáttassanak közre.

A választmány mind a három indítványt a tagilletményi bizottság tárgyalása alá bocsátotta s ennek ajánlatára ugyanazon év december 18-án elfogadta.

Károlyi Sándor gróf elnök indítványozta az *alapszabályok revízióját*, mivel 1864 óta, az alapszabályok utolsó revíziója óta a Társulat viszonyai sokban megváltoztak. A választmány ez ügyben bizottságot küldött ki s ennek munkálata alapján az 1885 márczius 19-én tartott rendes közgyűlés foganatosította is az alapszabályok módosítását.

A módosítások kiterjesztik a Társulat célját a tankönyvkiadásra; növelik a választmány hatalmát annyiban, hogy mindazon ügyeket, melyek nem tartoznak kifejezetten a közgyűléshez, az elnökséghez vagy a Társulat egyéb közegeihez, a *választmány* hatáskörébe utalják; holott addig az ügyek nagy részében az elnökség volt a döntő tényező. Kimondják a módosítások azt is, hogy az elnökség egyik tagjának mindig az egyházi rendhez kell tartoznia. Azonban mindezek a módosítások — mint *Apponyi* Albert gróf helyesen megjegyezte — tulajdonképen a *tényleges állapotot* szentesítették.

Ezen a közgyűlésen az elnöklő *Simor* bibornok-herczegprimás a *munkáskérdésről* mondott emlékezetes beszédet. *Tárkányi*, kit az előző évben választottak meg újra, ezúttal lemondott az alelnöki állásról, hivatkozva arra, hogy érsekétől nem kapta meg az engedélyt, hogy továbbra is Budapesten lakhassék. A közgyűlés nem intézkedett új alelnök választása iránt, mert remélte, hogy Tár-

kányi fényes tehetségét, lángoló buzgóságát és hatalmas tetterejét sikerülni fog továbbra is megtartani a Társulatnak. Fájdalom, a közóhajtás csak rövid időre teljesült, mert egy év múlva az új alelnökválasztást szükségessé tette Tárkányi Béla halála...

Ugyanez év szeptember 15-én *Novákovics* János, a Társulatnak évtizedeken át volt pénztárosa, megrongált egészsége miatt lemondott e tisztről. Helyébe *Venczell* Antalt, a központi papnevelőintézet aligazgatóját választották, ki egy évtizedig volt a Társulat pénztárosa.

A multnak határmesgyéjéhez, a jelenhez értünk. Mindazok a férfiak, kik a Társulatot megalapították és éveken át tehetségükkel és buzgalomukkal szolgálták, jórészt már elhagyták a földet, hogy elvegyék érdemeik jutalmát. Csak néhányan voltak még életben közülük abban az időben, melyhez tárgyalásunkban most értünk. A halál irányában ezeknek is le kellett róniok adósságukat. A nagy *nemzedék*, mely a XIX.

Tárkányi Béla.

század negyvenes éveitől fogva a magyar történelem — s egyszerűs mind a magyar *katholikus* történelem — színterén állott, elérte az esztendőknék azt a számát, mely a természet rendje szerint a létet befejezi. Egymásután le kellett lépniök nekik is, kik még éltek.

Az első ezek között *Pollák* János volt; meghalt 1884 deczemberében.

1886 február 16-án *Tárkányi* Béla fejezte be munkás életét. Érdemeit hozzá méltóan dicsőítette a következő évi közgyűlésen *Maszlaghy* Ferencz.

Ipolyi után Tárkányi tett legtöbbet mint alelnök a Társulatért. Buzgalma határt nem ismert. Egyik legkedvesebb foglalko-

zása volt, hogy minden évben a nagygyűlés után személyesen vitte a szent Atyához a Társulat hódolóiratát — melyet klasszikus latinsággal mindig Tárkányi maga szerkesztett — és szeretet-adományát. Alelnöki működésén kívül imádságos és egyéb hitbuzgalmi művei, melyek a Társulat tulajdonává lettek, főképp pedig az általa fordított Vulgata fogják mindenkor hirdetni nevét a Társulat tagjai előtt.

A Társulatról, melyért életében annyit buzgólkodott, halálában sem feledkezett meg. Neki ajándékozta XIII. Leó pápának Szoldatics Ferencz által festett arczképét. A Társulat viszont háláját kívánta kifejezni nagy elhunytja iránt, midőn az 1886 április 8-án tartott választmányi ülésben elhatározta, hogy az ülésterem számára Tárkányi arczképét lefesteti.

Egy hónappal Tárkányi előtt a Társulat elvesztette régi tisztviselőjét, *Ágoston* Antal titkárt. Huszonkét évig szolgálta a Társulatot nemcsak titkári minőségben, hanem egyúttal mint a «Katholikus Néplap» szerkesztője.

Az 1886. év azonban mindvégig megmaradt gyászosnak. Deczember havában elhunyt *Ipolyi* Arnold, akkor már nagyvárad püspök, a Társulat második megalapítója, jelenlegi működésének alapvetője. Temetésén *Apponyi* Albert gróf elnök és az időközben alelnökké választott *Steiner* Fülöp praelatus-kanonok képviselték a Társulatot.

Említsük meg mindjárt a további évek elhunytjait is. 1888 január havában költözött el az élők sorából *Danielik* János. Halála alkalmából a választmány újból jegyzőkönyvbe iktatta érdemeit és gyászmisét mondatott érte.

Ugyanez év április havában halt meg *Somogyi* Károly, a *Danielik* után működött tetterős alelnök, ki a Társulat vagyoni ügyeit rendbehozta. Ez év nyarán pedig meghalt *Lonkay* Antal lovag, a «Magyar Állam» szerkesztője és tulajdonosa, a Társulatnak alapításától fogva tagja és választmányi üléseinek állandó látogatója; a magyar katolikus egyház jogainak bátor harczosa. Meghalt *Rudnyánszky* Ferencz is, a Társulatnak hosszú éveken át volt ügyvédje. Legtovább élt a régiek közül «István bácsi»; *Majer* István 1893-ban halt meg.

A megholtak helyébe pedig az élők léptek.

Tárkányi utódjává az 1886. évi közgyűlés dr. *Steiner Fülöp* praelatust, nagyvárad kanonokot választotta; *Ágoston* Antal helyébe pedig titkárnak *Hummer* Nándort.

Mint említettük, *Károlyi* Sándor és *Apponyi* Albert grófok elnöklete alatt a Társulat ismét több figyelmet kezdett fordítani a népies irodalomra. A védői karhoz 1886. elején fölterjesztést intéztek, kérve a megindítandó népiratkák vállalatának fölkarolását; a választmány pedig pályázatot hirdetett alkalmas népiratokra. A katolikus írók gárdája már elég nagy volt Magyarországon; tehát elég tekintélyes számban érkeztek be kéziratok, melyekből válogatni lehetett. Így indult meg a *népiratkák* sorozata, melyből a Társulat már néhány szívat bocsátott ki. A vállalat közkedveltté tételére különös érdemeket szerzett a népiratok szakavatott első szerkesztője, *Maszlaghy* Ferencz, akkor prépost és budai kir. várpalotai plébános. Az ifjúsági iratok szerkesztője ugyancsak *Maszlaghy* Ferencz volt. Megemlítjük itt, hogy ugyancsak ő volt a Társulat által néhány éven át kiadott «*Almanach*» szerkesztője is.

Steiner Fülöp.

De a népiratokkal egyidejűleg az *ifjúsági irodalomra* is nagyobb figyelmet kezdett fordítani a Társulat.

Ugy a népiratok, mint az ifjúsági iratok vállalata az irodalmi bizottság részletes javaslatai alapján indult meg.

1886-ban az irodalmi bizottság egy másik igen fontos javaslattal lépett a választmány elé: egy *folyóirat* indítását hozta javaslatba, melyet a tagilletmény része gyanánt adnának. Így született meg a *Katolikus Szemle* nevű folyóirat, melynek megindítását az 1886. május 27. választmányi ülés határozta el. A folyóiratot negyedévesnek tervezték, szerkesztőjéül fölkérték a társulati igazgatót, a ki mellett a szerkesztés tulajdonképeni munkáját a rovatvezetőknek

kellett végezniök. A rovatok a tudomány és irodalom egyes csoportjait ölelték föl.

Az elfogadott tervezet szerint a folyóiratnak négy főrovata volt:

I. Bölcsélet és hittudomány, neveléstudomány és természet-tudományok.

II. Történelem, és pedig világtörténelem, hazai történelem, egyháztörténelem és régiségtan.

III. Szépirodalom és művészet. (Elbeszélések, költemények és bírálatok a hazai és világirodalom köréből. Képzőművészet, zene, színház köréből bíráló cikkek.)

IV. Közgazdaságtan és társadalmi tudomány, jog- és államtudományok. (Statisztikai közlemények, társadalmi világáramlatok és közgazdasági viszonyok ismertetése és bírálata.)

A «Katholikus Szemle» mint negyedéves folyóirat indult meg, melyet a Társulat tagjai tagilletményük egy részeül kaptak; évi 4 frtért pedig külön is lehetett rá előfizetni.

A folyóirat programját és megindításának bő megokolását az a «Programmunk» című cikkely adja, mely a folyóirat legelső számának élén olvasható.

A cikkely kifejti, hogy a katolikus egyháznak lényegileg mindig változatlan, de részleteiben az időviszonyokkal szüntelenül módosuló feladatai megoldásában ma, mikor a sajtó oly nagy és általános hatalmat gyakorol a szellemek fölött, kivált az irodalmi társulatok jelentékeny tényezők gyanánt szerepelnek. Hazánkban a katolikus és irodalmi társulatok között, főnnállásának korát és működésének kiterjedését tekintve, a legelső helyen a Szent-István-Társulat áll. A Társulat működése három főirányban érvényesül: az iskolákat tankönyvekkel látja el; népiratokat tesz közzé; a művelt közönségnek olvasmányt nyújt. Ez utóbbi irányban eddigi eljárását módosítja. «A Társulat arra a meggyőződésre jutott, hogy évenként négy-öt önállóan közrebocsátott kötetben, a művelt katolikus közönség irodalmi szükségleteit nem elégítheti ki, mert figyelmét nem irányozhatja az időnkint fölmerülő sokféle irodalmi mozzanatokra, melyek érdeklődését fölébresztetni, látkörét szélesíteni és vallásos buzgalmát élesíteni képesek. Ezen célzt csak időszaki folyóirattal lehet elérni. Ennek megindítását határozta el a Szent-István-Társulat.»

«Katholikus szellemű folyóiratoknak eddig se éreztük hiányát.

Hálásan el kell ismernünk, hogy szerkesztők és munkatársak önzetlen lelkesedéssel fáradozva, a katolikus irodalom ügyének nevezetes szolgálatokat tettek. De hatásukat megbénította csekély elterjedésük. Azon körülmény, hogy a Szent-István-Társulat saját folyóiratát tagilletmény czimén négyezret meghaladó és folytonosan szaporodó tagjainak küldheti, olyan hatást és súlyt biztosíthat annak, milyennel katolikus irányú közlőny alig dicsekedhetik. E mellett a Társulat tekintélye és szervezete lehetővé teszi, hogy körüle a leghivatottabb erőket csoportosíthatja.»

Ezután a cikkely bőven felsorolja azon tárgyakat, melyekről a «Katholikus Szemle»-ben szó lesz.

Mindjárt az első évfolyam a legmagasabb színvonalon állott. Magvas értekezéseit irták: dr. *Kisfaludy Á. Béla* («Van-e már magyar Kempisünk?», «XIII. Leó pápa, a tudomány és irodalom munkás pártfogója», «Rosszból jó»), *Rosty Kálmán* («Egy keresztény eposz»), *Tomcsányi Lajos* («Mire jó a filozofia»), dr. *Való Simon* («A lüttichi kath. szociális kongresszus»), *Ambró Béla* («Malaspina pápai nunczius működése Erdélyben 1599-ben»), dr. *Bozók Alajos* («A kánonjog tanulmánya hazánkban»), *Pór Antal* («Boldog Csáky Mária szent Domokos-rendi szerzetes»), *Fraknói Vilmos* («Egy magyar jezsuita a XVI. században. Szántó István élete»), *Bunyitay Vincze* («Gróf Csáky Imre»), dr. *Timon Ákos* («A legfőbb kegyúri jog»), *Szabó Mihály* («Az ethikai szépség»), dr. *Tóth János* («Kirándulás a Vezuvra»).

A második évfolyam szintén négyfüzetes volt. Az 1888 január 26-án tartott választmányi ülésen ugyan indítvány tétetett, hogy a «Katholikus Szemle» legalább öt füzetben jelenjék meg; de a választmány kimondotta, hogy a folyóirat 1888-ban még négy füzetre terjedjen, de gondoskodni fog arról, hogy a jövőben több füzetben legyen kiadható.

Ugyanezen az ülésen *Barta Béla* kuriai bíró indítványozta, hogy a Társulat a «Katholikus Szemle» mellett a tagilletményből fönmaradó 50—60 ívvel korszerű olvasmányokat adjon ki havifüzetekben. Hogy a Társulat tagilletményeit havifüzetekben adja, ezen eszme — úgymond — benne volt már *Ipolyi Arnold* tervében. Társulatunknak a változott viszonyok között meg kell változtatnia tevékenységét is. A politikai elnyomatás napjaiban a Társulat bámulatos tevékenységet fejtett ki; abban a zord időben

ő ápolta egyedül az irodalmat. A mint azonban ez az idő megszűnt, a Társulat hanyatlani kezdett. E válságos időben állt a Társulat élére Ipolyi Arnold. A politikai elnyomatás megszűntével uralomra jutott a *liberalizmus*, mely épen úgy vezet a szolgaságra, mint az abszolutizmus az önkényre. E liberalizmus a katolikus vallást és intézeteit el nem ismeri, mert a magát felekezetlennek mutató állam azon elismerésben sem részesíti a katolikusokat, a melyet azok joggal igényelhetnek. E liberalizmus ellen való harcnak volt szerinte zászlóvivője Ipolyi Arnold. Indítványozza tehát, hogy Ipolyi programja fölújítottassék s egyszersmind a «Katholikus Szemle» legalább öt füzetben jelenjék meg.

Bartával szemben dr. *Steiner* Fülöp alelnök kijelentette, hogy a Szent-István-Társulat a flagrans napikérdésekkel nem foglalkozhatik. A «Katholikus Szemlé»-nek hivatása a katolikus tanok, a keresztény igazságok hirdetése, ezt azonban eszélyességgel és keresztény erélylyel kell tennie.

Ugyanezen az ülésen a választmány fölhatalmazta az elnökséget, hogy a «Katholikus Szemlé»-t külön szerkesztőre bizza. Az elnökség dr. *Kisfaludy* Á. Béla egyetemi tanárt, a kiváló tollú író, nevezte ki szerkesztőnek.

Kisfaludy, a mint elfoglalta szerkesztői állását, körlevelet küldött szét a katolikus írókhoz, kiket folyóirata részére munkatársakul kívánt megnyerni. Mint Kisfaludy minden írása, úgy ez a körlevele is tömve van magvas gondolatokkal és ezzel a maradandó irodalmi alkotás bélyegét viseli. Valóságos programja ez a katolikus írói tevékenységnek.

«Hazai katolikus irodalmunk figyelmes barátai jól tudják — úgymond — hogy, bár ez irodalom utóbbi időben terjedelmileg, a termelés számszerinti értékét tekintve, nagyot haladott; bár a jószándék erkölcsi tisztaságát, a munka és fáradozás önzetlenségét tekintve, a legkövetelőbb mértéknek is bőven megfelel: önámítás nélkül még sem mondhatjuk el róla, hogy általános nemzeti irodalmunk mai színvonalán áll.»

«Nem szeretnék, kivált ily kényes mondással, félreértetni. Azért teszem hozzá, hogy a miben kétségtelen dicséret illeti kath. irodalmunkat, az mindenesetre az első és fődolog: az igazság őszinte kultusza, a mi magától értetődik; de meg a serény munka, a szapora termelés is olyan követelménye korunknak, hogy mel-

tán írom az első rovatba. Hanem, a mi a kívánt hatásnak épen ily *korszerű* követelménye: a tartalmi gazdagság és alaki tökéletesség — ez az, a miben szerintem a mi specialitér katholikus irodalmunk, nemzeti műveltségünk mai állásához képest, elmaradt. A tartalmi gazdagság rovására dívik nálunk a nagy általánosság (néha egész a felületességig), mely behatóbb tanulmányok nélkül is írásra bátorít, — s viszont az ily tanulmányok birtokában levőket az irodalmi föllépéstől elriasztja; holott kétségtelen, hogy épen az utóbbiak számíthatnának leghálásabb olvasókra. Különösen a természettudományok tág köréből — igen kívánatos volna, hogy jeles szakembereink, a kathedra szolgálata mellett, a nagy közönség számára is értékesítenék tudományukat! Itt kell említenem, mert ez is a tartalomra vonatkozik, az *eredetiség*, a fölfogásbeli önállóság sokszor érezhető hiányát. A fordítások jelentőségét, kivált szerényebb viszonyok közt fejlődő irodalmunkban, senki sem kicsinyelheti; de az is igaz, hogy idegen, a mienktől különböző szellemű műveltség termékeinek kényelmes másolása igen kétes becsű nyereség. Magam is koptattam már e hasonlatot, de alkalmas voltáért újra használom: a posztó lehet idegen, de minden áron *magunkra kell szabni*.»

«A mi pedig az alaki tökéletességet illeti, melynek szentséges atyánk is oly nagy fontosságot tulajdonít: szép nyelvünk mai fejlettsége mellett vajmi könnyen érhetné el a katholikus irodalomhoz méltó színvonalat; kivált ha az ifjabb nemzedék (mint *Hülskamp* intette nemrég a trieri kongresszuson a nálunknál haladottabb németeket) a nagy mintákat tartva szem előtt, az író-művészet eltanulására is méltó gondot fordítana...»

«Már ennyiből is kitetszik, hogy a mire én itt gondolok, az nem csupán az *egybázi irodalom*; tehát nem a szorosan vett hit-tudományi, nem is a tágabb keretben mozgó vallás-irodalom, mely a hitélet és erkölcsiség táplálásán, emelésén fárad. Hisz vannak ezek számára a *Katholikus Szemle* nélkül is derék időszakai közlönyeink. Azonban mindez nem is meríti ki a «katholikus irodalom» fogalmát; sőt végzetes tévedés volna azt hinni, mintha a «katholikus» jelző az irodalmi téren *mindenkor vallásos vagy legalább is egyházi tárgyat*, tartalmat tétélezne föl. Mindnyájan tudjuk, hogy valamely irodalmi terméket nem a tárgya tesz katholikussá. hanem a szelleme; az írójának lelke, hite, művelt-

sége — egyszerűen: egész *világnézete*, mely fölfogásában és ítéleteiben, bármely tárgy körül, a dolog természeténél fogva mindig érvényesül. Theologia vagy statisztika, történet vagy természettudomány, csillagászat vagy kereskedelem, nemzetgazdaság vagy műipar, jogtudomány vagy esztetika, vers, novella vagy regény — bármi legyen a tárgy és forma: katolikus író lelkéből írva, kell hogy a katolikus irodalom gazdagodjék vele.»

«A *Katolikus Szemle* programja legelső füzetéből ismeretes. Nincs is mit hozzáadnom. A *szépirodalmi* rovatra nézve elterjedt félreértésről siettem már a legelső alkalommal nyilatkozni. Nem hogy szándékosan megszorítaná, sőt igen óhajtja a «Szemle» ezt a rovatát is minél változatosabban betölteni; csak hogy a katolikus szellem és fölfogás mellett meg kell kívánnia, hogy a dolgozat az illető műfajnak *mint ilyennek* is irodalmi színvonalán álljon. Vajha folyóiratunknak ez a rovata minél előbb szűknek bizonyulna; — nyomban és az eddigieknél jobb reménnyel, megindulhatna egy külön szépirodalmi vállalat...»

A «Katholikus Szemle» mellett egyébként is gondoskodott tagjai szükségleteiről a Társulat.

A már említett 1888 január 26. választmányi ülésben kimondták, hogy a Társulat naptárát még népiesebbé teszik; az intelligenciához tartozó tagok részére pedig almanachot adnak ki.

A «Katholikus Hetilap» szerkesztését *Ágoston* Antal titkár halála után *Kürcs* Antal vette át, kinek *Hummer* titkár segédkezett.

A társulati ügykezelésben czélszerű újítások történtek. 1886-ban *Gervay* Mihály miniszteri tanácsos, nyug. postaigazgató, a titkári és pénztári hivatal újabb szervezéséről szabályzatot készített, melyet a választmány a pénzügyi bizottság tárgyalása után egyhangulag elfogadott.

Az 1888. évi nagygyűlésen *Apponyi* Albert gróf lemondott elnöki állásáról, hivatkozván egyéb nagy elfoglaltságára. A következő évi nagygyűlésen pedig *Károlyi* Sándor gróf mondott le az elnökségről. Bucsúlevelében megjelöli a Társulat további működésének programját.

«Irodalmunknak — úgymond — korszerűnek kell lennie. Az alakot, mely által igazságokat hirdetve, olvasóközönséget nyer-

hetünk, a közönség izlésének nemesebb árnyalata adja meg. Így mindenekfölött legnagyobb vonzóerővel bír a magyar katolikus olvasóra az olyan olvasmány, mely a katolikus szempontból helyeset megegyeztetni tudja, nemzeti fejlődésünk igényein kívül, polgárisodásunk követelményeivel is.»

«Alapszabályaink korlátai között tehát, kizárva minden politikát, foglalkoznunk kell társadalmunk azon alakulásaival, melyek a keresztény erények szempontjából kívánnak megvilágítást.»

«Az ökonomikus verseny törvényeit elfogadva, ridegségeinek enyhítésére kell törekedni, magasra kiemelve a keresztény szeretet tanát, és ebből kiindulva a jótékonyság azon alapjait ismeretve, melyek az adott viszonyok között helyesen alkalmazhatók.»

«Föl kell ébreszteni az érdeklődést a közoktatás minden ágazatai körül, mert ezen kérdés sikeres megoldásától függ, hogy a jövő nemzedék hitünkhöz, hazánkhoz és társadalmi intézményeinkhez hű fog-e maradni, vagy sem?»

«Meg kell küzdeni a minden lépten-nyomon mutatkozó közönnyel, és ha annak korszerű volta bekövetkezik, meg kellend világítani mindazon módokat, melyek mellett hasznos lehet laikus hitfeleinknek az egyház anyagi érdekei körében való beavatkozása.»

«A most elsorolt módok alkalmazása által fogjuk irodalmunkat korszerűvé tenni és midőn olvasóközönségünk szaporodni fogna, el fog terjedni beösmérése azon igazságnak is, hogy vallásunk tanai a modern társadalmi intézmények megerősítésére is vezetnek, de ezenkívül el fogjuk érni Társulatunk főcélját, mely mindenkor hitünk terjesztése volt.»

Ugyanezen a közgyűlésen Füßy Tamás, a Társulatnak huszonöt éven át volt igazgatója, hajlott kora miatt megvált állásától. Az

Füßy Tamás.

1864. évi reform óta viselvén az igazgatói hivatalt, Somogyi, Pollák, Ipolyi, Tárkányi és Steiner alelnökök oldala mellett neki volt legnagyobb része a Társulat megszilárdításában. Lemondása után visszavonult Zala-Apátiba, hol a benczés monostor perjele lett. Miután még megírta a zalavári apátság történetét, érdemekben gazdagon elhunyt 1903-ban.

Az 1889. évi közgyűlés betöltötte az egyik elnöki állást és az igazgatói állást. Elnökké, *Simor* bíbornok-hercegprimás ajánlatára, nagy lelkesedéssel *Zichy* Nándor grófot, igazgatóvá pedig, ugyancsak *Simor* bíbornok ajánlatára, dr. *Kiss* János temesvári theologiai tanárt, a «Bölcséleti Folyóirat» szerkesztőjét választották meg.

Zichy Nándor gróf a közgyűlésen elfoglalván az elnöki széket, kijelentette, hogy elődeinek nyomdokába kíván lépni. Majd a Társulat földatairól emlékezett meg. «A Szent-István-Társulat — úgymond — katolikus és irodalmi társulat. A társulatnak s az irodalomnak egymást kell kiegészítenie s katolikus szellemmel éltetni a tudományt s az irodalmat. Hivatása a Társulatnak: a kettőt művelni katolikus szellemben, a magyar génusz sugalmi szerint. Az igazság örök s változhatatlan s kell, hogy áthassa a társadalmat s ennek életét minden vonatkozásában. Föladatunk: katolikus kötelességeinket minden irányban teljesíteni, nemcsak lelkünk, erkölcsünk javításával vagy imádkozással, hanem a társadalomban és annak javára kifejtett buzgó tevékenységünkkel is. Igaz, hogy politikát nem csinálunk, de a katholicizmus szelleme kell, hogy a politikát is áthassa. Vallásunk a szeretet vallása; mindenkit magunkhoz akarunk vonzani s annál jobb katolikusok leszünk, minél tisztább és állhatatosabb a szeretetünk. A napi kérdésekben XIII. Leó bölcs tanácsait akarjuk követni, a melyek bámulatra méltó encziklikáiban vannak letéteményezve.»

Ha visszapillantást vetünk a Társulat működésére Ipolyi alelnöksége kezdetétől egész a most legutóbb tárgyalt eseményekig, húsz évet ölel föl tekintetünk. E korszak irodalmi működéséről beszámolni lehetetlenség azon keretek között, melyek a jelen munka elé szabva vannak. A Társulat által e korszakban kiadott jelesebb művek címeinek felsorolása is oldalakat venne igénybe.

De fölösleges is e korszak munkásságának ismertetése; hiszen sokkal közelebb esik hozzánk, hogysem ismeretlen volna előttünk.

A «*Házi Könyvtár*»-ról, mely a tudás annyiféle ágát ölelte föl és melynek kékszinű oktávalakú kötetei kedves olvasmányai voltak a tagoknak, föl kell jegyeznünk e helyütt, hogy ez a vállalat 1887-ig állott fön. Az egész vállalat 56 kötetre terjedt. Az Évkönyvektől és egy pár apróbb műtől eltekintve, e vállalatban a következő munkák jelentek meg: «Az ember származása. Sidney Herbert Laing «A megczáfolt darvinizmus» című tanulmánya után»; *Zádori* János: «Északafrikai útvázlatok. I. Egyiptom»; *Lázár* Kálmán gr.: «Hasznos és kártékony állatainkról. I.»; *Ipolyi* Arnold: «Veresmarty Mihály, XVII. századi magyar író élete és munkái» (két kötet); *Kriesch* János: «Hasznos és kártékony állatainkról. II.»; «VII. Pius pápasága» (két kötet); *Fraknói* Vilmos: «Vitéz János esztergomi érsek élete»; *Hoványi*: «Fensőbb katholizizmus elemei» (két kötet); *Szentimrei* Márton: «Svédországi Krisztina»; *Apponyi* Albert gr. és *Apáthy* István jelentése a magyarországi katolikus vallási- és tanulmányi alapok- és alapítványokról; *Hoványi*: «Ujabb levelek a fensőbb katholizizmusról» (két kötet); «Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölcsészetről. Gonzales Zefirin spanyol eredetije után fordítva» (három kötet); *Fraknói* Vilmos: «Magyarország a mohácsi vész előtt»; «Két könyv a kath. legényegyletről. Első könyv: *Schäffer-Ruschek*: Kolping Adolf. Életrajz».

A mi a *tagok létszámát* illeti, föl kell említenünk, hogy a tagilletmények színvonalának emelkedése folytán — a mennyiben a «*Házi Könyvtár*» és utóbb a «*Katholikus Szemle*» meg a többi tagilletményi művek a művelt osztályokat tartották szem előtt — a tagoknak azon része, mely a földműves- vagy iparososztályhoz tartozott, kilépett a Társulattól. A tagok létszáma így következetesen fogyott és kerek ötezeren állapodott meg.

A Társulat *bevétel*i és *kiadásai* az óriási tankönyvforgalom következtében nagyot emelkedtek; mindkettő kerek 100.000 frtra rugott évenként.

HETEDIK FEJEZET.

A JELENKOR.

(1889—1904.)

Társulati nyomda. — Házszerzés. — Kisfaludy alelnök. — Esterházy Miklós Móricz gróf társelnök. — Kaposi József igazgató. — Az új ház és a nyomda. — Új alapszabályok; népies tagság; vagyonkezelési szabályzat. — Giesswein alelnök. — Új titkár. — A Társulat működése a jelenben.

ZICHY Nándor gróf elnökké választásával kezdődik a Szent-István-Társulat jelenkora. A Társulat könyvkiadói működése szinte óriási arányokat ölt. E működésének színhelye: a *Szent-István-Társulat új palotája*. E palotában készülnek a Társulat kiadványai, mert itt van elhelyezve a Szent-István-Társulat nyomdája, a *Stephaneum-nyomda*.

Zichy Nándor gróf már az 1889. évi április 11-én tartott ülésen fölhevítte a választmány figyelmét arra, mily haszonnal járna az, ha a Társulat saját nyomdával bírna.* Ezzel ismét szőnyegre került a *társulati nyomda* ügye, mely — mint tudjuk — már Fogarasy tervében is benne volt s az ötvenes évek elején szintén foglalkoztatta a Társulatot. A választmány megbizta az elnökséget és az igazgatót az ügy tanulmányozásával. Majd a gazdasági bizottság is foglalkozott vele és azt indítványozta, hogy a társulati nyomda ügye kapcsoltsassék össze a társulati ház ügyével, mert a jelenlegi ház nem lévén alkalmas egy nyomda fölállítására, új és megfelelőbb ház szerzése is megfontolás tárgyává teendő.

A *házszerzés* eszméje könnyen megvalósíthatónak látszott. Simor János bibornok-herczegprimás, ki a Társulat iránt mindenha

* A Társulatot többször érte a katolikus lapokban támadás a miatt, hogy egy nem katolikus nyomdával, az «Athenaeum»-mal nyomtat. Meg kell erre jegyeznünk, hogy először olyan katolikus nyomda, mely képes lett volna a Társulatot kellően kiszolgálni, abban az időben nem volt; másodszor pedig a Társulat azért vette igénybe az «Athenaeum»-ot, mert ajánlata az összes jelentkező nyomdák közül a legkedvezőbb volt.

legkegyesebb jóindulattal viseltetett, nagyobb segílyt helyezett kilátásba egy új ház szerzésére. A Társulat erre való tekintettel fölbecsültette lövész-utczai házát, hogy alkalmas időpontban eladhassa. Simor azonban 1891. elején elhalálozván, a ház ügye s vele a nyomda ügye is több évig halasztást szenvedett.

Dr. *Steiner* Fülöp alelnök székesfehérvári püspökké neveztetvén ki, helyébe az 1890 márczius 21-én tartott közgyűlés dr. *Kisfaludy* Á. Bélát, a budapesti egyetem hittudományi karán az ágazatos hittan tanárát s a «Katholikus Szemle» szerkesztőjét választotta meg alelnökké. *Steinerben* nagy hittudományi és bölcséleti képzettségű, egyházát rajongóan szerető papot birt a Társulat; *Kisfaludy* Á. Bélában, a költő Kisfaludyak családjának sarjadékában pedig a magyar irodalom elsőrendű tehetségét kapta.

Programmbeszédében, melyet 1890 április 24-én tartott a választmányban, két dologra hívta föl a választmány figyelmét. «Egyik az, hogy a nagyközönség legszélesebb rétegének, a jó kath. magyar népnek vallás-erkölcsi és közművelődési érdekeihez terjedtebb és tüzetesebb gonddal térjünk ismét vissza, miután az utóbbi évek folytán egyre magasabb irodalmi szintalajon mozgó tagilletményeink ettől a régiótól meglehetősen eltávoztak. — Úgy érte természetesen a völgyek gondozását, hogy az oly dicséretes munkával elfoglalt magaslatok elhagyására ne is gondoljunk. — A másik pedig mint szintén a közel jövőnek feladata gyanánt áll lellem előtt, társulati működésünk szerencsés fejlődésének posztulátuma: az t. i., hogy a Szent-István-Társulat intenzíve és és extenzíve oly hatalmasan fejlődött tevékenységének megfelelőbb organizmusról, alkalmasabb szervezetről gondoskodjunk, a mi a kezdetleges, a maiaknál sokkal szerényebb igényekhez szabott «tiszteleti tagság» intézményének alkalmas reformját jelentené».

E program első pontja Kisfaludy alatt tényleg megvalósult, a második pont megvalósulását nem érte meg.

A Társulat legújabb föllendülésének fő tanuságai: a társulati új ház és a nyomda Kisfaludy alelnökségéhez fűződnek. Tizenhárom évig állott a Társulat élén s csak ötvenhat évet élt, mikor a halál elszólította. Azok közé az előkelő természetek közé tartozott, kik inkább befelé élnek: szellemük kincseit örömeit elrejtik a kíváncsi tekintetek előtt, semhogy mutogatnák. Így történt, hogy ragyogó szellemének, fényes írói tehetségeinek csak töredé-

keit birjuk: néhány verset, pár remek szózatot, köztük azt a gyászbeszédet, melyet Erzsébet királyné halála alkalmával a választmányban tartott. A veszteséget, mely a Szent-István-Társulatot s a magyar irodalmat Kisfaludy Á. Bélának 1903 április 26-án bekövetkezett halála által érte, érdeme szerint méltatta az elhunynak közeli barátja, *Ruscbek* Antal győri kanonok, a Tudományos és Irodalmi Osztálynak a halálozás évfordulóján, 1904 április 26-án tartott gyászünnepélyén.

Zichy Nándor gróf megválasztatása alkalmával az egyik elnöki állás üresedésben maradt. Ezt az 1893 márczius 23-án tartott közgyűlésen töltötték be, a midőn társelnökké megválasztották *Esterházy* Miklós Móríczt grófot, a kilenczvenes évek elején hatalmasan föllendült katholikus egyesületi élet egyik kiváló vezérét.

Dr. *Kiss* János, az 1889-ben megválasztott igazgató, 1898-ban egyetemi tanárrá neveztetvén ki, igazgatói állásáról lemondott; helyébe *Kaposi* Józsefet, a «Magyar Szemle» szerkesztőjét választották meg igazgatónak.

A Társulat ezalatt folytatta nagyarányú tevékenységét a tankönyvkiadás s az ifjúsági és népies iratok kiadása terén.

Dr. *Kiss* János érdeme, hogy a Társulat az ifjúsági irodalmat erősen fölkarolta s e nemű kiadványai több és értékes munkával szaporodtak. A magyar Szentírásnak 1891-ben eszközölt újabb kiadása, hasonlóképp Goffine újabb átdolgozása, nemkülönben számos irodalmi kezdeményezés az ő szüntelenül mozgékony elméjét és lankadni nem tudó tetterejét dicséri.

Kaposi József alatt a Társulat tankönyvkiadó tevékenysége a középiskolákra is kezdett kiterjedni. Az ösztönzést arra, hogy a Társulat erre a térre is lépett, az adta, hogy az erdélyi katholikus Státus tanárainak 1898-ban Kolozsvárott tartott kongresszusa kíváncsnak találta, hogy a katholikus középiskolák katholikus szellemű tankönyvekkel láttassanak el. A kongresszus e tankönyveket a Szent-István-Társulattól várta és nevezetesen dr. *Erdélyi* Károly tanár indítványára elhatározta, hogy egy történelmi és egy irodalomtörténeti tankönyv kiadására fölkéri a Társulatot. *Kaposi* igazgató 1898 június 10-én a választmány elé terjesztette a kongresszus kívánságát és kérte, hatalmazza föl a választmányt az elnökséget, hogy a jelzett tankönyveket megbízás útján állíthassa elő. Dr. *Mibályfi* Ákos azonban indítványozta, hogy a megbízás

necsak a megnevezett két tankönyvre, hanem a középiskolai tantárgyak minden ágára vonatkozzék. Ennek folytán a választmány megbizta az elnökséget és az igazgatóságot, hogy a középiskolák összes tantárgyai számára a kellő módon és időben katolikus szellemű tankönyveket irasson s az egyes kiadványoknak csupán pénzügyi részével forduljon a választmányhoz.

A nép- és középiskolai tankönyvek mellett sok jeles ifjúsági és szépirodalmi termék — és pedig izléses kiállítások — dicséri Kaposi igazgatói működését.

Ugyanez időben a dr. *Mibályfi Ákos* szerkesztette *Katholikus Szemle* színvonala annyira emelkedett, hogy a legkényesebb igényeket is kielégítette.

A «Katholikus Szemle»-t, mint tudjuk, megalapításakor *Füssy Tamás* társulati igazgató szerkesztette, de a második évfolyammal dr. *Kisfaludy Á. Béla* vette át a szerkesztést. Kisfaludy alelnökké választatván, a választmány óhajára még egy évig szerkesztette a folyóiratot, társszerkesztőül dr. *Mibályfi Ákos* adatván melléje.

Az 1892. év elejétől fogva pedig dr. *Mibályfi* a szerkesztő.

1889-től fogva a Társulat a «Katholikus Szemle»-t évenként öt füzetben adta ki; az 1899 október 31. választmányi ülés *Mibályfi* szerkesztő indítványára elhatározta, hogy 1900 januártól kezdve a folyóiratot július és augusztus hónapok kivételével, havonként fogja megjelentetni, a mi meg is történt. A folyóirat továbbra is tagilletmény maradt; nemtagok pedig 5 frttal fizethettek rá elő.

Ugyanezen az ülésen határozta el a választmány a *Családi Regénytár* megindítását és pedig ugyancsak dr. *Mibályfi Ákos* indít-

Kisfaludy Á. Béla.

ványára, melyet *Kaposi* igazgató hathatós érvekkel támogatott. A «Családi Regénytár» szerkesztője szintén *Mihályfi* lett.

E vállalatok mellett még több folyóiratot is indított a Társulat. Ilyen a *Népnevelő* című tanügyi hetilap, melyet 1895. elején indítottak meg. Első szerkesztői *Ember* Károly és dr. *Zelliger* Vilmos voltak. *Zelliger* azonban már az első év végén lemondott s ezóta *Ember* a kizárólagos szerkesztő.

A *Társulati Értesítő* című lap, melynek feladata volt első sorban a Szent-István-Társulat, de ezenkívül más katolikus egyesületek beléletéről közleményeket hozni, az 1892. évvel indult meg mint kéthetenként megjelenő közlöny *Tóthfalusy* Béla szerkesztésében. 1895 óta *Gyürky* Ödön szerkesztette a lapot, mely 1897 januártól kezdve mint hetilap jelent meg. Az 1898. évvel *Gyürky* tulajdonába ment át. A midőn a lapnak ezt az átbecsátását az 1897 november 25. ülésben elhatározta a választmány, egyszerűen utasította az igazgatóságot, hogy a Társulat és tagjai közt szükséges érintkezés föntartására a «Katholikus Szemle» alakjában, havonként a szükséghez mért terjedelemben külön értesítőt adjon.

A Társulatlak ez a nagyobbarányú kiadói tevékenysége csak azáltal vált lehetségessé, hogy ez időben új házába költözött és itt saját nyomdáját rendezte be, mindkettőt nagyrésztben a magyar püspöki kar bőkezűsége folytán.

Az 1892 április 7. választmányi ülés a gazdasági bizottság ajánlatára kiküldött egy *Gervay* Mihály, *Frey* József, dr. *Balogh* Sándor, br. *Barkóczy* Sándor, *Medrey* Zsigmond tagokból álló bizottságot, hogy a társulati ház fölépítése tárgyában és a teendőkre nézve véleményes javaslatot tegyen. Az új ház építésére a gazdasági bizottság véleménye szerint a Társulat vagyonából mintegy 100.000 forint volt fordítható, a többi más forrásokból lenne beszerzendő. Ez utóbbi tekintetben a bizottság nemcsak a remélhető jötevek adományaira gondolt, hanem megemlékezvén a Társulat kebelében már régóta tervezett szervezeti módosításokról, melyekkel a tagdíj emelése is járna, azt vélte, hogy az ezen úton nyerendő bevételi többlet is egyelőre a házépítésre lenne fordítható. Erre való tekintettel a választmány az imént említett ülésen egyszerűen alapszabálymódosító bizottságot küldött ki.

Sok körültekintés után a Társulat elnöksége házépítésre alkalmas telket talált a Szentkirályi-utczában, 28. szám alatt. A választ-

mány 1896 május 21-én utasította az elnökséget, hogy ezt a telket a Társulat részére megvegye. A fölépítendő palotára az elnökség Hofhauser Antal tanár, műépítőtől kért terveket és költségvetést, melyeket a választmány által kiküldött házépítő-bizottság három ülésben tárgyalta. Miután a bizottság az általános elvek dolgában megállapodásra jutott, az elnökség a tervvázlatoknak és az approximativ költségvetésnek felülvizsgálatára fölkérte Czígler Győző műegyetemi tanárt, ki a tervvázlatokat némi csekély módosítással megfelelőeknek találta, a költségvetésre nézve pedig a rendelkezésére álló adatok alapján azt a véleményét fejezte ki, hogy az épület a takarékosági elvek szemmel tartásával 300.000 frtéért fölépíthető.

Dr. Kisfaludy alelnök bizalommal terjesztette a tervezetet és a költségvetést az 1897 január 22-én tartott választmányi ülés elé és ajánlotta elfogadásra, mivel a bemutatott approximativ költségvetés az építési kölcsön törlesztésére szükséges fődözetet magában az épület jövedelmében mutatja biztosítottnak; máskülönben, «ha arról volna szó — úgymond — hogy az építési kölcsön rendes üzleti bevételeinkből törlesztessék, ebbe a magam részéről nem tudnék belenyugodni, mert az utóbbi évek örvendetes pénztári eredménye jobbra oly körülményektől függött, melyek a közel jövőben meg is változhatnak».

A választmány ez ülésen a bemutatott tervvázlatokat elfogadta s megbízta Hofhauser Antal műépítőt, hogy a részletes terveket elkészítse; egyúttal fölkérte a gazdasági bizottságot, illetve az elnökséget, hogy az építési kölcsönt megszerezze.

Az 1897 márczius 18-án tartott nagygyűlés az igazgató-választmánynak a társulati ház ügyében tett intézkedéseit, nevezetesen a telekvételt s a részletes tervek elkészítésére vonatkozó intézkedést jóváhagyólag tudomásul vette; továbbá fölhatalmazta a választmányt, hogy a bemutatott tervek és költségvetés alapján a társulati házat építtethesse s abban a nyomdát berendezhesse; az építéshez szükséges kölcsönt a Társulat nevében fölvehesse és a Társulat Királyi Pál-utczai házat értékesíthesse, esetleg eladhassa.

A nagygyűlés határozata értelmében és Hofhauser ajánlata alapján az elnökség minden egyes építési szakmunkára több iparost szólított föl ajánlattételre. Az ajánlatokat a házépítő-bizottság megvizsgálta és elfogadásuk tárgyában javaslatot terjesztett a választmány elé, mely 1897 április 8-án tartott ülésében — a

csatornázási, vízvezetéki és világítási munkálatokra és a fölvonógépekre vonatkozólag pedig 1898 január 27-én tartott ülésében — döntött az ajánlatok fölött.

Az új ház telkén a földmunkát 1897 május 1-én keztek meg, a falazást pedig június közepén. Szeptember havában már megtartották a bokréta-ünnepélyt.

1898 december 11-én költözött a Társulat új palotájába, mely jellegét építészetiileg is hirdeti; a Királyi Pál-utczában birt házát pedig eladta.

Említettük, hogy ezt a Királyi Pál-utczai házat a Társulat 50.000 frtért vette Horváth Mihály püspöktől. A ház akkor csak egyemeletes volt; a második emeletet utóbb építtette rá a Társulat 28.000 forint költséggel. Ez a ház a Társulat vagyoni kimutatásaiban jóideig érték megjelölése nélkül szerepelt. 1890. évben, mint említettük, a Társulat a házat szakértőkkel fölbecsültette s ezek 43.000 forintban állapították meg értékét. Ettől fogva pár éven át ezen összeg szerepelt a vagyoni kimutatásokban a ház értéke gyanánt. Utóbb azonban a vagyoni kimutatásba 78.000 forintot állítottak be, vagyis azt az összeget, melybe a ház a Társulatnak került az 50.000 forintos vétel és a 28.000 frtos ráépítés folytán. Ezen az áron azonban vevőt nem tudott találni a Társulat, miért is az 1899 márczius 23. választmányi ülés *Haydin* Károlynak, a Társulat akkor volt ügyészének indítványára, a ház eladási árát 50.000 frt minimális összegben állapította meg. Haydin indítványa támogatására kijelentette azt is, hogy «nem a mostani választmány felelős azért, hogy a házat annak idején drágán vették».

A Királyi Pál-utczai házat azután 50.000 forintért eladta a Társulat, tehát azon az áron, melyen ő azt mint egyemeleteset vette. Nem teljesült tehát *Ipolyi* reménysége, hogy a Társulat ezt a házat majdan nyereséggel fogja eladhatni.

Minthogy, mint az imént említettük, az új ház építők munkálatai már 1897. őszén is igen előrehaladott állapotban voltak, *Zichy* Nándor gróf elnök indítványára az 1897 szeptember 23-án tartott választmányi ülés bizottságot küldött ki oly czélból, hogy az új házban fölállítandó *nyomda* ügyével foglalkozzék, azt előkészítse s annak idején a választmánynak véleményes jelentést tegyen. A *nyomdabizottság* tagjai lettek: az elnökség, dr. *Barkóczy* Sándor báró, *Hets* Ödön, dr. *Hortoványi* József, *Kaposi* József.

dr. *Margalits* Ede, dr. *Mibályfi* Ákos, *Morlin* Imre, *Szent-Ivány* Zoltán, az igazgató és a titkár.

A nyomdabizottság október 28-án ülést tartva, albizottságot küldött ki. Ennek az albizottságnak november 9-én tartott ülésében dr. *Kiss* János társulati igazgató előterjesztette a következő adatokat: 1. A Társulat védői karának több tagja már évek óta biztosított a Társulatnak házra és nyomdára tíz év alatt befizetendő 105.500 frtot, mely összegből a mai napig 42.800 frt vált esedékessé. Minthogy a Társulat új házát és benne a nyomdahelyiségeket a maga költségén építi, a püspöki karnak ez az adománya egészen a nyomdára fordítható. 2. A Szent-István-Társulat évenként átlag 4½ millió ívet nyomat, a minek évenként átlag 45.000 frt munkadíj felel meg — ide nem számítva a Társulatnak azon kiadványait, melyeket az egri lyceumi nyomdában köteles nyomatni. 3. A Szent-István-Társulat még 1889-ben egy nagy gyári czégtől részletes költségvetést kért egy évenként hat millió ívnyi munkát szállítani képes nyomda berendezése tárgyában; s a cég költségvetése szerint az ilyen nyomdai berendezés mintegy 60.000 frtból kiállítható; évi regije pedig 18.400 frt, illetőleg körforgógép működése esetén 39.000 frt lenne.

Ez adatok alapján az albizottság szótöbbséggel azt ajánlotta a nyomdabizottságnak, hogy a nyomda berendezésére és kezelésére részvénytársaság alakíttassék, melyben a Szent-István-Társulat a nyomdára szánt adományok erejéig venne részt, föltéve, hogy az adományozó püspök urak ajánlatukat a megoldás ezen módja mellett is föntartják és hogy a többi részvények a Szent-István-Társulaton kívül elhelyezést találnak. Ellenkező esetben azt javasolta az albizottság, hogy a Társulat a saját költségén és saját kezelésében szervezze a nyomdát. Az albizottságnak ezzel a javaslatával szemben dr. *Hortoványi* József különvéleményt adott be, melyben a részvénytársaság terve ellen foglal állást.

A nyomdabizottság 1897 november 22-én vette tárgyalás alá az albizottság javaslatát. *Kisfaludy* Á. Béla társulati alelnök azt az aggodalmát fejezte ki, hogy ha a házra és nyomdára adományokat biztosított védő urakhoz az albizottsági javaslat értelmében újabb kérelemmel, illetőleg kérdéssel fordulnak, nem bizonyos, hogy a válasz kedvező lesz-e, vagy legalább, hogy egyhangulag ilyen lesz-e? Már pedig csak eltérő válaszok is nagyban akadályozzák az ügy

lebonyolítását. Továbbá ezen újabb kérelem indítóokául csak az szolgálhatna, hogy a kitűzött czéllal szemben a Társulat rendelkezésre álló pénzerő elégtelen és épen azért kívánnánk a részvénytársaság útján új forráshoz jutni. Ezzel szemben pedig az albizottság tárgyalása folytán kitűnt, hogy egy évenként hat millió iv szolgáltatására képes nyomda berendezése körforgógéppel együtt 60.000 frtból kikerül. Már pedig egy ilyen nyomda, mely mindjárt megindulásakor másfélszer annyi munkára képes, mint a mennyit a Társulat maga igénybe vehet, egy ilyen nyomda — kivált ha még a továbbfejlődés föltételeit is oly mértékben bírja, mint ez a Társulat új épületének e célra szánt helyiségeiben tényleg adva van — teljesen megfelel annak a célnak, melyet szerinte az «egy nagyobb nyomda» emlegetésével a Társulat intézőkörei szemelőtt tartottak; de épen úgy megfelel annak a szándéknak is, mely az adományokat fölajánlott védő urak áldozatkészségét vezette, t. i. hogy olyan nyomda létesüljön, mely a Társulat saját szükségletein túl a katolikus szellemű irodalmat minden irányban, az időszaki sajtó terén is szolgálhassa. Azt hiszi tehát, hogy a kérdés ezen megvilágítása mellett a részvénytársaság alapításának szüksége már nem jelentkezhetik, mert a püspöki kegyes adományokból eddig esedékes 42.000 frtnyi összeg kiegészítésére szükséges 18.000 frtot, valamint a kezdetben kikerülhetetlenül előlegezendő regie-költséget is, a Társulat forgalmi tőkéje a hat éven belül való biztos visszatérítés reményében s az évi rendes százalék mellett minden nehézség nélkül kiszolgáltathatná. S ekként a Szent-István-Társulat kizárólagos tulajdonában szervezendő nyomda, mint különálló iparvállalat, törvényesen bejegyzett czég alatt, minden tekintetből üdvösen teljesíthetné föladatát.

Kisfaludy alelnöknek e fejtegetései alapján a bizottság többi tagjai is hozzájárultak ahhoz, hogy a nyomdát kizárólag a Szent-István-Társulat szervezze. Dr. *Mibályfi* Ákos még arra hívta föl a bizottság figyelmét, hogy a Társulat tulajdonában létesítendő nyomda üzleti kezelése, úgy önmagában, mint a Társulathoz való viszonyában részletes szabályzat útján kell, hogy rendeztessék.

A nyomdabizottság tehát javasolta, hogy a Társulat a részvénytársaság alakításától eltekintve, a maga költségén létesítsen nyomdát; és pedig olykép, hogy a püspöki kar tagjai részéről biztosított összegekből már esedékes 42.000 frtot egészben erre

fordítja; a még szükséges költséget pedig a szükség mértéke szerint előlegezi a forgalmi tőkéből, melybe az előlegezett összegek legkésőbb hat év alatt, 4% kamattal együtt, visszatérülnének.

Az igazgató-választmány 1897 november 25-én tárgyalta a nyomdabizottságnak ezt a javaslatát s ezt magáévá tette; egyszerűs mind a nyomdabizottság javaslata értelmében bizottságot küldött ki oly célból, hogy ez a fölláítandó nyomda üzleti szervezetét s a Társulat vezetőségéhez való viszonyát illetőleg alkalmas módok fölött tanakodjék és javaslatot tegyen.

Ilyen előzmények után jött létre a Szent-István-Társulat *Stephaneum*-nyomdája, melynek szervezése az egész 1898. évet vette igénybe s mely *Kohl* Ferenc nyomdaigazgató vezetése alatt 1899. tavaszán kezdte meg működését. Alighogy megnyílt, oly arányokban fejlődött, hogy csakhamar túllépte azokat a bármilyen bő kereteket, melyeket a Társulat intézői kijelöltek számára s halomra döntötte a létesítésére és üzembehelyezésére vonatkozó, imént közölt kalkulusokat, melyek a nyomdabizottság és az igazgató-választmány elhatározásának alapjául szolgáltak. Kohl kérelmére a választmány megengedte, hogy a nyomda első három üzletévi nyereségének terhére bővítések eszközöltesse.

A «*Stephaneum*» pár év alatt előkelő helyet vívott ki magának a főváros nyomdái között; forgalmáról ezt mondja *Kaposi* József társulati igazgatónak az 1903. évi közgyűlés elé terjesztett jelentése: «A *Stephaneum*ban jelenleg a könyveken s egyéb nyomtatványokon kívül 4 napilap, 11 hetilap, 5 kéthetenként megjelenő lap és 13 havi folyóirat készül, biztonyságául annak, hogy modernek, teljesen berendezettek és versenyképesek vagyunk. Könyvkötészetünk is folyton emelkedik s a míg az első és második évben csak a könnyebb kompaktori munkákat, a félkemény- és keménykötéseket végezhattük házilag, addig az utóbbi két évben már a jobb, finomabb kötésekre is berendezkedtünk s ilyenekre is vállalkozhatunk. Mindennél beszédesebbek azonban a következő számadatak: az első üzleti évben a *Stephaneum* forgalma, vagyis bevétele és kiadása volt 475.487 korona, a negyedik üzleti évben a *Stephaneum* forgalma volt 1.455.257 korona».

Hogy a nyomda ennyire kifejlődhetett, ez a magyar püspöki karnak már említett bőkezősége mellett, főkép *Zichy* Nándor gróf társulati elnök hathatós támogatásának köszönhető, mely lehetővé

tette, hogy a «Stephaneum» a kezdet nehézségei daczára újabb és újabb befektetések által elérje mostani nagyságát.

A Társulat megnagyobbodott tevékenysége az *alapszabályok* újabb módosítását is szükségessé tette. A módosítás, mely ezúttal gyökeres átalakítás, tartalomban és szerkezetben modernné tétel volt, az 1903 decz. 10-én tartott rendkívüli nagygyűlésen történt s az új alapszabályok 1904 február 29-én a belügyminiszter jóváhagyását nyerték.

Az új alapszabályokkal a Társulat a magyar közönségnek egy oly rétegére is akart magának állandó befolyást biztosítani, mely eddig kiesett rendszeres hatása köréből: a népre. «Pártoló tagok» neve alatt a *népies tagságot* honosította meg. Ez a tagoknak egy külön osztálya, mely évi két korona tagdíjért megfelelő mennyiségű épületes, oktató és szórakoztató népies iratokat kap tagilletményképen. Ily módon az az eszme, mely már ötven évvel ezelőtt pendített meg a Társulat 1855. évi közgyűlésén, most nyert — még pedig az ötven év előtt indítványozott módon — megvalósulást.

A nyomdai és könyvkiadói üzlet kifejlődése szükségessé tette a könyvelés és a pénztárkezelés megfelelő újabb szabályozását is. A Társulat megbízásából *Simon Ignác*, a Magyar Földhitelintézet főkönyvelője, oly vagyongazdálkodási szabályzatot dolgozott ki, mely 1903 április 1-én lépven életbe, a Szent-István-Társulat vagyongazdálkodását a legelőkelőbb fővárosi enemű intézetek mellé állítja.

Kisfaludy Á. Béla, kinek nevével kapcsolódik össze az új társulati ház és a «Stephaneum» nyomda, az ezekkel megkezdett újabb korszak sikereit még megérte; de ugyanakkor körünkől el is ragadta a halál. Utódjává az 1903 május 14-én tartott nagygyűlés dr. *Giesswein Sándor* győri apát-kanonokot választotta, ki mint a nyelvtudomány európai hírű művelője, mint bölcselő és mint a keresztény-szociális iránynak úgy elméletben, mint gyakorlatban egyik legbuzgóbb és leghivatottabb harczosa, Magyarország katolikusai előtt már régen tiszteltté tette nevét.

Hummer Nándor titkár éppen akkor, mikor a Társulat elfoglalta új helyiségeit, rokkant meg élete delén. A Társulat több évig helyettesítéssel pótolta az ő munkásságát; de mikor szomorú bizonyossággá lett, hogy a beteg titkár többé nem nyeri vissza munkaképességét, nagyon meggyengült szemevilágát, az állást be kellett töltenie. Az 1903. évi nagygyűlésen titkárrá, ideiglenes minőségben, e sorok íróját választották meg.

Az élénk forgalmú belváros közelében, a Szentkirályi-utczában remek csúcsives palota emelkedik. A Szent-István-Társulat hajléka ez, melyet pár évvel ezelőtt emelt magának s melybe főnnállásának ötvenedik évében, 1898. deczember 11-én költözött be. A palota hatszáz négyszögölnyi területen, közel félmillió forint költséggel épült Hofhauser Antal tanár s műépítész tervei alapján. Ezt a palotát a Társulat mint emléket létesítette magának működése első félszázadának befejezésekor. Azonban nemcsak emlék ez a palota, hanem egyszersmind jelképe, kifejezője jelen munkássága nagyságának és fontosságának.

Szerény kezdettel indult ez a Társulat ötvenhat év előtt; és ez idő alatt a jelentéktelen patakocska hatalmas folyamra dagadt, a gyöngye cserje terebélyes fává növekedett. Milyen nagy különbség a kezdet között, a midőn a Társulat csak néplappal és kalendáriummal szolgálta a népet és a mai állapot között, midőn népiratkáinak és egyéb kiadványainak egész sorozatával léphet a nép elé; mekkora fejlődést tett meg azóta, hogy az ifjúság kezébe nem adhatott egyebet, mint Schmidt Kristóf «Piros tojások» czimű elbeszélését, egész a mai napig, midőn ifjúsági műveinek száma egy kis könyvespolczot tölt meg! És ha a művelt közönségnek szánt kiadványokat nézzük, még nagyobb a fejlődés útja. Ma nem egy és más művel, hanem a hitvédelmi, történelmi, természettudományi és egyéb oktató művek egész sorozatával elégíti ki a művelt osztályok szellemi igényeit. De legnagyobb a megfutott pálya a tankönyvkiadás terén. Ma a Szent-István-Társulat nem csupán kátékat és bibliákat, hanem az elemi és középiskolák számára minden néven nevezendő könyveket és tanszereket ad ki és ezen a téren nem marad egyik nagyobb tankönyvkiadó czég mögött sem.

Könyvkiadóhivatalának jelenlegi készlete óriási. Polczain a *hitbuzgalmi művek* változatos gyűjteménye található. A *tankönyvirodalom* a káték és a bibliák mellett a népiskolai tankönyvek legjelesebbjeivel van itt képviselve; a középiskolai tankönyvek, melyek mint a Társulat kiadványai itt kaphatók, a legjobbak közé tartoznak, melyeket a vallás- és közoktatásügyi minisztérium szakbirálói legnagyobb dicsérettel halmoztak el s melyeket nem csupán a katolikus iskolákban, hanem állami középiskolákban is használnak.

Külön kell szólnom az *ifjúsági iratokról*. Ezekből, mint mondom, egész kis könyvespolczot lehet megtölteni. Említést érdemel-

nek közölök: G. Büttner Julia: «Az édes mostoha»; B. Büttner Lina: «Testvérek vagyunk»; Dickens Károly: «Twist Olivér» (a magyar ifjúság számára átdolgozva); «Emma néni meséi», Udvary Géza festőművész eredeti rajzaival; «A magyar szív», írta Sziklay János; «Futó csillagok. Ifjan elhunyt költőink jellemképei», írta dr. Prónai Antal; «Japáni mesék», Akantisz Viktortól. A cél ez iratoknál, hogy a fiatal olvasók észrevétlenül szívják magukba a vallásosság és az erkölcsösség szellemét s hazaszeretetre buzduljanak, de mindig úgy, hogy az olvasmány lebilincselje érdeklődésüket. Az ifjúsági iratokat mint külön irodalmi ágat 1887-ben indította meg a Társulat *Maszkaghy* Ferencz szerkesztése alatt, kit 1890. évben dr. Winkler József, majd dr. Kiss János társulati igazgató, utóbb Kaposi József váltott föl. Kaposi József mint társulati igazgató megtartotta a szerkesztést s jelenleg is az ő gondozása alatt állanak az ifjúsági iratok.

A *népies olvasmányokat*, melyeket a Szent-István-Társulat jelenleg mint kiadványait raktáron tart, nem lehet eléggé magasztalni. Ide tartoznak első sorban a *népiratkák*. Kis füzetek ezek, melyek rendszerint két, három, négy vagy öt krajczárba, ritkán valamivel többbe kerülnek s melyek hasznos gazdasági és egyéb ismeretekre oktatják, vallásosságra, jó erkölcsökre buzdítják, a pálinkaivástól, a káromkodástól, a dologtalanságtól óva intik a népet; megismertetik vele a takarékoskodás, a szövetkezetek, a takarékmagtárak és hasonlók nagy előnyeit, új jövedelmi forrásokat nyitnak előtte, midőn megtanítják pl. a selyemhernyótenyésztésre. Nagy munkát végez a Szent-István-Társulat a magyar közművelődés szolgálatában ezekkel a kis füzetekkel, melyeknek sorozata immár több százra rug. Meg kell még jegyeznünk, hogy ezeket a népiratkákat nemcsak itt Magyarországon terjeszti, hanem sok ezer példányban kiküldi Amerikába is, idegenbe szakadt véreink közé, hol a valódi boldogító és egészséges tanításokkal és az édes honi nyelv varázsával igyekszik megtartani az anyaországnak azokat, kikkel szemben a magyar állam oltalmazó keze gyöngye volt, míg idehaza voltak és még gyöngébb, mikor az Oczeánon túl vannak.*

* Az amerikai rendelésekről az 1902 május 15-én tartott nagygyűlés elé terjesztett igazgatói jelentés a következő jellemző megjegyzéseket teszi: «Említésre méltó körülmény, hogy amerikai rendelőink egyszersmind legpontosabb készpénzfizetőink, sőt a rendelt könyvek árát gyakran előre megküldik. Egyetlen eset sem fordult elő, hogy amerikai magyar iskola vagy magyar népkönyvtár azzal a kérelemmel fordult volna hozzánk, hogy ajándékképen

Megjegyezzük, hogy a népiratkákat az 1888 április 19. választmányi ülés határozatából *Masžlagby* Ferencz szerkesztette. Esztergomi kanonokká neveztetvén ki, lemondott a szerkesztésről, mire az 1890 február 20. választmányi ülés határozatából rövid ideig dr. *Winkler* József volt a szerkesztő. Utána éveken *Kisfaludy* Z. Lajos taápi plébános végezte a szerkesztői teendőket; 1903. óta dr. *Sziklay* János a népiratkák szerkesztője.

A népiratkák mellett egy nagyobb kötetekből álló vállalat: «*A magyar nép könyvtára*» szolgálja a népet, szintén mulattató és oktató tartalommal. Jelenlegi szerkesztője dr. *Giesswein* Sándor társulati alelnök, ki ezt a tiszteletet az ügy iránt való buzgóságból díjtalanul vállalta magára.

Ugy a népiratkák, mint a «Magyar nép könyvtára» különösen ma nagyfontosságúak magyar nemzeti szempontból is, mert a társadalom fölforgatására irányuló törekvésekkel szemben erős harcot folytatnak. Kivált a «Magyar nép könyvtára»-nak legújabb kötete, melynek címe: «Mit ígér és mit ad a szociáldemokrácia», érdemes arra, hogy szélteben terjeszszék.

A «pártoló tagság» neve alatt legújabban meghonosított *népies tagság* még nagyobb lendületet fog adni a Társulat népies irányú kiadványainak.

A pártoló tagság újra föltámasztotta a társulati *naptárt*. Tudjuk, hogy a Társulat főnnállásának kezdetétől fogva adott ki naptárt; ez volt az ő legelső kiadványa. A naptár különféle változásokon esett át. Az 1872. július 13. választmányi ülés határozata folytán 1873. óta a középosztály igényeihez mértén készült. 1884-ben ezen naptárt megszüntetve, népnaptár kiadását határozták el, melyet 1889-ben megszüntettek. Az 1890 április 24. választmányi ülés határozatából «*A Szent-István-Társulat Naptára*» címmel újra kiadták, de ismét csak pár évre, mert a hozzá fűződő pénzügyi deficit miatt az 1894. évvel beszüntették. Most új alakban és remélhetőleg nagyobb sikerrel kezdi meg ismét pályafutását.

És mit tesz a Társulat a *művelt* közönség érdekében? Szóljunk-e az «*Encyclopaedia*» vaskos köteteiről, melyek immár el is fogytak

küldjünk nekik könyveket, míg az itthon való népkönyvtárak alapítótól — sajnos — nagyon is megszoktuk az ilyen csodálatos és különösen hangzó folyamodványokat: «Népkönyvtárat alapítottunk, pénzünk azonban nincs, kérünk tehát kiadványaikból néhány ingyen-példányt».

s melyek — eltekintve a jelen munka folyamán ismertetett bajoktól, melyek e vállalat nyomában jártak — irodalmi szempontból mégis nagyértékűek voltak? Szóljunk-e Cantu Caesar nagy világtörténelméről? Avagy a «Házi Könyvtár» köteteinek hosszú sorozatáról, melyek az 1871-től 1887-ig terjedő időszakot ölelik föl? Szóljunk-e a *Maszhaghy* Ferencz szerkesztette *Almanachról*, melyet a Társulat az 1888 február 23. választmányi ülés határozatával sok szeretettel indított meg, de melyet már 1890-ben (az április 24. választmányi ülés határozatával) a kedvezőtlen irodalmi viszonyok miatt be kellett szüntetnie?

Főlöszlegesen ezekről szólanunk, mikor a Társulat jelenlegi kiadványai is eléggé megérdemlik a figyelmet. Itt van első sorban a «*Katholikus Szemle*», mely dr. *Mibályfi* Ákos gondos szerkesztése mellett elevenebb, változatosabb és korszerűbb, mint eredeti mintaképei, a nagy franczia szemlék. Ez nem pusztá dicsekvés, vagy üres szólam. Egy jeles katolikus angol ujságnak, a «*Dublin Review*»-nek magyarul is jól értő dolgozótársa mondotta: A «*Katholikus Szemle*» joggal követelhet magának előkelő helyet Európa katolikus folyóiratai között, «can claim an honourable place among the Catholic periodicals of Europe».

Ez nagyon természetes is, ha elgondoljuk, hogy ebben a folyóiratba a katolikus Magyarország legkiválóbb tudósai és írói dolgoztak és dolgoznak: Békefi Remig, Czobor Béla (†), Csaplár Benedek, Fraknoi Vilmos, Ipolyi Arnold (†), Karácsonyi János, Pór Antal akadémikusok; Hornig Károly báró, Párvy Sándor, Steiner Fülöp (†), Városhy Gyula püspökök; Áldásy Antal, Bognár István, Kiss János, Margalits Ede, Prohászka Ottokár, Székely István, Timon Ákos egyetemi tanárok; Concilia Emil, Jánossy Gusztáv, Giesswein Sándor, Kemenes Ferencz, Rajner Lajos, Rada István kanonokok; Andor József, Bán Aladár, Fényi Gyula S. J., Komócsy József (†), Komárik István S. J., Körösi Albin, Piszter Imre dr., Szeghy Ernő dr., Sörös Pongrácz, Spett Gyula, Székely Károly, Zoltvány Irén, Zubriczky Aladár stb.

1890-től egész 1903-ig minden füzetben Időszaki Szemle czím alatt a bel- és külföldi politikai viszonyokról, maga a társulat fáradhatatlan elnöke, Zichy Nándor gróf, nyújtott magvas tájékoztatást.

Itt van az ugyancsak dr. *Mibályfi* Ákos szerkesztésében

megjelenő «*Családi Regénytár*», mely azt a nehéz, de szintoly fontos föladatot tüzi maga elé, hogy olyan magyar regényirodalmat létesítsen, mely nem állítja az olvasót az elé a kínos választás elé, hogy válasszon egyfelől vallásának igazságai s az erkölcs parancsai, másfelől a regény olvasása közt; mely nem akarja elhitetni azt, hogy a művészet a vallás és erkölcs elvein túl fekvő valami; de még azt sem, hogy a regényírónak szabad könyvéből szöszéket csinálnia a katolikus vallás ellen, de sohasem a katolikus vallás mellett; szabad hirdetnie, hogy az emberi élet egyetlen rugója a testi önfentartás és a faj fentartása, de nem szabad hirdetnie, hogy vannak ezeken kívül egyéb rugói is. Szóval a Szent-István-Társulat a «*Családi Regénytár*»-ral olyan regényirodalmat akar teremteni, mely nem léha vagy gonosz, hanem a mely méltó a magyar nemzethez s méltó arra, hogy az irodalomtörténet majdan foglalkozzék vele.* És föl kell említenünk legalább czimeik szerint a Társulat egyes kiválóbb újabb kiadványait, melyeknek egy részét tagilletményül adta. Ilyenek: dr. *Balics* Lajos: «A római katolikus egyház története Magyarországon», mely munka első kötete a szent István király koronáztatásától szent László király haláláig,

* A «*Családi Regénytár*»-ból eddig 39 kötet jelent meg és pedig: I. és II. kötet: Germaine eszménye. Irta *Montal* Mária, ford. *Szentannai*. — D'Arbout ezredes három párba. Irta *Beugny d'Hagerne*, ford. dr. *Rada I.* — III. kötet: Utak az életben. Irta *Cyprian*. — IV. kötet: Filemon ezredes. Irta *C. De Lamiraudie*, ford. *A. Vilma*. — Hol a boldogság? Irta *Minna Canth*, finnből ford. *Bán A.* — V. és VI. kötet: Eszter. Eredeti irányregény az alkoholizmus ellen. Irta X... grófnő. — VII. és VIII. kötet: Eliane. Irta *Graven* Ágostné, ford. dr. *Rada István*. — IX. kötet: Rajzok a kuruczvilágból. Irta *Kincs István*. — X—XII. kötet: A vértanú szellem. Tört. regény. Irta *Filó Károly*. — XIII. kötet: Ugy a mint volt. Elbeszélések. Irta *Büttner Julia*. — XIV. kötet: A Mária-kép. Irta *Buol M.*, ford. *Sziklay János*. — XV. kötet: Anyaföldön. Elbeszélések. Irta *Andor József* (Cyprian). — XVI. és XVII. kötet: Don Luis Coloma elbeszélései. Ford. *Jándi Bernardin*. — XVIII. kötet: A kékruhás asszony. Irta *Csapodi Istvánné*. — Psyche lámpája. Irta *Léon de Tinseau*, ford. *A. V.* — XIX. kötet: Hricz és az úrfi. Elbeszélés. Irta dr. *Frankó Iván*, ford. *Zsáthovics Kálmán*. — XX—XXIII. kötet: A leánymamák fia. Vig regény. Irta *Kincs István*. — XXIV. és XXV. kötet: A hiábavaló gazdagság. Irta *Jeanne Mairat*, ford. dr. *Rada István*. — Az utolsó betét. Elbeszélés. Irta *Mrs. Bartle Teeling*, ford. *G. M.* — XXVI. kötet: Falusi történetek. Irta *Vértessy Gyula*. — XXVII. kötet: Az ezer tó országából. Finn elbeszélések. Ford. *Bán Aladár*. — XXVIII. és XXIX. kötet: Budai históriák. Irta *Tarczai György*. — XXX. kötet: A Karassó mellől. Elbeszélések. Irta *Neumayer K. Dezső*. — XXXI. és XXXII. kötet: Két világ között. Irta *Andor József*. — XXXIII. és XXXIV. kötet: Masolino. Regény Zsigmond király korából. Irta *Tarczai György*. — XXXV. és XXXVI. kötet: Küzdelmek. Olasz regény. Irta *Enrico Castelnuovo*, ford. *M. Hrabovszky Julia*. — XXXVII. kötet: A méltóságos asszony emberei. Elbeszélések. Irta *G. Büttner Julia*. — XXXVIII. és XXXIX. kötet: Sampauló grófné. Angol regény. Irta *Henry Harland*. Ford. *G. M.*

második kötete pedig a Kálmán királytól az Árpád-ház kihaltáig terjedő korszakot öleli föl. Ilyen dr. *Dudek* János munkája: «A keresztény vallás apologiája». Ilyen *Dupanloup* «Jézus Krisztus» című remekműve, melyet a Társulat *Ruschek* Antalnak hasonlóképpen remek átírásában adott ki. Ide tartozik a «Történelmi hazugságok» című igen korszerű és gyakorlati könyv, melyet *Haller* József fordításában birunk. Továbbá *Huber* Lipót műve: «Az Úr Jézus szülőföldjén». Az ide tartozó művek sorozata azonban ezzel koránt sincs befejezve, mert még nem említettük a «Tudományos és Irodalmi Osztály» fölolvasásait és nagyobb kiadványait, melyekről a következő fejezetben lesz szó.

A *népnevelés* oltárán nagy áldozatot hoz a Szent-István-Társulat «*Népnevelő*» című tanügyi hetilapjával. Ezt a lapot a Társulat az ország összes katolikus népiskoláinak ingyen küldi; a postadíj megtérítéséül a püspökök az egyházmegyéjük területén levő iskoláknak járó minden ingyenpéldány után évenként egy koronát fizetnek. Hogy a Társulat nem nyereszkesedésre törekszik s hogy a tagjai által fizetett tagdíjak — el is tekintve a tagilletmény alakjában nyújtott dús ellenértéktől — a legjobb célra adatnak, mutatja az az áldozat is, mit a Társulat a «*Népnevelő*»-vel hoz, melylyel Magyarország tanítói karának szakszerű kiképzésén fáradozik minden díj nélkül, sőt óriási költséggel.

Különben, hogy minő munkát végez a Társulat az ország érdekében önzetlenül és nagy áldozattal, legjobban bizonyítják az *ajándékkönyvek*, melyekben a Társulat minden évben részesíti a szegénysorsú tanulókat, közhasznú intézeteket, katolikus köröket stb. Ez ajándékkönyvek példányszáma évenként több ezerre rug; a legutolsó tíz év alatt a Társulat mintegy százezer könyvet ajándékozott.

Ez a Társulat irodalmi működésének jelene. És hogy a legközelebbi jövőjéről is essék szó, megemlítjük itt, hogy ez év augusztus 1-vel a Társulat a forgalmas Kecskeméti-utczában *sor-timent-könyvkereskedést* nyitott, melyben nemcsak a Társulat saját kiadványai, hanem hivatása körébe vágó mindennemű bel- és külföldi kiadványok is kaphatók.

A jelenből visszafelé pillantva, dicsőséges multat ölel át szemünk; de előre tekintve, nem kevésbbé dicsőséges jövő képe varázsolódik szemünk elé. Az Ipolyi-féle programm végre van hajtva; de azért megállani nem szabad. A Szent-István-Társulat-

nak nagy föladat jut még ez ország művelődésében, irodalmában. A magyar irodalom legnemesebb erőinek itt kell találniok támogatásukat, törekvéseik jegeczedő pontját. S e Társulatnak kell tekintélyesnek, vagyonilag erősnek lennie, hogy az írók nagy

A Szent-István-Társulat háza.

(Budapest, VIII. ker., Szentkirályi-utca 28. szám.)

számát maga köré gyűjthesse s állandóan foglalkoztathassa. Magyarország püspöki kara, midőn e Társulatot ötvenhat éves multjában nagylelkűen támogatta s legutóbb is új háza és nyomdája szerzésében segélyezte, olyan szolgálatot tett a magyar katolikus irodalomnak, melynek hatása hosszú időkre fog terjedni.

Véleményünk szerint a Szent-István-Társulatnak nemcsak az írott betű révén kell hozzáférkőznie a közönséghez, hanem az *élő szó* erejével is. Fölolvasásokat, matinékat kell tartania, melyekre a főváros és az ország legműveltebb, legelőkelőbb körei seregelenek össze; úgy hogy a katholicizmus ilyen nyilvánulásain résztvenni, a «bonton»-hoz tartozzék. Hogy a Szent-István-Társulat ez irányban mit tud tenni, mutatja a múlt év márczius 3-án a Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya által rendezett *Leó-ünnep*, melyet XIII. Leó negyedszázados pápai jubileuma alkalmából rendezett a Társulat s melyre *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszteren kezdve eljöttek az ország legelőkelőbb egyházi és világi urai s a főrangú hölgyvilág tagjai, a Társulat díszterme pedig be sem fogadhatta mind az érkezőket, bár csak meghívott közönség nyert bebocsátást.

Meg kell emlékeznünk e helyen a Társulat örömről, bánatról és külső sikereiről is. 1892. a Társulatot az az öröm érte, hogy elnökét, *Zichy* Nándor grófot, az aranygyapjával tüntette ki az uralkodó. Ugyanez évben a Társulat választmánya díszüléssel ünnepelte a király negyedszázados koronázási jubileumát.

A következő év május 8-án ünnepies nagygyűlést tartott a Társulat XIII. Leo pápa félszázados püspöki jubileuma alkalmából. Az ünnepi gyűlésen *Fáschary* Kolos biboros hercegprimás elnökölt s megjelent azon *László* királyi herceg. *Komócsy* József ez alkalommal elszavalta «XIII. Leo jubileuma» című lendületes ódáját.

A millenium évében a Társulat résztvett kiadványaival az országos kiállításon és a nagyérmet nyerte, *Hummer* Nándor társulati titkárt pedig már 1893-ban a kiállítási bizottság tagjává nevezte ki a kereskedelmi miniszter. Az 1900-ban részt vett a párisi világkiállításon, hol a bronzéremmel tüntették ki kiadványait. Kitüntetve lett a Társulat azzal is, hogy érdemes alelnöke, dr. *Kisfaludy* Á. Béla, a millenium évében a vaskoronarendet nyerte; *Hummer* Nándor titkár pedig 1898-ban a szent Gergely-rend lovagkeresztjével ékesítettetett.

NYOLCZADIK FEJEZET.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

A katolikus írók értekezlete. — A társulati elnökség álláspontja. — A választmány határozata. — A harminczas bizottság ülése. — Elvi nehézségek. — A szervezeti szabályok. — Az 1887. évi közgyűlés. — Első alapítók. — Tagajánlás. — Az osztály megalakulása. — Az ügyrend. — Az osztály működése. — Jelen szervezete.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT-nak egy olyan alakulatáról kell még szólnunk, mely a Társulat életterejének egyik legfényesebb bizonyítéka. Ez a Társulat «Tudományos és Irodalmi Osztályá»-nak keletkezése 1887-ben.

Ennek előzményei abban keresendők, hogy a katolikus írók, részben a Szent-István-Társulat körében működve, részben az időszaki katolikus sajtó által nevelve és foglalkoztatva, a nyolczvanas években már tekintélyes gárdává szaporodtak. A «katolikus író» vagy «hírlapíró» kezdett olyan foglalkozássá lenni, a minő akkor már általában volt az írói és hírlapírói foglalkozás. Nagyon természetes volt tehát a szervezkedés, a tömörülés után való törekvés, mint a mely tekintélyt ad a testületté egyesült katolikus íróknak.

Ennek kifolyása volt az 1886 augusztus 7-én Budapesten tartott katolikus írói értekezlet, mely egy katolikus irodalmi társaság alakítását mondotta ki. Hogy miként alakíttassék meg a társaság, arra nézve nézeteltérések voltak a gyűlésen; némelyek azt akarták, hogy az irodalmi társaság a Szent-István-Társulat kebelében alakuljon, mások önálló egyesületet kívántak. Végre győzött az előbbi álláspont, mely mellett főkép *Lonkay* Antal, a «Magyar Állam» szerkesztő-kiadója szállott síkra. Ennek folytán a gyűlés megbízásából *Neszveda* István fölszentelt püspök s váci káptalani helynök azt a kérelmet terjesztette Simor bíbornokhercegprímáshoz, tenné lehetővé, hogy a Szent-István-Társulat

kebelében egy irodalmi társaság létesüljön. A primás ezt az előterjesztést, illetőleg emlékiratot megküldte a Szent-István-Társulat elnökségéhez, mely beható tanácskozás tárgyává tette az ügyet, azután deczember 21-én kelt fölterjesztésében közölte Simor bíbornokkal a maga álláspontját. E szerint az elnökség szem előtt tartva a Szent-István-Társulat magasztos irodalmi föladatát, különösen pedig az 1887 elején megindítandó «Katholikus Szemle» című folyóiratát, előnyösnek véli, hogy a Társulat kebelében, vele azonban szervileg egyesülten oly intézmény létesüljön, mely a Társulatnak az írói erők egész sorát szolgáltatná rendelkezésére. E szempontból kiindulva, a Társulat elnöksége csak azon föltétel alatt tartja üdvösnek és célirányosnak a nevezett «Tudományos és Irodalmi Osztály»-nak a Szent-István-Társulat kebelében leendő föllállítását, ha ezen osztály a Társulat alapszabályainak megfelelőleg, úgy szervezetében, mint működése minden irányában teljesen alárendeltetik a Szent-István-Társulat elnökségének és igazgatóválasztmányának. Ez alapon az elnökség megindítandóknak vélemezze a tárgyalásokat, melyeket a katolikus írók gyűlésének nagybizottsága a Szent-István-Társulat kebeléből kiküldendő bizottsággal folytatna.

Erről az elnökség jelentést tett az 1887 január 20-án tartott választmányi ülésnek. Egyszersmind előterjesztette a katolikus írók gyűlésének emlékiratát, melyben az az indítvány foglaltatik, hogy a választmány küldjön ki egy 15 tagú bizottságot, mely a katolikus írók 15 tagú bizottságával megalapítsa a módozatokat, melyek szerint a «Tudományos és Irodalmi Osztály» a Szent-István-Társulat kebelében föllállítható lesz.

Barta Béla kir. kuriai bíró aggályait fejezte ki a terv ellen. «Azon meggyőződésben vagyok — úgymond — hogy a Szent-István-Társulatban föllállítandó katolikus irodalmi társaság ezen Társulatnak létérdekeit fenyegeti s ha ezen ügyben talán fölösleges aggodalmaim volnának, megbocsátható az nekem, mert lelken viselem a Szent-István-Társulat ügyét. A katolikus írók tömörülése oly célból, hogy a tudományokat katolikus szellemben műveljék, hogy a szépirodalom sokféle ágát a katolikus közönséggel megkedveltessék, szükséges; és én az ezen célból támadt mozgalmat örömmel fogadom, sőt a katolikus irodalmi társaság föllállítását helyeslem is; és elismerem azt is, hogy az

ezen célból föllállított társaságot pártolniok kell a katolikusoknak. Kimondom azt is, hogy azon férfiak is, kik a dolgok eddigi fejlődésével megelégedve nincsenek, tisztelettel és hálával tartoznak azon bátor férfiak iránt, kik elég merészek valának a mozgalmat kezdeményezni. Hogy ezen mozgalom szükséges szemben azon áramlattal, mely a katolikus jelleget a tudományok és művészetek terén mindinkább elmosni készül, hogy nem fölösleges, bizonyága a *protestáns írók mozgalma*, mely ezt maga után vonta. De midőn ezt elismerem, tisztában kell lennünk azzal, hogy a Szent-István-Társulat csak oly alapon szövetkezhetik, melyen saját fönnállását biztosíthatja... A kath. írók értekezlete egy önállóan szervezett, független irodalmi társaság fönnállását tervezi, mely mint a Szent-István-Társulat egyik osztálya ebbe illesztessék be. Én ebben belső ellenmondást látok; mert ha e társaság független, akkor a Szent-István-Társulat keretébe nem fér. A status in statu-féle állapot létrehozatala hiú törekvés. Ha e társaság a Szent-István-Társulat szakosztálya óhajt lenni, akkor ezen osztály nem lehet társaság, sőt ennek föllállítását a Szent-István-Társulat függetlenségének veszélyeztetése nélkül senki sem gondolhatja el. Képzeljük el a viszonyt a kettő között. A két társaság csak látszólag rokon, céljaik, szervezetök, eszközeik is különbözők. A Szent-István-Társulat a biboros hercegprimás által kitűzött feladatoknak hódol, midőn az ismereteket aprópénzzé váltva a nép között széthinti; ezen osztály vagy társaság a tudományok magaslatait fogja keresni. Egy társaságnak a másikba való bekebelezése jogi képtelenség. Ha ez megtörténnék, milyen lenne a kettő közti viszony? A surlódás kikerülhetetlen, az életerők ki fognak merülni. Én tehát daczára azon meleg érdeklődésnek, melylyel a katolikus társaság iránt vagyok, kijelentem, hogy azon módozatba, hogy e társaság a Szent-István-Társulatba bekebeleztessék, nem egyezem, ahhoz nem járulok. De kérdem, mi áll annak útjában, hogy önálló irodalmi társaság alakuljon? Vajjon a teljes önállóság a katolikus írók önérzetének nem inkább felelne meg? S miért ne fordulhatna az irodalmi társasághoz a Szent-István-Társulat kiadványokért?» Indítványa a következő: «A katolikusok írók és tudósok értekezlete által kiküldött nagybizottság fölhívása folytán mondja ki a Szent-István-Társulat választmánya, hogy azon módozatot, mely szerint a föllállítandó katolikus irodalmi társaság a

Szent-István-Társulat keretébe, mint annak tudományos és irodalmi osztálya beillesztendő, saját főnnállásának veszélyeztetése nélkül el nem fogadhatja; kész azonban oly önálló katolikus irodalmi társasággal az érdekközösség és munkafelosztás elveinek alapul vétele mellett kölcsönös támogatás végett szövetkezni».

Barta Bélának azonnal válaszolt Lonkay Antal. Kijelentette, hogy az augusztus 7-i értekezlet azzal az eszmével foglalkozott, hogy a katolikus írók önálló társaságot alkotnak; de ő volt az, ki az értekezlet határozatát oly mederbe sodorta, hogy a Szent-István-Társulattal szoros kapcsolatban akarnak az írók tömörülni. Hangsúlyozta, hogy nem önálló, sem független társaságot nem akarnak, hanem egy tudományos és szépirodalmi osztályt, mely a Szent-István-Társulatnak teljesen alárendelt része leszen, ugyanazon elnökséggel, ugyanazon választmánynyal. A katolikus írók értekezlete nem arrogál önállóságot, a kinevezendő bizottság megállapítja majd a részleteket, melyekből kitűnik, hogy minden mozgalom azért történt, hogy a Szent-István-Társulat fényét, virágzását, a mely a legutóbbi időben oly szépen bekövetkezett, előmozdítsák.

Apponyi Albert gróf arra utalt, hogy az irodalmi munkák szerkesztése és kiadása ugyan két dolog, de mindkettő összefügg, a szerves szétválasztás a gyakorlatban keresztülvihetetlen. A Szent-István-Társulat is irodalmi célokkal foglalkozik és könyveket ad ki; s ha az irodalmi társaság önállóan megalakul, hasonlóan tagdíjakat fog szedni és könyveket ad ki, tehát olyan társulat lesz, mint a Szent-István-Társulat. A kettő között az volna a különbség, hogy az új katolikus irodalmi társaság szerencsésebb lesz, mert a fiatal írók és hírneves tudósok egész serege áll rendelkezésére. Keletkezik tehát egy versenytársulat. Az elnökség ezt nem akarta; mert mi is volna ennek értelme? A szakadás könnyen oda vihetné a dolgot, hogy egy erős társulat helyett volna két gyöngye életnélküli intézmény. De a katolikus írók társulata lassan erősödne, mert pezsgő élet övezi, míg a mienk hanyatlásnak indulna. Milyen helyzet volna az, ha a lelkészkezdő papság hol jobbra, hol balra huzatnék? A buzgóság határozott irány nélkül lankadna. A Társulat elnöksége tehát azon a nézetten volt, hogy a katolikus írók a Szent-István-Társulat kebelében szervezkedjenek; de a Társulatnak minden tekintetben alárendelve magukat.

Az elnökség föltételül tűzte, hogy a tudományos és szépirodalmi osztály alárendelje magát a Szent-István-Társulat elnökségének és választmányának, gyűlései, kiadványai a Szent-István-Társulat firmája alatt legyenek; és az osztály saját kezdeményezéséből mit sem tegyen, hanem csakis a Szent-István-Társulat elnökségének és választmányának beleegyezésével, jóváhagyásával. A változás, melyet a Társulat szervezetében az irodalmi osztály keletkezése előidéz, nem nagy mértékű. A Társulat az új osztály munkásaihoz fordulhat anyagért; nagyon természetes, hogy munkásságuk bírása is mindenkor a Szent-István-Társulat.

A tárgyalás folyamán *Lonkay* Antal még közölte, hogy az írók értekezlete az eljárási módokat megállapítását egy 56 tagú bizottságra ruházta; ez ismét egy 15 tagú bizottságot küldött ki. Mihelyt a Szent-István-Társulat részéről az ugyanannyi tagból álló bizottság kiküldetik, a tárgyalások megtarthatók.

A választmány elfogadta *Apponyi* Albert gróf álláspontját és kimondotta, hogy a katolikus írók tudományos és szépirodalmi osztálya a Szent-István-Társulat kebelében s a társulati elnökségnek és választmánynak alárendelten alakuljon meg; egyuttal az osztály szervezésére vonatkozó részletek megállapítása végett a maga kebeléből 15 tagú bizottságot küldött ki, melynek tagjai voltak: dr. *Aschenbrier* Antal, *Barta* Béla, dr. *Bita* Dezső, dr. *Bognár* Isván, dr. *Cherven* Flóris, *Csaplár* Benedek, *Gervay* Mihály, *Haydin* Károly, *Hornig* Károly báró cz. püspök, *Kürccz* Antal, *Pásztélyi* János, dr. *Rapaics* Rajmond, *Markus* Gyula, dr. *Váló* Simon és dr. *Némethy* Lajos.

Ez a 15 tagú bizottság a katolikus írók értekezlete részéről, illetőleg ennek 56-os bizottsága részéről kiküldött 15 tagú bizottsággal egyesülve, 30-as bizottságot alkotott.

A 30-as bizottság 1887 január 26-án tartotta első ülését, melyen *Apponyi* Albert gróf és dr. *Steiner* Fülöp elnököltek.

Lonkay Antal, ki legbuzgóbban dolgozott a Tudományos és Irodalmi Osztály létrejöttén, örömmel üdvözölte ezt a napot, melynek osztályrészül jutott, hogy a sokak által oly régóta táplált eszme megvalósuljon. Szívesen fölemlítette, hogy a jelenlevők mindannyian a Szent-István-Társulat tagjai. Minthogy harmincz ember tanácskozása igen nehézkes, indítványozta egy albizottság kiküldését, mely a Szent-István-Társulat elnökségének vezetése alatt megbeszélje a részletek kidolgozását.

Barta Béla helyeselte az albizottság kiküldését, de szükségesnek tartotta, hogy az albizottságnak elvi szempontok adassanak ki utasításképen. Elvileg határoztassék meg, mily keretben történjék a Tudományos és Irodalmi Osztály föllállítása. Szerinte a szervezésnek két sarkalatos pontja van: az Osztály tagjai és az Osztály hatásköre. A mi azt illeti, hogy miként alakuljon meg az Osztály, elvileg a mellett van, hogy az Osztály választás útján szervezkedjék; de a választásnak olyannak kell lennie, hogy abba a Szent-István-Társulat minden illetékes tényezője beleszólhasson. A kijelölés, ajánlás és választás joga kellőkép érvényesüljön; mert ha a választásban, illetőleg ez Osztály föllállításában a Társulat minden tényezője érvényesítheti akarátát, nem hiszi, hogy volna olyan tudós férfiú, ki megválasztatását ne venné megtiszteltetésnek. Az Osztály hatáskörére nézve elvileg a választmány ama határozatát kívánja megtartani, hogy az Osztály a Társulattal szerves összeköttetésben álljon és ne önálló társaság legyen. Ez az Osztály állapítsa meg a Társulat évi irodalmi programját, a könyvkiadást.

Bogisich Mihály első sorban azt a két kérdést kívánta eldöntés alá bocsátani, vajjon a Társulat eddigi irodalmi bizottsága fönnmaradjon-e, vagy összeolvad a katolikus irodalmi társasággal; továbbá, hogy e társaságnak milyen osztályai legyenek. Ez utóbbi tekintetben czélszerűnek tartja, ha az Akadémia szervezetét fogadják el. Ez indítvány ellen erősen kikelt *Barta* Béla. A Szent-István-Társulat választmánya — úgymond — nem társaságot akar föllállítani, hanem tudományos osztályt. Nincs az ellen kifogása, hogy a föllállítandó Osztály maga szabja meg munkakörét, alakítsa meg alosztályait, tartson fölolvasásokat; de ne mint társaság szerepeljen, hanem mint a Szent-István-Társulat egyik szakosztálya. *Lonkay* Antal *Bogisich* és *Barta* fölszólalásaira felelve, azt mondta, hogy a Szent-István-Társulat irodalmi bizottságára szükség lesz a Tudományos és Irodalmi Osztály megalakulása után is; kell továbbá, hogy a Tudományos és Irodalmi Osztálynak alosztályai legyenek.

Csávolszky József váci kanonok elégségesnek tartotta, ha az Osztály tagjainak választása és a költségvetés a Szent-István-Társulatra bízatik; azonban az Osztály a saját ügyeit önmaga intézze. A lényegben a Szent-István-Társulattal lehet egység; de

a katolikus írók társaságának szüksége van egy *névre*, mely őket a munkára ösztönözze. A társaság tagjai nem nevezhetik magukat a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya tagjainak, Névre van szükség, mely a tudósoknak tekintélyt adjon és a társaságnak vonzóerőt kölcsönözzön.

Barta Béla, ki a Szent-István-Társulat egységét és fennsőbbtségét feltette az írók önállóságra való törekvéseitől, melyeket a Társulat keretében akarnak érvényesíteni, szinte ingerülten felelt Csávolszky-nak: «A miket itt hallottam — úgymond — az nem ő eminenciája, a fővédnök, a társulati elnökség és a választmány véleménye. Itt egy társaság fölállítása czéloztatik, a mit mi perhorreskáltunk. Azért nem fogadják el önök, hogy a meglevő irodalmi bizottság teendői a fölállítandó osztályra ruháztassanak, mert szeparatisztikus törekvéseik vannak. A Szent-István-Társulat alapszabályaiból egy kómmát sem engedek; ám ezek keretében állíttassék föl az Osztály».

Apponyi Albert gróf ezután befejezte a vitát és indítványozta egy albizottság kiküldését, mely az Osztály fölállításának módját, az osztály vagyoni viszonyait megállapítsa és javaslatot tegyen a társulati alapszabályok módosítást igénylő pontjairól. A bizottság ezt az indítványt elfogadta és az albizottságot dr. *Steiner* Fülöp pápai prelátus elnöklete alatt kiküldte.

Az eddig előadottakból világosan láthatók a Tudományos és Irodalmi Osztály megalakításának elvi nehézségei. A Szent-István-Társulat elnöksége és választmánya méltán aggódhatott, hogy a katolikus irodalmi társaság, ha önállóan alakul meg, versenyt támaszt a Szent-István-Társulattal szemben. Mert egy csupa írókból álló fiatal egyesület, mely kevésbbé sokoldalu czélt tűz maga elé s mely a magyar katolikus egyház kormányzatával nincs olyan — hogy úgy mondjam — félhivatalos viszonyban, mint a Szent-István-Társulat, minden bizonynyal elevenebb és szorosabb tevékenységre képes, mint ez. Kisebb a tekintélye, de kisebb a felelőssége, kisebb a kockázata is. Elhatározásai nem érlelődnek a bizottsági és albizottsági tárgyalások tekervényes útján — a mire egy nagy társaságnál úgy a testületi akarat helyes kiképződése, mint a felelősség megosztása végett szükség van — hanem gyorsan támadnak s szintoly gyorsan végre is hajthatók. Ez világos előnye bármely kisebb irodalmi egyesületnek a Szent-István-Társulattal szemben. Ám a Szent-István-Társulat létezik és működik; s lété-

nek és működésének ténye maga is egy nagy jogcíme az élethez. E mellett, ha mint nagy testület, működésében kevésbé dicsekedhetik is a függetlenség erényével, vannak más erényei, melyekre a magyar katolicizmusnak szintén szüksége van. Mindezekért komoly lelkiismereti kérdés: szabad-e, helyes-e a Szent-István-Társulattal szemben egy versenytársulatot támasztani s ezzel csökkenteni befolyását, megosztani a közönség érdeklődését és áldozatkészségét s egy erős társulat helyett két gyenge társulattal szolgálni a katolikus ügyet? Ez a megfontolás vezette az 1886 augusztus 7-iki írói értekezletet is abbéli elhatározásában, hogy nem külön és önálló egyesület, hanem a Szent-István-Társulat keretében egy irodalmi osztály alakíttassék.

Am ennek is megvoltak a maga nehézségei. Ha az Osztály a Szent-István-Társulat keretében önállósággal, autonómiával bír, akkor megvolt a status in statu veszedelme, a mitől Barta Béla félt. Attól lehetett tartani, hogy ez esetben az írók osztálya a választmánynak vetélytársa lesz, a mi surlódásokra vezet. Innét az a határozata a választmánynak, hogy a Tudományos és Irodalmi Osztály alá legyen rendelve a Szent-István-Társulat elnökségének és választmányának, mely határozatot Barta Béla olyan szorosan magyarázott, hogy az ő szándéka szerint a Tudományos és Irodalmi Osztály tulajdonképpen csak egy nagyobb szabású *irodalmi bizottság* lett volna.

E nehézségekkel kellett megküzdenie a kiküldött bizottságnak, melynek főadata volt a Tudományos és Irodalmi Osztály szervezetét megállapítani. A nehézségeket ügyesen megkerülte és gyorsan is készült el munkálatával. 1887 február 24-én a bizottság által kidolgozott szervezeti szabályzat már a választmány előtt feküdt, mely azt néhány lényegtelen módosítással elfogadta. *Rostabázy* Kálmán azt óhajtotta volna, hogy a Tudományos és Irodalmi Osztály a részére megállapított szervezetben nagyobb működési tért nyerjen; továbbá, hogy a társulati nagygyűlés idején a Tudományos és Irodalmi Osztály több napon keresztül üléseiben számoljon be munkásságáról. Erre Barta Béla azt jegyezte meg, hogy az egyes intézmények jósága nem a szabályoktól függ, hanem azon emberektől, kik azok által munkálkodnak. *Lonkay* Antal, látván, hogy a Társulat készségesen befogadja az irodalmi osztályt, eltérőleg a mult választmányi ülésen nyilvánított fölfogásától.

most helyesnek tartotta, hogy a választmány által kiküldött irodalmi bizottság megszűnjék s teendői az irodalmi osztályra szálljanak át.

Az így elfogadott szervezeti szabályzat ki is mondja, hogy a Szent-István-Társulatban eddig fennállott irodalmi bizottság megszűnik s annak minden teendője a Tudományos és Irodalmi Osztályra ruháztatik át.

Az irodalmi osztály föladatait a szervezeti szabályzat így írja körül:

«A társulati választmány jogainak teljes föntartása mellett a Tudományos és Irodalmi Osztály gondoskodik: *a)* a társulati tagoknak nyújtandó tagilletmények s minden egyéb, a Társulat által közrebocsátandó művek megírása- s kiállításáról; *b)* szakbirálóról; *c)* időnkint nyilvános fölolvasásokat rendez; *d)* a Társulat által megindított «Katholikus Szemle» czimű folyóirat, valamint minden ezentúl megindítandó társulati folyóirat számára folyton irodalmi készletet szolgáltat az illető rovatvezetők- vagy szerkesztőknek».

A Tudományos és Irodalmi Osztály tagjait a Szent-István-Társulat választmánya választja és pedig az Osztály szervezésénél a harmincztagú bizottság, a jövőben pedig a Tudományos és Irodalmi Osztály ajánlatára. A választmány által megválasztott tagok megerősítés végett fölterjesztetnek a védnöki karhoz.

A Tudományos és Irodalmi Osztályba választott tag, ha addig a Szent-István-Társulat kötelékén kívül állott, a megválasztás által a Társulat rendes tagjává lesz.

A Tudományos és Irodalmi Osztály élén a társulati elnökség áll.

Az Osztály belügyéhez tartozik: alosztályokat szervezni, azokba tagjait beosztani, az alosztályok élére vezérelnököket választani.

Az Osztály nem lévén külön jogalany, vagyona a Szent-István-Társulaté mint jogalanyé. E vagyon terhére az Osztály külön kiadványokat bocsáthat ki, melyeknél ez a körülmény a címlapon megemlítendő.

Ez a szervezet alkalmas volt arra, hogy megnyugtassa azokat, kiknek a Tudományos és Irodalmi Osztálynak az anyatársulathoz való viszonyára nézve aggodalmaik voltak. Surlódás a választmány és az Irodalmi Osztály között a mai napig sem fordult elő.

Az élet azonban a szervezet egyes pontjai ellenében eltérő jogállapotokat fejlesztett. Így eltörülte az élet a szervezeti szabá-

lyoknak azt a pontját, mely szerint az Irodalmi Osztály gondoskodik a társulati tagok tagilletményéről s minden egyéb, a Társulat által közrebocsátandó művek megírásáról és kiállításáról. Tudjuk, hogy a tagilletmények, majd utóbb az összes társulati kiadványok javaslatba hozatala 1882 óta a tagilletményi vagy irodalmi bizottsághoz utaltatott; majd az Irodalmi Osztály létesülésével ez a bizottság megszűnt és teendőit az Osztály vette át. Azonban olyan nagy testület, mint az Irodalmi Osztály — még ha nem is jeleltek meg az osztálygyűlésen az összes tagok, hanem közülök csak 10—15, de nem mindig ugyanaz a 10—15 — nem lehet alkalmas az ilyen ügyek elintézésére. Bebizonyult, hogy az osztálygyűlés plénuma az irodalmi kiadványok megítélésére nem alkalmasabb fórum, mint a választmány plénuma. Ennélfogva az Osztálynak most említett hatásköre először az Osztály hetes bizottságára szállt át, majd beszáradt és helyreállott az a régi állapot, mely a tagilletményi bizottság létezése előtt megvolt, hogy t. i. az elnök meg az igazgató hozzák javaslatba a kiadandó irodalmi műveket, a választmány pedig bizottság mellőzésével dönt.

Azt a korrekturát is eszközölte az élet a Tudományos és Irodalmi Osztály szervezeti szabályain, hogy az anyatársulat kiadványainak a szakbiralatát nem az Osztály végeztette, hanem a választmány, illetve maga az igazgató jelölte ki a bírálókat. Végül nem volt szükséges, hogy a «Katholikus Szemlé»-nek az Irodalmi Osztály szolgáltatson irodalmi készletet; a «Katholikus Szemle» szerkesztője bőven el van látva kéziratral és a szerkesztés érdekében megfelelőbb, ha ő maga bizonyos tervszerűséggel gondoskodik a folyóiratba irandó közleményekről, mintha az Irodalmi Osztály szolgáltat neki kéziratokat. Megjegyzendő itt, hogy maga a «Katholikus Szemle» is másképp szerkesztődik, mint ahogy azt megindításakor a választmány képzelte; a rovatvezetők és velük együtt a külön rovatok egyszerűen nem léteznek.

A Tudományos és Irodalmi Osztály szervezeti szabályait a védnöki kar és az 1887. márczius 17-ikén tartott társulati közgyűlés egyértelműleg elfogadta. A közgyűlésen *Lonkay* Antal, kinek legnemesebb törekvése és legszebb álma teljesedett a Tudományos és Irodalmi Osztály megalakulásában, tehetségéhez képest anyagi áldozattal is kívánt járulni az új alkotás megszilárdításához: ötszáz forintnyi alapítványt tett az Irodalmi Osztály javára.

Az az áldozatkészség, melyet a Szent-István-Társulat létezésének kezdetétől fogva örvendetesen tapasztalt a magyar papság részéről, az ő ifjú sarjadékát, a Tudományos és Irodalmi Osztályt is kegyeibe fogadta. *Irsik* Ferencz apátkanonok mindjárt az Osztály alakulásakor 10.000 forintnyi alapítványt tett az Irodalmi Osztály céljaira; a Társulat nagy Meczenása, *Simor* János bíbornok-herczegprimás pedig 1889-ben hasonlóképen 10.000 forintos alapítványt tett az Osztály javára.

Ilyen kedvező fogadtatással, a főpapi bőkezűségnek ilyen kegyeivel elhalmozva indult útjára a Tudományos és Irodalmi Osztály.

A társulati közgyűlés által elfogadott szervezet szabályai, mint a társulati alapszabályok módosításai fölterjesztettek a belügyminiszterhez, ki azokat 1887 április 7-ikén megerősítette. Ezzel a Tudományos és Irodalmi Osztály jogi létet nyervén, a tényleges megalakuláshoz, a keretek betöltéséhez lehetett fogni.

A harminczas bizottság április 21-én ismét összeült és az elnöklő *Steiner* Fülöp preláthus indítványára hat tagú albizottságot küldött ki az Osztályba választandó tagok kiszemelésére.

Ez az albizottság 1887. április 25., 26. és 27-ik napjain ülésezett *Károlyi* Sándor gróf és *Steiner* Fülöp preláthus elnöklete alatt. A bizottság a következő elvekben állapodott meg: 1. azon lesz, hogy a Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya főbb kereteiben megalkottassék; 2. tiszteleti tagokat nem fog ajánlani; 3. az írók közül azokat ajánlja, kik kifogástalan katolikus irányban nagyobb tevékenységet fejtettek ki; 4. az ajánlott tagok száma 80-ig terjedjen.

Az albizottság az első napon 162 tagú névsort alkotott meg, a második napon a tagok számát 126-ra apasztotta s igyekezett őket a «Katholikus Szemle» rovatainak megfelelő négy tudományos és irodalmi csoportba osztani. A harmadik ülésen az albizottság az összeállított névsor fölött szavazott. A szavazásnál a következő elveket alkalmazták: 1. a szavazás nyílt; 2. a ki a szavazatok közül két nemleges szavazatot kap, az nem ajánlatik; 3. az albizottság tagjai szavazatukat nem okolják meg. A szavazás megtörténvén, az albizottság a Tudományos és Irodalmi Osztály tagjaiul 73 tagot magában foglaló névsort, illetőleg az azon jelzett írókat ajánlotta a harminczas bizottságnak, mely azokat elfogadta. Az így ajánlottak

neveit a választmány elé terjesztették, mely május 5-ikén tartott ülésében megejtette a tagválasztást. E választásnál a következő elvek nyertek alkalmazást: 1. a védnöki kar tagjai, habár tudományos és irodalmi szempontból is kiválóak, épen a Társulathoz való védnöki viszonyuknál fogva a Társulat ezen Tudományos és Irodalmi Osztályának megalakulásánál szóba nem jöhetnek; 2. a Társulat és a Tudományos és Irodalmi Osztály közt való szoros viszonyból kifolyólag a Társulat titkára, hivataloskodásának tartama alatt, hivatalánál fogva a Tudományos és Irodalmi Osztály rendes tagja; a mi azonban nem zárja ki azt, hogy ugyanő magánirodalmi munkásságára való tekintetből külön és névleg tagul választassék; 3. a megejtendő szavazásnál a Tudományos és Irodalmi Osztály tagjai a harminczas bizottság által ajánlottakból titkos szavazás útján választassanak. A választmány által ekként megválasztottak nevei megerősítés végett fölterjesztettek a bíbornokhercegprimáshoz.

1887 július 2-án volt a Tudományos és Irodalmi Osztály alakuló gyűlése *Steiner* prelátus elnöklete alatt. *Steiner* nagyszabású beszédet mondott a tudomány és az egyház tanai közt való összehangról, mely beszédét *Lonkay* indítványára a «Katholikus Szemlé»-ben közölték. Fölolvasták *Simor* hercegprimás leiratát, melylyel a Tudományos és Irodalmi Osztály tagjainak megválasztását jóváhagyja. *Irsik* Ferencz apátkanonokot, az Osztály első alapítóját, ki az alakuló gyűlésen jelen volt, lelkesen üdvözölték.

Következett a szakosztályok megalakítása. *Hornig* Károly báró cz. püspök azt indítványozta, hogy az alosztályok most határozassanak meg, az ügyrend tervezetének elkészítésére pedig szűkebb bizottság küldessék ki. Az alosztályokra nézve legcélszerűbbnek tartaná, ha elfogadnák azt a beosztást, melyet a «Katholikus Szemle» programja kitüntetett; az alosztályok száma e szerint négy volna: 1. hittudomány és bölcelet; 2. történelem; 3. jog-, államtudomány és szociológia; 4. szépirodalom. Ezzel szemben dr. *Kisfaludy* Á. Béla azt indítványozta, hogy három alosztály legyen: 1. hittudomány, bölcelet és természettudomány; 2. történelem, jog- és államtudomány; 3. neveléstudomány, gyakorlati hitélet, népies, ifjúsági és szépirodalom. *Menyhárt* László azt kívánta, hogy a természettudományoknak külön szakosztály állíttassék föl, mert épen ez a tudmányszak az, melynek köréből veszik a katholicizmus

ellenségei érveiket. Szükséges, hogy a megtámadtatás ellen hasonló fegyverekkel küzdjünk. *Steiner* Fülöp elnök indítványára az alakuló gyűlés a négyes beosztást fogadta el s fölhasználván a *Kisfaludy* indítványában foglaltakat is, a szakosztályokat így alakította meg:

- I. hittudomány, bölcsélet, természettudományok;
- II. történelem és segédtudományai;
- III. jog- és államtudományok s szociológia;
- IV. neveléstudomány és iskolaügy.

Ez megtörténvén, az ügyrend kidolgozására héttagú bizottságot küldtek ki az elnökség vezetése mellett. A bizottság tagjai voltak: dr. *Hornig* Károly báró, *Lonkay* Antal, dr. *Breznay* Béla, dr. *Rapaics* Rajmund, dr. *Kisfaludy* Á. Béla, dr. *Pauler* Gyula és dr. *Wolafka* Nándor.

Dr. *Breznay* Béla indítványára az alakuló gyűlés elhatározta, hogy az ujonnan megalakult Osztály a pápa Ő szentsége előtt hódolatát tolmácsolja és munkálkodására apostoli áldását kéri.

Az ügyrend tervezetét a Tudományos és Irodalmi Osztály 1887 október 27-én tartott gyűlésén tárgyalta és módosításokkal elfogadta. A választmány ugyanazon év november 17-én hozzájárult az ügyrendhez.

November 19-én osztálygyűlés volt, melyen az első fölolvasás hangzott el: dr. *Kisfaludy* Á. Béla tartott fölolvasást «XIII. Leó pápa, a tudomány és irodalom munkás pártfogója» czim alatt. Ezután megválasztották az előadókat és másodelőadókat. Megválasztották: az első szakosztály előadójává dr. *Bita* Dezső, másodelőadójává dr. *Finály* Henrik; a második szakosztály előadójává dr. *Wenzel* Gusztáv, másodelőadójává dr. *Rapaics* Rajmund; a harmadik szakosztály előadójává dr. *Hornig* Károly báró, másodelőadójává *Lonkay* Antal; a negyedik szakosztály előadójává *Maszlaghy* Ferencz, másodelőadójává *Ney* Ferencz.

Igy jött létre, a katolikus lelkesedés karjain ringatva, a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztály.

Az Osztály azóta derekas munkát végzett a tudomány és az irodalom terén, minek bizonyosságai fölolvasásai és nagyobb kiadványai.

A fölolvadások sorozatában eddig 48 füzet jelent meg.*

A fölolvadások sorában ki nem adott (másutt megjelent) fölolvadások közül említést érdemelnek: *Andor* József: Anyaföldön. (Regény, megjelent a «Családi Regénytár»-ban.) Dr. *Bognár* István: Új álláspont az etikában. (Pauer Imre ellen.) Dr. *Kiss* János: Ázsia világossága és a világ világossága (Buddha és Krisztus vallásáról szól); ugyancsak dr. *Kiss* Jánostól: A kategóriákról.

* Czimeik: 1. *Kandra* Kabos: Az ezeréves Károlyiak. — 2. Dr. *Giesswein* Sándor: Az urali nyelvek helyhatározói demonstratív elemei. — 3. Dr. *Karácson* Imre: Két török diplomata Magyarországról a XVIII. században. — 4. *Dedek-Crescens* Lajos: Boncz könyve a vallás körüli felségjogról. — 5. Dr. *Kiss* János: Az értelmi ismeretek keletkezése. — 6. *Hummer* Nándor: A kereszténység nyomai Magyarország mai területén a honfoglalás előtt. — 7. Dr. *Czobor* Béla: A spalatói archeologiai kongresszusról. — 8. Dr. *Mihályfi* Ákos: Emlékeszéd Szvorényi Józsefről. — 9. Dr. *Kiss* János: A katolikusok III. nemzetközi tudományos kongresszusáról. — 10. Dr. *Székely* István: Monizmus és dualizmus a filozófiában. — 11. *Felsmann* József: A Kalocsai-Codex. — 12. Dr. *Surányi* János: Az állami tekintély erkölcsi alapja. — 13. *Hummer* Nándor: A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt. — 14. *Bodnár* Gáspár: A katolikus népies irodalom műveléséről. — 15. Dr. *Czobor* Béla: Giovanni Battista de Rossi emlékezete. — 16. *Székényi* Lajos: Emlékeszéd Szulik József fölött. — 17. Dr. *Margalits* Ede: Márk királyfi (Kraljevics Márkó). — 18. Dr. *Áldásy* Antal: Az 1409. évi cividalei zsinat története. — 19. Dr. *Karácsonyi* János: A honfoglalás és Erdély. — 20. *Kőrösi* Albin: D. José Zorilla, Isten a legjobb tanú. Toledói legenda. — 21. *Imets* F. Jákó: Hun nyomok a székelyföldi nevekben. — 22. Dr. *Kereszty* Viktor: Egy fejezet a keresztény ikonográfiából. — 23. *Pintér* Kálmán: Ujabb elbeszélő irodalmunk. — 24. Dr. *Piszter* Imre: Szent Bernárd és a képzőművészetek. — 25. Dr. *Demkó* György: A gyermekek vallása. — 26. Dr. *Margalits* Ede: Emlékeszéd Szabó István hellenista fölött. — 27. Dr. *Platz* Bonifác: Ó-Egyiptom irodalma. — 28. Dr. *Prohászka* Ottokár: Produktív-e a pénz? — 29. Dr. *Kuhn* Lajos: A ragadozó madarak Torontálvármegye madárvilágában. — 30. *Leskó* József: Szaitz Leó, a katolikus újságíró magyar úttörője. — 31. Dr. *Franciscy* Lajos: Az általános választói jog. — 32. Dr. *Suták* József: Geometriai axiómák. — 33. Dr. *Margalits* Ede: A rigómezei ütközet. Szerb népdal a XIV. századból. — 34. Dr. *Bartha* József: A Toldi-monda. — 35. *Füssy* Tamás: Mezölaky Ferencz zalavári apát és ennek végrendelete folytán indított nagy fiskusi per. — 36. *Fényi* Gyula S. J.: A napon észlelt jelenségek természetének magyarázata. — 37. Dr. *Surányi* János: A pozitív bölcsélet hatása hazánk jog- és állambölcselőire. — 38. *Csaplár* Benedek: A hellén keresztény archeologiai tevékenység újabb eredménye. — 39. *Pör* Antal: Nagy Lajos király viszonya az aquilejai patriárkához. — 40. Dr. *Békefi* Remig: A magyarországi káptalanok megalakulása és szent Chrodegang regulája. — 41. *Divald* Kornél: A régi Buda és Pest művészete a középkorban. — 42. Dr. *Bartha* József: A magyar katolikus énekköltészet a XVIII. századig. — 43. Dr. *Vargha* Dezső: A kereszténység jogi helyzete a római birodalomban. — 44. Dr. *Platz* Bonifác: A föld története. — 45. Dr. *Békefi* Remig: Hogyan lettek a ciszterciek tanítórenddé Magyarországon? — 46. *Érdúj helyi* Menyhért: A kolostorok és káptalanok befolyása Magyarország mezőgazdasági fejlődésére a mohácsi vész előtt. — 47. Dr. *Giesswein* Sándor: Történelembölcsélet és szociológia. — 48. Dr. *Notter* Antal: Az egyház törvényhozó joga a házasság kötelékére vonatkozólag.

Az Osztály nagyobb kiadványai: dr. *Balics* Lajos munkája: «A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig», melylyel a Tudományos és Irodalmi Osztály a magyar kereszténység kilencszázados emlékünnepehez kívánt hozzájárulni; *Torquato Tasso* «Megszabadított Jeruzsálem» című époszának magyar fordítása, melylyel *Jánosi* Gusztáv gazdagította a magyar irodalmat; *Kollányi* Ferencz: «A magyar katolikus főpapság végrendelkezési jogának története», mely a Kollonics-féle egyezményt megelőző történetre világot derít; dr. *Mihályfi* Ákos: «A papnevelés története és elmélete». Külön kell fölemlítenünk *Fraknói* Vilmos háromkötetes nagy munkáját: «Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel», mely az anyatársulat költségén és tagilletmény gyanánt jelent meg, de a Tudományos és Irodalmi Osztály kiadványaihoz tartozik.

A magyar történettudományt különösen le fogja kötelezni az Osztály azzal a nagy okmányvállalattal, melynek czime: «*Egyház-történeti emlékek a magyarországi bitűjítás korából*». A Tudományos és Irodalmi Osztály még 1889-ben elhatározta, hogy összegyűjti a magyarországi reformációra és ellenreformációra vonatkozó írott emlékeket, hogy világosságot derítsen erre a korra, melynél, *Bunyitay* Vincze szavai szerint, hazai történetünkben még az Árpádok kora is sokkal ismeretesebb. A szerkesztésre fölkérték: *Bunyitay* Vinczét, *Timon* Ákost és *Rapaics* Rajmundot; utóbb a másfelé elfoglalt *Timon* helyébe 1893-ban *Karácsonyi* János lépett. A szerkesztők mindjárt kezdetben nagy munkát végeztek az anyaggyűjtés terén; *Bunyitay* átkutatta az Akadémia levéltárát, az országos levéltárát, a leleszi, jászói, kassai, szepeshelyi, lőcsei, pozsonyi, gyulafehérvári, csiksomlyói, brassói és kolozsvári levéltárakat, a szentferencziek gyöngyösi levéltárát stb.; *Timon* az ország északi részeinek, különösen a bányavárosok (Besztercebánya, Körmöcz- és Selmeczbánya) levéltárait vizsgálta át; *Rapaics* összegyűjtötte a régibb nyomtatványokban található idevágó adatokat és jegyzéket készített a vállalatot érdeklő mindazokról a fontosabb okiratokról, melyek már közölve voltak.

E nagy vállalatból 1902-ben jelent meg az első kötet, mely az 1520-tól 1529-ig terjedő okmányokat öleli föl. A második kötet sajtó alatt van. Nagyon természetes, hogy ily vállalat nem számíthat más vevőkre, mint a nagyobb könyvtárakra és esetleg

néhány tehetősebb szaktudósokra. Más szóval: az ily vállalat pénzügyileg nagy veszteséget jelent a kiadóra nézve. A Tudományos és Irodalmi Osztály és az anyatársulat, mely a szóban forgó okmánytár kiadásában évi 2000 koronával segíti az Osztályt, e vállalatnál tehát szintén tekintélyes áldozatot hoznak a magyar közművelődés oltárán.

A hitújításkori okmánytár mellett egy másik okmánytár is fog készülni. Ugyanis a Tudományos és Irodalmi Osztály, 1899 május 19-én tartott ülésében dr. *Békefi* Remig indítványára elhatározta, hogy a katolikus vallás tizenkilencszázados és a magyar kereszténység kilencszázados jubileuma alkalmából «*A katolikus iskolázás történeti emlékei*» («*Monumentu Catholicorum Hungariae Paedagogica*») cím alatt okmánytárt indít, melyben a magyarországi katolikus iskolai rendszereket, törvényeket, tankönyveket, a tanulókra, a tanórákra s egy-egy nagyobb korszak oktatásügyére vonatkozó adatokat hű másolatban, tudományos földolgozásban, fölvilágosító jegyzetekkel, tárgyi magyarázatokkal, szakszerű bevezetéssel s pontos tárgy- és névmutatóval kísérve közrebocsátja. Szerkesztőül magát az indítványozót, dr. *Békefi* Remig egyetemi tanárt kérték föl. A mű még az előkészület szakában van.

A folyó 1904. évben a Tudományos és Irodalmi Osztály egy újabb nagy vállalatba fogott bele: *a magyar Szentírás egy új szövegének kidolgozásába*. Ez ügy előzményei az Osztályban 1895-re nyúlnak vissza.

A jelen munkában előadtuk, mily körülmények között jutott a Szent-István-Társulat 1862-ben Bartakovics egri érsek nagylelkűsége folytán a Tárkányi-féle magyar Szentírás kiadói jogához. Ez a Tárkányi-féle Szentírás, melyet fordítója élete legfontosabb művének tekintett s melyben ugyanúgy mutatkozott a magyar nyelv mesterének, mint egyéb műveiben, nyelvi szempontból megfelelt az ötvenes és hatvanas évek igényeinek, de utóbb nyelvi tekintetben túlhaladt rajta a kor. E mellett Tárkányi magyar szépíró volt s nem egyúttal a szentírási tudományok művelője s így természetesen nem vehette figyelembe a szentírási tudományok megállapításait a szöveg értelmének visszaadásában. Mindezek következtében a Tárkányi-féle Szentírást hivatásszerűleg használók részéről már évek óta különféle alakban nyilvánult az óhaj, hogy ez a magyar Szentírás úgy értelmi, mint nyelvészeti tökéletlenség-

geitől megszabadíttassék s jegyzeteiben is az előrehaladt szentírási tudományok mai állásához képest kívánatos módosítást nyerjen. Ennek az óhajnak hangot adott dr. Kiss János, ki azt indítvány alakjában terjesztette a Tudományos és Irodalmi Osztály elé. Az indítvány az első szakosztályhoz került, mely 1895 január 29-én tartott értekezleten foglalkozott vele és kimondotta, hogy a Szentírás Tárkányi-féle magyar szövegét revideálandónak tartja. Ennek alapján a szakosztály az Osztály plénuma előtt indítványozta, hogy a Szent-István-Társulat a revízió munkába vételére s az Osztály által való folyamatba vételére fölkéréssék. Ugyanazon év márczius 27-én tartott értekezletében a szakosztály megállapította a revízió módozatait is, többek közt kimondván, hogy az átdolgozók munkájukban a Vulgátát kövessék, de a hol a Vulgata homályos vagy kétértelmű, az eredeti szöveg igénybevételével világossá és kétségtelenné tétessék; a hol pedig a Vulgata az eredetitől eltér, a mennyiben a helyreigazítás szüksége valóban fönforog, ez a jegyzetekben történjék. A fordítás nyelve a mai nyelvszokásnak megfelelő, egyszerű és keresetlen legyen. Minden egyes részt ketten nézzenek át: egy inkább mint bibliai szakember a tartalom szempontjából s egy olyan, ki a magyar nyelvet irodalmilag kiváló tökéletességgel kezeli s nevezetesen a hitéleti irodalmi nyelv kezelésében gyakorlott, a nyelvezet szempontjából. Ezenkívül egynek föladata legyen majdan az összes megbízottak munkájának átnézése s nyelvezeti és helyesírási tekintetben egyöntetűvé tétele. A jegyzetek legyenek kimerítőek, de rövidek s csak ott alkalmazva, a hol valóban szükségesek; lehetőleg kisebb tért vegyenek igénybe, mint a Tárkányi-féle jegyzetek.

Az Osztály 1895 május 2-án tartott ülésében az első szakosztály most említett javaslatával foglalkozva, kimondotta annak szükségességét, hogy a szentírásvizízió ügye irodalmilag tárgyalassék és előkészíttessék. Ez meg is történt; számos hozzászólás történt a szaksajtóban, főkép a «Hittudományi Folyóirat» hasábjain s a hozzászólók mind a jobbítás szükségessége mellett nyilatkoztak. Erre való tekintettel, dr. Kiss János újabb indítványára a Tudományos és Irodalmi Osztály 1903 december 15-ikén tartott gyűlésén elhatározta, hogy a revízió munkálatai megindíttassanak. Egyszersmind az előmunkálatok ügyében mint bizottságot kiküldötte ugyanazokat a szakférfiakat, kik már 1895-ben az első szak-

osztályban foglalkoztak ez ügygel, megbizva az elnököt, hogy ezek számát más szakemberekkel is egészítse ki. A Társulat választmánya is örömmel nyilvánította hozzájárulását a szentírásrevízió munkába vételéhez. Ennek folytán a kiküldött szakférfiak 1904 márczius 24-én értekezletet tartottak.

A bizottság a revízióra nézve magáévá tette azokat az elveket, melyeket mint az első szakosztály 1895 évi megállapodásait, fönntebb közöltünk. Egyszersmind azonban kimondotta, hogy a revízió a Káldi-féle fordítás figyelembe vételével történjék s ne egyszerűen a Tárkányi-féle szöveg revideáltassék; a fordítók a szó- és mondatfűzésben, nevezetesen a félmult és a szenvedő alak használatában, a mai irodalmi nyelvet kövessék, az archaizmusok ellenben csak a régi zamatos szavakra és gyökerekre szorítkozzanak; a jegyzetek egész ujonnan készüljenek és pedig mindenik fordító maga írja az illető könyvhöz a bevezetést és a jegyzeteket. A bizottság minden tagja próbafordítást készít az elvállalt könyv egy-két fejezetéről; a próbafejezetek ez év november 15-ikig beküldendők.

Ugyancsak az értekezlet határozatából az elnök értesítette a munkálatok megindításáról *Vaszary* Kolos bibornok-herczegprimást, ki 1904 április 14-én kelt leiratával örömmel fogadta a jelentést és a Tudományos és Irodalmi Osztály határozatát helyeslőleg jóváhagyta.

Ha a Tudományos és Irodalmi Osztály a megindított nagy munkát sikeresen befejezi és valóra váltja a bíboros hercegprimásnak most említett leiratában kifejezett ama reményét, hogy «oly kiváló értékű szentírásfordítással fogja a magyarországi katolikus egyházat megajándékozni és irodalmunkat gazdagítani, mint a milyennel más nemzetek már is rendelkeznek és a mely tudományosság és a helyes magvarság minden követelményének a Vulgatóhoz való szoros ragaszkodás mellett is teljesen eleget fog tenni», akkor ismét nagy munkát végzett a magyar katolikus irodalom mezején.

Az irodalmi működés mellett az elhunyt katolikus íróink s tudósaink iránt való kegyeletet is ápolta az Osztály. Siremléket állított *Szulik* Józsefnek, a papköltőnek, az ó-becsei temetőben és szobrot *Szabó* Istvánnak, a kitűnő hellenistának, a rozsnyói premontrei főgimnázium udvarán; ez év (1904) május 31-én pedig *Lubrich* Ágostnak, az 1900-ban elhunyt katolikus bölcselőnek és

a budapesti egyetemen a neveléstudomány tanárának siremlékét leleplezte le a Kerepesi-temetőben.

Megemlítjük még, hogy az Osztály a katolikus egyesületeknek 1900-ban tartott nagygyűlésétől fölkerve, az Országos Pázmány-Egyesülettel együtt, 1902-ben összeállította a katolikus könyvek jegyzékét. 1903 márczius 3-án pedig a Tudományos és Irodalmi Osztály XIII. Leó pápa negyedszázados pápai jubileuma alkalmából a már említett *Leó-ünnepélyt* rendezte.

Ez ime, főbb vonásaiban a Tudományos és Irodalmi Osztály működése. Tagadhatatlan, hogy a magyar közművelődés és a magyar katolicizmus még többet, fokozottabb és eleveőbb munkásságot vár az Osztálytól. A törekvés e kíváncsolom kielégítésére mindig megvolt az Osztályban és vezetőiben. Az 1891 november 19-én tartott osztálygyűlésen az ügyrendet módosítva, a négy szakosztályt két szakosztályba vonták össze, hogy így serényebb működésre képesítsék a tagokat. Az összevonás úgy történt, hogy az első szakosztályt a negyedikkel, a másodikat a harmadikkal egyesítették. Az 1893 november 22-ikén tartott osztálygyűlés pedig dr. Kiss János indítványára kimondotta, hogy a tanévi szünidőt kivéve, havonként tartassék fölolvadó-gyűlés. Az Osztály munkásságának fokozására törekszik a jelen évben készített új ügyrend is, mely a székl foglaló határidejét kötelezőleg öt évben állapítja meg. A két szakosztályra való fölosztást ez az új ügyrend is meghagyta.

Az új ügyrend különben lényeges újításokat is tartalmaz. Ilyen az, hogy mostantól fogva az Osztály maga választja tagjait. Előbb az Osztályé csak a tagajánlás joga volt, az Osztály tagjainak választása ellenben a Szent-István-Társulat választmányához tartozott. Az Osztály tagjainak túlnyomó többsége kezdettől fogva a mellett foglalt állást, hogy az Osztály maga választhassa tagjait, de ez ellen küzdöttek azok, kiknek vezérelvük az volt, hogy az Osztály a társulati választmány és elnökség joghatósága alatt áll. A társulat új alapszabályai azonban megadják az Osztálynak a tagválasztás teljes jogát s az Osztály új ügyrendje e jog gyakorlását részletesen körülírja.

Másik lényeges újítása az új ügyrendnek a numerus clausus behozatala a Tudományos és Irodalmi Osztályba. Az új ügyrend az Osztály összes tagjainak zárt létszámát 166-ban állapítja meg,

miből az első szakosztályra esik: 100 rendes és 3 tiszteletbeli, a második szakosztályra pedig 60 rendes és 3 tiszteletbeli tag.

Továbbá lényeges újítás, hogy az Osztály elnöke nem mint eddig, a társulati elnökség, hanem személyesen a társulati alelnök, a mennyiben már alelnökké választásakor az Osztály tagja volt; ha ellenben a Társulat olyan alelnököt választ, ki még nem tagja az Osztálynak, ez esetben ez utóbbi külön elnököt választ magának. Látnivaló, hogy a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya e legújabb szervezeti fejlődéssel nagyot haladt az önállóság felé s nagyon eltávozott attól a kerettől, melybe Barta Béla és elvtársai szorítani akarták.

Mindenkinek kívánnia kell, hogy a Tudományos és Irodalmi Osztály a fokozott önállósággal fokozott munkaerőt és elevenséget nyerjen s mindjobban valósítsa meg föladatait, melyeket egy évtizednél tovább volt elnöke, *Kisfaludy Á. Béla* az 1893 április 20-ikán tartott osztálygyűlésen imígy jelölt meg: «Nem efemer czélok hordozzák, nem a napi események által fölvetett s a pártok által lefoglalt kérdések pártos vitatása képezik ezen föladatokat; hanem igenis nemzeti közművelődésünknek a fejlődés vajudása közben oly gyakori veszélyek közt haladó irányát a katholicizmus örök elveinek delejtűjével vezetni, a félreismert, kétségbevont, vagy épen megtámadott igazságokat a krisztusi reveláció világánál buvárkodó tudomány erejével fejtegetni, bizonyítani és védeni».

UTÓSZÓ.

EMUNKÁNAK van előszava, hadd legyen utószava is. Ez utószóval a Szent-István-Társulat történetírója a tisztelet adóját kívánja leróni azok irányában, kik mint a Társulat első idejének tanúi ma is közöttünk élnek.

Mint fiatal emberek lettek a Társulat tagjaivá s mint érdeemes aggastyánok időznek ma közöttünk. Ajkaikon megelevenedik a mult évtizedek története, mely porlepte aktákon meg van örökítve. A mit az akták beszélnek, azt ők cselekedni segítették. Hálas elismerésünk a nagy idők eme tanúinak!

Többen vannak s mindannyian kiváló pozíciók birtokosai.

Első helyen *Sujánszky* Antal esztergomi prelátus-kanonokot kell tisztelnünk, Társulatunknak egykori titkárát, szerkesztőjét és egyéb téren buzgólkodó funkzionáriusát, majd a választmány üléseinek éveken át buzgó résztvevőjét.

Vele együtt kell megemlítenünk *Blümelbuber* Ferencz, szintén esztergomi prelátus-kanonokot és Társulatunknak hasonlóképen egykori titkárát.

Dr. *Balogh* Sándor lovag az ötvenes évek eleje óta tagja a Társulatnak s mind a mai napig egyik legbuzgóbb választmányi tagja. A Társulatnak számos jogi természetű ügyében mint tapasztalt szakember működött közre az elintézésnél.

Buzgóságban méltó versenytársa *Felsmann* József, ki lankadatlan érdeklődéssel követte a Szent-István-Társulatot működése különböző színhelyein: a két bérházból a Lövész-utczai házba és innét a mai Szentkirályi-utczai palotájába s közremunkálkodott a Társulat nagyrafejlesztésében.

Dr. *Csajághy* Károlyt, a gyémántmisés nyug. esperest, a néhai nagynevű csanádi püspök testvéröcscsét, szintén a régiek legbuzgóbbjai közt üdvözljük.

És végül említsük föl nagy tisztelettel egy szerény öreg

piaristának nevét, kit a szerzetesi engedelmesség egy hosszú élet során az ország különböző vidékeire vitt, de a ki mindenütt egy nagy katolikus lélek varázserejével hatott embertársaira s mindenhonnan a Szent-István-Társulat felé fordult érdeklődésével, írói munkásságával, sőt szerzetesi szegénysége mellett összekuporgatott filléreiből kitűzött pályadíjakkal is. *Csaplár* Benedek puritán egyénisége előtt mély tisztelettel hajoljunk meg!...

És mindnyájan, a kik még élnek a régiek közül, — azok is, kiket fölemlítettünk, valamint azok, kiknek nevét ide nem iktattuk — a mellett, hogy érdemekben gazdag pályafutásukkal tiszteletünkre tarthatnak számot, egyszersmind egyik legbecsesebb szellemi tőkéjét alkotják a Szent-István-Társulatnak. Mert ők az élő tradíció, ők képviselik a folytonosságot a Társulat életében, a kapcsolatot a Társulat multja s jelene közt. Szavukat, melyben az évtizedekből leszűrődött tapasztalat szól, áhitatos figyelemmel hallgatjuk az üléseken.

S bár csak minél tovább hallhatnók szavukat s minél tovább tartana az a kincs, melyet a Társulat az ő személyükben bir.

TARTALOM.

ELŐSZÓ...	Oldal 3—4
-----------	--------------

ELSŐ FEJEZET.

A TÁRSULAT ALAPÍTÁSÁTÓL A SZABADSÁGHARCZIG.

Az alapítás első gondolata. — Egyesületi mozgalmak. — Fogarasy tervezete. — Fogarasy Pestre költözik. — A Társulat megalakulása. — Az alapszabályok jóváhagyása. — A program és az alapszabályok. — A Társulat megkezdí működését. — Fogarasy nyilatkozata. — Az institutum catholicum. — Az első választmányi ülés. — Károlyi István gróf elnök. — Fogarasy beszéde az 1848 június 5-ki közgyűlésen. — Fogarasy a felsőházban. — Majer István, a Társulat legelső írója. — Irodalmi tervek. — «Kath. Néplap.» — Nemzetőrségi tábóri ének. — Tiszteleti tagok. — A «dolgozó tagok» értekezlete. — Az 1848 aug. 31-ki közgyűlés; Fogarasy jelentése; Cziráky János gróf másodelnök. — Ügynöki hivatal. — Előzetes tanácskozmányok a nemzeti zsinatra. — Korszerű imádságok. — Fogarasy Olmützben. — A társulati ügyvezetés félbeszakad ... 5—44

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ABSZOLUTIZMUS ÉVTIZEDÉBEN. (1849—1859.)

A Társulat szerepe e korszakban. — Vagyoni veszteségei. — Vagyoni rendbeszedés. — A néplapok. — Naptár. — Nemzetiségi bizottságok. — Tankönyvek. — «Korkérdések.» — «Családi Lapok.» — Ponyvairodalom. — Kórházi könyvtár. — A Társulat vezetői. — Ügynöki hivatal. — Nyomda. — Második rendes közgyűlés; alapszabálmódosítás. — Tisztelgés Albrecht főherczegnél. — A Társulat fölmentetik a hírlapbiztosítéktól. — Albrecht főherczeg újabb közbelépése. — Merénylet az uralkodó ellen. — Scitovszky bíbornokprimás nyilatkozata. — Fogarasy visszalépése. — Személyi ügyek. — Danielik alelnöksége. — A Társulat kiadványai. — Az ország legelkelőbbjei a Társulatban. — Protestánsok mint társulati tagok. — Békés viszony a katolikus és protestáns polgárok közt. — A tagok szaporodása. — Danielik szónoklatai. — A németországi katolikus egyesületek nagygyűlése Bécsben. — Szerződés Pustet Friggyessel. — Népirodalmi működés. — Mesteralapítvány. — Népies tagság. — Vagyoni nehézségek. — A «Religio» a Társulat kiadásában. —

Somogyi lemondása; Kádas Rudolf igazgató. — Az «Egyetemes Magyar Encyclopedia». — A «Szentek Élete». — Szent István oltára. — Cantu Caesar világtörténete. — A bukovinai és romániai magyarság érdekében. — Ajándékkönyvek az 1859. évi háború sebesültjeinek. — A naptár beszüntetése. — A társulati ház. — Az egri nyomda bérbevétele. — Az egri káté. — Társulati könyvtár. — A Társulat pénzügyei. — Alapszabálmódosítás. — Ellenőri állás. — Az 1858. évi esztergomi tartományi zsinat. — Danielik János Egerbe költözik	45—97
---	-------

HARMADIK FEJEZET.

A NEMZET UJRAÉBREDÉSÉNEK KORSZAKÁBAN. (1860—1863.)

A választmányban a nemzet legkiválóbbjai. — Az októberi diploma. — Károlyi István gróf beszéde az 1860. évi közgyűlésen. — Kísérletek a Társulat iránt való érdeklődés fölkeltésére. — A Társulat háza. — Új személyek. — Lonovics érsek a választmányi üléseken. — A választmányi tagok számának fölemelése. — A közgyűlések ideje. — A Társulat miséi. — A Szent-László-Társulat alapítása. Az «Encyclopaedia» ügye. — A magyar Szentírás. — A néplapok. — Református lelkész a katolikus nevelés érdekében. — Pénzügyi nehézségek. — A káté-ügy. — A Danielik-féle könyvtár megvétele. — A Társulat könyvtára. — Az egri nyomda bérletének meghosszabbítása. — Az egri nyomda bérletének megszüntetése	98—133
---	--------

NEGYEDIK FEJEZET.

BELSŐ REFORMOK. (1863—1869.)

Danielik lemondása. — Működésének jellemzése. — Ügyvizsgáló-bizottság kiküldése. — Somogyi Károly alelnök; Garay Alajos helyettes-igazgató; Danielik József helyettes titkár. — A Danielik-féle könyvtár. — Az ügyvizsgáló-bizottság javaslatai. — Az «Encyclopaedia». — Reformok. — Személyváltások: Füssy Tamás igazgató; Ágoston Antal titkár. — Danielik püspök. — Új irány. — Népirodalmi működés. — Gyűjtés a társulati ház érdekében. — Ajándékkönyvek az 1866. évi háború sebesültjeinek. — Sczitovszky halála; Simor hercegprímás. — Simor beszéde az 1867. évi közgyűlésen. — Somogyi beszámolója. — Lemondása. — Pollák János alelnök. — Ipolyi Arnold alelnök. — Simor primás beszéde az 1869. évi közgyűlésen; tankönyvkiadás. — Pönyvairodalmi kísérletek. — A német néplap megszüntetése. — Újabb gyűjtés a társulati ház érdekében. — Ingyen népiratok. — Népiskolai tankönyvek	134—151
---	---------

ÖTÖDIK FEJEZET.

AZ IPOLYI-FÉLE PROGRAMM. (1869—1872.)

Ipolyi bemutatkozása. — Tankönyvkiadás. — A Társulat házat szerez. — A Társulat tankönyvei ügyében fölír a püspökökhöz. — Fogarasy arcsképe; szent
--

István képe. — Corvin-másolatok. — A magyar nemzet története. — Az 1871. évi közgyűlés. — Ipolyi programja. — A kátek egységesítése. — Határozat a tagilletményről. — «Házi könyvtár.» — Fogarasy fölszólalása. — Katholikus politikai kaszinó. — Ipolyi Arnold besztercebányai püspök — «Corpus Scriptorum Ecclesiae Hungaricae.» — Tárkányi Béla alelnök. — Népies tagilletmény. — A tankönyvkiadás 152—171

HATODIK FEJEZET.

TÁRKÁNYI BÉLA. A NAGYOK UTÓDAI. (1871—1889.)

Tárkányi bemutatkozása. — Az Ipolyi-féle tervezet fejlesztése. — Az 1873. évi közgyűlés. — Bartakovics halála. — Fogarasy aranymiséje. — Számvevői állás szervezése. — Ágoston Antal a «Kath. Hetilap» szerkesztője. — Az 1874. évi közgyűlés. — Közgyűlési programkészítés. — Simor herceg-primás leirata — Ipolyi két munkája. — Nyomdabizottság. — Debreczeni János a «Szentek Élete» szerkesztője. — Az 1875. évi közgyűlés. — Deák Ferencz halála. — Az iskolai szabályzatok kiadása. — Az 1877. évi közgyűlés. — Károlyi István gróf 80. születésnapja. — Mindszenty Gedeon halála. — Molnár Vid első alapítványa. — IX. Pius halála. — Az 1878. évi közgyűlés. — Dr. Bitá Dezső egyházi könyvbíráló. — Cziráky János gróf kitüntetése. — Az 1879. évi közgyűlés. — A társulat hódolata XIII. Leó előtt. — Fogarasy 80. születésnapja. — Az 1880. évi közgyűlés; Ipolyi útmutatása. — Magyar egyház-történelem. — Tárkányi kitüntetése. — Szabóky halála. — Az 1881. évi közgyűlés. — Molnár Vid újabb alapítványa. — Károlyi István gróf halála. — Lourdesi zárándoklat. — Merénylet IX. Pius hamvai ellen. — Tagilletményi bizottság. — Az 1882. évi közgyűlés; Mailáth György a Társulat elnöke lesz. — Fogarasy püspök halála. — Göndöcs Benedek indítványai. — Monumenta Vaticana. — Konverzió-kísérlet. — Az 1883. évi közgyűlés. — Mailáth György meggyilkoltatása. — Cziráky János gróf halála. — Az 1884. évi közgyűlés; Károlyi Sándor és Apponyi Albert grófok elnökökké választatnak. — Tárkányi újabb pályatetele. — Tárkányi Rómában. — A népies irodalom művelése; Tárkányi indítványai. — Az alapszabályok módosítása. — Az 1885. évi közgyűlés. — A nagyok halála. — Az 1886. évi közgyűlés; Steiner Fülöp alelnök; Hummer Nándor titkár. — Népiratkák; ifjúsági irodalom; «Katholikus Szemle». — Titkári és pénztári szabályzat. — Apponyi Albert, Károlyi Sándor és Füssy Tamás lemondása. — Az 1889. évi közgyűlés; Zichy Nándor gróf elnök; dr. Kiss János igazgató. — Visszapillantás. 172—221

HETEDIK FEJEZET.

A JELENKOR. (1889—1904.)

Társulati nyomda. — Házszerzés. — Kisfaludy alelnök. — Esterházy Miklós Móricz gróf társelnök. — Kaposi József igazgató. — Az új ház és a nyomda. — Új alapszabályok; népies tagság; vagyonkezelési szabályzat. — Giesswein alelnök. — Új titkár. — A Társulat működése a jelenben. 222—240

NYOLCZADIK FEJEZET.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

	Oldal
A katolikus írók értekezlete. — A társulati elnökség álláspontja. — A választmány határozata. — A harminczas bizottság ülése. — Elvi nehézségek. — A szervezeti szabályok. — Az 1887. évi közgyűlés. — Első alapítók. — Tagajánlás. — Az Osztály megalakulása. — Az ügyrend. — Az Osztály működése. — Jelen szervezete.	241—260

UTÓSZÓ	261—262
--------	---------

A Szent-István-Társulat kiadásában megjelent:

(Megrendelhetők a Szent-István-Társulat könyvkereskedésében Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2. sz.)

CSALÁDI REGÉNYTÁR.

(Folytatás.)

- XXIV. és XXV. kötet.
A hiábavaló gazdagság.
Irta Jeanne Mairer. Francia eredetiből fordította dr. Rada István.
- XXVI. kötet.
Falusi történetek.
Elbeszélések. Irta Vértessy Gyula.
- XXVII. kötet.
Az ezer fő országából.
Elbeszélések. Finn eredetiből ford. dr. Bán A.
- XXVIII. és XXIX. kötet.
Budai históriák.
Irta Tarczai György.
- XXX-ik kötet.
A Karassó mellől.
Elbeszélések. Irta Neumayer K. Dezső.
- XXXI. és XXXII. kötet.
Két világ között.
Regény. Irta Andor József.
- XXXIII. és XXXIV. kötet.
Masolino.
Regény Zsigmond király korából. Irta Tarczai György.
- XXXV. és XXXVI. kötet.
Küzdelmek.
Olasz regény. Irta Enrico Castelnovo. Fordította M. Hrabovszky Julia.
- XXXVII. kötet.
A méltóságos asszony emberei.
Elbeszélések. Irta G. Büttner Julia.
- XXXVIII. és XXXIX. kötet.
Sampauro grófné.
Angol regény. Irta Henry Harland. Fordította G. M.

-
- Balics Lajos dr. A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig. Első kötet. Első rész. Füzve 7.—
- Bán Aladár. Áhitat szárnyain. Himnuszok és egyéb vallásos költemények Akantisz Viktor rajzaival. Színes borítékba. Füzve 3.—. Vásznonkötésben 4.—
- Bougaud Emil. Boldog Alacoque M. Margit élete és a Jézus szentséges Szíve tiszteletének eredete. Francziából fordította Szentannai (Spett) Gyula Füzve 1.20 kor., kötve... .. 2.20
- Bunyitay-Karácsonyi-Rapaics. Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Első kötet: 1520—1529. Füzve 20.—. Második kötet: 1530—1534 és három függelék. Füzve 20.—
- Császár Mihály. A magyar művelődés a XV. században. Antonio Bonfini Rerum Hungaricarum Decades-ének alapján. Füzve 5.—
- Divald Kornél. Művészettörténeti Korrajzok. Bevezetésül a képzőművészetek egyetemes történetébe. Két kötet 161 képpel. Füzve 4.40, kötve 5.20

A Szent-István-Társulat kiadásában megjelent:

(Megrendelhetők a Szent-István-Társulat könyvkereskedésében Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.)

Dudek János dr. A keresztény vallás apológiája. Két kötet. Füzve	2.40
Dupanloup Bódog. Jézus Krisztus. Magyar nyelvre átírta Ruschek Antal. Díszmű, egy műlappal, 5 teljes oldalnagyságú képpel s mintegy 70 kisebb képpel. Díszes kötésben	12.—
— Ugyanaz, nehezebb papíron, selyemkötésben	20.—
— Ugyanaz, teljes szöveggel. Egy szép czimképpel. Füzve	4.—
kötve	6.—
Erdősi Károly. Szociális vezérkönyv. Katholikus legény-, ifjúsági és munkásegyletek alakítására és vezetésére. Kötve	4.—
Huber Lipót. Az Úr Jézus szülőföldjén. Zarándokutam Palesztinába 1898-ban. Paur Géza 38 rajzával. Színes borítékba füzve	3.—
Jeszenák Gábor báró. Kath. iskoláink jogi természete, vagyis hogyan biztosítsuk azok kath. jellegét. Az idevágó teljes szövegű törvények, döntvények, rendeletek, hitközségi, önkormányzati alapszabálytervezet- és ügyirati mintákkal fölszerelve. Füzve	1.50
Karácsonyi János dr. Szent István király élete. 26 képpel. Füzve	3.—
May Károly dr. A Csendes Oczeánon. Utazási élmények. Ford. Szekrényi Lajos. Kötve	6.—
Platz Bonifác dr. Katholikus levelek egy megtérő nőhöz. Kötve	2.—
Prohászka Ottokár dr. Gondolatok a századvégi hódolatnak és a magyar katholicizmus 900. jubileumának ünnepére. Füzve	1.20
Ruschek Antal. A keresztény nő. Hirsch Nelli rajzaival. Kötve	3.—
Stolz Albán. Üdvözlégység Mária. Magyar nyelvre átdolgozta Ruschek Antal. Kötve	3.—
Torquato Tasso. A megszabadított Jeruzsálem. Olaszból fordította Jánosi Gusztáv. Két kötet. Díszes vászonkötésben vörösmetszéssel 6.80 kor., aranymetszéssel	7.60
Wetzel X. Ferencz. Világi katolikusok apostolkodása. Felnőttek és ifjak számára. A hazai viszonyokhoz alkalmazva. Füzve	—20
Wiseman Miklós. Fabiola, vagy a katakombák egyháza. Angol eredeti után fordította Haudek Ágoston. Steinle Ede lovag által rajzolt képekkel. Füzve 2.40, kötve	3.60